

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊙ KÖNYVTÁRI SZEMANTIKUS HÁLÓK – ÚTKÖZBEN A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ALKALMAZÁSOKHOZ
- ⊙ MESTERSÉGES INTELLIGENCIA A KÖNYVTÁRAKBAN – ADAT-, KÉP-, HANG- ÉS SZÖVEGMANIPULÁCIÓK
- ⊙ NYUGODJ LE, ÉS VEZESD BE AZ RDA-T!
- ⊙ GDPR A KÖNYVTÁRAKBAN
- ⊙ E-LEARNING ÉS A KÖNYVTÁRAK
- ⊙ DIGITALIZÁLÁSI STRATÉGIA, STRATÉGIAI DIGITALIZÁLÁS AZ OSZK-BAN
- ⊙ DIGITALIZÁLÁS NORVÉGIÁBAN
- ⊙ „NEM KARTOTÉK-ADAT”. SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ HAGYATÉKA AZ ELTE BTK KITI KÖNYVTÁRÁBAN
- ⊙ HISTORIA DOMUS 1945–1950. FORRÁSOK ÉS ADALÉKOK A MAGYAR HONVÉDSÉG EGÉSZSÉGÜGYI KÖZPONT TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRA ÉS A HONVÉDOERVOS C. SZAKFOLYÓIRAT TÖRTÉNETÉHEZ
- ⊙ A MAGYAR KÉPVISELŐHÁZ ELSŐ KÖNYVTÁRNOKAI
- ⊙ INTERJÚ EGYKORI NEVES KÖNYVTÁROSOKKAL
- ⊙ A PÁLYAKEZDŐ SEBESTYÉN GÉZA

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2018/2

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2018/2

⊙ PLACEMAKING – A KÖZKÖNYVTÁRI TEREK KIALAKÍTÁSÁNAK ELVI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI ⊙ OLVASÁS ÉS MÉDIAHASZNÁLAT ⊙ A TELJES KÖRŰ MINŐSÉGI IRÁNYÍTÁS (TQM) KÖNYVTÁRI KIALAKÍTÁSA ÉS FEJLESZTÉSE MAGYARORSZÁGON (1993–2017) ⊙ AZ INFORMÁCIÓS MŰVELTSÉG SZEMLE-LETÉNEK VÁLTOZÁSAI ⊙ A BIOGRÁFIAI INDEX MŰFAJÁNAK MEGÚJÍTÁSI KÍSÉRLETE A MAGYAR ÉLETRAJZI KALAUZBAN 2. RÉSZ: ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSEK, FELHASZNÁLÁSI TERÜLETEK ⊙ AZ ELEKTRONIKUS TANANYAG ⊙ AZ AJÁNLÓ BIBLIOGRÁFIÁK MINT AZ OLVASÓVÁ NEVELÉS ÉS AZ OLVASÓI PROPAGANDA ESZKÖZEI AZ 50-ES ÉVEKBEN ⊙ LIBER STRATÉGIA 2018–2022 ⊙ SZUBJEKTÍV BESZÁMOLÓ AZ IFLA WROCLAWI KONFERENCIÁJÁRÓL ⊙ KÖNYVSZEMLE ⊙ REFERÁTUMOK ⊙

A TARTALOMBÓL:

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

KÖNYVTÁRI INTÉZET

28. (64.) ÉVFOLYAM, 2018. 2.

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

✂ Borítótér: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK

Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂

Telefon: + 36-1-224-3795 ✂ Fax: +36-1-224-3875. ✂ E-mail: kovacs@oszk.hu,

feimer@oszk.hu ✂ Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa.

✂ Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂

Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizet-

hető: a szerkesztőség címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős

kiadó: az OSZK főigazgatója ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető:

Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

KÖNYVTÁRI INTÉZET

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BÁNKESZI Katalin (a Könyvtári Intézet címzetes igazgatója, Bp.), BOGNÁR Noémi Erika (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), FAZOKAS Eszter (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), GAÁLNÉ KALYDY Dóra (az MTA Könyvtár és Információs Központ igazgató-helyettese, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (a Könyvtári Intézet ny. osztályvezetője, Bp.), HORVÁTH Adrienn (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), JÁVORKA Brigitta (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), KOLTAY Tibor (intézetigazgató, Eszterházy Károly Egyetem, Tudástechnológiai Intézet, Jászberény), KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes (a FSZEK főigazgató-helyettese, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NÉMETH Márton (az OSZK munkatársa, Bp.), NÉMETH Tibor (a Kemenesaljai Művelődési Központ Kresznerics Ferenc Könyvtárának vezetője, Celldömölk), P. TOLDI Márta (a Berzsenyi Könyvtár ny. igazgatója, Szombathely), PAJOR Enikő (a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged ny. munkatársa), POGÁNY György (a Kármán József Városi Könyvtár ny. igazgatója, Pilis), PRÓKAI Margit (a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár igazgatója, Miskolc), RÁCZ Ágnes (az OSZK gyűjteményszervezési igazgatója, Bp.), SKALICZKI Judit (az EMMI ny. főosztályvezetője, Bp.), SONNEVEND Péter (ny. főiskolai tanár, Bp.), SZABÓ Piroska (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), SZEPESI Judit (a Németh László Városi Könyvtár munkatársa, Hódmezővásárhely), SZÖNYEGI Hajnalka (a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár munkatársa, Székesfehérvár), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp., PTE Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézet, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.)

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

Abstracts	171
-----------------	-----

TANULMÁNYOK

KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes: Placemaking – a közkönyvtári terek kialakításának elvi és gyakorlati kérdései	175
---	-----

TÓTH Máté: Olvasás és médiahasználat	188
---	-----

SKALICZKI Judit: A teljes körű minőségirányítás (TQM) könyvtári kialakítása és fejlesztése Magyarországon (1993–2017)	201
--	-----

MŰHELY

KOLTAY Tibor: Az információs műveltség szemléletének változásai	219
--	-----

NÉMETH Tibor: A biográfiai index műfajának megújítási kísérlete a Magyar Életrajzi Kalauzban 2. rész: Összehasonlító elemzések, felhasználási területek	229
---	-----

„A hely, ahol élünk” Könyvtárosok országos helyismereti konferenciája Székesfehérváron (<i>Szőnyegi Hajnalka</i>)	246
---	-----

E-LEARNING ÉS A KÖNYVTÁRAK

BÁNKESZI Katalin – SZEPESI Judit: Az elektronikus tananyag	247
---	-----

MŰLTUNKBÓL

POGÁNY György: Az ajánló bibliográfiák mint az olvasóvá nevelés és az olvasói propaganda eszközei az 50-es években .	257
---	-----

NEKROLÓG

Varga Ildikó (1937–2018) (<i>Rácz Ágnes</i>)	266
Elhunyt Kondor Imréné (1930–2018) (<i>S. P.</i>)	268

KITEKINTÉS

GAÁLNÉ KALYDY Dóra: A LIBER stratégia 2018–2022	269
NÉMETH Márton: Szubjektív beszámoló az IFLA wrocław-i világkonferenciájáról	273

KÖNYVSZEMLE

Könyvtárügyünk története a Rákosi-korszakban: új kötet a „Nemzeti téka” sorozatban

Fejezetek a magyarországi könyvtárügy történetéből (1945–1956) (Szerk. Sonnevend Péter, közreműk., mutatók összeáll. Kégli Ferenc). Budapest, OSZK–Gondolat K., 2018. 339 p. (Nemzeti téka) (<i>Ism.: P. Toldi Márta</i>)	279
---	-----

Laptervek, meg nem jelent lapok válogatott bibliográfiája

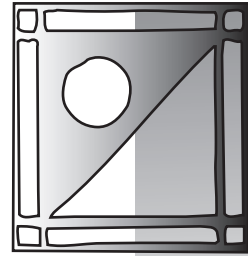
Lakatos Éva: Kikötőben maradt hajók. Laptervezetek, meg nem jelent lapok válogatott bibliográfiája. [sajtó alá rend. kieg. Herendi László], Budapest, OSZK–Gondolat K., 2017. 198 p. (Nemzeti téka) (<i>Ism.: Pogány György</i>)	286
--	-----

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	289
Könyvtár- és tájékoztatásügy	292
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	301
Munkafolyamatok és szolgáltatások	308
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	316
Vezetés, irányítás	317
Felhasználók és használat	323
Információelállítás, -megjelenítés és -terjesztés	330
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	333
Kapcsolódó területek	334

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

Placemaking – theoretical and practical issues of creating public library spaces

KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 2. pp. 175–187.

As places that are open and accessible for all, public libraries, represent the few remaining public spaces in many settlements, especially in smaller and disadvantaged ones. The variety of their functions and their new roles are well served by the principles, approaches, and tools represented by *placemaking*. Placemaking is a concept used in architecture and urbanism: it expresses the act of creating public spaces with community functions. With the help of placemaking, we can create attractive living spaces in a city or village, which will be then further formed by local communities through transforming public areas into living community spaces, filling them with community functions and activities, as well as finding new opportunities for their use. Applying the principles, approaches, and tools of placemaking, a public library operating on a community-driven principle can act in a community as a public institution with an impact surpassing its physical reality. However, for its successful operation, it is indispensable to reconsider physical spaces with an eye to the community, thus creating a link is between the local community served, library functions, and tasks, and library spaces.

Keywords: *Community spaces, Library building, Library use, Public libraries*

Reading and media use

TÓTH Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 2. pp. 188–200.

In 2017, two nationwide representative surveys on reading and library use were conducted among 1500 individuals each, in the age group 3–18 and above 18 resp. (see *Könyvtári Figyelő*, vol. 28. (64.) 2018. no. 1. pp. 45–60.) within an EU-supported project “Museum and library developments for all” (FSZEK EFOP-3.3.3.-VEKOP-16-2016-000001) as part of the priority project entitled “My library”. The data recorded have confirmed and provided further details on what was known about media use and reading. Basically, watching television impacts book reading negatively, while the internet use exerts a positive influence. Access to media devices is extending. In households with children there are several types of media. Differences are found in the types of internet access. Earlier, reading books was most common among those moderately frequently watching television, nowadays frequent readers come from among those watching television less frequently. The survey collected data on the frequency of internet use and reading by age groups.

Among frequent internet users there are fewer non-readers, however, regular internet use has a negative impact on reading performance.

Keywords: *Survey, Internet use, Media, Reading, Reading habits*

Total Quality Management (TQM) in Hungarian libraries (1993–2017)

SKALICZKI Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. 2. no. pp. 201–218.

The adoption of quality management in Hungarian libraries is closely related to the activities and programmes of the Federation of Libraries and Information Centres (abbreviated from 1990 through 1997 as KIK, afterwards as IKSZ), as well as the national library development strategy of the Ministry of National Cultural Heritage (NKÖM). The first Hungarian symposium about the quality-centred approach was held in 1993 in the National Széchényi Library by UK quality specialists. In the spring of 1994, the leaders of KIK (Éva Zalai-Kovács and Judit Skaliczki) participated at a quality management training in Manchester. As early as autumn 1994, a seminar was organized at Lakitelek for Hungarian experts, led by Maurice B. Line. TQM's introduction in a Hungarian library took place within a three-year project between 1996 and 1999 at the Katona József Library in Kecskemét. This county library became then the base of TQM training. In order to provide comprehensive information to Hungarian librarians, and to support their training, KIK published a series under the title "Modern libraries – modern practices". In 2002, a 120-hour, four-module accredited training was launched about library quality management. NKÖM funded projects to develop the libraries' quality management system within its grant programme "Quality improvement in libraries 21". Within the framework of the "Library quality improvement – library modernization" project library performance indicators were developed. The adoption of TQM in libraries was assisted by a series of publications entitled "Good practice for introducing library quality management". In 2009, a Quality development working group developed a self-assessment framework for libraries (abbreviated as KKÉK), based on the principles of the Common Assessment Framework. In 2010, a Decree issued by the Ministry of Education and Culture (OKM) stipulated the order of awarding the Quality-Certified Library Title and the Library Quality Award. Between 2010 and 2014 the role of the Quality development working group was continued by the Library Quality Committee. Their activities were prolonged for another four years in 2014 by the min-

istry responsible for cultural affairs. The committee initiated library quality assessment training, issued calls for proposals, and set up criteria for awarding the relevant title. The author summarizes the committee's activities between 2010 and 2017, and lists the holders of the Quality-Certified Library Title and the winners of the Library Quality Award. In conclusion, she lists facts and data about why the committee ceased to function in autumn 2017.

Keywords: *Efficiency, Quality management, Services, Work organization,*

WORKSHOP

Changing views on information literacy

KOLTAY Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 2. pp. 219–228.

In 2017, several recognised information literacy (IL) professionals have been invited to contribute to the 10th birthday issue of the *Journal of Information Literacy*. This paper reflects not only on ideas described in some of these writings, but also addresses several other relevant issues. This paper supports the arguments for strengthening the theoretical foundations of IL by making use of phenomenographic, socio-cultural theories and discourse-analytical approaches, as indicated by Limberg, Sundin and Talja (2012). Developed by the Association of College and Research Libraries (ACRL), the ACRL Information Literacy Standards were replaced by the Information Literacy Framework for Higher Education in 2016, presented in great detail.

Keywords: *Communication, Competencies, Information literacy, Information society, LIS journal, Review*

Renewing the genre of the biographical index in the Hungarian Biographical Guide (HBG). Part 2. Comparative analysis, areas of use

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 2. pp. 229–245.

For Part 1. see *Könyvtári Figyelő (Library Review)*, vol. 27. (63.) 2017. no. 4. pp. 519–539.

The author compares the Hungarian Biographical Guide (HBG), the Hungarian Biographical Index and the *Hungarica Name Cadastre* (currently not accessible online), illustrating that despite their similar scope, there are discrepancies in searches and in results for a given field or person. In addition to similarities, he draws attention to the broader and more

flexible solutions of HBG. From among the international biographical indexes, he analyzes the *World Biographical Index* (WBI) using several Hungarian examples. In conclusion, the author reviews the development possibilities of HBG, and contemplates its alternatives in the last two chapters of this paper. His plans for amendment include, for example, synchronizing topography, refining selection, and enhancing clarity – all to benefit users. In addition to direct access, HBG offers a variety of secondary uses (e.g., as a calendar of anniversaries, for online quick reference, publishing control, etc.). As HBG is a heroic one-man enterprise of some decades, its editor should in the future focus, besides strengthening data collection, on establishing collaboration and partnership with biographical workshops in Hungary, as presented in the options by the author.

Keywords: *Biography, Database, Name cadastre, Names of persons*

“The place where we live”. A national library conference on local knowledge in Székesfehérvár

SZŐNYEGI Hajnalka

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 2. pp. 246.

A short report on the national local knowledge conference held in the Vörösmarty Mihály Library, Székesfehérvár on March 5, 2018.

Keywords: *County library, Local knowledge, National conference,*

E-LEARNING AND LIBRARIES

E-learning materials

BÁNKESZI Katalin – SZEPESI Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 2. pp. 247–256.

In the previous two parts of the paper (see *Könyvtári Figyelő (Library Review)*, vol. 27. (63.) 2017. no. 4. pp. 541–548.; vol. 28. (64.) 2018. 1. pp. 83–90), the basic concepts of e-learning, the elements of the e-learning environment, and students' and teachers' competences were reviewed. This part summarizes issues related to e-learning materials. (What is an e-learning material, what are its types, what constitutes a good e-learning material, what are its standards, and how and with what tools can someone create an e-learning material?)

Keywords: *Educational materials, Distance education*

FROM OUR PAST

Recommendatory bibliographies as tools of readers' education and propaganda in the '50s

POGÁNY György

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 2. pp. 257–265.

In the 1950s, the major tools of mass education were illustrative and oral propaganda. The latter was assisted by the annotated thematic bibliographies, called recommendatory bibliographies. Recommendatory bibliographies were information tools in the second place only, first of all they were tools for propaganda. They promoted selected literature with a brief description of content on various topics (such as various production issues, self-development, etc.) to non-professionals with different levels of education. Their aim was to orient readers. In 1953, more than 250 such bibliographies were published in Hungary. The author reviews the evolution and role of this genre in information, and presents its Soviet version, as well as how this genre appeared in Hungary based on Soviet concepts. He quotes the statements of renowned Hungarian librarians (Béla Köhalmi, Géza Sebestyén, Gyula Gerő and others) on the role of this genre in the Rákosi Era (1945–1956), and refers to important professional and political events of the first half of the 1950s, where it was a recurrent theme how to popularize recommendatory thematic bibliographies. The recommendatory bibliographies of the Rákosi Era were of ephemeral nature and arguable quality.

Keywords: *Recommendatory bibliographies, History of Hungarian librarianship*

OBITUARY

Ildikó Varga (1937–2018)

RÁCZ Ágnes

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 2. pp. 266–267.

Ildikó Varga was a retired senior researcher, counselor at the National Széchényi Library, later at the Hungarian Library Institute. Her work focused on the methods and education of cataloging. In addition to publishing rules and guidelines, she took part in standardization as an expert. In 1990, her outstanding professional work was recognized by the Ervin Szabó Memorial Medal.

Keywords: *Biography, Obituary, National library*

Éva Kondor (Éva Ziegler) (1930–2018)

S. P.

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.)
2018. no. 2. pp. 268.

Éva Kondor started her career at the Library of the University of Technology in Budapest, continued in a medical library, later, from 1958 in the National Széchényi Library. Her first position was in the special library of the Centre for Library Science and Methodology, later at its Methodological Department of Research and Special Libraries. In the early seventies she changed over to the Central Catalogue of Books at the National Széchényi Library, where she became editor of the national catalogue of new acquisitions entitled Foreign Social Science Handbooks. In 1988, when retiring, she was awarded the Ervin Szabó Memorial Medal.

Keywords: *Biography, Obituary, National library*

OUTLOOK

The LIBER Strategy 2018–2022

GAÁLNÉ KALYDY Dóra

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.)
2018. no. 2. pp. 269–272.

In November 2017, LIBER (Association of European Research Libraries) published its strategy for the next five years. The paper describes the priority areas of this strategy: 1) libraries as a platform for innovative scientific communication; 2) libraries as a hub for digital skills and services, 3) libraries as partners in research infrastructure. The strategy is comprehensive and general for each library to find its own path. The LIBER strategy is especially important for Hungarian research and special libraries because we have not had a national library strategy since 2014, so the LIBER strategy can be a benchmark. There are two national documents in Hungary that harmonize with the goals of the LIBER strategy: one is the Statement of intent of December 2016 on the co-operation of the Hungarian research and special libraries and the National Library System project, the other one is the Resolution prepared by the Section of Research and Special Libraries of the Federation of Libraries and Information Centres (IKSZ) about the renewal of the national library system and support for open access.

Keywords: *Development plan, International association, Research and special libraries, Strategy*

Impressions about the Wrocław IFLA Conference

NÉMETH Márton

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.)
2018. no. 2. pp. 273–278.

The author took part at the 2016 IFLA Conference in Wrocław as a volunteer. In his report, he shares his impressions about Poland, the city of Wrocław, the conference venues, volunteers' work at the conference, as well about the professional activities and social events.

Keywords: *International conference, International library association, Volunteer work*

BOOK REVIEWS

A history of Hungarian libraries in the Rákosi Era. A new volume in the series “Nemzeti téka”

Fejezetek a magyarországi könyvtárügy történetéből 1945–1956. Szerk. Sonnevend Péter, Kégli Ferenc. Budapest, OSZK, Gondolat K., 2018. 339, 2 p. (Nemzeti téka)

(Reviewed by Márta P. Toldi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.)
2018. 2. no. pp. 279–285.

Keywords: *Library policy, History of Hungarian librarianship, Collection of studies, Review*

Selected bibliography of planned, yet unpublished periodicals

Lakatos Éva: Kikötőben maradt hajók. Laptervezetek – meg nem jelent lapok válogatott bibliográfiája. Sajtó alá rend. ieg. Herendi László. Budapest, OSZK, Gondolat K., 2017. 198 p. (Nemzeti téka)

(Reviewed by György Pogány)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.)
2018. 2. no. pp. 286–287.

Keywords: *Journals, Bibliography, Hungarian press history, Review*

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (ABSTRACTS)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.)
2018. 2. no. pp. 289–335.

Placemaking – a közkönyvtári terek kialakításának elvi és gyakorlati kérdései

KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes

A placemaking¹ urbanisztikai, építészeti fogalom. Segítségével a helyi közösség által formált, vonzó közösségi élettereket hozhatunk létre a városban, mégpedig a közterületek élő közösségi terré alakítása, a terek közösségi funkciókkal, tartalmas programokkal való megtöltése, illetve újfajta hasznosítási lehetőségeinek kitalálása révén. Írásomban azzal foglalkozom, hogyan tudnak a közkönyvtárak közösségi helyé válni a placemaking elveinek, eszközeinek alkalmazásával.²

Bevezetés

A 2000-es évek legjelentősebb városfejlesztései számos esetben új közkönyvtár megépítését is eredményezték (pl. Bécs, 2003; Seattle, 2004; Amszterdam, 2007; Turku, 2007; Stuttgart, 2011; Birmingham, 2013; Aarhus, 2015). A könyvtár-építések előkészítésére, tervezésére kiírt nagy nemzetközi pályázatok keretében világhírű építészek és tervezőirodák szálltak ringbe, aminek eredményeképpen számos ikonikus könyvtárárpület nőtt ki a földből, meghatározva a település vagy településrész arculatát, hangulatát, kulturális, gazdasági és társadalmi értékét. A könyvtárárpítési láz mögött Maija Berndtson (2010) szerint az áll, hogy a nagyvárosok között zajló globális versenyben új megközelítésekre, új ötletre van szükség, amelyektől egy város több, szebb, kulturálisan és gazdaságilag is jobb tud lenni versenytársainál. A kép, amire minden 21. századi város törekszik, egy modern, vibráló, vonzó, nyitott, élő és élhető, multifunkcionális település képe. E sokrétű célrendszer eléréséhez napjaink közkönyvtárai jelentős mértékben hozzá tudnak járulni, a helyi fejlesztések katalizátoraiként ki tudják tágítani a település társadalmi funkcióit, közösségi tereit. A mindenki számára nyitott és hozzáférhető közkönyvtár sok – főként kisebb, hátrányos helyzetben lévő – településen egyike az utolsó, még megmaradt közösségi helyeknek. A könyvtáraknak a szolgált

közösség életében betöltött multifunkcionalitását és új szerepét jól szolgálhatják a placemaking elvei, megközelítései és eszközei. Mielőtt azonban rátérek a placemakingre, érdemes először a *könyvtár mint hely* kifejezést, illetve néhány kapcsolódó fogalmat tisztázni.

A könyvtár mint hely

Robert A. Seal szerint a *könyvtár mint hely* (*library as space*) ma már oly gyakran használt fogalma először 1999-ben jelent meg, amikor Leighton és Weber a *Planning academic and research library buildings* című cikkében arról írt, hogy a könyvtár olyan hely, ahol a diákok intellektuális interakciót, az információcsere lehetőségét, illetve közösségi élményt és társadalmi kapcsolatokat keresnek, s a könyvtárat egyfajta menedékhelynek tekintik a dörzsölt médiaipar és a mindent átható kommercializálódás által uralt világgal szemben (Seal, 2014). A diákok igényeinek és szükségleteinek változására reagálva az amerikai egyetemi könyvtárakban az 1990-es években kialakított *közös tanulóterek* (*information commons*) voltak az első olyan könyvtári területek, amelyek jelentősen mást, valami újat kínáltak, mint a hagyományos, csendes és túlszabályozott könyvtári terek; a természetes módon megjelenő IKT eszközökön és a digitális, online forrásokon túl lehetőséget nyújtanak a közös tanulásra és munkára, valamint állandóan elérhető humán segítséget – könyvtárosokat és technológiai szakértőket – is biztosítanak. 1995 táján pedig további két jelentős újdonság jelent meg az egyetemi könyvtári szférában: egyrészt a lehetőség arra, hogy a diákok a könyvtárban beszélgethessenek, másrészt, hogy – ha bizonyos megszorításokkal is, de – az olvasói terekben is ehessenek és ihassanak (Seal, 2014). Bár ez utóbbi ellen sok könyvtárban igyekeztek harcolni a könyvtárosok, a változás megállíthatatlan volt, s elérte a szolgált közösség érdekében egyre többet felvállaló, az USA-ban valódi civil központként működő, a demokráciát, a demokratikus értékrendet erősítő közkönyvtárakat is.

Fogalmak, modellek

A definíciókat két általános kifejezés, a tér (*space*) és a hely (*place*) fogalmának tisztázásával kezdem.

1. *Space* vagy *place*, *tér* vagy *hely*?

A „tér” olyan helyszíneként írható le, amely nincs közvetlen társadalmi kapcsolatban az emberrel. Nem kapcsolódik hozzá érték, s többé-kevésbé

absztrakt. A „hely” ezzel szemben sokrétű, mert jelentése a hely vagy helyszín mellett – a szövegkörnyezettől és földrajzi léptéktől függően – egy teret vagy akár egy települést, településrészt vagy más lokációt is magába foglalhat. A tereket az emberek pszichológiailag érzelmi, kognitív és viselkedéssel jelentéssel ruházzák fel – azaz *helyként* élük meg –, s a hosszú idejű térhasználat következtében a személy a helyhez jellegzetes, hosszan tartó érzelmi kötődést fejleszt ki (Düll, 2010). „A hely az, ahol a dolgok történnek, méghozzá fontos, emlékezetes dolgok (legyenek azok kellemesek vagy kellemetlenek), amelyek a teret helyként jelölik” (Koltay, 2012).

2. *Köztér*

A köztér Zachary P. Neel szociológus szerint minden olyan terület, amely – elméletben, de nem feltétlenül a gyakorlatban – nyitott és elérhető a társadalom minden tagja számára. Neel a nyugati társadalom történelme kapcsán hat különböző, az adott korra jellemző közteret különböztet meg:

1. az ókori *agórát*, vagyis a görög városok központjául szolgáló gyülekezőhelyet;
2. a középkori *commonst* (tulajdonképpen egy magántulajdonban álló, de a közösség által használt terület – magyarul kb. közlegelő);
3. a reneszánsz kor *piacait* (Platz, place), melyek a gyülekezés, a társas élet színtereiként is szolgáltak;
4. a felvilágosodás korának fontos közéleti szereppel bíró *kávéházait*;
5. a 19–20. század fordulójának – aszfaltborítással, villanyfénnyel ellátott –, önmagukban is társadalmi térként működő *utcáit*, illetve
6. napjaink köztereit, amelyekre – jellegüket és funkciójukat is tekintve – a sokféleség a jellemző, hiszen szinte valamennyi korábbi köztéri forma jelen van bennük (parkok, bevásárlóközpontok, kávéházak, sétálóutca stb.).

A 20. század jellegzetes köztereit közé sorolja Neel a közkönyvtárakat is, amelyek „azzal járulnak hozzá a demokratikus közülethez vagy a társas találkozásokhoz, hogy alapvető igényeket elégítenek ki, közfinanszírozásból épülnek, és lehetővé teszik részvételünket a köz- és közösségi életben” (Udvarhelyi, 2010). Ezt a gondolatot erősíti Wessely Anna is, aki rámutat, hogy az angol és német nyelvhasználatban nemcsak a közterületeket, hanem a közintézményeket – közkönyvtár, múzeum – is a köztér (*public space*, *öffentlicher*

Raum) fogalmába sorolják (Wessely, 2010).

A jó köztér három jellemző tulajdonsága, hogy *érzékeny, demokratikus és jelentéssel teli* (Udvarhelyi, 2010).

- Az érzékeny közterek használói igényeire válaszolnak (tegyük hozzá: mint a jó közkönyvtárak), olyan környezetet teremtve, amely a kapcsolódást, a pihenést, a szórakozást, a társas életet támogatja.
- A demokratikus közterek minden ember számára elérhetőek, hívogatóak és marasztalóak (mint a közkönyvtárak), s a használóknak hatásuk van a tér kialakítására, használatára és fenntartására (vö. rugalmasan alakítható könyvtári terek – Kovácsné Koreny, 2018).
- A jelentéssel bíró közterek pedig olyanok, amelyekkel az emberek, a használók kapcsolatot tudnak kialakítani személyes és közösségi szinten egyaránt.

Mint *Jane Jacobs* rámutat, az emberek jelenléte ad értelmet a tereknek (Udvarhelyi, 2010).

3. „Harmadik hely”

Napjaink közkönyvtárainak – a tradicionálisak mellett – számos olyan funkciót is be kell tölteniük, amelyek hagyományosan nem kapcsolódnak a könyvtárakhoz. Működési elveik és gyakorlatuk teljes mértékben megfelel a *köztterekkel, közösségi terekkel* kapcsolatban elvárt követelményeknek: a *nyitottság, az elérhetőség, a részvétel, a befogadás, és a felelősség* követelményeinek (Berndtson, 2013), s – mint egyre többen utalnak rá a szakirodalomban – megfelel a *Ray Oldenburg* által *harmadik helynek* nevezett közösségi terek követelményeinek is, azaz: *olyan semleges helyek, ahol az emberek összejöhetnek és interakcióba kerülhetnek egymással.*

A harmadik helyek

- közel hozzák egymáshoz a környéken élőket;
- a közösség kapujaként működnek az újonnan érkezők és a látogatók számára;
- katalizálják különböző csoportok, kisebb közösségek kialakulását;
- közelebb hozzák egymáshoz a különböző korosztályokat;
- elősegítik a környék fejlődését;
- segítik a politikai párbeszéd kialakulását;
- csökkentik a megélhetési költségeket;
- szórakoztatnak; s
- új barátságok megszületését segítik (Szóllás, 2010).

A harmadik helyeken a fő tevékenység a *beszélgetés*, mondja Oldenburg, mégpedig az étellel teli, sziporkázó, színes és szívélyes beszélgetés. A harmadik helyekhez kapcsolódó kifejezések még a *mosoly, a csillogó szemek, a kézfogás, a hátlapogatás* – vagyis csupa kellemes, baráti, emberi gesztus, viselkedés. A harmadik hely felemelő, befogadó, használata nem kötődik formális tagsághoz, nem zár ki senkit, könnyen elérhető és hozzáférhető, szabályait a közösség alkotja, valódi otthon – az otthontól távol is (Oldenburg, 1989).

Noha tipikusan olyan jellemzőkről van szó, amelyek a sikeres 21. századi közkönyvtár tulajdonságai is, Oldenburg 1989-ben még nem említette könyvében a közkönyvtárakat harmadik helyként. Maija Berndtson szerint ennek az az egyszerű magyarázata, hogy akkoriban a közkönyvtárak egészen másképp néztek ki és egészen másképp működtek, mint ma (még az Egyesült Államokban is), s csak az elmúlt mintegy 25 évben következett be mindennapjaikban az a hatalmas változás, amely alapján ma már harmadik helynek tekintjük őket (Berndtson, 2010).

4. Affinitás tér és a lehetőségek tere

A harmadik hely fogalmát kiterjesztve, *James Paul Gee* amerikai nyelvész bevezette az *affinitás tér* (*affinity space*) fogalmát (idézi Hanson – Abresch, 2017). Az *affinitás* kifejezés szó szerint rokonságot, vonzódást, megfelelést jelent, a vegyészetben pedig az anyagnak azon sajátosságát, hogy más anyagokkal (könnyen) vegyül. Ha valakire azt mondjuk, „affinitása van valamire/valami iránt”, ez azt jelenti, hogy az illető könnyen tud azonosulni valamivel, magáénak érzi az ügyet, nem idegen tőle a szóban forgó dolog. Gee „affinitás tér” fogalma olyan tereket jelöl, ahol az emberek közös érdeklődés okán vagy közös tevékenység végzése érdekében jönnek össze. Az affinitás tér olyan – akár virtuális – hely, ahol informális tanulás történik. Olyan tér, amely ösztönzi a tudás megosztását, a (közös) részvételt egy adott területen, illetve ahol az informális tanulás közös munka eredményeképpen jön létre. A közös érdeklődésnek és érdeknek köszönhetően az affinitás terek képesek áthidalni az életkori, faji, társadalmi, gazdasági vagy éppen edukációs akadályokat és különbségeket az egyes emberek között, így lehetővé téve, hogy minden felhasználó részt vegyen a közös tevékenységben.

Oldenburg és Gee gondolatain továbbmenve Peschl és Fundneider a lehetőségek tereiről beszél (idézi Hanson–Abresch, 2017), az ún. *enabling spaces* fogalmat használva. Az *enabling* kifejezés szó szerint azt jelenti, hogy valakit képessé teszünk valamire azzal, hogy lehetőséget biztosítunk számára. A lehetőségek tere a részvételen, kollaboráción alapuló tudásmegosztást, illetve a kreatív alkotást, új tudás létrehozását és innovációt biztosítja – kialakításával, dizájnásával, bútoraival, eszközeivel, működésével. (Vö. a könyvtár mint az alkotás helye, illetve makerspace a könyvtárban – Kovácsné Koreny, 2018).

5. A Four-Space-Model

A dán *Model Programme for Public Libraries* projekthez kötődik az ún. *Four-Space Model* (négy tér modell) megalkotása, amely a közösség igényeinek és szükségleteinek kielégítéséhez szükséges könyvtári terek felől közelíti meg napjaink közkönyvtárainak funkció- és feladatrendszerét, s amelyben a könyvtár az *alkotás helyeként* (*performative space*), az *inspiráció helyeként* (*inspiration space*), a *tanulás helyeként* (*learning space*), valamint a *találkozások helyeként* (*meeting space*) jelenik meg. (A modellről részletesen: Kovácsné Koreny, 2018.)

Miután áttekintettük a könyvtár mint hely témakör legfontosabb és legújabb fogalmait, térjünk vissza a placemakinghez! A következőkben arra keresem a választ:

1. Hogyan illeszkedik a placemaking, a téralkotás a könyvtár mint hely fogalomkörhöz?
2. Milyen eszközei, technikái vannak a téralkotásnak, amelyeket a közkönyvtárak is sikeresen tudnak alkalmazni annak érdekében, hogy újradefiniálhassák magukat a szolgált közösség életében?

Placemaking

A placemaking gyakorlatának kialakulása többek között William H. Whyte urbanista munkásságához kötődik, aki az 1970-es években azt vizsgálta New Yorkban – parkokban, játszótéren, plázákban, lakóépületek környékén – a *The StreetLife Project* keretében, hogyan lehet érzékeny, jól működő, az emberek által szívesen használt köztereket létrehozni. Mi ad életet egy térnek, és mi öli meg azt? Mi vonzza oda az embereket, és mi tartja őket távol? Megfigyelték, kik és mire használják a nap különböző időszakában

az egyes tereket. Lefilmezték, hogyan használják az emberek a különböző helyeket: csak áthaladnak rajta, vagy le is ülnek ott; hol állnak meg beszélgetni stb., s interjúkban kérdezték meg az embereket az adott térről, annak adottságairól vagy az éppen hiányzó elemekről. A vizsgálat eredményeit a *The social life of small urban spaces (A kisvárosi terek társas élete)* című könyvben és dokumentumfilmben³ foglalták össze.

Whyte szerint az embereket elsősorban a többiek jelenléte vonzza egy köztérre, s az olyan tényezők, mint az ülőhelyek, a napfény és az árnyék, a megérinthető víz, az étel, illetve a jó megközelíthetőség. A sikeres közterek jellemzői Whyte szerint a két-három fős csoportok magas aránya, a jelenlévő nők magas száma (biztonság, kényelem, tisztaság), a sokféle korcsoport jelenléte a nap különböző időszakasaiban vagy éppen azonos időben, a sokféle tevékenység végzésének lehetősége, valamint a szeretet-megnyilvánulások nagy száma (ölelések, puszik, csókok).

Kutatásai nyomán 1975-ben létrejött New Yorkban a *Project for Public Spaces (Projekt a Köztérért – PPS)* elnevezésű civil szervezet, amelynek legfontosabb tevékenysége a jó közterek, közösségi terek és helyek kialakításával kapcsolatos kutatás, tanácsadás, a legjobb gyakorlatok megosztása. A szervezet ún. *placemaking műhelyeket* működtet, amelyek abban segítik a közösségeket, hogy elérhető, szerethető, használható közösségi tereket hozzanak létre új vagy újjáélesztett térként. A hangsúly a *részvételen* van: a terek kialakításában az egyének és a közösség is aktívan részt vesz. A mára már 50 USA-tagállamban és 43 országban működő PPS szervezet magára a köztereket megújító folyamatra az 1990-es évek közepe óta használja tudatosan a placemaking, magyarul téralkotás kifejezést.

A placemaking fogalmának meghatározására a következő definíciókkal találkozunk:

- „A placemaking olyan közös munkát jelent, amikor együttesen tervezik és élettel töltik meg a közterületeket, fellendítik a város kulturális és társadalmi életét.” (Kneeshaw, 2017).
- „A placemaking egy folyamat, cselekvés, amely magába foglalja a tervezést, a szervezést és a kivitelezést egyaránt. A *hely* akkor születik, ha társas, közösségi eseményt foglal magába és fordítva, esemény köré épül. [...] Célja a helyi közösség erősítése, potenciáljainak felfedezése, helyi szükségletek feltárása és arra gyakorlati válasz nyújtása.” (Autonómia Alapítvány)

– „A placemaking arra ösztönzi az embereket, hogy együtt, kollektíven újragondolják és újjáalakítsák a köztereket, a közösségi tereket mint minden közösség szívét. Az emberek és a helyek közötti kapcsolatok megerősítésével a placemaking egy olyan, kollaboráción alapuló folyamatot jelent, amelynek során alakíthatjuk nyilvános tereinket annak érdekében, hogy maximalizáljuk a közös értékeket. A jobb várostervezés előmozdításán túl a placemaking megkönnyíti a kreatív használatot, különös figyelmet fordítva mindazokra a fizikai, kulturális és társadalmi identitásokra, amelyek meghatározzák a helyet és támogatják annak folyamatos fejlődését.” (Project for Public Spaces)

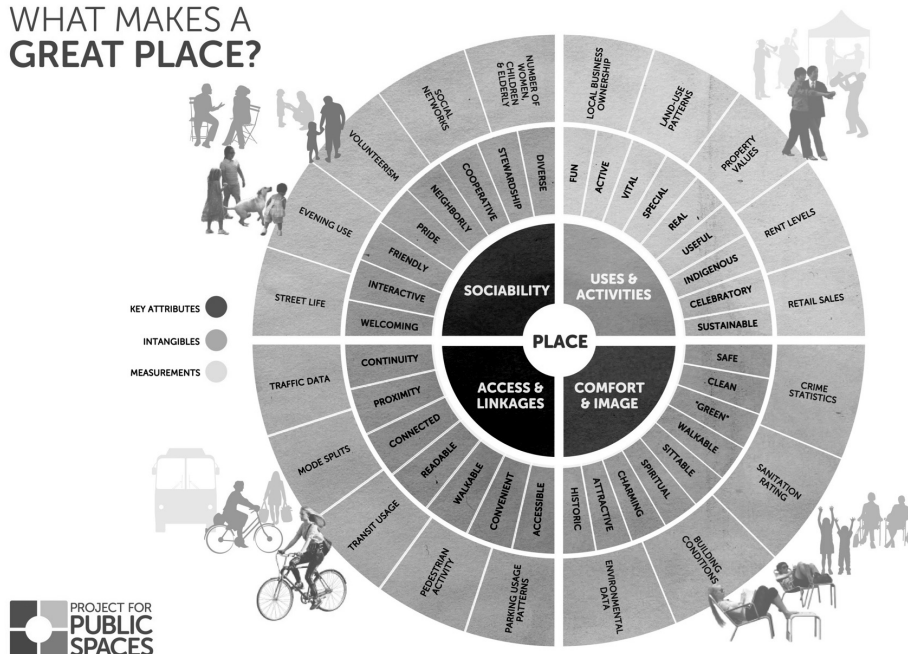
A placemaking folyamat és filozófia egyszerre. Központjában a *megfigyelés*, a *meghallgatás* és az emberek *megkérdezése* mint fő eszközök állnak annak érdekében, hogy megérthessük az egyének és a közösség elvárásait az adott térrel, a tér használatával kapcsolatban. Ezzel a tudással felvértezve, együttműködésben a közösség tagjaival ki tudjuk alakítani új, közös víziókat az adott térrel kapcsolatban, amit aztán partnerségben meg tudunk valósítani (vö. közösségvezérelt könyvtári működés és szolgáltatástervezés – Kovácsné Koreny, 2018).

A placemaking tehát egy közösségvezérelt, közösségi vízió alapuló, könnyen adaptálható, inkluzív, befo-

gadó, tartalom-specifikus, dinamikus, diszciplínákon átívelő, transzformatív, rugalmas, kollaboratív, társas tevékenység és folyamat, amelyben a funkció fontosabb, mint a forma, s amelynek fókuszában mindig a közösség és a kitűzött cél áll. Ezzel szemben *nem lehet* felülről lefelé irányuló reakció, dizájn-vezérelt ráncfelvarrás, gyors és olcsó hibajavítás, s nem lehet „konfekció jellegű” („egy méret jó mindenkinek”), statikus, diszciplína-vezérelt, egydimenziós, jogszabályoktól függő vagy költséghatékonyság-vizsgálatokon alapuló feladat.

A PPS szervezet szerint az, hogy egy köztér jó-e, sikeres-e, használják-e az emberek, négy fő szemponttól függ: attól, hogy milyen könnyen megközelíthető, illetve milyen kapcsolatban áll a környezetével (*access and linkages*); függ az ún. közösségi szellemtől (*sociability*); a használattól és a térhez kapcsolódó tevékenységektől (*uses and activities*); illetve az összképtől, s attól, hogy kényelmes-e a tér (*comfort and image*). A jó köztér a PPS szerint könnyen elérhető, hozzáférhető, megközelíthető, látható; biztonságos, tiszta, kényelmes, tetszetős az összképe; ahol sokféle tevékenységet végezhetnek az emberek, ahol programok várják őket; s ahol találkozhatnak egymással, barátaikkal, de akár idegenekkel is szöba elegyedhetnek (*ld. 1. ábra*).

WHAT MAKES A GREAT PLACE?

1. ábra

Mitől lesz sikeres egy közösségi tér?⁴

Ha a közkönyvtárakat közterekként, közösségi terekként tekintjük, s azt vizsgáljuk, megfelelnek-e a sikeres köztér szempontjainak, a fentiek alapján a következő kérdéseket kell feltennünk (az egész könyvtárra, majd az egyes tereire vonatkozóan egyaránt):

a) *A könyvtár megközelítése és kapcsolatai (access and linkages)*

- Látható, jól látható, felismerhető és azonosítható a könyvtár messziről? Távolról is láthatók, olvashatók a feliratai?
- Nyitott, hívogató a portálja, a bejárata?
- Látható a belső tere kívülről? Vannak nagy ablakai, s azok tiszták? Van kapcsolat a külső és a belső könyvtári tér között (pl. nyitott terasz, kávézó)?
- Hogyan kapcsolódik a környék többi épületéhez? Megbúvik köztük jellegtelenül vagy kiemelkedik közülük? Megkülönbözteti valami a többi épülettől?
- Könnyen megközelíthető? Van a közelben tömegközlekedés, járda, sétálóövezet? Van parkoló, esetleg biciklitároló? Könnyen meg tudják közelíteni a mozgássérültek vagy a babakocsival érkezők?

b) *A könyvtár összképe és kényelme*

- Milyen benyomást kelt a könyvtár első ránézésre? Patinás, ódon vagy rossz állapotban lévő, ósdi épületnek látszik? Látszik-e rajta a gondoskodás? Rendben tartott vagy elhanyagolt, lelakott a könyvtár fizikai megjelenése?
- Milyenek a színek, a formák, a bútorok?
- Van elég hely leülni? Tudnak választani a betérők a hangosabb vagy csendesebb, esetleg a naposabb vagy árnyékosabb részek, illetve a különböző funkciójú (például egyéni elmélyülésre vagy csoportmunkára alkalmas) ülőhelyek között?
- Tiszta a könyvtár? Tiszták az ablakok, a függönyök?
- Biztonságos, hívogató, marasztaló benyomást kelt a könyvtár és belső terei?

c) *Könyvtárhasználat és tevékenységek*

- Vannak olvasók a könyvtárban? Van különbség a könyvtárhasználatban évszakok vagy nap-szakok szerint?
- Milyenek a könyvtárhasználók? Többségükben nők vagy férfiak? Milyen korosztályhoz tartoznak? Vannak gyerekek, családok a térben?
- A könyvtárba érkezéskor mit csinálnak először

az emberek? Hova mennek? Milyen útvonalakat követnek?

- Mely részeit használják leginkább a könyvtárnak, s melyeket nem?
- Egyedül vagy csoportosan használják inkább a könyvtárat? Esetleg kialakulnak az egyénekből kisebb csoportok spontán módon (pl. egy napilap-olvasó foteles részében)?
- Milyen tevékenységeket végeznek az emberek könyvtárban? Választhatnak a használók párhuzamosan folyó/elérhető tevékenységek között?
- Jól láthatók, azonosíthatók, megkülönböztethetők a szolgáltatelljesítő könyvtárosok, amennyiben szükség van rájuk? Viselnek valamilyen kitűzött, sálát, kendőt?

d) *Közösségi szellem*

- Használják az emberek a könyvtárat arra, hogy találkozzanak ismerőseikkel, barátaikkal?
- Van olyan terület a könyvtárban, ahol az emberek találkozhatnak az ismerőseikkel, barátaikkal, ahol szóba elegyedhetnek ismerősökkel és ismeretlenekkel?
- Milyen társadalmi csoportokra, korosztályokra, esetleg azonos érdeklődésű közösségekre jellemző, hogy használják a könyvtárat?
- Használják-e a könyvtárat csoportosan? Kik használják a könyvtárat csoportosan? Mit csinálnak a könyvtárban a csoportok?
- Kialakulnak csoportok a könyvtárban, akár spontán módon, akár egy-egy könyvtári program keretében vagy következtében?
- Mosolyognak az emberek a könyvtárban?
- Felveszik a szemetet a földről?

A placemaking, avagy a jó közösségi tér kialakításának alapelvei

A sok évtizedes munka tapasztalatai alapján a Project for Public Spaces megfogalmazta a placemaking alapelveit, amelyek felölelik a közösségi vízió fontosságát, hangsúlyozzák a köztér-teremtés és az elszigetelt tervezési folyamat közötti különbséget, valamint a tesztelés–értékelés–fejlesztés hármásának és a fenntartásnak a jelentős szerepét.

A placemaking alapelvei és az alapelvek könyvtári alkalmazásának vonatkozásai a következők:

1. *A közösségnél van a tudás (kérdezzük meg őket!)*

Minél hamarabb vonjuk be a közösséget (a

könyvtárhasználókat és a könyvtárat nem használó közösségi tagokat egyaránt), illetve valamennyi érintettet a (könyvtári) terek (át)alakításába, annál jobb. Ideális esetben ez már a tervezés megkezdése előtt megtörténik.

- Ismerjük meg a (szolgált) közösséget! Alakítsunk ki kapcsolatot a közösséggel, egyes tagjaival, hangadóival és csoportjaival, s beszéljünk velük.
- Hallgassuk meg a véleményüket a könyvtárral kapcsolatban, tudjuk meg, mivel elégedettek és mivel nem. Milyen elvárásai és igényei vannak a könyvtárral, annak működésével, szolgáltatásaival kapcsolatban?
- A könyvtárat nem használóktól igyekezzünk megtudni, miért nem használják a könyvtárat. (Ennek egyik módszere lehet például, amit a *Working Together* projektben dolgoztak ki az egyes, könyvtárba nem járó társadalmi csoportok könyvtárhasználatát akadályozó ún. rendszerszintű akadályok azonosítására: 1) intézményi akadályok – pl. nem megfelelő valakinek a könyvtár nyitvatartási ideje; nem tudja, hol van a könyvtár; 2) személyes vagy társadalmi akadályok – pl. olvasási nehézségekkel vagy szegénységgel küzd az adott személy, esetleg nincs állandó lakcíme; 3) környezeti akadályok – pl. mozgásában korlátozott az egyén vagy rossz közlekedésű helyen lakik; 4) percepcionális akadályok – pl. alacsonyan képzett a megkérdezett, izoláltan él, nem érzi szükségét a könyvtárhasználatnak, esetleg korábbi rossz tapasztalata tartja távol a könyvtártól. (Kovácsné Koreny, 2018)
- Vizsgáljuk meg, mely könyvtári funkcióhoz kötődik a legtöbb könyvtárhasználat, s hogy hogyan alakul azon funkciók, illetve a kapcsolódó könyvtári terek viszonya?
- A könyvtár tanulást támogató funkcióját vizsgálva például a következőket gondoljuk át (ld. a könyvtár mint a tanulás helye: Kovácsné Koreny, 2018):
 - ◎ A könyvtár terei a különböző felhasználói csoportok igényei és az új tanulási módszerek szerint lettek-e kialakítva?
 - ◎ Rugalmasan alakíthatók, átszervezhetők, nyitottak, hívogatóak-e a terek;
 - ◎ Variábilis bútorok és eszközök sokasága jellemzi a tereket?

◎ Van megfelelő méretű, adottságú, felszereltségű terünk, ahol ennek a funkciónak maradéktalanul eleget tudunk tenni?

◎ Van-e kellő számú számítógépünk a digitális kompetencia fejlesztését támogató programjainkhoz?

◎ Van-e olyan világos, kényelmes, színes tér a könyvtárban, ahol kisgyermekek számára tudunk korai fejlesztést célzó programokat megvalósítani?

– Milyen szolgáltatásokat vesznek leginkább igénybe a könyvtárban, s melyeket nem? Kérdezzük meg, miért nem használnak bizonyos szolgáltatásokat!

– Vizsgáljuk meg, figyeljük meg, kik, hogyan és mire használják a könyvtár egyes tereit leginkább!

– Mi az a tevékenység, amelyet szívesen végeznének a könyvtárban, de jelenleg nincs rá mód? (Pl. nincs kávézó a könyvtárban.)

2. Közteret, valódi közösségi helyet hozunk létre, ne csak egy makettet, egy dizájnt!

A PPS szerint az igazi „jó hely” megteremtése sokkal inkább a hatékony szervezéstől függ, mint a tervrajzoktól, és számos különféle tudományág bevonását igényli. Az olyan, elsőre akár feleslegesnek látszó kérdések, mint a kényelmes ülőhelyek, a jó helyen elhelyezett szeméttárolók, a könnyen érthető és jól látható jelzések, feliratok, tájékoztatók, a mosdók, a büfé – mind hozzátartoznak a sikeres helyek ismérveivel. Mindezeket együttesen, az elérendő célokat szem előtt tartva kell kezelnünk.

– Gondoljuk át újra és újra, mi a célunk. Mit szeretnénk az új tér kialakításával, egy régi tér átalakításával, a közösségi tér létrehozásával elérni! Több olvasót? Nagyobb könyvtárhasználatot? Nagyobb elismertséget a könyvtárnak a településen? Esetleg nem baj, ha nem nő a könyvtárhasználók száma, de a meglévő olvasók legyenek elégedettebbek? Vagy a könyvtárban jelenleg nem aktív, ritkán vagy egyáltalán meg nem jelenő olvasói csoportnak, korosztálynak szeretnénk egy vonzó helyet kialakítani?

– Keressünk példákat, jó ötleteket hasonló (könyvtári) terekre a nagyvilágból!

– Ötleteljünk, alakítsuk az elképzeléseinket!

– Vonjuk be az érintetteket a tervezésbe! Kérjük ki a véleményüket a célunkkal, az elképzeléseinkkel, akár a tér-rész elnevezésével kap-

csolatban! (ld. pl. „Tini-sarok” – tininek hívják-e a mai tizenévesek magunkat? Tudnak-e majd azonosulni az így elnevezett könyvtári térrel?)

- Vonjunk be szakembereket a tervezésbe és a kialakításba! Gondolkodjunk a biztonságról, a fenntarthatóságról, a jó megközelíthetőségről, a kényelemről, a feliratok és jelzések rendszeréről egyaránt.

3. *Egyedül nem megy!*

A jó közösségi tér kialakítása jóval több erőfeszítést kíván, mint amit egy szervezet magától, egyedül el tud végezni. A könyvtár sem lesz közösségi tér pusztán attól, hogy az akar lenni. A placemaking alapja a partnerség, az együttműködés. A partnerek – a fenntartótól a munkatársakon keresztül a helyi civil szervezetekig, vállalkozókig stb. – szakmai segítséget, innovatív ötleteket, pénzügyi forrásokat, humán erőforrást, önkéntes segítőköt, s akár új, vonzó tevékenységeket, programokat is jelenthetnek (a könyvtárnak).

4. *Mindig lesz olyan, aki azt mondja majd, ez lehetetlen.*

Az „ez így nem fog menni, ezt nem lehet megcsinálni” kifejezések sokszor ténylegesen csak azt jelentik, hogy „eddig még nem csináltunk ilyet”. Ne féljünk úttörőnek lenni! Higgyünk magunkban, abban, amit kitaláltunk, s ne adjuk fel – javasolja a PPS. Keressünk támogatókat, partnereket, akik segítenek, akik tapasztalatukkal, hozzáértésükkel, más szempontú megközelítésükkel túl tudnak lendíteni bennünket a holtponatokon, a problémásabb helyzeteken.

5. *Sok mindent megláthatunk már azzal is, ha csak megfigyelünk.*

Korábban volt arról szó, hogy már a tervezés előtt érdemes megvizsgálni, megfigyelni, kik és hogyan használják teret, a könyvtárat, az egyes könyvtári tereket. A használók térhasználatának, térben való mozgásának feltérképezésére több módszer is létezik az egyszerű megfigyeléstől az interjúzáson keresztül az informatikai rendszerrel megtámogatott módokig. Bármelyiket is választjuk, nem csak az emberek által követett főbb útvonalakat rögzíthetjük velük pontosan, de azt is megláthatjuk, mely tereket, térrészeket mire, hogyan és kik használnak leginkább, illetve, hogy mely részek esnek ki részben vagy teljesen a közlekedésből, a használatból.

- Figyeljük meg, hol alakulnak ki spontán gyülekező- vagy beszélgető helyek, s igyekezzünk megállapítani ennek az okát, hogy a projektünk hasznára tudjuk fordítani az eredményeket (pl. raktári kiadás környékén, új könyveket bemutató tárlóknál)!
- Vannak-e olyan területek, ülőhelyek, asztalok a könyvtárban, amelyet soha senki sem használ?
- Van-e kellő számú ülőhely a könyvtárban? Használják-e az emberek ezeket az ülőhelyeket vagy nem, s ha nem, vajon miért nem (pl. nem elég kényelmesek)?
- Mennyi időt töltenek az emberek a könyvtárban?
- A megfigyelést kiegészíthetjük a könyvtárba betérők megkérdezésével (interjúkkal, kérdőívekkel) is, amelyekből megtudhatjuk, hogyan látják az emberek a könyvtárat, mit gondolnak róla, vagy azt, miért használják egy bizonyos módon.
- Az egyéni történetek, sztorik meghallgatása további hasznos adalékokkal szolgálhat arról, miért tartja fontosnak a közösség a könyvtárat, miért szeretik, vagy éppen kerülik el az emberek.

6. *Legyen víziónk!*

A közösség tagjaival, illetve a szakemberekkel való kommunikáció nagyban segíti, kiegészíti a közösségi térrel kapcsolatos vízió kialakítását. A víziónak a következő részleteket kell tartalmaznia:

- a közösségi hely megteremtésének céljai, illetve rendeltetése;
- annak felvázolása, kik és hogyan fogják használni a közösségi teret;
- a hely jellegének meghatározása;
- milyen dizájn elemek révén valósítható meg a cél.

Legyenek benne minták, modellek, példák, jó gyakorlatok azt illusztrálандó, mit is szeretnénk.

Ezen túlmenően, gondoljuk át megfigyeléseink eredményeit! Hogyan tudjuk például azokat a területeket, ahol spontán gyülekező- vagy beszélgető helyek alakulnak ki, még jobban a közösség szolgálatába állítani? (Ld. a háromszögelés technikáját később.) Ha látjuk, hogy vannak olyan térrészek, ülőhelyek, asztalok, amelyeket soha senki nem használ, gondoljuk át, kivehetők-e ezek a bútorok, s tudunk-e más funkciót adni az adott területnek.

Az első elképzeléseket osszuk meg a közösség tagjaival, s velük együtt alakítsuk tovább, illetve véglegesítsük.

7. *A formák a funkciót támogassák (és ne fordítva)!*

A dizájn nagyon fontos, de mindig a téralkotás célja lebegjen a szemünk előtt. Fontos, hogy a létrehozandó közösségi tér funkcióiból induljunk ki, s azt képezzük le formákra, bútorokra, dizájnelemekre. Gondolkodjunk átfogóan, s gondolkodjunk a részletekről is. Tanulmányozzunk a begyűjtött példákat, mintákat, s vonjunk le következtetéseket azok esetleges hibáiból.

8. *Háromszögeljünk! Azaz úgy helyezzük el az egyes térelemeket, hogy azok erősítsék egymást!*

A háromszögelés egy köztér-tervezési technika, amelynek célja, hogy a térben elhelyezett egyes elemek körüli aktivitási szint emelkedjen az elemek használatának egymásra épülése révén. Tehát a háromszögelés alkalmazásával egy térben három dolog, három elem együtthatása többletet teremti. Például: „ha az új könyvtár gyermekrészele épp a játszótér mellett helyezkedik el, a játszótér pedig egy nagyobb, büfével is ellátott parkban, a várható aktivitás jóval felette lesz annak, mint amit az egyes elemek szétszórt elhelyezése esetén várhatnánk” (Ökotárs Alapítvány, 2008). Vagy: ha a büfé vagy kávéautomata közelében helyezzük el a napilap olvasót és a települési programokat kínáló szórólapokat is, biztosan nagyobb lesz mindhárom szolgáltatás forgalma, mint külön-külön lenne. Vagy: egy olyan területen, ahol az olvasóknak várakozniuk kell a könyvtárban – például a raktári kéréseik kiadására –, legyen ott egy hirdetőtábla, székek és egy papírkosár elhelyezése biztosan hozzájárul a jobb tér megteremtéséhez.

9. *Kezdjük a petúniákkal! (Vagyis kis lépésekkel)*

Ha kis lépésekkel kezdjük a placemakinget (mint pl. néhány petúnia elültetése a köztéren), azzal nemcsak önbizalmat nyerhetünk a folytatáshoz, hanem hasznos tapasztalatokat is. Ráadásul a kisléptékű, ám eredményes fejlesztések sikere növelheti támogatottságunkat is. Minden egyes megtett lépés után, természetesen, értékeljünk, s alakítsunk a terveken, ha szükséges.

10. *Nem a pénzen múlik!*

A siker legtöbbször nem a pénzen múlik, hanem a kreativitáson, a tenni akaráson, a partnerségen, az együttműködésen. A PPS szerint, ha a pénz a fő kérdés, az gyakran annak a jele, hogy az alapkoncepciónk volt hibás, mégpedig azért, mert a közösség nem érzi úgy, hogy a hely hozzájuk tartozna. A köztterek és a pénz viszonyának alapelvei a következők:

- *A kisléptékű, olcsó fejlesztéseknek sokkal nagyobb lehet a vonzerejük, mint a költséges óriásprojekteknek.* Könyvtári területre lefordítva ez azt jelenti, hogy kisebb területek, sarkok átrendezésével, esetleg a közösséggel együtt, könyvtári program keretében készített ülőalkalmatosságok (párnák, puffok) elhelyezésével is vonzó, új tereket teremthetünk.
- *A hatékony fenntartáshoz szükséges készségek kifejlesztése sokkal fontosabb a sikerhez, mint a nagy pénzügyi beruházás.* Ez azt jelenti, hogy odafigyeléssel, átgondolt menedzsmenttel, folyamatos jelenléttel nagy befektetés nélkül is biztosítható és fenntartható a siker.
- *Ha a közösség partner a vállalkozásban, mindig lesznek segítőtársak.* A partnerség, az együttműködő partnerek megtalálásának fontosságáról már volt szó korábban. Ha már a tervezés megkezdése előtt bevonjuk őket a munkába, támogatásuk, hozzájárulásuk a projekthez folyamatos lesz, s nemcsak pénzzel, hanem szakértelemmel, áru vagy szolgáltatás, esetleg önkéntes munka felajánlásával is segíthetik a siker elérését.
- *Ha a közösség víziója hajtja előre a projektet, pénz is kerül valahonnan.* A sikeres köztér, közösségi tér projektek a fokozatos megközelítés elvét alkalmazzák, azaz a hely lépésről lépésre fejlődik, s közben az emberek, a közösség tagjai egyre elkötelezettebbé válnak iránta. (Ökotárs Alapítvány, 2008)

11. *A munkának soha nincs vége.*

Mint a legtöbb sikeres, minőség alapú technika, a placemaking is csak akkor működik, ha „nem állunk le”, hanem folyamatosan gondolkodunk, beszélgetünk, kérdezzünk, vizsgálódunk, ötletelünk, értékelünk és fejlesztünk. Ahogy korábban szó volt róla, a placemaking nemcsak egy folyamat, hanem filozófia is, amely elkötelezettséget, hozzáállást jelent és folyamatos fókuszot biztosít a közösségért végzett munkánkhoz.

Placemaking, avagy öt lépés azért, hogy a térből hely legyen

A placemaking fenti alapelveinek olvasása közben felidéződhetnek az olvasóban a közösségvezérelt könyvtári működés és szolgáltatás kialakításának lépései és eszközei, s nem véletlenül, hiszen a közösségvezérelt könyvtár megteremtésének az alapja is a kapcsolatépítés, a közösség vizsgálata és szükségleteinek azonosítása, s maga a folyamat, majd pedig az értékelés is a közösséggel együtt, partnerségben történik (Kovácsné Koreny, 2018).

Hasonló gondolataink támadhatnak a placemaking öt lépcsős megközelítésének olvasása közben is, amelyek mindegyike visszaköszön valamelyik, fent említett alapelvben is:

1. *Találkozzunk az érintettekkel, a közösséggel, képviselőivel, s ismerjük meg őket! Elemezzük az adatokat, információkat!* Ennek során ki kell deríteni, hogy az embereket, a közösséget érdekli-e az általunk tervezett változás. Hajlandóak-e részt venni benne, segíteni, anyagi vagy bármilyen más támogatást nyújtani hozzá? Vannak-e olyan pályázatok, alapok, programok, amelyek segítségével könnyebben elindíthatók a beruházások?
2. *Vizsgáljuk meg a szóban forgó teret, adottságait, használatát, lehetőségeit! Gondoljuk végig, milyen szempontok, témák, szükségletek szerint kell a teret átalakítani!* A kitűzött célok ismeretében vizsgáljuk meg az átalakítandó tér erősségeit, gyengeségeit, alkalmasságát az új célra.
3. *Dolgozzuk ki a víziót!* Pontosítsuk az új tér kialakításával elérendő célokat. Fogalmazzuk meg, hogyan lesz használva az új (könyvtári) tér, s mik lesznek a fő jellemzői (pl. egész nap zsúfolt lesz a látogatóktól). Írjuk le, milyen tevékenységeket lehet majd végezni az új térben. Készítsünk egy koncepcionális tervet arra, hogy az egyes tevékenységek a tér mely részében folynak majd. (Rendezzük be a teret a tevékenységekkel.) S végül gondoljuk át azt is, kik és hogyan végzik majd a tér üzemeltetését, karbantartását.
4. *Készítsünk egy vázlatos tervet és teszteljük, majd értékeljük és vitassuk meg a közösség képviselőivel!* Következő lépésként a funkció és a cél függvényében gondoljuk át a szükséges bútorokat, berendezéseket! Statikus vagy flexibilis teret kell-e berendezni? Milyen IKT eszközöket kell elhelyezni a térben? Kellenek-e bele térhatároló, térelválasztó elemek, növények? Lesznek-e

benne megállító vagy hirdető táblák? Milyen programok, tevékenységek valósulnak majd meg a térben? Milyen világitásra, árnyékolásra van ezekhez szükség?

5. *Fejlesszük tovább a tervet és valósítsuk meg! S ne hagyjuk abba az értékelést, a fejlesztést!*

A közösségi terek kialakítása is olyan tevékenység, amely folyamatos ellenőrzést, értékelést, javítást és fejlesztést igényel. Mindeközben folyamatosan az eredeti célt, a közösségi szükségletet, annak kielégítését kell szem előtt tartani.

Placemaking a közkönyvtárban

A placemaking alapelveiről és lépéseiről szólva többször utaltam könyvtári vonatkozásokra. Most azt nézzük meg, hogy mindezek hogyan alkalmazhatók a könyvtárban – akkor is, ha a könyvtárról, mint valódi, fizikai értelemben vett közösségi térről gondolkodunk, s akkor is, ha a közkönyvtárat átvitt értelemben tekintjük köztérnek, közösségi találkozóhelynek, a közösségfejlesztés katalizátorának.

1. *Legyen a könyvtár könnyen elérhető, jól megközelíthető!*

Mivel mindenki (bárki) használhatja őket, fontos, hogy a könyvtár elérhető, könnyen hozzáférhető legyen. Fontos, hogy jól és többféle módon megközelíthető legyen, elsősorban gyalogosan, de járművel és tömegközlekedéssel is, s ma már az is elvárt egy könyvtárral szemben, hogy pl. kerékpártárolók legyenek elhelyezve a bejáratuknál. Az Egyesült Államokban az is elvárás, hogy a közkönyvtár a helyi gyalogosforgalom-hálózathoz kapcsolódjon, hogy a könyvtár környékén lévő utcákban a forgalmat lassító fekvőrendőrk legyenek kihelyezve, s hogy a világitás is a gyalogosokat szolgálja elsősorban a járművekkel szemben. Így biztosítva a könyvtár valódi nyitottságát, elérhetőségét bárki számára.

2. *Töltse meg a könyvtár élettel a környezetét!*

Ahhoz, hogy egy könyvtár élettel teljen meg, hívogatónak és marasztalónak kell lennie. Ha például egy könyvtár bejárata egy olyan lépcsősorról nyílik, amelyre egy napfényes napon le tudnak ülni az emberek napfürdőzni (ld. William H. Whyte a sikeres közterek ismérveiről), olvasgatni, az adott könyvtár bizonyosan élettel telibb lesz, mint az, aminek egy hagyományos, csupasz falakkal körülvett bejárata van. Továbbmenve, miért ne nyílhatna a könyvtár kávézója, könyvesboltja

vagy akár az olvasóterme egy nyilvános térre? Napjaink leghíresebb, legcsodáltabb könyvtárai éppen ezt a fajta kapcsolódást teszik lehetővé a könyvtár belső terei (polcok, számítógépek, olvasóterek) és a „külső könyvtár” (a homlokzat, a járda, a parkoló, a szomszédos tér vagy park) között. Egy aktív, hívogató külső könyvtári tér alapvető fontosságú a könyvtár sikeréhez.

3. *Szolgálja a könyvtár külső és belső kialakítása a funkciót, a feladatokat!*

A könyvtárépületeket és az őket körülvevő külső tereket lehetőség szerint alakítsuk úgy, hogy azok az év vagy a nap különböző szakaszaiban a különböző emberek által a legkülönbözőbb módokon legyenek használhatók. Ezt szolgálhatják az utcára vagy térre nyíló kávézók, a bejáratnál kihelyezett ülőalkalmatosságok, asztalok, napernyők, a lépcsőkön elhelyezett padok vagy párnák, a könyvtár mellett vagy udvarán kialakított olvasóligetek, közösségi kertek, esetleg kültéri kiállítások – mind-mind figyelemfelkeltő, hívogató és marasztaló elemei lehetnek a könyvtári térnek. A belső terekben pedig olyan övezeteket alakítsunk ki, amelyek a különböző korosztályi csoportok számára kínálnak vonzó környezetet, amelyek az egyes könyvtári funkcióhoz szabva konkrét tevékenységhez kötődnek vagy éppen szabadon, rugalmasan alakíthatók, illetve amelyek lehetővé teszik, ösztönzik két-három fős csoportok spontán kialakulását, közös tevékenységét. Teremtünk kapcsolatot a közösségi szükségletek, a könyvtári funkciók, a kínált szolgáltatások és az ezeket kiszolgáló terek között!

4. *Kínáljon a könyvtár közösségi szolgáltatásokat!*

A könyvtárak és a településfejlesztés viszonyával kapcsolatban korábban megállapítottuk (Kovácsné Koreny, 2018), hogy míg a klasszikus városi könyvtárak gyakran a település központjában létesültek, ahová a lakosok más okból is sűrűn jártak, ma egyre gyakoribb, hogy éppen a könyvtárak tesznek egy-egy városrészt, esetleg korábbi ipari negyedet, vasútállomást vibráló, új közösségi találkozóhellyé. Azáltal, hogy a közkönyvtárak a „szomszédban”, az emberekhez – lakóhelyükhöz és azokhoz a terekhez, ahol ügyes-bajos dolgaikat intézik – közel létesülnek és működnek, ideális helyeivé válnak a legtöbb, egyének és társadalmi csoportok, korosztályok számára szükséges közösségi szolgáltatásoknak

– a gyermekmegőrzőtől kezdve az adók befizetéséhez nyújtott segítségen át a különböző képzésekig. A *közösségi szolgáltatások* kínálata rendkívül széles skálán mozoghat, a helyi információk megosztásától, a kávézón vagy a dokumentumok házhoz szállításán át a különböző tanfolyamokig: találjuk meg, hogy a mi közösségünknek mire van szüksége.

5. *Álljon sokféle eszköz a közösség rendelkezésére a könyvtárban!*

A könyvtár multifunkcionalitása elengedhetetlené teszi, hogy a különböző közösségi szolgáltatásokhoz megfelelő számú és minőségű eszköz álljon rendelkezésre, mégpedig nemcsak IKT eszközökben gondolkodva, hanem a lehető legszélesebb értelemben véve az *eszköz* kifejezést. Ha egy könyvtár például ingyenes WiFi szolgáltatás bevezetése mellett dönt, optimalizálhatja a szolgáltatás igénybevételét azzal, hogy kényelmes ülőhelyeket biztosít az internethasználathoz, az épületen belül és kívül is, akár a saját kertjében vagy olvasóligetében egy árnyas fa vagy napernyő alatt. Ha ehhez még egy nyomtatási lehetőséget is elérhetővé tesz, a háromszögelés eredményeképpen még erősebb használatot tud elérni. A művészeti alkotások, szobrok (mint eszközök) vagy helyi megvilágítást adó kisebb lámpák könyvtári térben való kihelyezése az otthoni nappali hívogató és marasztaló hangulatának megerősítését segíti.

6. *Támogasson a könyvtár mindent, amit helyi!*

A települési könyvtárak a helyismereti információk, a településtörténet, a helyi közösség emlékezetének őrzői. Nemcsak gyűjtik a dokumentumokat, a helyi információkat, szokásokat, hanem elősegítik is azok továbbélését. Gyűjteményeik kinyitásával, kreatív újrahazsnosításával, illetve azzal, hogy a közösség tagjait is bevonják a helytörténeti gyűjteményrészek feltárásába, aktív szerepet vállalnak a településhez vagy településrészhez kötődő társadalmi kohézió erősítésében, a közösség és a település identitásának és megtartó erejének erősítésében. Ideális színterei a helyi, a közösséget érintő vagy érdeklő témákkal kapcsolatos társadalmi párbeszédnek, rendezvényeknek. Községi programjaik, szórakoztató, sokak érdeklődésére számot tartó eseményeik, nyitottságuk és befogadó hozzáállásuk értékes helyi desztinációvá teszik őket, ugyanakkor segítik a közösség jobb megértését, elfogadását.

A települési könyvtárak meghatározó szerepet játszhatnak a helyi üzleti élet fellendítésében is: információt közvetítenek, kapcsolatot teremtenek a munkáltatók és a munkakeresők között, képzéseket szerveznek, amelyekkel megkönnyíthetik az egyének munkaerő piaci reintegrációját, megjelenési lehetőséget biztosítanak a helyi vállalkozásoknak, vagy éppen a tudatos fogyasztói magatartás elsajátításához járulnak hozzá programjaikkal.

7. *Segítse a könyvtár a közösségi kommunikációt!*

Az innovatív könyvtár nem – az egyirányú információáramlást jelentő – tartalomszolgáltatást, hanem a dialógust, a közösséggel való párbeszédet, folyamatos kommunikációt, információcserét helyezi tevékenységei fókuszába. Legyenek elérhetők a könyvtárban a közösséggel kapcsolatos helyi információk, de lépünk is túl ezen: kínáljon a könyvtár helyszínt a közösségi párbeszéd, kommunikáció sokféle módjának, a fórumoknak, a találkozóknak, a tájékoztatóknak, vagy legyen állandó helyszíne helyi csoportok fellépésének.

8. *Legyen a könyvtár a helyi közösség találkozóhelye!*

A könyvtárak külső és belső terei egyaránt ideális helyszínei a közösségi programoknak, rendezvényeknek, fesztiváloknak vagy más, kisebb, de rendszeresen megrendezésre kerülő eseményeknek, ünnepeknek. Ezek a könyvtári tevékenységek jelentősen erősítik a könyvtáraknak a közösség életében betöltött szerepét. Különösen izgalmas terület a könyvtár és a placemaking vonatkozásában a könyvtár külső tereinek kérdése: a kávézótól a kültéri kiállításokig, a közösségi kertektől az „olvasóligetig”, a helyi művészek megjelenését biztosító ideiglenes tárlatoktól a „vegyen egy könyvet – tegyen egy könyvet” típusú kezdeményezésekig számtalan kreatív módon segíthetik a könyvtárak, hogy a helyi lakosok találkozóhelyévé, csomópontjává váljanak.

A közkönyvtárak közösségvezérelt működése nagyon jól összecseng a manapság oly divatos, a helyi termelőket, kiskereskedőket, helyi piacokat támogató közösségi gondolkodással. A könyvtárak (külső és belső) tereik bérbeadásával segíthetik e folyamatokat, de a helyi kisvállalkozók, termelők, termékek megjelenése a könyvtári programokon is egyre gyakoribb és elfogadottabb világszerte.

9. *A jó könyvtár alapja a bölcs menedzsment*

A közösségi helyként működő könyvtár menedzsmentje messze túlnyúlik az üzemeltetési, üzemfenntartási és biztonsági intézkedéseken, tevékenységeken. Hozzá tartozik a folyamatos figyelemmel követés, a folyamatos értékelés és visszacsatolás, költséghatékonyság-elemzés, a könyvtár közösségre, településre gyakorolt hatásának, programjainak vizsgálata, a könyvtár küldetésének és működésének folyamatos újragondolás, fejlesztése. A jó könyvtármenedzsment magasan pozicionálja a könyvtár helyét a településen, s képes is megtartani ott. A jól menedzselt, a közösség igényeire, szükségleteire és elvárásaira érdemben válaszoló könyvtár hozzájárul a település brandjéhez, erősíti azt.

Összefoglalás

Írásomban a könyvtár mint hely fogalomkörhöz kapcsolódóan a legfontosabb és legújabb elméleteket kívántam felvázolni. Részletesen szóltam a placemaking filozófiájáról mint közösségi téralkotási folyamat elveiről és gyakorlatáról, s igyekeztem bemutatni, hogyan alkalmazhatók a téralkotás kínálta megközelítések és eszközök könyvtári környezetben, illetve, miként járulhatnak hozzá a helyi közösség által formált, vonzó közösségi élettérként működő könyvtár megteremtéséhez. Mindezek alapján világossá kívántam tenni, hogy a közösségvezérelt elven működő közkönyvtár olyan közintézményként tud működni egy település életében, amelynek hatásai messze túlnyúlnak fizikai valóságán, de amelynek sikeres működéséhez elengedhetetlenül szükséges a fizikai terek közösségi szemléletű újragondolása is. Így teremtve meg a kapcsolatot a szolgált helyi közösség, a könyvtári funkciók és feladatok, valamint a könyvtári terek között.

Jegyzetek

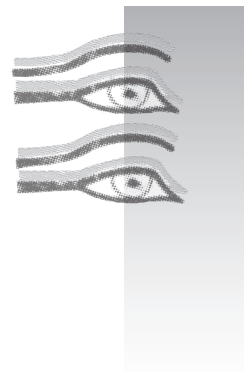
1. Az angol placemaking kifejezést nehéz lefordítani magyarra, nem is nagyon szokták. Az európai uniós URBACT Program Nemzeti Tájékoztatási Pontja cikkeiben a *téralkotást* használja rá, illetve a *közös téralkotás, térhasznosítás* változatokat. Az Ökotárs Alapítvány *közösségi tér kialakításáról* beszél a placemaking kapcsán. Én az egyszerűség kedvéért az angol kifejezést vagy a téralkotás szót használom a cikkben.
2. A cikk a szerzőnek az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programja keretében folytatott tanulmányai részeként íródott.

3. A film elérhető a https://www.youtube.com/watch?v=z_-nBr2MuBk címen. [Letöltve: 2018. március 15.]
4. Forrás: What makes a successful place? <https://www.pps.org/article/grplacefeat> [Letöltve: 2018. március 15.]

Irodalom

1. BARCLAY, Donald A.: Space and the social worth of public libraries = Public Library Quarterly, 36. vol. 2017. 4. no. 267–273. p.
2. BERNDTSON, Maija: A „people’s palace”. Public libraries and placemaking. In: Public libraries and resilient cities. Ed. Michael DUDLEY. Chicago, American Library Association, 2013. 119–126. p.
3. BUSCHMAN, John E. – LECKIE, Gloria J.: The library as place. History, community and culture. London, Westport, Libraries Unlimited, 2007. VIII, 260 p.
4. DÜLL Andrea: Helyek, tárgyak, viselkedés. Környezetpszichológiai tanulmányok. Budapest, 2010. https://www.researchgate.net/publication/274699356_Dull_Andrea_Helyek_targyak_viselkedes_Kornyeztpszichologiai_tanulmanyok [Letöltve: 2018. március 13.]
5. Eleven principles for creating great community places. Project for Public Spaces – <https://www.pps.org/article/11steps> [Letöltve: 2018. március 13.]
6. FUNDNEIDER, Thomas: Enabling spaces (2013) – <http://www.diebasis.at/upload/multifile/137447381.pdf> [Letöltve: 2018. március 24.]
7. HANSON, Ardis – ABRESCH, John: Socially constructing library as place and space. In: The future of library space (Advances in Library Administration and Organisation. 36. vol.) 2017. 103–129. p.
8. HIRSCHBIEL, M. Catherine – PETZOLD, Julie: A space for everyone and everyone into the space. Re-designing existing library space to inspire collaboration. In: The future of library space (Advances in Library Administration and Organisation, 36. vol.) 2017. 253–283. p.
9. Hogyan varázsoljunk újjá egy közteret? Kézikönyv jól működő közösségi terek létrehozásához. Ökotárs Alapítvány, 2008. – https://okotars.hu/sites/default/files/okotars_hogyan_varazsoljunk_ujja_egy_kozteret_letoltheto.pdf [Letöltve: 2018. március 19.]
10. How to make your library great. Project for Public Spaces – <https://www.pps.org/article/libraryattributes> [Letöltve: 2018. március 13.]
11. JOHNSON, Eric D. M.: The right place at the right time. Creative spaces in libraries. In: The future of library space (Advances in Library Administration and Organisation. 36. vol.) 2017. 1–35. p.
12. JOHNSON, Kris: Understanding and embracing service design principles in creating effective library spaces and services. In: The future of library space (Advances in Library Administration and Organisation. 36. vol.) 2017. 79–102. p.
13. KNEESHOW, Sally: A város élhető és szerethető is legyen – a „placemaking” (téralkotás) szerepe a közös munkában az életteli városokért – <http://www.urbact.hu/node/335> [Letöltve: 2018. március 13.]
14. KOLTAY Tibor: Tér, hely, könyvtár = Könyvtári Figyelő, 22. (58.) évf. 2012. 3. sz. 495–501. p.
15. KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes: Könyvtár és közösség, avagy a közösségvezérelt könyvtár elmélete és gyakorlati megvalósításának lehetőségei = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 65. évf. 2018. 1. sz. 15–26. p. – <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1721/2578> [Letöltve: 2018. március 13.]
16. Községi tervezés – Autonómia Alapítvány – <http://autonomia.hu/hu/story/kozossegi-tervezes/> [Letöltve: 2018. március 13.]
17. MACIVER, Megan: „The People’s Place”: How placemaking can build today’s best libraries. Project for public spaces – <https://www.pps.org/article/the-peoples-place-how-placemaking-can-build-todays-best-libraries> [Letöltve: 2018. március 13.]
18. NIKITIN, Cynthia – JACKSON, Josh: Libraries that matter. Project for Public Spaces – <https://www.pps.org/article/librariesthatmatter-2> [Letöltve: 2018. március 13.]
19. OLDENBURG, Ray: The great good place. Cafés, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community. Philadelphia, Da Capo Press, [2005], cop. 1989. XXXII, 336 p.
20. Project for Public Spaces – <https://www.pps.org/> [Letöltve: 2018. március 13.]
21. SEAL, Robert A.: Library spaces in the 21st century. Meeting challenges of user needs for information, technology, and expertise = Library Management, 36. vol. 2015. 8–9. no. 558–569. p.
22. SZÓLLÁS Péter: A könyvtár mint harmadik hely = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 19. évf. 2010. 11. sz. 3–7. p.
23. UDVARHELYI Éva Tessa: Köztér, demokrácia és kulturális sokszínűség. In: Építész az építészetéről. Válaszok az MÉ körkérdésére – 2. = Régi-új magyar építőművészet. Melléklet: Utóirat – Post Scriptum 10. évf. 2010. 58. sz. 19–26. p.
24. WESSELY Anna: A köztér politikája – Városi tér az élménytársadalomban = Régi-új magyar építőművészet, 2010. 5. sz. Melléklet: Utóirat – Post Scriptum 10. évf. 58. sz. 27–32. p.
25. What makes a successful place? Project for Public Spaces – <https://www.pps.org/article/grplacefeat> [Letöltve: 2018. március 13.]

Beérkezett: 2018. április 4.

Olvasás és médiahasználat

TÓTH Máté

Bevezetés

2017 őszén a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár az EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” pályázati konstrukció keretében „Az én könyvtáram” című kiemelt projektben lehetőséget teremtett két országos, reprezentatív olvasási és könyvtárhasználati felmérésre a 3–18 éves, valamint a 18 éven felüli hazai lakosság körében. A vizsgálat eredményeiről a *Könyvtári Figyelő* 2018. 1. számában már közöltünk egy gyorsjelentést,¹ amelyben bemutattuk a könyvtárhasználatra és az olvasásra vonatkozó legfontosabb eredményeket, a kutatás módszereit és feltételrendszerét, így erre most nem kerítünk sort. Röviden összefoglalva a legfontosabbakat: 1500–1500 fős reprezentatív mintán kérdeztük meg a hazai 18 éven felüli és 3–18 éves lakosságot az olvasási és könyvtárhasználati szokásairól.² A kutatás eredményeként született óriási mennyiségű adatok további elemzési szempontok érvényesítését teszik lehetővé, ezért – ahogy az első, gyorsjelentésben ígértük – a továbbiakban a rész kérdéseket egy-egy önálló cikkben mutatjuk be.

A kutatás egyik legfontosabb újítása az volt, hogy

kitágítottuk az olvasás fogalmát, és a hagyományos – könyv- és nyomtatott folyóirat-olvasásra vonatkozó – kérdések mellett igyekeztünk képet kapni a digitális formában megjelenő szövegek olvasásáról is. Az olvasói napi menüre vonatkozó kérdésünkre adott válaszokat (azaz, hogy az előző nap folyamán milyen tartalmakat fogyasztottak a válaszadóink) már az előző cikkben bemutattam, a jelenlegi írásban arra keresem a választ, milyen összefüggések mutathatók ki a hagyományos papíralapú könyvolvasás és a televíziózás, valamint a könyvolvasás és az internetezés mennyisége között. A kérdéskör elemzése során bemutatom a televíziónézés és internetezés gyakoriságára vonatkozó adatokat a főbb demográfiai változók szerint, valamint azt, hogy ezeknek a médiumoknak a használata mennyiben befolyásolja a könyvolvasás gyakoriságát.

Ezzel a megközelítéssel a közbeszédben gyakran előforduló sztereotípiáknak, vélt igazságoknak a nyomába eredünk, amelyek gyakran előkerülnek az átlagemberekkel folytatott hétköznapi párbeszéd során is. Ezeket a vélekedéseket jól jellemzik a kutatás során kapott szöveges válaszok is. Egy válaszadó arra a kérdésre, hogy mikor járna könyvtárba, a

következőt mondta: „*ha nem lenne internetünk és 75 tévécsatornánk*” egy másik pedig azt, hogy „*szinte minden fent van a neten, a Google a barátom, nem a könyvtár.*” Nem tisztünk ezen a ponton vitába szállni a válaszadóinkkal, így csak azt állapítom meg, hogy az emberek szemmel láthatóan a tévészésre és az internetezésre is az olvasás „versenytársaként”, olyan helyettesítő tevékenységként tekintenek, amelynek nyomán adódik a – leegyszerűsített – kérdés, hogy vajon ezek erősítik-e, vagy gyengítik-e egymást.

A hazai olvasás- és művelődésszociológiai kutatásokban a médiahasználat és olvasás kérdései jól dokumentáltak. A kétezres éveket megelőző időszakban született elemzések szinte minden esetben kitértek a televíziózás és az olvasás összefüggéseire,³ míg az internetezéssel való összevetés értelemszerűen csak a 2000 utáni időszakban jelent meg.⁴

A televíziózás és könyvolvasás összefüggéseivel kapcsolatosan a jelenlegi ismereteinket elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjának (KMK) olvasáskutatói osztálya által készített elemzések határozzák meg. Nincs lehetőség arra, hogy teljes részletességgel bemutassuk az olvasás és tévénézés közötti valamennyi összefüggést, ezért csak néhány alapvető megállapítás és néhány szakirodalmi forrás felidézésével utalok a kérdéskör jelenleg ismert legfontosabb axiómáira. Az országos reprezentatív olvasáskutatói felmérések mind foglalkoztak a televíziózás kérdésével is, egy ötfokú skálán elhelyezve a válaszadókat a tévénézés mennyisége szempontjából. Nagyon sokat televíziózóknak tekintjük azokat, akik naponta három óránál többet töltenek a képernyő előtt, sokat tévéznek, akik naponta 1–3 órát; közepesen sokat azok, akik hetente többször, de nem minden nap kapcsolják be a tévét. A keveset tévézők azok, akik hetente legfeljebb egyszer, a nagyon keveset tévézők pedig ennél is ritkábban ülnek le a televízió képernyője elé.⁵

A televíziózás mennyisége a szabadidős tevékenységek között folyamatosan nőtt az 1960-as évektől kezdve. Országos időmérleg-vizsgálatokból tudhatjuk, hogy 1963-ban az átlag magyar 0,4 órát, 1972-ben 1,2 órát, 1977-ben 1,5 órát, 1986-ban 1,8 órát, 1999-ben pedig 2,6 órát tévézett.⁶ A sok és a kevés tévénézés egyaránt jelezhet kulturális igénytelenséget, és árthat az olvasásnak.⁷ „*Az átlagosnál aktívabb olvasókkal, főleg a keveset tv-zők között, illetve a három középső gyakorisági fokozatban találkozhatunk; a nagyon sok és a nagyon kevés tv-zés egyaránt árt az olvasásnak: mindkettő átlag alatti olvasási aktivitással jár együtt.*”⁸ Szintén kimutatható összefüggés

van az olvasói ízlésszint és a televíziózás mennyisége között. „*Az olvasás gyakoriságának, az olvasói ízlés szintjének emelkedését nemcsak a televíziózás mennyiségi mérséklődése, hanem a legkedveltebb műsортípusok által jelzett minőség színvonalának javulása is kíséri.*”⁹

A gyerekek televíziónézési szokásai szintén egy jól dokumentált terület. Ebben a vonatkozásban azonban korábban nem születtek olyan kutatások, amelyek az egyes korosztályok médiafogyasztási szokásait ugyanazon kérdések szerint, egymással és a felnőttekkel is összevethető formában vizsgálták. A gyerekek médiafogyasztási szokásainak bemutatása kapcsán a hagyományos szociológiai, időmérleg alapú megközelítése mellett a könyvtáros szakirodalomban a szöveges és az audiovizuális tartalmak befogadásának összevetése, a különböző médiumok fogyasztásának lélektani vonatkozásai is megjelennek.¹⁰ A gyermekek különböző korosztályai kapcsán bemutatott tendenciák – hasonlóan a felnőttek televíziózási szokásaihoz – növekvő mennyiségű képernyő előtt töltött óráról szólnak.¹¹ A gyerekek kapcsán is kimutatták azt az alapvető összefüggést, miszerint az olvasó gyerek jellemzően igényesebb televízió műsorokat fogyaszt, illetve hogy a nagyon sokat tévéző gyerekek általában kevesebbet olvasnak, mint akik mérsékelt mennyiséget töltenek a képernyő előtt.

Érdemes megemlítenünk azt is, hogy a KMK által készített kutatásokon kívül is születtek elemző tanulmányok ugyanebben a témában. Ezek közül a Magyar Művelődési Intézet és a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézete által közzétett, a hazai 14 és 70 évesek körében végzett kutatás eredményei jól reprezentálják, hogy más megközelítések is lehetnek relevánsak a téma tárgyalása szempontjából. Az olvasási szokások és a szabadidő-eltöltés összefüggéseinek összefoglalásaként négy típust azonosítottak. Az aktív kulturális (24%), a tevékeny fiatalos (16%), a békés otthonülő (29%) és a lusta tévénéző (31%) típusba tartozóknak a kultúra-fogyasztási attitűdjeik alapján megjósolhatók mind az olvasási, mind a televíziónézési, mind pedig az internetezési szokásai.¹²

Az internetezés és olvasás közötti összefüggések vizsgálata értelemszerűen újabb terület. Egy-két évtizeddel ezelőtt az internetezéssel kapcsolatosan nem elsősorban annak gyakoriságára, inkább annak tényére kérdeztek rá. Az egy-két évtizeddel ezelőtt feltett kérdések jellemzően egy „*Szokott-e Ön internetezni?*” eldöntendő kérdéssel vizsgálták a témát. 2001-ben a 14 éven felüli lakosok 17%-a használta

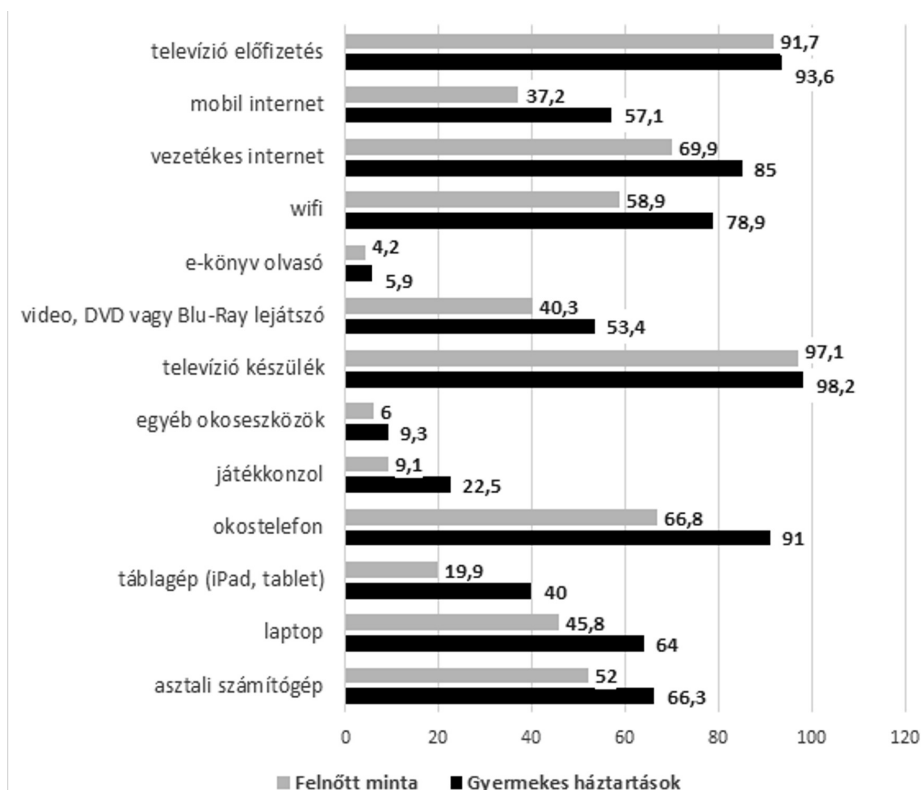
rendszeresen az internetet, közülük a 14–17 évesek a legnagyobb arányban (69%).¹³

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által európai összevetésben közzétett adatok alapján a 16 és 74 évesek körében a 2006-os 41%-ról 2017-re 76%-ra nőtt az internethasználat aránya. A KSH internetezőnek tekintette azokat, akik a felmérést megelőző három hónapban átlagosan hetente legalább egyszer kapcsolódtak a hálózathoz függetlenül a helyszíntől és kapcsolódási módtól.¹⁴ A Magyar Ifjúság Kutatás 2016-ban a 15–29 évesek körében vizsgálta a digitális médiahasználati szokásokat, valamint a médiaeszközökhöz való hozzáférést egyaránt. Ez a kutatás amellet, hogy az elmúlt évtizedekben tapasztalható növekedést számszerűsítette, a főbb társadalmi, demográfiai változók tekintetében is ismertette a fiatal generáció digitális médiahasználatával kapcsolatos trendeket.¹⁵

A legutóbbi reprezentatív, 2005-ös OSZK-TÁRKI közös országos olvasáskutatási projekt pozitív kapcsolatot tárt fel az internetezés és az olvasás gyakorisága valamint az internetezés és könyvtárhasználat között egyaránt.¹⁶

Médiaeszközök

A 2017-ben elvégzett országos reprezentatív kutatásban rákérdeztünk arra, hogy milyen médiaeszközökkel rendelkeznek a válaszadóink a saját háztartásukban. A könyvtárak és az általuk közvetített szolgáltatásoknak részét képezi az információhoz és az infrastruktúrához való hozzáférés, így nagyon fontos tudnunk, hogy az általunk szolgált lakosság milyen eszközökkel rendelkezik. A médiahasználat előtt a kérdésünk úgy hangzott, hogy „Az Ön/Önök otthonában a következő médialejátszók, médiaeszközök közül melyek vannak?” A kérdésben nem arra voltunk kíváncsiak, hogy ez az eszköz a saját tulajdonukban van-e, hanem arra, hogy a válaszadóinknak van-e hozzáférése szabadidejükben ezekhez az eszközökhöz. Így a házastárs használatában lévő okostelefon vagy a vállalat által biztosított laptop esetén is pozitív választ vártunk. A gyerekek esetében erre a kérdésre a szülő válaszolt. Az egyszerűség kedvéért egyetlen diagramon mutatom be a válaszokat, hogy a gyerekes háztartások és a felnőtt minta egymással is összevethető legyen.

1. ábra

Médiaeszközök a háztartásban

Megállapítható, hogy a gyermekes háztartásokban többféle médiaeszközhöz rendelkeznek hozzáféréssel, mint általában a magyar háztartásokban. Televíziókészülék a háztartások 91,7%-ában van, a vezetékes internethez való otthoni hozzáférés a felnőttek körében majdnem elérte a 70%-ot.

A legnagyobb különbség az internet-hozzáférés különböző fajtáiban (vezetékes, vezeték nélküli, mobil) és az internetezésre alkalmas mobil eszközök (okostelefon, laptop, táblagép) birtoklásában van. Mindez könnyen magyarázható azzal, hogy a gyermekes háztartásokban élő felnőttek átlagéletkora alacsonyabb, mint az átlagos 18 éven felüli felnőtteké, és a fiatalok körében jellemzőbb, hogy megtalálhatók a fent felsorolt médiaeszközök.

Televízió gyakorlatilag minden magyar háztartásban van, internet-előfizetésre azonban nem minden családnak van igénye. A televízió és az internet-előfizetések költségét ismerve feltételezhetjük, hogy a televízió preferálása tudatos választás eredménye, amelyet elsősorban a kulturális igényszint és sokkal kevésbé az anyagi lehetőségek befolyásolnak.

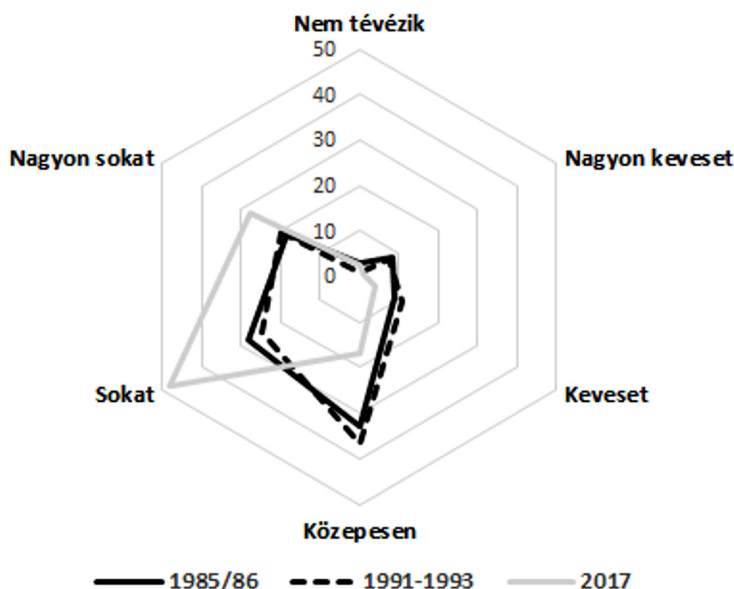
Televíziónézés

A televíziónézésről is igyekeztünk a korábbi kutatásokban alkalmazottakkal összhangban feltenni a kérdéseinket, hogy összevethetők legyenek az értékek az elmúlt évek eredményeivel. Esetünkben

a legfontosabb a könyvolvasással való összevetés, de előtte látnunk kell, hogy a válaszadóink milyen mennyiséget töltenek a televízió képernyője előtt. Az összevetéshez a már korábban ismertetett skálát használtuk, és a szerint soroltuk be a válaszadókat a nem tévézőtől a nagyon sokat televíziózó közötti kategóriák valamelyikébe.

A televíziózás gyakorisága a felnőttek körében

A felnőttek vonatkozásában a korábbi évek olvasáskutatói eredményeit használtuk az összevetés alapjául. Egy pókháló diagramon mutatjuk be a hazai felnőtt lakosság tévénézési gyakoriságában az elmúlt harminc év során bekövetkezett főbb változásokat. Az 1980-as és az 1990-es évek elejéhez képest a legfontosabb változás a sokat és nagyon sokat televíziózók arányának radikális megugrásában tapasztalható. Előbbi az 1991–93-as adatfelvételekhez képest 24,8%-ról majdnem a duplájára, 48%-ra nőtt, utóbbi 19,8%-ról 27,6%-ra. Ezzel párhuzamosan leginkább a közepesen sokat tévézők aránya csökkent, 36,8%-ról 16,8%-ra, miközben alig maradtak olyanok, akik hetente csak egyszer-kétszer, vagy annál is ritkábban ülnek le a képernyő elé. Előbbi a megkérdezettek 3,9, az utóbbiak az 1%-a. Nagyon kevesen vannak az egyáltalán nem tévézők, de az arányuk majdnem négyszeresére nőtt az elmúlt 25 év alatt (0,7%-ról,

2. ábra

A televíziónézés mennyiségének alakulása 1985 és 2017 között a felnőtt válaszadók százalékában

2,6%-ra). Ez utóbbiak jellemzően azok, akik információéhségüket és szórakozási igényüket egyaránt elsősorban az interneten csillapítják, és sem televíziókészülékre, sem pedig a program előfizetésére nem tartanak igényt.

A tipikus televíziónéző felnőtt

A demográfiai változók szerint vizsgálva a kapott adatokat, bemutatható a tipikus televíziónéző felnőtt. Az eredményeket nem, iskolai végzettség, településtípus és végzettség szerint az alábbi táblázat mutatja be.

1. táblázat

A tévé nézéssel töltött idő társadalmi, demográfiai összefüggései a felnőttek körében

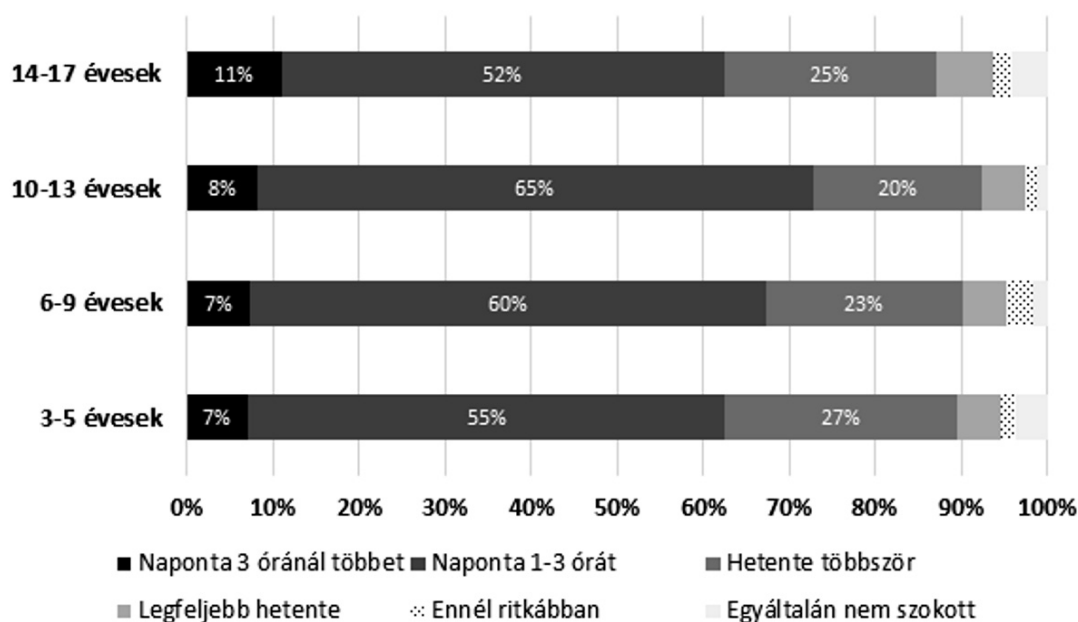
		Naponta 3 óránál többet	Naponta 1-3 órát	Hetente többször (nem minden nap)	Leg- feljebb hetente	Ennél ritkáb- ban	Egyálta- lán nem szokott	Össze- sen
Nem	férfi	25%	49%	17%	5%	1%	3%	100%
	nő	30%	47%	16%	3%	1%	2%	100%
Életkor	18-29	13%	42%	24%	13%	3%	5%	100%
	30-39	16%	54%	23%	4%	1%	4%	100%
	40-49	16%	58%	21%	2%	0%	3%	100%
	50-59	23%	51%	18%	4%	2%	2%	100%
	60 fölött	52%	40%	7%	0%	0%	1%	100%
Végzett- ség	Alapfok	39%	45%	12%	2%	1%	1%	100%
	Középfok	21%	52%	19%	4%	1%	3%	100%
	Felsőfok	14%	49%	24%	8%	2%	4%	100%
Telepü- léstípus	Budapest	23%	45%	20%	7%	1%	3%	100%
	Megyeszékhely	27%	48%	18%	3%	2%	2%	100%
	Város	27%	54%	14%	3%	0%	3%	100%
	Község	32%	43%	18%	4%	1%	3%	100%
Régiók	Közép-Mo.	20%	44%	25%	7%	2%	3%	100%
	Közép-Dunántúl	28%	38%	24%	7%	1%	3%	100%
	Nyugat-Dunántúl	27%	61%	9%	1%	1%	1%	100%
	Dél-Dunántúl	33%	49%	11%	1%	1%	6%	100%
	Észak-Mo.	36%	52%	8%	2%	0%	2%	100%
	Észak-Alföld	28%	55%	11%	3%	1%	1%	100%
	Dél-Alföld	35%	45%	16%	2%	1%	2%	100%

A fenti adatok alapján a napi három óránál többet a képernyőre tapadó felnőtt archetípusa egy észak-magyarországi vagy dél-alföldi, községben élő, alacsony iskolázott, idősebb hölgy. A felsoroltak között a nem és a földrajzi elhelyezkedés a legkevésbé, az életkor, valamint az iskolai végzettség a legerősebb befolyásoló tényező. Vélhetően a nyugdíjba vonulás egy olyan pont az emberek életében, amikor a megnövekedett mennyiségű szabadidőt nagyon sokan tévénézéssel töltik ki, különösen az alacsonyabban iskolázottak és azok, akiknek a környezetében a kulturális választék szűkösebb (pl. a községekben élők).

A televízió néző gyermek

A gyerekek tévénézési szokásaival kapcsolatosan gyűjtött adatokat korosztályonkénti bontásban mutatom be. Minden más bontásnak is csak életkoronként lenne értelme, az egyes életkorokon belül pedig már nem feltétlenül lenne elég nagy a minta arra, hogy további arányokat megállapítva következtetéseket vonjunk le belőlük.

Az általunk meghatározott korosztályok vonatkozásában megállapíthatjuk, hogy körülbelül a felső tagozatos korosztály ül legtöbbet a televízió képer-

3. ábra

A televízió nézés gyakorisága a 18 éven aluli válaszolók körében

nyője előtt, ugyanakkor figyelemre méltó, hogy már az egészen kicsiknél is több mint 60% azoknak az aránya, akik minden nap legalább egy órát tévéznek. (Ráadásul erre a kérdésre a kisebbek esetében a felnőttek válaszoltak, akikről inkább a fenti értékek lefelé torzítását feltételezhetjük.) A középiskolások esetében már kezd csökkenni a tévénézés mennyisége, és megközelítőleg a 3–5 évesek szintjére esik vissza. A felnőttekkel való összevetésben a jelenlegi gimnazisták körében jóval kevesebben vannak azok, akik napi három órát töltenek a képernyő előtt.

Az internethasználat gyakorisága

A gyakori internethasználat információra éhes emberre utal. Az erre irányuló kérdésünk így hangzott:

„Milyen gyakran szokott internetet (számítógépen, laptopon, táblagépen vagy okostelefonon keresztül) használni munkaidején kívül?” A válaszlehetőségeket ezúttal nem korábbi felmérésekből vettük át (hiszen húsz évvel ezelőtt ilyen kérdést nem tettek fel), hanem mi magunk próbáltuk meg azonosítani a használat gyakoriságának jellemző kategóriáit. Az világos, hogy a szellemi foglalkozásúak sok esetben állandóan online vannak, ezért hangsúlyoztuk a kérdésben a munkaidőn kívüliséget, tehát azt az időszakot, amely alapján az illető belső késztetéséből és nem a munkahelyi feladatainak végzése céljából fakadó internetezésre vonatkozik.

A válaszadóinknak több mint a fele (összesen 60,2%) legalább naponta egyszer, de inkább többször fellép az internetre. Nagyon kevesen vannak (13,2%), akik

ennél ritkábban, de élnek az internet lehetőségeivel, ami után újra egy igen széles réteg következik (26,4%), akik saját bevallásuk szerint egyáltalán nem szoktak internetezni.

Az internethasználat gyakorisága életkori kategóriánként

Tekintettel arra, hogy a felnőttek és a gyerekek esetében is az életkor volt a legmeghatározóbb befolyásoló tényező az internethasználat gyakoriságát tekintve, a következő diagram együtt mutatja be a gyerekek és a felnőttek válaszait, életkoronkénti bontásban.

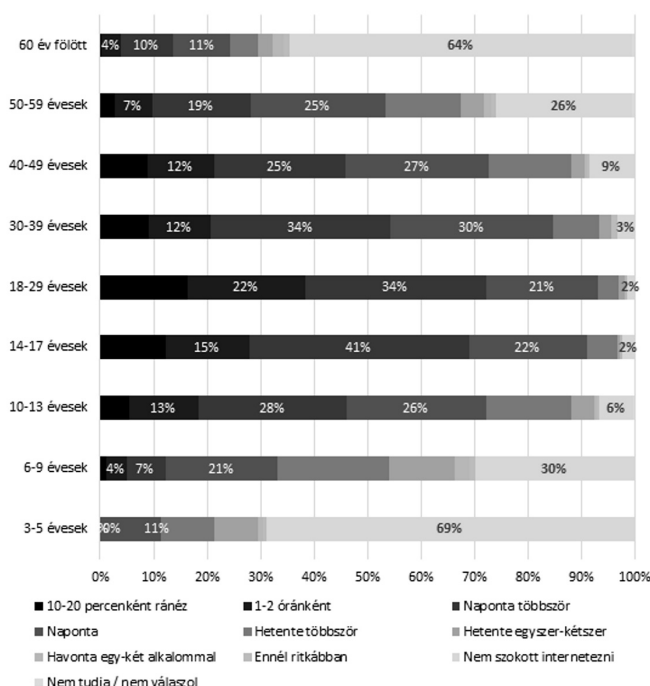
A fenti skálát mi vezettük be először a hazai olvasás- és könyvtárszociológiai mérések során. Korábban ugyanis nem rendelkezünk ilyen árnyaltságú adatokkal a hazai gyermek és felnőtt népesség internetezési szokásait illetően. Ami első ránézésre is gyönyörűen kirajzolódik a diagramon, hogy a gyerekek esetében az életkor előre haladásával nő az internetezés gyakorisága, a felnőttek esetében pedig az egyre idősebbek felé haladva folyamatosan csökken. Feltűnő, hogy már a 3–5 éves korosztálynál megjelenik az a réteg, amelyik napi rendszerességgel internetezik, míg ebben a korban a gyerekek 69%-ának az életében egyáltalán nincs jelen a hálózat és az azon lévő szolgáltatások. Válaszadóink közül a 60 éven aluliak

jellemzően valamilyen rendszerességgel használják az internetet, de ezt követően – kis túlzással – az óvodások szintjére esik vissza az online jelenlét.

A fenti értékeket összevethetjük a szakirodalomban gyakran idézett X, Y és Z generációkról szóló jellemzésekkel is. Az X generációt (az 1960–1979 között születetteket) követte az Y generáció, (az 1980–1995 között születettek), ezt követi a Z generáció (1996–2010), majd a jelenlegi óvodások, az ún. Alfa generáció (2010 után születettek).¹⁷ A fenti diagramok alapján az internetezés mennyisége tekintetében egyértelműen az Y generációhoz tartozó 18–29 éves fiatal felnőttek vezetnek. Közöttük vannak a legnagyobb arányban azok, akik gyakorlatilag folyamatosan online vannak (16%) és ebben a korosztályban vannak a legkevesebben, akik – állításuk szerint – soha nem szoktak internetezni. Korábbi évek vizsgálataival való összevetésben egyértelmű növekedést regisztrálhatunk minden korosztály esetében.¹⁸

A tipikus internethasználó felnőtt

Ahogy az előzőekben a televíziózással kapcsolatosan is tettük, most is megkíséreljük megtalálni a tipikus internetező felnőtt jellemzőit. Az alábbi táblázat mutatja a főbb társadalmi demográfiai változók szerint a válaszok megoszlását.

4. ábra

Az internetezés gyakorisága az egyes korosztályoknál

2. táblázat

Az internetezés gyakoriságának társadalmi, demográfiai összefüggései a felnőttek körében

		10-20 percenként rá néz (gyakorlatilag folyamatosan online van)	1-2 óránként	Naponta többször	Naponta	Hetente többször	Hetente egyszer-kétszer	Havonta egy-két alkalommal	Ritkábban mint havonta	Nem szokott internetezni	Nem tudja / nem válaszol	Összesen
Nem	Férfi	7%	12%	21%	21%	9%	2%	1%	1%	25%	0%	100%
	Nő	6%	9%	23%	22%	9%	3%	1%	1%	28%	0%	100%
Végzettség	Alapfok	4%	7%	13%	17%	9%	3%	1%	1%	46%	0%	100%
	Középfok	9%	12%	28%	24%	11%	3%	1%	0%	11%	0%	100%
	Felsőfok	8%	16%	33%	25%	6%	1%	0%	1%	10%	0%	100%
Településtípus	Budapest	5%	8%	25%	34%	12%	2%	1%	1%	11%	1%	100%
	Megyeszékhely	10%	15%	27%	18%	8%	1%	0%	0%	21%	0%	100%
	Város	7%	12%	21%	15%	6%	4%	1%	1%	31%	0%	100%
	Község	4%	7%	19%	21%	11%	2%	1%	1%	34%	0%	100%
Régiók	Közép-Mo.	5%	7%	25%	30%	11%	4%	1%	1%	17%	0%	100%
	Közép-Dtúl	8%	10%	23%	24%	9%	3%	1%	0%	23%	0%	100%
	Nyugat-Dtúl	11%	16%	33%	14%	7%	1%	0%	0%	18%	0%	100%
	Dél-Dtúl	8%	11%	18%	21%	7%	3%	0%	0%	31%	0%	100%
	Észak-Mo.	2%	7%	19%	15%	6%	1%	2%	1%	46%	0%	100%
	Észak-Alföld	6%	16%	16%	15%	11%	3%	0%	2%	31%	0%	100%
	Dél-Alföld	8%	12%	21%	14%	7%	1%	3%	2%	32%	0%	100%

A nemek között nem regisztrálhatunk nagyon jelentős különbségeket az internetezés gyakoriságát illetően, de életkor, iskolai végzettség, a település típusa és regionális értelemben azonban igen. A legjelentősebb különbségek életkor és iskolai végzettség alapján vannak, elsősorban a nem internetezők arányát illetően. Az alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező felnőttek körében több mint négyszeres arányban vannak jelen az egyáltalán nem internetezők a közép- és a felsőfokú végzettségűekhez képest.

A településtípusok vonatkozásában egyértelműen megfogalmazható, hogy a fővárostól a községek felé egyre többen vannak olyanok, akik egyáltalán nem interneteznek, ami alapján megfogalmazható, hogy az internet-penetráció mértéke messze Budapesten a legmagasabb az országon belül. Érdekes azonban, hogy a megyeszékhelyeken élők gyakrabban interneteznek, mint a fővárosiak. A gyakorlatilag folyamatosan online lévők pedig még a kisebb városokban is nagyobb arányban vannak, mint a fővárosban.

A régiók összevetésében az internetet egyáltalán nem használó válaszadók aránya Közép-Magyarországon a legalacsonyabb, Észak-Magyarországon a legmagasabb, de Észak-Alföldön, Dél-Alföldön és a Dél-Dunántúlon is fölötte van az országos átlagnak. A gyakori internetezők aránya a Nyugat- és Közép-Du-

nántúlon a legmagasabb. A gazdaságilag legkevésbé fejlett térségekben a legmagasabb azoknak az aránya, akik egyáltalán nem élnek az internet és a világháló adta lehetőségekkel.

Bár nem kifejezetten témája ennek a cikknek, de a tipikus internethasználó kapcsán röviden utalhatunk a könyvtár- és internethasználat közötti pozitív összefüggésekre is.¹⁹ A gyakorlatilag folyamatosan online jelen lévő használók körében a könyvtári tagok aránya 13,4%, a soha nem internetezők körében pedig csak 4,3%. Ezzel szemben a folyamatosan online jelen lévők körében „csak” 30,1% azoknak az aránya, akik soha nem jártak könyvtárban, a soha nem internetezők között 65,7%. Akinek a könyvtárra igénye van, azok nagy valószínűséggel az internetet is gyakrabban használják.

Televíziónézés és olvasás

A televíziózásra és az internethasználatra vonatkozó alapelemszámok, valamint a korosztályokra jellemző adatok bemutatását követően rátérhetünk a médiahasználat és az olvasás közötti összefüggések vizsgálatára. A kérdés tanulmányozásához a televíziózás és olvasás gyakorisága adatokból készített keresztábrákat használtuk.

3. táblázat

A televíziózás és az olvasás mennyisége közötti összefüggés

Televíziózás mennyisége/ Olvasás mennyisége	Egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	1-3 könyvet elolvasott az utóbbi 12 hónapban	Legalább egy negyed- évenként	Havonként legalább egy könyvet elolvasott?	Összesen ²⁰
Naponta 3 óránál többet	264	88	41	15	408
Tévénezők %-ában	64%	21%	10%	4%	98%
Könyvolvasók %-ában	35%	20%	21%	15%	
Naponta 1-3 órát	345	236	95	40	716
Tévénezők %-ában	48%	33%	13%	6%	99%
Könyvolvasók %-ában	46%	55%	48%	39%	
Hetente többször	100	78	43	29	250
Tévénezők %-ában	40%	31%	17%	12%	99%
Könyvolvasók %-ában	13%	18%	22%	28%	
Legfeljebb hetente	21	18	9	10	58
Tévénezők %-ában	36%	31%	15%	17%	98%
Könyvolvasók %-ában	3%	4%	5%	10%	
Ritkábban, mint hetente	4	2	4	5	15
Tévénezők %-ában	25%	13%	25%	31%	94%

A 3. táblázat folytatása

Televíziózás mennyisége/ Olvasás mennyisége	Egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	1-3 könyvet elolvasott az utóbbi 12 hónapban	Legalább egyet negyed- évenként	Havonként legalább egy könyvet elolvasott?	Összesen ²⁰
Könyvolvasók %-ában	1%	0%	2%	5%	
Egyáltalán nem szokott	16	11	7	4	38
Tévézők %-ában	42%	29%	18%	11%	100%
Könyvolvasók %-ában	2%	3%	4%	4%	
Összesen	750	433	199	103	1485
Tévézők %-ában	50%	29%	13%	7%	99%
Könyvolvasók %-ában	100%	100%	100%	100%	

A fenti táblázat alapján világosan látszik, hogy nem dőlt meg az az évtizedekkel ezelőtti felállított hipotézis, miszerint a gyakori televíziózás alapvetően negatívan befolyásolja az olvasás gyakoriságát. A nagyon sokat tévözök körében nagyon kis arányban vannak a sokat olvasók. A naponta 1–3 órát a képernyő előtt töltők körében a könyvolvasás gyakorisága megközelítőleg megfelel az országos átlagnak. Az ennél ritkábban tévözök ugyanakkor a magyarországi átlagnál gyakrabban vesznek könyvet a kezükbe.

A szakirodalmi áttekintésben már utaltunk rá, hogy az elmúlt évtizedekben a nagyon ritkán vagy egyáltalán nem tévözök körében szintén alacsonyabb olvasási aktivitást mértek. Ez volt az a nagyon szerény körülmények között élő réteg, amely a televíziókészülék „luxusát” nem engedhette meg magának, a kulturális javak iránti fogékonysága pedig nem fejlődhetett ki. Mostanra gyakorlatilag ez a réteg eltűnt. Mind a médiaeszközhöz való hozzáférés, mind pedig a televízió-előfizetés estében azt láthattuk, hogy gyakorlatilag mindenki rendelkezik ezekkel, akinek igénye van rá.

A jelenlegi adatfelvételünkben ismét magasabb volt már azoknak az aránya, akik egyáltalán nem néznek

televíziót. Ők azonban vélhetően már nagyobb kulturális tőkével rendelkeznek, akiknek az életében az átlagosnál szintén gyakrabban van jelen a könyvolvasás. Fel kell azonban hívnom a figyelmet arra, hogy a mintában nagyon kis számban vannak azok, akik egyáltalán nem, vagy csak nagyon keveset tévöznek, és minél kisebb az elemszám (38, illetve 15 fő), annál kevésbé megbízhatók a következtetéseink.

Internethasználat és olvasás

Korábban nem voltak olyan kutatási eredmények, amelyek az internethasználat és az olvasás gyakoriságának az összefüggéseit ilyen részletességgel be tudta volna mutatni. Alapvetően a „homo informaticus” jellemzője az állandó információszerzés igénye, amelyhez a nyomtatott és az interneten található források állandó nyomon követése egyaránt hozzátartozik. Az információéhség és a magas kulturális igény-szint ugyanúgy feltételezi a gyakori internetezést és a könyvolvasást. Ilyen előfeltevések mellett azt vártuk, hogy azok, akik gyakran interneteznek, azoknál a könyvolvasás is jellemzőbb lesz.

4. táblázat

Az internethasználat gyakorisága és az olvasás

	Egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	1-3 könyvet elolvasott az utóbbi 12 hónapban	Legalább egyet negyedéven- ként	Havonként legalább egy könyvet elolvasott?	Összesen ²¹
10-20 percenként ránéz	53	29	6	10	98
Internetezők %-ában	54%	29%	6%	10%	99%

A 4. táblázat folytatása

	Egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	1-3 könyvet elolvasott az utóbbi 12 hónapban	Legalább egyet negyedévenként	Havonként legalább egy könyvet elolvasott?	Összesen ²¹
Könyvolvasók %-ában	7%	7%	3%	10%	
1-2 óránként	69	57	13	18	157
Internetezők %-ában	44%	36%	8%	11%	100%
Könyvolvasók %-ában	9%	13%	7%	17%	
Naponta többször	110	125	73	22	330
Internetezők %-ában	33%	38%	22%	7%	99%
Könyvolvasók %-ában	15%	29%	37%	21%	
Naponta	142	99	49	24	314
Internetezők %-ában	45%	31%	16%	8%	100%
Könyvolvasók %-ában	19%	23%	25%	23%	
Hetente többször	69	36	16	10	131
Internetezők %-ában	51%	27%	12%	7%	98%
Könyvolvasók %-ában	9%	8%	8%	10%	
Hetente egyszer-kétszer	14	19	3	2	38
Internetezők %-ában	37%	50%	8%	5%	100%
Könyvolvasók %-ában	2%	4%	2%	2%	
Havonta egy-két alkalommal	6	5	3	1	15
Internetezők %-ában	40%	33%	20%	7%	100%
Könyvolvasók %-ában	1%	1%	2%	1%	
Ritkábban, mint havonta	4	3	3	1	11
Internetezők %-ában	36%	27%	27%	9%	100%
Könyvolvasók %-ában	1%	1%	2%	1%	
Nem szokott internetezni	282	58	33	15	388
Internetezők %-ában	71%	15%	8%	4%	98%
Könyvolvasók %-ában	38%	13%	17%	15%	
Összesen	749	433	199	103	1484
Internetezők %-ában	50%	29%	13%	7%	99%
Könyvolvasók %-ában	100%	100%	100%	100%	

A táblázatban érdemes elsősorban azokra a sorokra koncentrálni, amelyekben nagy elemszám található. Ha a táblázatot alulról kezdjük áttekinteni, először arra lehetünk figyelmesek, hogy a 388 nem internetező között az országos átlaghoz képest magasan felülreprezentáltak a nem olvasók, 71%-uk évente egyetlen könyvet sem vesz a kezébe. Mindeközben a gyakori olvasók aránya messze alulmúlja az országos átlagot (mindössze 4%!). Az egyáltalán nem olvasók aránya a naponta többször internetezők körében a legalacsonyabb (33%), a nagyon sokat olvasók aránya pedig azoknál a legmagasabb, akik 1–2 óránként vagy ennél is gyakrabban interneteznek, gyakorlatilag folyamatosan online vannak. A leggyakrabban internetező felnőttek körében az egyáltalán nem olvasók aránya is magasabb, mint az országos átlag. Mindez meglehetősen összetett összefüggésekre utalhat. Egyik oldalról egyértelmű, hogy az internet teljes negligálása nem kedvez az olvasási aktivitásnak. A másik oldalon viszont a gyakori, de nem állandó online jelenlét is az olvasó ember tipikus jellemzője.

Összegzés

A 2017 őszen felvett adatokból a médiahasználat és olvasás összefüggéseire vonatkozó ismereteink alapvetően megerősítették eddigi tudásunkat, miszerint a televízió nézés negatívan, az internethasználat pedig pozitívan hat a könyvolvasás gyakoriságára. Ezeket a leegyszerűsített megállapításokat azonban sikerült számos ponton tovább árnyalni.

Tovább folytatódik a médiaeszközökhöz való hozzáférés kiterjedése. Ma már egyáltalán nem számít luxusnak sem a televízió-, sem pedig az internet-előfizetés. A válaszadóink jelentős többsége rendelkezik tévé-előfizetéssel. Gyakorlatilag eltűnt az a réteg, amelyikben anyagi okokból nem engedhették meg maguknak a televíziót, ezzel szemben megjelentek azok a fiatalok, akik már tudatosan nem tartanak az otthonukban tévékészüléket, és nem rendelkeznek tévé-előfizetéssel sem. Az internet-előfizetés hiánya egy kulturális értelemben lemaradozó, alacsonyabban iskolázott, kisebb településeken élő idősebb réteg körében maradt meg.

Míg a 2–3 évtizeddel ezelőtti felvett adatok kapcsán azt mondhattuk, hogy a könyvolvasás a közepesen sokat tévézők körében a legjellemzőbb, jelenlegi adataink alapján ez úgy módosul, hogy a kevesebbet tévézők körében vannak nagyobb valószínűséggel a gyakran olvasók.

Jelenlegi tanulmányunk először gyűjtött olvasásszociológiai mérések során korosztályonként nagyon differenciált adatokat az internetezés gyakoriságáról és az olvasásról egyaránt. Megállapítottuk, hogy a gyakori internetezők körében sokkal kevesebben vannak a nem olvasók, ugyanakkor az állandó online jelenlét és az internet teljes negligálása egyaránt negatívan befolyásolja az olvasási teljesítményt. Az egyáltalán nem internetezők között vannak a legnagyobb arányban azok, akik egyáltalán nem vesznek könyvet a kezükbe.

A 2017-es adatfelvétel nagyon sok olyan területet érintett, amelyek bővebb kifejtése még várat magára; ezeket a jövőben további résztanulmányokban fogom kidolgozni.

Jegyzetek

1. TÓTH Máté: A magyar lakosság olvasási és könyvtárháználati szokásai 2017-ben. Gyorsjelentés egy országos reprezentatív lakossági felmérés eredményeiből = Könyvtári Figyelő, 64. évf. 2018. 1. sz. 45–60. p.
2. A kérdőíves felmérések módszertanát és lebonyolítását részletesen bemutatja a Psyma Hungary Kft által készített két gyorsjelentés. A felnőtt lakosság olvasási- és könyvtárháználati szokásai (Közvélemény-kutatási tevékenység az EFOP-3.3.3-VEKOP/162016-00001 pályázati konstrukció keretében) Gyorsjelentés. Psyma Hungary Kft. 2017. október 5.; A 3–17 éves gyerekek olvasási- és könyvtárháználati szokásai (Közvélemény-kutatási tevékenység az EFOP-3.3.3-VEKOP/162016-00001 pályázati konstrukció keretében). Gyorsjelentés. Psyma Hungary Kft. 2017. október 5.
3. GEREBEN Ferenc: A felnőtt népesség olvasási és olvasmánybeszerzési szokásai. Egy reprezentatív országos vizsgálat eredményei. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1989.; GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében). Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1998.
4. NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. Gyorsjelentés a Társi és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról = Könyvtári Figyelő, 2006. 52. évf. 1. sz. 31–44. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00058/nagy.html> (letöltve: 2018. május 13.); PÉTERFI Rita: A könyvtárháználati szokások alakulása a számítógép- és az internethasználat tükrében = Könyvtári Figyelő, 2006. 52. évf. 4. sz. 468–483. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00061/peterfi.html> (letöltve: 2018. május 13.)

5. GEREBEN 1998. 57. p.
6. Az országos időmérleg-vizsgálatok alapján közölte: GEREBEN Ferenc: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon. In: Könyvtárosok kézikönyve. 4. kötet. Határterületek Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, Osiris, 2002. 23. p.
7. GEREBEN 1989. 51–55. p.
8. GEREBEN 1998. 57. p.
9. GEREBEN 1989. 53. p.
10. NAGY Attila – KATSÁNYI Sándor: Olvasáslélektan és -pedagógia = Könyvtárosok kézikönyve. 4. kötet. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, Osiris, 2002. 51–86. p.
11. NAGY Attila: Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat kiadó, 2003.; NAGY Attila: Keresik életük értelmét? Olvasás, könyvtár, szocializáció. Budapest, OSZK-KMK, 1991.
12. GYENES Edina: Olvasási szokások. Találkozások a kultúrával 5. Budapest, Magyar Művelődési Intézet, MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2005. 96–97. p.
13. NAGY Attila 2003, 33–34. p.
14. Rendszeres internethasználók aránya (2006–2017) a 16–74 éves személyek százalékában.
15. BAUER Béla [et al.]: Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Ezek a mai fiatalok. Budapest, Új Nemzedék Központ, 2017. http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/magyar_ifjusag_2016_a4_web.pdf (letöltve: 2018. május 13.)
16. NAGY Attila – PÉTERFI Rita, 2006. i. m.; PÉTERFI, 2006. i. m.
17. TARI Annamária: Z generáció. Budapest, Tercium, 2011.
18. Vö. BAUER Béla [et al.] 2017.
19. Vö. PÉTERFI Rita 2006.
20. A tévázók %-ában a táblázat nem tartalmazza a „Nem tudja/nem válaszol” opciót megjelölők válaszait. (Az utolsó oszlop ezért nem adja ki minden esetben a 100%-ot.)
21. Az internetezők %-ában a táblázat nem tartalmazza a „Nem tudja/nem válaszol” opciót megjelölők válaszait. (Az utolsó oszlop ezért nem adja ki minden esetben a 100%-ot.)

Irodalom

A 3–17 éves gyerekek olvasási- és könyvtárhasználati szokásai (Közüvélemény-kutatási tevékenység az EFOP- 3.3.3-VEKOP/162016-00001 pályázati konstrukció keretében). Gyorsjelentés. Psyma Hungary Kft. 2017. október 5.

BAUER Béla [et al.]: Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Ezek a mai fiatalok. Budapest: Új Nemzedék Központ, 2017. http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/magyar_ifjusag_2016_a4_

[web.pdf](#) (letöltve: 2018. május 13.) A felnőtt lakosság olvasási- és könyvtárhasználati szokásai (Közüvélemény-kutatási tevékenység az EFOP-3.3.3-VEKOP/162016-00001 pályázati konstrukció keretében) Gyorsjelentés. Psyma Hungary Kft. 2017. október 5.

GEREBEN Ferenc: A felnőtt népesség olvasási és olvasmánybeszerzési szokásai. Egy reprezentatív országos vizsgálat eredményei. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1989. 121 p.

GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében). Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1998. 228 p.

GEREBEN Ferenc: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon. In: Könyvtárosok kézikönyve. 4. kötet. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest: Osiris, 2002. 23. p.

GYENES Edina: Olvasási szokások. Találkozások a kultúrával 5. Budapest: Magyar Művelődési Intézet, MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2005. 96–97. p.

NAGY Attila–KATSÁNYI Sándor: Olvasáslélektan és -pedagógia. In: Könyvtárosok kézikönyve. 4. kötet. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, Osiris, 2002. 51–86. p.

NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. Gyorsjelentés a Társi és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról = Könyvtári Figyelő, 52. 2006. évf. 1. sz. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00058/nagy.html> (letöltve: 2018. május 13.)

NAGY Attila: Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat Kiadó, 2003. 218 p. <http://mek.oszk.hu/01600/016430/016430.pdf>

NAGY Attila: Keresik életük értelmét? Olvasás, könyvtár, szocializáció. Budapest, OSZK-KMK, 1991. 142 p.

PÉTERFI Rita: A könyvtárhasználati szokások alakulása a számítógép- és az internethasználat tükrében = Könyvtári Figyelő, 52. évf. 2006. 4. sz. 468–483. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00061/peterfi.html> (letöltve: 2018. május 13.)

Rendszeres internethasználók aránya (2006–2017) a 16–74 éves személyek százalékában. Központi Statisztikai Hivatal https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tin00091.html (letöltve: 2018. május 13.)

TÓTH Máté: A magyar lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2017-ben. Gyorsjelentés egy országos reprezentatív lakossági felmérés eredményeiből = Könyvtári Figyelő, 64. évf. 2018. 1. sz. 45–60. p.

Beérkezett: 2018. május 14.

A teljes körű minőségirányítás (TQM) könyvtári kialakítása és fejlesztése Magyarországon (1993-2017)

SKALICZKI Judit

1. Azokról a minőségügyi szakemberekről, akiknek a munkássága hozzájárult a TQM kialakításához

A teljes körű minőségirányítás, a Total Quality Management (a továbbiakban TQM) kialakulásának története az 1920-as években egyrészt Japán néhány gyárában, másrészt az Egyesült Államok Haditengerészetének Repülőtechnikai Parancsnokságán kezdődött különböző szervezési, hatékonysági munkálatokkal.¹ Az új módszerrel az első világháború utáni ipari pangást próbálták felélénkíteni. A kezdeti lépések akkor váltak egy későbbi minőségi szemlélet, a TQM filozófia alapjává, a vevő és a termék közötti kapcsolat újfajta megközelítésének kiindulópontjává, amikor az elkötelezett szakemberek felismerték, hogy ez a filozófia minden szektorra kiterjeszthető és a haszna visszahat az egész társadalomra.

Olyan, a minőséggel foglalkozó szakembereket említek csupán, akiknek a munkássága nemcsak egy-egy részterület kidolgozásában, végiggondolásában segítette a TQM kialakítását, hanem egészében is hozzájárult ahhoz. Ilyenek voltak: *Mayo*, *Deming*, *Shewhart*, *Juran*, *Crosby* és *Ishikawa*.

Az 1930-as években végezte munkapszichológiai kísérleteit *George Elton Mayo* (1880–1949), a Harvard egyetem professzora. A későbbiekben az „*Emberi kapcsolatok atyjának*” nevezett tudós a chicagói Hawthorne Works gyárban végzett kísérletei során megállapította, hogy a dolgozókat körülvevő hatalmi, érdek- és érzelmi kapcsolatok határozzák meg a dolgozók munkavégzésének hatékonyságát és eredményességét.²

Az 1940-es és az 1950-es években két amerikai statisztikus, *Walter Shewhart* (1891–1967) és *W. Edward Deming* (1900–1993) statisztikai vizsgálatokra támaszkodva foglalkozott a minőség ellenőrzésével. Shewhart, aki matematikus is volt, *A gyáripari termékek gazdasági, minőségi ellenőrzése* című könyvében azt elemezte, hogy a statisztikai vizsgálatok segítségével miként lehet ellenőrizni a termékek minőségét.³

Edward Deming matematikusi, fizikusi és statisztikusi diplomája megszerzése után Shewhart munkatársa lett. A Hawthorne gyárban végzett közös kísérletek után Deminget 1947-től a japán gazdaság helyreállításában kérték fel közreműködésre, olyan módszerek kidolgozásában, amellyel hatékonyabbá

lehet tenni a termelést. Ilyen új módszere volt például a Deming-kör, más néven a PDCA-kör meghatározása. Japánba érkezése után tíz évvel a japán áruk jobbak és olcsóbbak lettek, mint az amerikaiak. Deming elméleti munkásságának fontos részét alkotja az a 14 pont, amelyben az intézmények vezetői és az ott dolgozók számára fogalmazta meg azt a cselekvési sort, amelynek segítségével az elérendő célok világos megfogalmazásától eljutunk a kitűzött célok minőségi megvalósításáig. Ő tette világossá, hogy a vezetés hozzáállása alapvetően meghatározza az intézményben előállított termék minőségét. Deming állandó jelzője, epitheton ornans, „a TQM atyja”.

Deminggel és Shewharttal a Hawthorne Worksben együtt dolgozott *Joseph M. Juran* (1900–2008) is. Juran Romániából emigrált az Egyesült Államokba 1926-ban, 1935-ben publikálta első cikkeit a minőségellenőrzésről, és 1945-ben jelent meg az erről szóló kézikönyve.⁴ 1954-ben Japánba utazott, ahol együtt dolgozott Deminggel. A Juran trilógiában fogalmazta meg a minőségtervezés, a minőségellenőrzés és a minőségfejlesztés egymást követő szakaszait. Később csatlakozott hozzájuk *Armand V. Feigenbaum*, (1922–2014) amerikai üzletember és minőségellenőr, akinek tevékenysége nagymértékben elősegítette a teljes körű minőségirányítás kialakítását, a TQM filozófiájának megfogalmazását. Feigenbaum a minőség szabályozással kapcsolatos kimagasló munkásságának köszönhetően 1961 és 1963 között az Amerikai Minőségügyi Társaság (American Society for Quality, ASQ) elnöke is volt.⁵

Philip B. Crosby (1926–2001) mérnökként dolgozott az indianai Richmondban, majd az 1950-es évektől a Crosley Corp. minőségi osztályán kezdett foglalkozni a minőségügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel. Megállapítása, mely szerint „a minőség az igényeknek való megfelelés”, a TQM filozófia egyik alapvetése lett a minőség definiálásával. Leghíresebb könyve „*A minőség ingyen van*” című, 1979-ben jelent meg. A minőség javítására felállított egy 14 lépésből/tételből álló cselekvéssorozatot, amely a vezetői elkötelezettségtől, mint a minőséggel kapcsolatos tevékenységek alapjától jut el egy következő projekt indításáig. 1979-ben megalapította a Philip Crosby Társaságot és élére állt a minőségügyi oktatásnak nemcsak az Egyesült Államokban, hanem más országokban is.⁶

Japánban az 1960-as évektől *Kaoru Ishikawa* (1915–1989) munkáiban ötvözte az ott dolgozó amerikai minőségi szakemberek tapasztalatait és elméleti megállapításait a sajátjaival. A minőség fogalmát

igen széles összefüggésben kezelte. A minőséget meghatározó feltételek között említi az intézményben működő folyamatokat, a szolgáltatásokat, a munkaerőt, a menedzsment vezetési rendszerét és az intézmény céljait. Mindez végül is már maga a TQM filozófiája, hiszen ennek a filozófiának a lényege a vevő-, azaz a partnerközpontúság, a vezetői és munkatársi elkötelezettség és a folyamatos javítás. A méltán sokat használt, általa kidolgozott módszer, az ok-okozati összefüggések megismerésére alkalmas Ishikawa vagy halszálla diagram tulajdonképpen a minőséghez szükséges feltételek meglétének egyszerű vizsgálata.

A TQM az ipari területről elég hamar megjelent a közszolgálatban, az oktatásban és az információs ágazatban. A könyvtári és információs szektorban az 1990-es évektől az egyetemeken folyó menedzsment képzés keretében a TQM-et már az Egyesült Államokban és az Nagy-Britanniában is oktatták. A könyvtári világban 1990-ben vezették be a TQM-et az Egyesült Államokban, majd 1993-ban Nagy-Britanniában is.⁷

2. Az első itthoni lépések 1993-tól -2002-ig: előadások, tréningek, kiadványok

A könyvtári minőségügy hazai kialakításában jelentős szerepe volt a Könyvtári és Informatikai Kamarának (KIK).⁸ (A Könyvtári és Informatikai Kamara az Informatikai és Könyvtári Szövetség jogelődje, a továbbiakban az 1997. évi új név felvételéig KIK-ként említem.) A KIK 1990-ben történt megalakulása óta fontos céljának tartotta, hogy a könyvtárak meghatározó intézmények legyenek a társadalom életében és új szerepben jelenjenek meg a társadalmi, gazdasági, politikai térben. Ehhez szükség volt a könyvtárak szervezetének, irányításának, társadalmi kapcsolatainak, azaz szerepének a megújítására. Ezért a KIK a kezdetektől nagy hangsúlyt helyezett tevékenységeiben arra, hogy mindazon ismereteket közvetítse a könyvtáraknak, amelyek hozzájárulnak ennek az új küldetésnek a kialakításához. Ilyen ismeret volt a könyvtári menedzsment, majd a könyvtári minőségmenedzsment. Ezekben a témakörökben a KIK igyekezett a legfrissebb eredményekkel megismertetni a könyvtárakat. Így került sor neves brit szakemberek meghívására.

1993-ban a könyvtárakban meghonosítandó minőségi szolgáltatásokról, a használói igények elsődlegességéről és a szolgáltatások hatékonyságának elemzéséről tartottak előadásokat a Manchester Metropolitan

Egyetem Könyvtár- és Információtudományi (LIS) tanszékének oktatói, valamint a Manchesteri Egyetemi Könyvtár vezető munkatársai. A kétnapos szimpóziumot *Jonathan Willson* tanszékvezető professzor, *David Kaye*, az egyetemi könyvtár főigazgatója, *Jan Rogerson* egyetemi adjunktus és *Wayne Connolly*, a Metropolitan Egyetem Hollings könyvtárának vezetője tartotta 1993. szeptember 28–29-én az Országos Széchényi Könyvtárban (a továbbiakban: OSZK). A rendezvény címe *Könyvtári menedzsment és marketing szimpózium* volt.⁹ A KIK a rendezvényeit (ahogy a későbbiek közül is mindazokat, amelyeken brit könyvtári szakértők szerepeltek) a British Council (továbbiakban: BC) támogatásával, illetve az intézmény informatikai és könyvtári szakértőjével, a BC könyvtárának vezetőjével, *Szabó Sándorral* együttműködve szervezte. A szimpóziumot támogatta még az OSZK, a Művelődési és Köznevelési Minisztérium (MKM) és a Magyar Kulturális Kamara. Az előadásokat szinkrontolmácsolásban hallhatták a jelenlévők, hogy a nyelvtudás hiánya ne legyen gátja az előadók pontos megértésének.

„A kétnapos szimpóziumon 180 könyvtáros vett részt az ország minden részéből és minden könyvtártípusból. A tanácskozás sikerességét mutatta, hogy a második napon is ugyanakkora volt az érdeklődés, mint az első. Az előadásokat követő megbeszéléseken olyan speciálisan csak minket, magyar könyvtárosokat érintő kérdések megválaszolására is adódott lehetőség, amelyekre a szakirodalom sem ad választ.”¹⁰ A publicitást növelte, hogy az előadásokat a KIK kiadványban is megjelentette.¹¹

Ennek az első rendezvénynek, majd a későbbiekben a többi, a könyvtári menedzsmentről és marketingről szóló előadásnak jelentős szerepe volt abban, hogy a KIK képviselőtestülete 1994-ben a következő határozatot hozta: „az újfajta szemléletet, azokat az elemzéseket és módszereket, melyeket a könyvtári marketing és menedzsment jelent, minél szélesebb körben – az angolul nem tudó – gyakorló könyvtárosokkal is meg kell ismertetni.”¹²

A határozat megvalósításában mérföldkő volt a Lakitelken 1994. október 10-e és 14-e között tartott szeminárium. A szemináriumot *Maurice B. Line*, a British Library nyugalmazott tudományos főigazgatója vezette. Maurice Line akkor már többször járt Magyarországon (először 1990-ben vett részt egy szakmai találkozón¹³ az OSZK-ban, majd 1993-ban kétnapos menedzsment szakképzést tartott szintén az OSZK-ban¹⁴). Maurice Line, „a 20. század második fele könyvtári és információs szakterületének kiemel-

kedő alakja”¹⁵ volt, és ez alapjaiban meghatározta a lakitelki szeminárium szellemiségét és kijelölte szakmai színvonalát. (Nagy tudása mellett humanizmusa és humorérzéke is nagyon jellemző volt rá.)

Ő nyerte meg a tanfolyam másik előadójának *Sheila Corralt*, aki akkor a birminghami Aston Egyetem könyvtárának főigazgatója volt (később a CILIP, a Brit Könyvtáros Egyesület elnöke, a southamptoni, majd a sheffieldi egyetemi könyvtár főigazgatója, a stratégiai tervezésről és a TQM könyvtári alkalmazásáról szóló számos publikáció szerzője).

A két kiváló brit szakember meghívását megkönynyítette, hogy az év márciusában a BC továbbképzést szervezett Manchesterben vezető könyvtárosok számára a könyvtári menedzsment és a minőségmenedzsment témájában, és erre a továbbképzésre a KIK elnöke és főtárgya is felvételt nyert. A képzés irányítója Maurice B. Line volt, a TQM ismeretek előadója pedig – többek között – *Sheila Corral*. A manchesteri minőségmenedzsment képzés, azon belül is a TQM képzés a TQM filozófiára, az alapelvekre és a módszerekre kiterjedő átfogó oktatás volt. A TQM képzés új alapokat kínált a könyvtári terület számára, mind a könyvtárvezetés, mind a könyvtári minőség kialakítását illetően. Egy olyan új szemlélet megismerését jelentette, amely alkalmasnak mutatkozott arra, hogy jelentősen megváltoztassa a könyvtárak társadalmi helyzetét, növelve azok szerepét. Ez az új ismeret, és az elérendő cél alapvetően hozzájárult ahhoz, hogy a KIK két tisztségviselője az újfajta minőségirányítási filozófia elkötelezettjévé vált, és ettől kezdve mindent megtettek annak érdekében, hogy a hazai könyvtárosok is megismerjék azt.

Az októberi lakitelki szemináriumon összesen 34 hallgató vett részt. A létszámnak határt szabott ugyanis, hogy az előadásokat gyakorlatok és megbeszélések követték, és túl magas létszám esetében illuzórikus lett volna, hogy ezeken a fórumokon mindenki megnyilvánuljon, márpedig ez is fontos célja volt az oktatásnak. A tematika összeállításához hozzájárult egyfajta módszertani előkészítés: a 34 résztvevőt előzetesen felkértük, hogy írják meg nekünk a legfontosabb, a könyvtár vezetésével és az új könyvtári szerep megfogalmazásával kapcsolatos kérdéseiket. Ezeket megkapta Maurice Line, aki az átadandó ismereteket a kért témák köré csoportosította, és az előadásaiban, majd az előadásokat követő megbeszéléseken, ill. gyakorlatokon ezekre a kérdésekre válaszolt.¹⁶

A szeminárium fő témái a következők voltak: stratégiai tervezés, marketing és TQM. A teljes körű minőségirányítás során a TQM módszerek és eszközök

széles spektrumát tekintette át az előadó a használói igények megismerésétől és kielégítésétől kezdve a különböző módszerek, eszközök, kérdőívek és elemzések használatáig, majd pedig ezeket gyakorolták is a hallgatók.

A lakitelki szeminárium szakmai szervezését a KIK elnöke és főtítkára látta el, a szeminárium működési kereteit a Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár (a továbbiakban: KJK) igazgatója, *Ramháb Mária* és a könyvtár munkatársai biztosították. Ők gondoskodtak mindarról, amire helyben, a tanfolyam eredményes működéséhez, működtetéséhez szükség volt.

A tanfolyam egyik legfontosabb eredménye az volt, hogy a minőségmenedzsment könyvtári megszervezéséről, a TQM könyvtári megjelenéséről elkezdődött a szakmai disputa. Egyre több könyvtáros számára vált nyilvánvalóvá ugyanis, hogy létezik egy újfajta megközelítése a könyvtárvezetésnek, a könyvtári szolgáltatások megszervezésének, a könyvtár és a használó kapcsolatának, az állandó jobbításnak, és ezt tartalmazza a TQM filozófiája.

A brit szakértőkkel olyan erős szakmai kapcsolata alakult ki a szervezőknek, amelyre építve továbbléphetünk egy közös, többéves projekt megpályázására. A projekt célja az volt, hogy egy innovációra kész, újat akaró és kereső könyvtárral idehaza is kidolgozzuk a TQM könyvtári alkalmazásának lépéseit. Magától értődött, hogy ez a könyvtár az akkor éppen imponálónan új épületébe költöző KJK legyen, ahol a könyvtár vezetése az új épületben új szemléletet kívánt meghonosítani. A BC pályázati felhívására 1995-ben a KIK olyan hároméves minőségirányítási projekt tervét készítette el, amelyben a minőségirányítást bevezető könyvtár a KJK volt, a program hazai koordinátorai *Zalainé Kovács Éva* és jómagam, brit részről a koordinátor Maurice Line volt, az oktatók pedig azok a brit szakemberek voltak, akiket ő bevont a projektbe.

Az is cél volt, hogy a projekt hazai koordinátorai továbbfejleszthessék a TQM-ről és annak könyvtári alkalmazásáról megszerzett addigi ismereteiket. A három évig tartó projekt helyszíne a hazai szakemberek számára a kecskeméti KJK-ban volt, a két koordinátor továbbképzése pedig a Nagy-Britanniában tartott tanfolyamokon és könyvtári gyakorlatokon történt. A projekt címe: *Stratégiai tervezés, teljesítménymérés, teljes körű minőségirányítás* volt. A pályázati támogatás elnyerése után, 1996 októberében kezdődött el a közös munka az angol és magyar szakemberek irányításával a KJK dolgozóinak. A projekt három

szakaszból állt: 1996–1997, 1997–1998 és az 1999-es záró év.

1996

A projekt kezdő éve más szempontból is fontos volt a további minőségügyi tevékenységekre. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) hálózatfejlesztési osztálya, mely akkor a Kamara titkárságaként is működött, öt füzetből álló sorozatot indított útra *Korszerű könyvtárak – korszerű módszerek* címmel. A sorozat szerkesztése az osztályon történt.¹⁷ A füzetek tematikája a stratégiai tervezéstől a TQM könyvtári bevezetéséig terjedt.¹⁸ A füzetek olyan szakirodalmi szemlék voltak, amelyekben egy-egy téma köré csoportosítottuk a bemutatni tervezett alapvető ismereteket.

A sorozat füzetei gyorsan felkeltették az újat akaró, újat kereső könyvtárosok figyelmét, akik egyre többet szerettek volna a témáról megtudni. A szakirodalmi szemle íróit a hozzáférhető irodalom közzététele és a különböző szakmai rendezvényeken történő részvételük felbátorította arra, hogy szervezett keretek között is megosszák, átadják ismereteiket. Így indult el az első *Minőségmenedzsment tréning* a KIK szervezésében Salgótarjánban 1996-ban. A tréning előadói a füzetek írói voltak, és csatlakozott hozzájuk még *Bobokné Belányi Beáta*, az ELTE Könyvtártudományi Tanszék adjunktusa is. Az első évben a tematika megegyezett a szakirodalmi szemlékben érintett témákkal. A megyei szakszervezeti könyvtár továbbképző központjában tartott tréning egyhetes, bentlakásos volt, a programokon előadások, gyakorlatok, közös megbeszélések és feladatmegoldások követték egymást. Az első év tapasztalatai, a kért és kapott visszajelzések alapján változtattunk a tematikán. A megismert igényeknek megfelelően kiemeltük a stratégiai tervezést, a TQM filozófia célját, a TQM rendszer jelentőségét, alapelveit, hasznát és a TQM módszerek alkalmazását.

A második és harmadik évben ez a módosított tematika szerepelt a tréningeken. Sikeressége azon is lemérhető, hogy mind a második, mind a harmadik évben sokkal többen jelentkeztek, mint ahány férőhellyel rendelkezünk. A harmadik év tréningjével befejeztük a salgótarjáni továbbképzést.

A tréningekhez elkészült egy, a TQM-et is ismertető kiadvány „A könyvtári menedzsment időszakos kérdései” címmel, mely az 1996–1997-ben megjelent szakirodalmi szemlék teljes körű feldolgozását, és a tréningeken felmerült fontosabb kérdésekre adott vá-

laszokat, esettanulmányokat és a témákhoz kapcsolódó fogalmak magyarázatát tartalmazta. A könyvet a szakirodalmi szemlék szerzői, a tréning oktatói írták. A kiadvány az MKM felsőfokú könyvtáros–informatikus képzés korszerűsítésére kiírt tankönyvpályázat egyik nyertes munkája lett.¹⁹

1997-2002: tréningek Kecskeméten

A kecskeméti megyei könyvtárban az ottani hároméves projektnek köszönhetően a könyvtár vezetése és a munkatársak biztosítani tudták azt a légkört és szemléletet, amely minden odalátogató számára nyilvánvaló tette a könyvtár elköteleződését a minőségmenedzsment mellett. A könyvtár szolgáltatásaiban és tevékenységeiben már megjelentek a TQM alapelvei, módszerei, és a projektnek köszönhetően nem pusztán egy könyvtári helyszín volt, hanem a TQM oktató bázisává vált.

A Maurice Line vezette kecskeméti képzéseken a projekt két hazai koordinátora oktatóként is szerepelt. Ők a projekt céljainak megfelelően nem csupán új ismeretekhez jutottak Angliában, hanem alkalmuk volt megtapasztalni a brit kollégák módszereit, és könyvtári környezetben működhettek együtt a brit előadókkal. A gyakorlati megbeszélések megmutatták, hogy az elméletet miként lehet alkalmazni a könyvtári tevékenységek során. A projekt meghatározó részeként a hazai koordinátorok és a KJK vezetője megismerték a brit legjobb gyakorlatokat is, és részt vehettek közkönyvtárak (Berkshire megyében), a British Library, valamint több egyetemi könyvtár minőségirányítási tevékenységében is.

A tréningek sorából kiemelkedett a 2004 júniusában tartott, „*tréning a majdani oktatóknak*” szülő képzés, amelyet azok számára hirdetett meg az IKSZ és a KJK, akik már részt vettek az eddigi tréningeken, és az általuk képviselt könyvtár vezetője és munkatársai elkötelezték magukat a minőségirányítás ismereteinek továbbadására. Ennek a tréningnek az volt a célja, hogy a résztvevők beszámolhassanak egymásnak a minőségirányítás területén eddig elért eredményeikről, hogy aztán maguk is szervezhessenek a könyvtáraikban további tréningeket. Ezt elősegítendő mindegyik TQM alapelvhez nyomtatott módszertani segédanyag készült. Ez a továbbképzés alapozta meg például az egri Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtárban a könyvtár munkatársai és a megye könyvtárosai számára rendezett magas színvonalú további tréningeket.

Az egyhetes, általában 30 órás tréning megfelelő bevezető volt az új ismeret, a minőségirányítás iránti

érdeklődés felkeltésére, de kevés volt ahhoz, hogy az ismeretek alkalmazható tudássá válhassanak. Ebben a folyamatban segített a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (NKÖM) 2000. évi rendelete a szakemberek képzéséről.²⁰ A rendelet, amely az 1997. CXL törvény adta lehetőséghez, a hétévenkénti kötelező továbbképzéshez kapcsolódott, lehetővé tette, hogy akár 120 órás akkreditált tanfolyamot is szervezzenek az erre felkészült intézmények. Így született meg „*A könyvtári minőségmenedzsment*” című 120 órás (négy modulból álló) továbbképzés tematikája²¹, amelynek helyszíne a KJK lett. A tervezett tanfolyam 2001-ben történt akkreditálása után 2002-től megindult a képzés. A továbbképzés tematikája végigkövette a TQM alapelveit, kiemelte a partnerség elsődlegességét, hangsúlyozta, hogy a jó partneri viszony a minőségirányítás legfontosabb célkitűzése, mert a könyvtár minden megnyilvánulása, tevékenysége a partnerekért van, a partnerek érdekeit szolgálja. Számba vette, hogy a célkitűzéseket, a tevékenységek, a szolgáltatások jobbítását milyen módszerekkel és eszközökkel lehet elérni. A 2001-ben akkreditált tanfolyam témakörei ennek megfelelően, többek között, a következők voltak:

1. A minőségmenedzsment általános kérdései, a TQM alapelvei és eszközei
2. A változások menedzselése
3. A stratégiai tervezés
4. A partnerség
5. A humán erőforrás
6. Projekt- tudás- és információmenedzsment
7. Jog és etika

A tanfolyamra 2002-től 2011-ig modulonként is be lehetett iratkozni, de a 2011. évi új akkreditációtól már csak a teljes 120 órára. 2016-ban „*Minőségirányítás a könyvtárban*” címmel egy átdolgozott²², az új módszerekkel, vizsgálatokkal kibővített tanfolyamot akkreditáltatott a KJK.

A képzéseken résztvevők száma a következőképpen alakult: 2002–2011 között 200 résztvevő kapott tanúsítványt. 2012-től 2017-ig 117 fő.

Az akkreditált tanfolyamokat áttekintő Barátné Hajdú Ágnes, az Akkreditációs Bizottság elnökeként ezekről a továbbképzésekről a következőket írta: „*A Katona József Könyvtár a folyamatosan indított Minőségmenedzsment tanfolyamokkal megteremtette e szemléletmód hazai iskoláját.*”²³

A tanfolyam mellé 2001-ben megszületett a könyvtári minőségmenedzsment tankönyve is, „*Minőségmenedzsment könyvtárban*” címmel.²⁴

3. A második országos könyvtárfejlesztési stratégia (2002–2007) egyik alapvető célja: a minőségmenedzsment hazai meghonosításának megszervezése. A „Könyvtári minőségfejlesztés 21” projekt 2003-2009

A második országos könyvtárfejlesztési stratégia négy alapvető célja közül a harmadik az Európai Unióhoz történő csatlakozásra való felkészülés volt. A minőségmenedzsment előtérbe helyezése mögött az a stratégiai elképzelés fogalmazódott meg, hogy miután a könyvtárakat a döntéshozók nem kezelik a társadalom meghatározó intézményeiként, ezért újra kell pozicionálni a társadalomban elfoglalt helyüket. Erre pedig a TQM könyvtári alkalmazása mutatkozott az egyik eszköznek.

Mind a külföldi szakirodalom, mind a személyes tapasztalatok alapján ugyanis egyértelművé vált, hogy a minőségmenedzsment, ezen belül a TQM a könyvtárak korszerűsítésének olyan eszköze, amely a partnerközpontúság előtérbe helyezése révén hozzásegíti a könyvtárakat egy új társadalmi szerep betöltéséhez, és ezzel növeli a könyvtárak társadalmi presztízsét.

A cél megvalósítása érdekében többek között a következő feladatokat foglalta magába a stratégia:²⁵

- A minőségi szolgáltatások növelése, a könyvtári minőségfejlesztés és minőségbiztosítás meghonosítása az Európai Unióhoz történő csatlakozás érdekében.
- A „Könyvtári minőségfejlesztés 21” c. projekt megvalósítása.

Az NKÖM Könyvtári osztálya 2002-ben tervezte meg a „Könyvtári minőségfejlesztés 21” című projektjét, majd 2003-ban létrehozta a feladatok kidolgozása érdekében a *Minőségfejlesztési munkacsoportot*.²⁶ Egyértelmű volt, hogy – éppen a minőségirányítás eszközeit felhasználva – olyan munkacsoport működésére van szükség, amelynek tagjai elkötelezettek a minőségirányítás iránt, és az általuk képviselt könyvtárak az új irányítási filozófia egy-egy alapelvét meg is valósították már.

A „Könyvtári minőségfejlesztés 21” projekt ahhoz adott segítséget, hogy a könyvtárak kialakíthassák a minőségirányítási rendszerüket, és a minőségirányítási rendszer a könyvtári tevékenység szerves részévé váljon. Az elsődleges célkitűzés mellett olyan távlati elképzelések is megjelentek már, mint a könyvtárak minősítési kritériumainak, és a *Minősített Könyvtár cím* és a *Könyvtári Minőségi Díj* pályázatok kidol-

gozása.

A projekt három része:

- Az 2003-tól kezdődő hároméves fejlesztési terv;
- A Minőségfejlesztési munkacsoport tevékenységére támaszkodva a TQM elméleti és gyakorlati kérdéseinek megismertetése a hazai könyvtárakkal előadások, szakmai továbbképzések, kiadványok által;
- A könyvtári minőségirányítás önértékelésének kidolgozása, a TQM alkalmazásától a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj megalkotásáig.

3.1. A hároméves fejlesztési projekt 2003-ban

Szembe kellett nézni azzal a ténnyel, hogy a várt minőségfejlesztési tevékenység csak akkor várható el a könyvtáraktól, ha a könyvtárban ezzel foglalkozók megtanulják és alkalmazzák azokat az új módszereket, amelyek mérhetővé teszik a tevékenységeiket, a szolgáltatásaikat, stb. Ennek első lépése volt a teljesítménymutatók kidolgozása.

A fejlesztési projekt címe *„Könyvtári minőségfejlesztés – könyvtári korszerűsítés”* lett. A minőségfejlesztéshez, -biztosításhoz szükséges mérések, értékelések elvégzését segítő 2003-ban az NKÖM Könyvtári osztály megbízta a Könyvtári Intézetet (KI-t), hogy egy munkabizottsággal dolgozza ki az MSZ ISO 11620:2000 szabvány alapján a könyvtári teljesítménymutatókat. Ezzel az eszközzel mérhető a szolgáltatások hatékonysága, lehetőség nyílik a különböző könyvtárakban végzett szolgáltatások minőségének összehasonlítására, stb.

Még abban az évben megszületett a *„Teljesítménymutatók a magyar könyvtári rendszerben”* című kiadvány, amely az alapja lett a 2003-ban az NKÖM által az Országos Dokumentum-ellátási Rendszerben (ODR) szolgáltató könyvtárak számára meghirdetett hároméves pályázatnak.

A pályázó könyvtárak munkatársai ennek alapján mérték a szolgáltatásaikat, vizsgálták az olvasói igényeket és a használói elégedettséget. Így megkapták azokat a teljesítménymutatókat, amelyek alkalmasak voltak egy majdani összehasonlító vizsgálatra is. 42 nyertes pályázat volt összesen, a megoszlás 18 (43%) megyei, 17 (40%) egyetemi és 7 (17%) országos szakkönyvtár volt.

A könyvtárak nagyobb része mind a húsz teljesítménymutatót alkalmazta. Tíz (23%) könyvtár nem használt minden mutatót, ebből négy (9%) csak a

kérdőívet használta, három (7%) pedig több mutatót is alkalmazott.

3.2. A fejlesztési projekt 2004-ben

Második lépésként a kapott teljesítménymutatókat, a megismert olvasói igényeket és a használói elégedettség mutatókat hasonlították (benchmarking) össze könyvtártípusonként a pályázó könyvtárak.

Az összehasonlító vizsgálatok alkalmasak voltak arra, hogy az egyes könyvtártípusok szolgáltatásaira általánosan érvényes teljesítménymutatókat is ki lehessen dolgozni. A szolgáltatási teljesítménymutatók majdani teljes körű alkalmazása a későbbiekben lehetővé teszi, hogy a könyvtárhasználó minden könyvtárban azonos minőségű szolgáltatást kapjon.

A 46 ODR-ben szolgáltató könyvtár pályázata közül a szakmai kuratórium 36 pályázatot fogadott el.

3.3. A fejlesztési projekt 2005-ben és 2006-ban

A 2005. évi teljesítés elmaradt a 107/2005. évi kormányhatározatban megfogalmazott maradványrendelkezés miatt, azaz a finanszírozási forrás elvonása miatt.

A következő évben a különböző könyvtártípusok normatíváinak majdani kidolgozását elősegítendő fontos példaként a KI az NKÖM támogatásával lefordíttatta az IFLA/UNESCO 2001. évi irányelveit példaként.

3.4. A Minőségfejlesztési munkacsoport tevékenysége a TQM elméleti és gyakorlati kérdéseinek megismertetésére a hazai könyvtárak egy részével előadások, szimpóziumok, kiadványok által

A projekt második részének megvalósításában a Könyvtári osztály a 2003-ban létrehozott Minőségfejlesztési munkacsoportra támaszkodott. A munkacsoportban azoknak a könyvtáraknak a vezetői vettek részt, akik a munkatársaikkal együtt már megismerték a minőségmenedzsment célját, a TQM alapelveit, eszközeit. Akik a minőségirányítást meg akarták honosítani a könyvtárukban és vállalkoztak arra, hogy az elméleti megközelítést átültessék a gyakorlatba.

A projektben öt intézmény vett részt: a Könyvtári Intézet, a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, az Országos Idegennyelvű Könyvtár, a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, és a

celldömölki Kresznerics Ferenc Városi Könyvtár. A projektben részt vevő könyvtárak azt a modellértékű utat járták végig, amely a minőségi szemlélet iránti igény megjelenésétől (az elmélettől) a mindennapi munkát alakító és meghatározó erővé válásig (a gyakorlati megvalósításig) eltelik. Amikor nem plusz tevékenységként kezelik a munkatársak a minőségügy alkalmazását, hanem a munkájuk szerves részeként, a szolgáltató könyvtár alapelveként.

A munkacsoport fő célkitűzései a következők voltak:

- Meghatározni, hogy a könyvtári minőségirányítási rendszerek közül a könyvtárak számára előnyösebb az ISO szabványokkal szemben a teljes körű minőségirányítás, a TQM.
- A TQM alapelveit, eszközeit adaptálni kell a könyvtári területre, azaz *az általános minőségmenedzsmentből kell megalkotni a könyvtári minőségmenedzsmentet.*
- A TQM alapú könyvtári minőségirányítás hazai meghonosításának elősegítése. A minőségirányítás fejlesztésének, biztosításának megismertetése a könyvtári szakmával.
- Előadásokkal, kiadványokkal, szakmai rendezvényekkel segíteni a hazai könyvtárakat abban, hogy az oktatásban megismert elmélet után a gyakorlatban is alkalmazni tudják a tanultakat.
- A Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer (KKÉK) kidolgozása.
- Előkészíteni a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj adományozását.

A TQM előnye az ISO 9000 szabványokkal szemben

A munkacsoport összevetette az ISO szabvány és a TQM szerinti minőségirányítás előnyeit és hátrányait. Ennek alapján egyértelműen a TQM mellett tette le a voksát. Megerősítette a döntést az a tény is, hogy a könyvtári minőségértékelés alapja Európa-szerte a Common Assessment Framework (CAF) volt. Ez a rendszer az értékelés során a TQM meglétét és alkalmazásának mértékét vizsgálja. Azaz, csak abban az esetben lehet önértékelést végezni egy intézményben – a mi esetünkben könyvtárban –, amennyiben a könyvtár a TQM minőségirányítási rendszert alkalmazza.

Összehasonlítva az ISO és a TQM módszereit, azt látjuk, hogy a TQM-ben kiemelten fontos a munkatársak elkötelezettsége, involvált részvétele, a vezető felelőssége stb. A kétféle minőségirányítási rendszer

egybevetésében az előnyök a TQM mellett sorakoztak. Az ISO kevésbé dinamikus, nem alkalmas a változások kezelésére, nem involválja a munkatársakat

az új módszerek elfogadására, csupán „kötelezővé” teszi azokat.

ISO 9000	TQM
Módszerében: minőségsszabályozás és biztosítás.	Módszerében: minőségsszabályozás, minőségbiztosítás és minőségfejlesztés.
Statikus, a változásokat nem kezeli.	Dinamikus, alkalmas a változások kezelésére.
A hibák megakadályozása a cél.	A használói igények minél magasabb szintű teljesítése a cél.
Biztosítja a megfelelőséget, és az intézményi kiválóságot, de a versenyképességet nem feltétlenül.	A megfelelőség és az intézményi kiválóság mellett biztosítja a folyamatos javulást és a versenyképességet.
Felhasználói belső audit vezérli, tanácsadói cég közreműködésével.	A használók igényeinek elemzése vezérli, a munkatársak közreműködésével.
Külső tanúsító értékkel, ő igazolja az eredményeket.	A munkatársak végzik önértékeléssel az értékelést.

Az ISO 9000 és a TQM módszereinek összehasonlítása

A TQM adaptálása a könyvtárakra: a TQM alapelveinek, eszközeinek könyvtári alkalmazása

A TQM alapelveit, eszközeit a könyvtári területre kellett adaptálni. Azaz az általános minőségirányításból meg kellett alkotni a könyvtári minőségirányítást. Ez már megkezdődött 2001-ben, a 120 órás tanfolyam tematikájának kidolgozásával, folytatódott a *Minőségmenedzsment* tankönyv megírásával, és most az volt a feladat, hogy miként lehet az elméletet gyakorlatiá változtatni.

A TQM alapelvei, eszközei az iparból jöttek, cégek, gyárak, stb. jobb működésének, hatékonyságának növelése érdekében alakították ki őket. Ezek akkor hoznak minőségi változást, azaz akkor jobbitanak akármelyik területen is, ha annak a területnek a speciális rendszerébe illeszkednek.

Fontos volt a témával foglalkozó szakemberek számára a többi közszolgáltatást végző társaság minőségirányításának megismerése. Világossá vált, hogy ahogy a minőségirányítást alkalmazva a közoktatás lebontja az általánosságot a saját területének sajátosságaira (pl. nem ügyfelekről beszél, hanem tanárokról és tanulókról, a felsőoktatás oktatókról és hallgatókról, az egészségügy páciensekről (betegekről) és orvosokról, egészségügyi szakemberekről), a könyvtári

területnek is a maga terminológiáit kell használni, és a saját feladatainak, céljainak megfelelően kell a TQM alapelveket érvényesíteni. Nem lehet ott minőségről, vagy a későbbiekben értékelésről beszélni, ahol nem a terület ismeretéből, sajátosságaiból indulnak ki. A könyvtári területnek a könyvtárak szervezeti, szolgáltatási szervezetén, rendszerén belül kell megmutatni a TQM alkalmazásának jobbitó hatását. Nem általánosságban, mert úgy nem jutunk el az alapvető változtatásokig, csupán a felszín karistolják az új módszerek, és nem hoznak új, minőségileg jobb eredményeket.

A külföldi szakirodalom is megerősítette a bizottságot abban, hogy mindenütt a könyvtári területre alakították a TQM általános fogalmait. A TQM alapelveinek fogalmai mind formájukban, mind tartalmukban a könyvtári terület által használt fogalmakká, könyvtári tartalmakká változtak. Példaként említhetjük, hogy természetesen az ügyfélből könyvtárhasználó lesz, az intézményből könyvtár, stb., stb.²⁷

Miután kiderült, hogy nem lehet a minőségügyet steril módon „ráhúzni” a könyvtárakra, a feladat az volt, hogy a könyvtárak problémáit, gondjait, társadalmi beágyazottságát, nehézségeit vagy éppen sikerességét megismerve kell a könyvtárakba beépíteni a TQM-et.

A bizottság javaslatot tett a TQM bevezetésének lépéseire²⁸:

A minőségirányítás elindítása:

- A vezetőség felelősségének meghatározása a könyvtári munkafolyamatok korszerűsítésében, a minőségmenedzsment alkalmazásában.
- A Minőségirányítási Tanács, a MIT megalakításának feltételei, a személyi, tárgyi és anyagi lehetőségek számbavétele.
- A stratégia kialakítása: jövőkép, küldetés, átfogó célok, fejlesztendő kulcsterületek.
- A partnerközpontúság kialakításának megszervezése.
- A szervezeti kultúra értékelése, fejlesztése.
- Folyamatközpontúság, folyamatos javítás.
- A teljes elkötelezettség megvalósítása.
- A folyamatos képzés, továbbképzés megszervezése.
- Az értékelés, önértékelés megvalósítása.

A bizottság néhány tagja a gyakorlat jobb megvalósítása érdekében megírt egy-egy könyvtári minőségmenedzsment területet. A kéziratokat a kulturális tárca és az NKA támogatásával a Könyvtári Intézet adta ki „*A jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséhez*” sorozatcímmel.²⁹

4. A Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer, a KKÉK megalkotása, 2009

A KKÉK kidolgozását megelőzte egy érdekes kísérlet, 2005-ben a *minőségelvű szakfelügyelet* elindítása.

A könyvtári szakfelügyeletet ekkor a 14/2001 (VII. 5.) NKÖM rendelet szabályozta. Ebben már megjelent a minőség mint a szolgáltatások magas színvonalát biztosító feltétel. A minőségelvű szakfelügyelet megkezdésére 2005-ben kerülhetett sor, amikor egyfelől már voltak olyan szakfelügyelők, akik rendelkeztek megfelelő könyvtári minőségmenedzsment ismeretekkel, másrészt négy megye már befejezte a községi könyvtárak szakfelügyeletét és tovább tudott lépni a városi könyvtárak értékelésének irányába. Ezekben a megyékben kezdtük meg kísérletként a városi könyvtárak minőségelvű szakfelügyeletét. A négy megye: Békés, Csongrád, Komárom-Esztergom és Hajdú-Bihar. Mindegyik megyében öt-öt városi könyvtárat értékelt a Könyvtári kérdőív segítségével a szakfelügyelők. A kérdőívet alkotó kérdések a használói igények szem előtt tartásával születtek. Ezek arra vonatkoznak, hogy milyen a könyvtár bel-

ső környezete, tisztasága, megfelelőek-e a kiírások, az eligazító táblák, megfelelő-e az adatokhoz, a dokumentumok való hozzáférés, megfelelő-e a könyvtár állománya, milyen az állapota és az elhelyezése, stb. stb.

A kísérlet arra világított rá, hogy pontos előírások, *értékelési kritériumok nélkül nem végezhető el a minőségi értékelés*. Azaz amennyiben értékelni akarunk, szükséges a feltételek meghatározása.

Ez a megállapítás tovább mutatott a minőségügyben egyre fontosabbá és meghatározóbbá váló önértékelés felé. A minőségelvű szakfelügyelet abbamaradt, azonban célként kitűztük a minőségi önértékelés hazai bevezetését.

A munkacsoport elérendő célja között kiemelkedően fontossá vált tehát a TQM elterjesztése mellett, hogy kidolgozza a *könyvtári minőség értékelését* a CAF (Common Assessment Framework) alapján.

Ez a keretrendszer a European Foundation for Quality Management, (EFQM) az Európai Minőségmenedzsment Alapítvány által kidolgozott Európai Kiválósági Díj modellre épül. A CAF, a Közös Értékelési Keretrendszer lehetőséget ad arra, hogy a közszolgáltatások: a közoktatás, a közgyűjtemények, a közművelődés, az egészségügy stb. számára, olyan kritériumrendszert adjon, amely adaptálható az értékelendő szakmai területre. Egy-egy szakmai terület ilyen módon hozhatja létre a saját értékelési rendszerét. Ezt tette a munkacsoport a könyvtári területen. A CAF alapján megalkotta a hazai könyvtári értékelés keretrendszerét, a Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszert, a KKÉK-t. Ezzel a munkacsoport a következőket kívánta elérni:

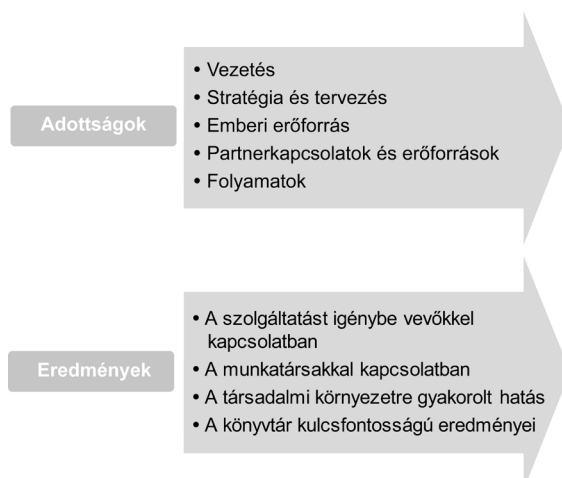
- lehetővé tenni az önértékelést a könyvtárakban annak érdekében, hogy pontos helyzetképet kapjanak mind a munkatársak, mind a vezetők a TQM alapelveinek és eszközeinek könyvtári jelenlétéről. Arról, hogy miképpen teljeseznek a stratégiai terv céljai, hol kell fejleszteni a szolgáltatásokat, hol kell újat kezdeni a használói igények ismeretében a PDCA alkalmazásával, mennyire felelnek meg a könyvtár szolgáltatásai a használói igényeknek, vagy, hogy mennyire megfelelő a szervezeti kultúra az intézményben. Mindezt annak érdekében, hogy az értékelés megnyissa az utat az intézkedések, a jobbító változtatások felé.
- az önértékeléssel olyan eszközt adni a könyvtáraknak, amelynek alkalmazásával Magyarországon is el lehet majd jutni a külföldön már ismert, nálunk még kidolgozandó Minősített Könyvtár cím

(Excellence library) és az innovációkat bemutató Könyvtári Minőségi Díj megpályázásához.

- a CAF alapján kapcsolódni az európai értékelési rendszerhez, ezzel az értékelést az európai értékelési rendszer részévé tenni.

A KKÉK, a CAF-nak megfelelően, az értékelendő intézményt két metszet alapján vizsgálja. Az egyik,

hogymivel rendelkezik az intézmény, azaz milyenek az adottságai, a másik, hogy ezekkel az adottságokkal mit ért el. A TQM alapelvei határozzák meg a KKÉK értékelését, tehát mind az adottságokkal, mind az eredményekkel azt vizsgálja a keretrendszer, hogy miképpen alkalmazza az intézmény, a mi esetünkben a könyvtár, a TQM alapelveket.

A Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer, a KKÉK kritériumai

A KKÉK-ban, a CAF-nak megfelelően pontszámok jelzik az értékelt 9 kritérium és 28 alkritérium minőségi színvonalát. Természetesen *szó sincs arról, hogy a pontszám határozza meg a minőséget, hanem a minőség határozza meg a pontszámot.* Közmegegyezés, hogy a pontokkal összesen 100-at, 200-at, 500-at, vagy esetleg 1000-t lehet elérni. A pontszám-nak annyi a jelentősége, hogy helyettesítse a „*kiválóan megfelelt*”, „*nagyon jó*”, „*megfelelt*” értékelési megállapításokat.

5. A 12/2010 (III. 11.) OKM rendelet a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj adományozásáról.

A jogszabálytervezet tartalmát a bizottság munkája alapján az OKM Könyvtári osztálya állította össze 2009-ben, és a tárcán belüli egyeztetés előtt a munkabizottságnak alkalma volt megvitatni a tervezetet. A jogszabály világos szerkezete, pontosan megfogalmazott paragrafusai *Kenyéri Katalinnak*, a Könyvtári osztály könyvtári és jogi referensének volt köszönhető.

A rendelet alap gondolata szerint olyan minőségi szolgáltatások legyenek a könyvtárakban, amelyek a

könyvtárhasználók érdekeit magas minőségi szinten szolgálják. A kultúráért felelős miniszter a pályázatokot „a könyvtárhasználati jog érvényesülésének magas színvonalú szolgálata érdekében” írta ki.

A rendelet ennek érdekében az alábbi feladatokat határozta meg:

- a kultúráért felelős miniszter bizottságot hoz létre, a Könyvtári Minőségügyi Bizottságot (KMB);
- meghatározta a Bizottság működési feltételeit;
- meghatározta, hogy a miniszter évente pályázatot hirdet a megalapítandó Minősített Könyvtár címre;
- meghatározta, hogy a miniszter évente egy pályázatot hirdet a megalapítandó Könyvtári Minőségi Díjra a Minősített Könyvtár címet elnyert könyvtárak részére;
- meghatározta, hogy a pályázat kiírására a bizottság tesz javaslatot, az értékelést is ők végzik – esetenként külső szakértők bevonásával, – majd javaslatot tesznek a miniszternek az odaítélendő címre és a díjra;
- a KMB titkársági feladataival a jogszabály a Könyvtári Intézetet bízta meg;
- meghatározta a pályázati kiírással és magával a pályázatokkal kapcsolatos egyéb feladatokat.

Miután 2009-ben a Munkabizottság befejezte a tevékenységét, érdemes számba venni, hogy mit értek el a 2002 és 2009 közötti időszakban.

☉ *Növekedett a minőségirányítással foglalkozó könyvtárak száma*

Ez a fejlődés természetesen nem köthető csupán a munkacsoport tevékenységéhez. Jelentős hatása volt a 2002 óta Kecskeméten tartott 120 órás tanfolyamoknak, másrészt a felsőfokú könyvtáros informatikus képzésben helyet kapott minőségmenedzsment oktatásnak, amelyet vagy a könyvtári menedzsment tárgyon belül, vagy külön minőségmenedzsment tantárgyként oktatnak. Emellett a gazdasági és műszaki felsőoktatásban szakirányú továbbképzés keretében lehetett, lehet tanulni a minőségirányításról, a TQM-ről. Ezek a képzések olyan általános keretet adnak, amelyet aztán meg kell tölteni a könyvtári ismeretekkel, amennyiben könyvtárakban akarjuk alkalmazni az ismereteket.

Az Európai Unió könyvtári fejlesztések is hathatósan támogatták a minőségirányítást. A pályázati kiírásban megjelent a minőségirányítás alkalmazásának a támogatása. A TÁMOP 3.2.4. Tudásdepó expresszben (2009) jelentős összeg volt a minőségmenedzsment bevezetésére. Emellett az NKA is támogatta különböző pályázatokkal ezt a területet. Tehát a növekvő szám nem a munkabizottság eredménye csupán, sok mindenhez köthető, de az erjesztője a fejlődésnek a munkacsoport volt.

☉ *Megszületett a Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer (KKÉK)*

Miután a bizottság közös munkával 2009-ben elkészítette az értékelési keretrendszert, az egyik bizottsági tag formálta kiadvánnyá 2010-ben.³⁰

☉ *Hozzájárultak a 12/2010 (III. 11.) OKM rendelet a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj adományozásáról c. jogszabály tartalmának kidolgozásához*

A Minőségfejlesztési munkacsoport tevékenysége a jogszabály életbelépésével megszűnt, helyét – a kontinuitást fenntartva – a miniszter által kinevezett KMB vette át. A hangsúly a kontinuitáson, azaz a folyamatosságon van. Minden tevékenység, de különösen a minőséggel kapcsolatos tevékenységek csak a stratégiai küldetést szem előtt tartva, folyamatosan történhetnek (ha nem is ugyanazon személyekkel, de mindenesetre a tapasztalataik figyelembevételével). Úgy vélem, sajnálatos, hogy 2018-ban sem a Bizottság tudására, sem a

tapasztalataikra nem voltak kíváncsiak azok, akik új utat jelöltek ki több, a könyvtári minőségügyet érintő kérdésben.

6. A Könyvtári Minőségügyi Bizottság³¹ működése, eredményei, 2010–2017

A kulturális és oktatási miniszter a 2010-ben megszületett jogszabálynak megfelelően még abban az évben létrehozta a Könyvtári Minőségügyi Bizottságot, a KMB-t. A tagok és az elnök megbízólevele a 2010 és 2014 közötti időszakra szól, majd 2014. október 8-án *Hoppál Péter*, az EMMI kultúráért felelős államtitkára ezt a megbízatást meghosszabbította 2018. október 31-ig. Megbízólevelében mind a tagok, mind az elnök munkáját megdicsérte. Az alábbi mondatot az elnöknek írt levélből idézem: „*Engedje meg, hogy ezúton mondjak köszönetet a Könyvtári Minőségügyi Bizottság elnökeként 2010–2014 között végzett kiemelkedő szakmai munkájáért és a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj adományozásáról szóló 12/2010 (III. 11.) OKM rendelet (a továbbiakban R.) 2.§ (3) bekezdése alapján tisztelettel felkérjem az elnöki feladatok további ellátására 2018. október 31-ig.*”

A KMB feladata az idézett jogszabály 2.§ (1) bekezdés szerint: „*A Bizottság feladata a könyvtári önértékelés szakmai szempontjainak, a pályázatok ellenőrzési és értékelési szempontjainak kidolgozása, részvétel a pályázatok lebonyolításában, a miniszter számára javaslatok megfogalmazása, továbbá javaslattétel a Minősített Könyvtár cím használatára jogosult könyvtárak utólagos ellenőrzése.*” További paragrafusok szólnak a Könyvtári Minőségi Díjjal kapcsolatos teendőkről. Azaz a feladat a két díj pályázat-tervezeteinek megírása, a beérkezett pályázatok bírálata, helyszíni értékelése, az értékelés konszenzusos elfogadása, a javaslatok megtétele a miniszter számára.

A Bizottság tagjai azonban a könyvtárakban lépten, nyomon szembe találtak olyan hiányosságokkal a minőségügy terén, ami nyilvánvalóvá tette számukra, hogy azok pótlása és orvoslása nélkül nem lehetnek jók a várt pályázatok sem.

Így tovább alakult a KMB tényleges tevékenysége:

- Kialakítani a Könyvtári Minőségértékelés, a KKÉK oktatását;
- A pályázatok kiírási tervezete a TQM könyvtári fejlesztését és az önértékelés módszertanának megtanulását kell, hogy szolgálják;

- A pályázatok alapján történt visszajelzések nyomán követése, ezek alapján a következő években a kiírások változtatása;
- A TQM általános helyzetének figyelemmel kísérése a könyvtárakban, (a tapasztalatok alapján, és a 2014. évi jogszabályi változások teljesíthetősége érdekében született meg az Ajánlás³²);
- A minőségértékelési tanfolyamon való részvétel, előadások a minőségügy terjesztése érdekében,
- A KKÉK 2017 megalkotása;
- A szakember-utánpótlás kérdésének áttekintése.

A könyvtári minőségértékelés, a KKÉK oktatása

A KMB két munkatársa a Könyvtári Intézet Oktatási osztályával igen szoros, és eredményes munkakapcsolatban, közösen hozott létre egy új, a könyvtári értékelést és a KKÉK-et oktató tanfolyamot. A tanfolyam tartalmát a KMB két tagja³³ dolgozta ki, a tanfolyamot az Oktatási osztály akkreditáltatta, majd szervezte. A tanfolyam oktatásában egy kivétellel, a KMB tagjai vettek részt. A 2010-ben akkreditált tanfolyamot újra akkreditálták 2014-ben. A tanfolyamokra mindig sok jelentkező volt, szerették a hallgatók. Gondot jelentett azonban, hogy több esetben olyanok is részt vettek a tanfolyamokon, akik a TQM-et egyáltalán nem ismerték, nem volt minőségirányítási előképzettségük. A TQM-et értékelni a TQM ismeretek nélkül, nem volt könnyű feladat.

Pályázati kiírások

Az elkészített ügyrendnek megfelelően az első jelentős feladat a pályázatok pontos céljának meghatározása és a pályázati kiírás tervezetének elkészítése volt.

A Minősített Könyvtár cím pályázat kiírásának célja az volt, hogy a könyvtárak a TQM irányítási rendszert beépítsék a mindennapi tevékenységeikbe és ezáltal, főképpen a partnerközpontúság által, jobb pozíciókat érjenek el a társadalomban. A Cím kitüntetési eszköz azon könyvtárak számára, amelyek a TQM alapelveit és eszközeit magas színvonalon alkalmazták, és ezt a KKÉK-ben megfelelően értékelték.

A Díj pályázatra minden évben csak a Minősített könyvtárak jelentkezhettek és egy évben csak egy könyvtár kaphatta meg a Díjat. A cél az volt, hogy a minősített könyvtárak közül a Díj kiemelve azt a könyvtárat, amely a minőségi elveket nem csupán alkalmazza, hanem a TQM alapelvekre és eszközökre támaszkodva saját, a könyvtár stratégiai céljaihoz illeszkedő innovációkat fejleszt.

A 2010 októberében megalakított KMB még abban az évben elkészítette az első Minősített Könyvtár cím pályázat kiírásának tervezetét. A minisztériumi jóváhagyás után márciusban jelent meg a pályázat a minisztérium honlapján és a szaksajtóban. A májusra beérkezett pályázatokat a szakértők először a kapott dokumentumok alapján, majd pedig július-augusztus folyamán a helyszínen értékelték. A KMB javaslatát a miniszter szeptemberben hagyta jóvá, és így került sor az első ünnepélyes átadásra október 23-án a minisztériumban. A kitüntető címeket a miniszter által átruházott jogkörnek megfelelően az EMMI kultúráért felelős államtitkára, *Szűcs Géza* adta át ünnepélyes keretek között.

A pályázatok értékelésében csak olyanok vettek részt, beleértve a KMB elnökét és tagjait, akik a könyvtári minőségirányítás szakértői voltak. Miután a könyvtári minőségirányításnak megvoltak az oktatási intézményei és helyei, ha nem ez történik, vagy az oktatás színvonalát nem ismerjük el, vagy a szakértőket. Egyikre sem volt okunk.

A KMB még *2010-ben elkészítette az ügyrendjét*, amit *Réthy Miklós* miniszter 2011. április 18-án hagyott jóvá.

Az ügyrend szabályozta:

- a bizottság összehívásának rendjét,
- a döntéshozatal módját,
- a Könyvtári Intézet titkársági feladatait, a bizottsági ülések előkészítését, a beérkezett pályázatok elektronikus formában történő szétküldését,
- a helyszíni ellenőrzésre vonatkozó szabályokat,
- a pályázati kiírásokkal kapcsolatos feladatokat, a szakértői anyagokból a döntési javaslat elkészítését a miniszter számára,
- az összeférhetlenségre vonatkozó szabályokat.

A KMB a pályázatok objektív értékelése érdekében *megalkotta azokat a szempontokat*, amelyek a Minősített Könyvtár cím *egységes elbírálását* segítették. Ezek a szempontok a következők voltak:

Formai szempontok

- a pályázat külső megjelenése, elrendezés, követhetőség,
- a világos, közérthető stílus.
- a statisztikák, összehasonlító elemzések, ábrák száma és alkalmazása,
- egyéb dokumentumokkal – pl. fényképekkel – történő illusztrálás.

Tartalmi szempontok

A pályázati dokumentumok esetében

- az Adatlapon kitöltöttek és a KKÉK kritériumainak összevetése,
- a kötelező dokumentumok használhatósága és az addigi alkalmazásuk eredménye,
- a kötelező dokumentumok: stratégiai terv, Minőségpolitikai nyilatkozat, Minőségi kézikönyv, stb. szakmai színvonala,
- mennyiben alkalmas a stratégiai terv a megoldandó problémák megoldására, a jövőkép és a küldetésnyilatkozat szerepüknek megfelelően mást fogalmaznak-e meg,
- a kötelező dokumentumok mennyire tükrözik az adott könyvtár egyedi jellemzőit, esetenkénti feladatait.

A helyszíni szakértői vizsgálat esetében

- az Önértékelési csoport mennyiben reprezentálja a könyvtár teljes munkatársi gárdáját,
- az Önértékelési Csoport által megfogalmazottak mögött tényleges konszenzus volt-e,
- a helyszíni szemlén az Önértékelés Csoport minden tagja megnyilvánul-e vagy csak a csoport vezetője,
- az Adatlapon lévő intézkedések közös, konszenzusos munka eredményei-e?

A KMB kezdeti és későbbi működése során, a pályázati kiírások és a KMB-vel kapcsolatos különböző minisztériumi ügykezelés kapcsán meg kell említeni a minőségüggyel is foglalkozó *Sörény Edina* vezető tanácsos nevét, aki mindig gyorsan és szakszerűen intézte az ügyeket. (Az utolsó évben láthattuk, hogy ennek hiánya lehetetlenné tette a munkát.)

Az *Ajánlás*³⁴ című dokumentumot 2015-ben készítette el a KMB. Abban az évben már olvasható is volt a Könyvtári Intézet honlapján, de kiadvány 2017-re lett belőle. Az Ajánlást sok előadás, konzultáció előzte meg. Megjelent ugyanis 2014-ben egyrészt az 1997. évi CXI. törvényben két új paragrafus, másrészt megjelent a 120/2014. (IV.8.) Kormányrendelet a nyilvános könyvtárak vezetéséről. Mindkét jogszabály foglalkozott a minőséggel, a minőségirányítással és a könyvtárak nem látták tisztán a feladataikat, nem tudták pontosan, hogy mit kell tenniük.

A törvényben a következők jelentek meg:

1997. évi CXI. tv. 55. § (1) k)

„szolgáltatásait a könyvtári minőségirányítás szempontjait figyelembe véve szervezi”

1997. évi CXI. tv. 66.§ j)

„koordinálja a települési könyvtárak minősítésének előkészítését”

A Kormányrendeletben:

120/2014. (IV.8.) Kormányrendelet a nyilvános

könyvtárak vezetéséről 2. §. 2) e)

„A könyvtár a küldetésnyilatkozatát a honlapon közzé teszi”

120/2014. (IV.8.) Kormányrendelet 2. § 3) f)

„A könyvtár a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj adományozásáról szóló miniszteri rendelet alapján kidolgozott könyvtári önértékelés szakmai szempontjait figyelembe véve szervezi a szolgáltatásait, vizsgálja a könyvtárhasználók igényeit.”

120/2014. (IV.8.) Kormányrendelet 6. § (3)

„A Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj adományozásáról szóló miniszteri rendelet alapján kidolgozott könyvtári önértékelés szakmai szempontjainak nem teljesítése miatt a könyvtár a jegyzékről csak 2016. január 1. napjától törölhető.”

A jogszabályi változások következtében a könyvtárak az addigiaknál komolyabban kezdtek foglalkozni a minőségüggyel. Sok könyvtár esetében ez azt jelentette, hogy már össze tudták gyűjteni a megválaszolandó kérdéseket. Ebben a helyzetben nagy szükség volt tájékoztatásra, a felmerülő kérdésekre adott válaszokra. A segíteni akarás és a tapasztalt tanácsatlanság leküzdése volt a célja a KMB-nek, mikor összeállította az Ajánlást. Emellett a KMB tagjai sok konzultáción vettek részt, előadásokat és továbbképzéseket tartottak az ismeretek átadása érdekében. Az Ajánlásnak alapvetően kettős funkciót szántak a szerzői: 1) az ismert célok érdekében egy kiadványban röviden bemutatni a könyvtárosoknak a minőségirányítást, 2) segítséget adni a kiadványban található Adatlap segítségével, amelynek alapján a különböző nagyságú könyvtárak eligazodnak a tennivalók között. Felhívták a figyelmet arra is, hogy a kiadvány csupán az eligazodást könnyíti meg a minőségirányítási ismeretekben, de nem helyettesíti a témáról szóló tankönyvek, tanulmányok, stb. sorát. A kiadvány a TQM alapfogalmak és eszközök ismertetéséből, a felhasználásukról és az Adatlapból áll.

Az ismertető rész tartalma:

- meghatározza a minőségirányítás alapelveit, eszközeit,
- felsorolja azokat a könyvtári területeket ahol javasolt ezek használata,
- bemutatja a megvalósítás lépéseit.
- fogalomtárat, irodalomjegyzéket és kérdőív mintákat közöl a további ismeretek megszerzéséhez.

Az Adatlap tartalma:

A munkatársak száma szerint sorolja be a könyvtárakat öt kategóriába: az egy-két főt foglalkoztató kis könyvtáraktól a 21 személyesnél nagyobb könyvtárakig. Az Adatlap a KKÉK-ra támaszkodva húsz

indikátort határozott meg. Míg a kiskönyvtáraknak ebből ötöt javasolt elkészíteni, a nagy könyvtárak számára mind a húszat.

Ennek a besorolásnak az volt a célja, hogy megkönnyítse a könyvtárak számára, hogy milyen indikátort használjanak mindenféleképpen, és melyek azok, amelyekről eltekinthetnek. Az Ajánlás az EMMI Kulturális Államtitkárságnak megbízásából készült, az EMMI képviselőjével egyeztetve. A könyvtárak tudhatták, hogy a jogszabályok elvárásainak eleget tesznek, ha teljesítik az Ajánlásban lévő javaslatokat.

A pályázati kiírásokat 2016-ban több ponton megváltoztatta a KMB. Ennek okai egyrészt a pályázók visszajelzései voltak, másrészt az a természetes minőségi követelmény, hogy néhány év elteltével mindig számba kell venni, az addig történtek eredményességét, és ahol hiba van, ott korrigálni kell. A cél az volt, hogy a pályázatok még pontosabb képet adjanak a könyvtárak minőségi tevékenységéről, a könyvtárakban megvalósult TQM rendszerről. Nem változtattunk azonban a cím minősítési eljárásáért fizetendő díj összegén.

Egyrészt azért nem, mert a párhuzamos jogszabályban, a közművelők 10/2010.(III.11.) OKM rendeletében a Minősített Közművelődési Intézmény és a Közművelődési Minőségi Díj adományozásáról szóló jogszabályban éppen így szerepelt ez a paragrafus. Másrészt azért sem, mert a KMB független szervezetként, intézményi költségvetéshez nem kapcsolódva, másképp nem tudta volna az eljárással kapcsolatos minimális költségeket sem kifizetni.

Mind a cím, mind a Díj megszerzésére pályázó könyvtárak komoly, több éves munka után kezdtek hozzá a pályázatok megírásához. Több évet vett igénybe, hogy eljussanak oda, hogy a bevezetendő, megvalósítandó minőségügyi eljárások a mindennapi könyvtári tevékenységeik részeivé váljanak, ugyanakkor az önértékelés elkezdésének csak akkor volt értelme, ha volt mit értékelni, azaz működött a TQM rendszer. A könyvtári közösségek azt a munkát, amelyet akár a MIT-ben, akár az Önértékelési csoportokban végeztek, jóízű, érdekes, örömszerző, közösséget teremtő együttlétekként értékelték. Ezt a tényt azért kell megemlíteni, mert a közös munka kezdetén sok könyvtáros számolt be arról, hogy a munka kezdetén féltek az ismeretlentől, az újjal szemben fellépő rossz érzéstől, bizonytalanságtól.

A cím birtokosai 2011-2017 között

2011

a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár,
a Nyíregyházi Megyei és Városi Könyvtár

2012

a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger

2013

a Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár, Kecskemét
a Gödöllői Városi Könyvtár,
a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Szombathely

2014

-

2015

a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem OMIKK
a Mezőkovácsházi Városi Könyvtár
a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár

2016

a Derkovits Kulturális Központ Hamvas Béla Városi Könyvtár, Tiszaújváros
a Fejér György Városi Könyvtár, Keszthely
a Hamvas Béla Városi Könyvtár, Százhalombatta
a Kossuth Művelődési Központ és Könyvtár, Cegléd
a Somogyi-könyvtár, Szeged
a Széchenyi István Egyetemi Könyvtár, Győr

2017

Nincsenek nyertesek, a KMB a javaslatokat áprilisban elküldte az EMMI-nek, június 30-án a minisztérium a honlapján megjelentette, majd két nap múlva visszavonta.

A Könyvtári Minőségi Díj

2014

Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár, Kecskemét

2015

Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger

2016

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Debrecen

2017

Nincsenek nyertesek, a KMB a javaslatokat áprilisban elküldte az EMMI-nek, június 30-án a mi-

nisztérium a honlapján megjelentette, majd két nap múlva visszavonta.

KKÉK 2017

Hét év KKÉK alkalmazás során több kritérium, alkritérium esetében felmerült a pontosítás, az egyszerűsítés igénye. Alátámasztotta ezt az elgondolá-sunkat az önértékelést végzők tapasztalata, a külön-böző visszajelzések is. Mindenképpen fontosnak tar-tottuk a KKÉK korszerűsítését, ezért kezdtünk hozzá az új KKÉK-hoz, a „KKÉK 2017” kidolgozásához 2017 április 27-én, amikor a Bizottság az ülésén³⁵ döntött erről a sok munkát igénylő új feladatának az elvégzéséről. A KKÉK alapja most is a CAF lett, természetesen, annak új, 2013-as változata.

A KKÉK 2017-ben a kritériumok szintén a könyvtári kiválóság alapelveire építenek. Ezek:

1. alapelv: Eredményorientáltság

A könyvtár az eredményekre összpontosít. Azaz a kitűzött stratégiai célok teljesítése során az összes érdekelt fél: a külső partnerek, a potenciális partne-rek és a könyvtár munkatársai számára is kielégítő eredmények születnek.

2. alapelv: Partnerközpontúság

A könyvtár mind a tényleges, mind a potenciális könyvtárhaználóknak igényeit szem előtt tartja. Be- vonja őket mind a gyűjteménye, mind a szolgáltatá- sai fejlesztésébe és korszerűsítésébe, és a könyvtár működésének javításába.

3. alapelv: A vezetés és a célok állandósága és fo- lyamatossága

A könyvtár vezetésének jövőkép-alakító és ösz- tönző szerepe van, ami változásokat indukál, mi- közben biztosítani kell a könyvtár céljainak fo- lyamatosságát és állandóságát a könyvtárra ható változó környezetben. A könyvtár vezetése a mun- katársakkal közösen egyértelműen megfogalmazza a könyvtár jövőképét, küldetését, és értékrendjét; valamint olyan szervezeti kultúrát és munkahelyi környezetet alakít ki és tart fent, amelyben a mun- katársak teljes körűen bevonhatók a könyvtár cél- jainak elérése érdekében.

4. alapelv: Folyamatokon és tényeken alapuló irá- nyítás

Az alapelv azt fejezi ki, hogy a könyvtár a céljait hatékonyabban elérheti, amennyiben erőforrásai- nak felhasználását és működését (tevékenységeit) folyamatokba szervezve irányítja, és a könyvtár irá- nyításához kapcsolódó döntéseit a gyűjtött adatok

és információk elemzése alapján hozza meg.

5. alapelv: A munkatársak fejlesztése és bevonása

A munkatársak minden szinten a könyvtár alapkö- vei. Teljes bevonásukkal érhető el, hogy tehetségü- ket a könyvtár javára fordítsák. A munkatársak köz- reműködését maximalizálni kell a fejlesztésükön és bevonásukon keresztül, továbbá az elismerés, felhatalmazás, nyíltság és őszinteség kultúráján, illetve a közös értékeken alapuló munkakörnyezet megteremtésével.

6. alapelv: Folyamatos tanulás, innováció és fejles- tés

A kiválóság a folyamatos fejlesztést szem előtt tartva a fennálló állapotot kérdőjelezi meg. A fo- lyamatos tanuláson keresztül újítási és fejlesztési lehetőségeket teremt, ezzel változásokat eredmé- nyez, és egyben kezel. A könyvtár állandó célja kell, hogy legyen, a folyamatos fejlesztés.

7. alapelv: Partnerkapcsolatok fejlesztése

A közösséget szolgáló szervezeteknek, így a könyvtáraknak is szükségük van másokra is céljaik elérése érdekében, ezért értékteremtő partnerkap- csolatokat kell kialakítaniuk és fenntartaniuk. A könyvtár és partnerei egymásra vannak utalva, ez- által a közöttük lévő kölcsönösen előnyös kapcsolat valamennyiüket segíti céljaik elérésében és abban, hogy értéket teremtsenek. A jól működő könyvtár a vele együttműködő partnerekkel kölcsönösen elő- nyös kapcsolat kialakítására törekszik.

8. alapelv: Társadalmi felelősségvállalás

A társadalmi felelősségvállalás fontos eleme a könyvtár működésének. Ezért a könyvtáraknak tiszteletben kell tartaniuk az ökológiai fenntartha- tóságot, továbbá meg kell felelniük a globális és helyi közösségek legfőbb elvárásainak, követel- ményeinek is.³⁶

Az korszerűsített „KKÉK 2017” elkészítése után a KMB következő terve az értékelés online módon történő megoldási lehetőségeinek számbavétele lett volna.³⁷

Lajosmizse, a minőségirányítás utánpótlásának műhelye

2017. szeptember 12-e és 14-e között szervezte meg a Katona József Könyvtár a KMB-vel közösen, az NKA támogatásával a Minőségirányítási Tanács, a MIT megalakításáról és működéséről szóló tréninget.

A háromnapos szakmai műhely céljai:

– a résztvevők a gyakorlatban járják végig azt az

- utat, amelyet a könyvtárak MIT csoportjai megtesznek,
- a KMB különböző tevékenységeibe addig is már bevont, minőségirányítási oktatást végzett könyvtáros kollégák adjanak gyakorlati példákat a MIT megszervezésére, mutassák meg a többi résztvevőnek, hogy miként működik a MIT, milyen feladatokat kell kitűznie és miképpen oldja meg azokat,
 - új, fiatal szakemberek kerüljenek be az oktatásba, a pályázatok értékelésébe,

A tréning lehetőséget adott arra, hogy egy-egy KMB tag, tehát egy-egy könyvtári minőségügyi szakértő rövid bevezető előadása után a fiatal szakemberek különböző csoportokban közösen megbeszéljék és alkalmazzák a hallottakat, kiegészítve a saját tapasztalataikkal.

A KMB mint testület, fontosnak tartotta az ismeretek átadását, az új, fiatal szakemberek bevonását a tevékenységébe. A távlati cél az volt, hogy a 2018 októberében megszűnő mandátumuk helyére – többek között – ezekből a felkészült kollégából választ-hasson majd a kinevező.

7. Tények és adatok a KMB megszűnéséről, megszűntetéséről

A KMB-t senki nem oszlatta fel. A KMB magát szüntette meg 2017 őszén. Az elnök szeptemberben, a tagok novemberben mondtak le. Ennek oka egyrészt a pályázatokkal kapcsolatos minisztériumi eljárás volt, másrészt az az inkoherenca, ami fennállt a még meg nem szüntetett 12/2010 (III.11.) a Minősített Könyvtári cím és a Könyvtári Minőségi Díj adományozásáról szóló OKM rendelet és a 2017. évi LXVII tv.-ben megfogalmazottak között.

A KMB a pályázati javaslatokat – mint minden évben 2017-ben is – áprilisban elküldte az EMMI-nek, június 30-án a minisztérium a honlapján megjelenítette, majd két nap múlva visszavonta formai okokra hivatkozva. Indoklást – ezen kívül – sem a pályázó könyvtárak, sem a KMB nem kapott. Az érdeklődésre, akár szóban történt, (igen sok alkalommal), akár levélben (június 1-én) nem jött válasz.

Ugyanakkor júliusban kiderült, hogy azért nem tartották érdemesnek a KMB-vel való addigi természetes együttműködést, mert a háttérben az új jogszabály megjelenését várták, amely kiiktatja a rendszerből a KMB-t. Erről azonban az érdekelteket sajnálatos módon elfelejtették, vagy nem tartották érdemesnek tájékoztatni. A KI vezetője megosztotta a KMB elnökével az általa ismert aktuális információkat, – ezt

utólag is köszönöm – és így valamennyire oszlott a homály.

Ezen időközben ugyanis, illetve – ismerjük a jogszabályok előkészítésének, átfutásának időtartamát, – nyilván jóval előbb, a minisztérium Közgűjteményi Főosztálya részt vett egy törvényi javaslat előkészítésében, amely szerint kiegészül a Könyvtári Intézet feladatainak sora a minőségüggyel is, és a KMB feladatait is átveszik.

2017. július 8-tól lépett hatályba a 2017. évi LXVII. tv. amely az 1997. évi CXL tv. azaz a Kulturális törvény bizonyos helyeit módosította. Az idézett LXVII. tv. 14. § rendelkezett arról, hogy a Kulturális törvény 60.§ (3) bekezdése kiegészül egy i) ponttal, amely kibővítette a Könyvtári Intézet feladatait: „a könyvtári minőségirányítási tevékenység koordinálása, képzések szervezése, a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj adományozásának szakmai előkészítése.”

Érdemes végiggondolni, hogy mennyire viszi előre ezen feladatok fejlődését az Intézetbe kerülésük. Helyes megoldásnak tartom a minőségügy koordinálásának odakerülését, de emellett az Intézetnek is ki kell majd nevelnie a könyvtári minőségirányítással szakértőként foglalkozó munkatársait. Az oktatás pedig mindig is meghatározó feladata volt a Könyvtári Intézetnek.

Azt is fontosnak tartom, hogy a cím és a Díj odaítélésénél a minősítések presztízsének fenntartása érdekében a kultúráért felelős miniszter hozza meg a végső döntést és továbbra is a miniszter adja át a kitüntetéseket díjazottaknak.

A KMB 2017-ben megszűnt. Azonban a hét év munkájának, és a már 1993-ban elkezdődött szerteágazó, 24 éves folyamat hatását ma már sok könyvtárban láthatjuk. Könyvtárak tevékenysége és könyvtárosok szemlélete változott meg az elmúlt időszakban.

Elsődlegesen a partnerekre figyelő szolgáltatásaikban, a stratégiai gondolkodásukban, a stratégiai céljaik helyzetértékelésen alapuló kijelöléseikben, a mérések, a vizsgálatok, a rendszert alkotó folyamatok tudatos használatában. Azaz a TQM alkalmazásában és a minőségi munkájuk KKÉK szerinti értékelésében, a munkacsoportok működését előtérbe helyező munkastílusukban.

Amennyiben bárki bármikor a minőség hazai könyvtári helyzetének 1993 és 2017 közötti helyzetét, a TQM könyvtári jelenlétét, a minőségértékelést veszi számba, kikerülhetetlen a tanulmányban ismertetett, az ezt elősegítő szakemberek és munkáik ismerete.

Jegyzetek

Az elektronikus jegyzetek megtekintése: 2018. máj. 14.

1. SUAREZ, Gerald, J.: Three experts on quality management: Philip B. Crosby, W. Edwards Deming, Joseph M. Juran = Dep. of the Navy TQL Office, no. 92-02. – www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a256399.pdf
2. www.ask.org/learn-about-quality/total-quality-managemnet/overview/tqm-history.html
3. A Total Quality Management vezetési filozófia. In: A minőségmenedzsment alapjai. Szerk. Kövesi János, Topár József. 4. fejezet. Budapest, Typotex, 2012. 55–111. p.
4. JURAN, Joseph M.: Quality Control Handbook. New York, McGraw-Hill, 1945.
5. www.qualitygurus.com/gurus/armand-v-feigenbaum
6. Id. 2. hivatkozás
7. https://www.researchgate.net/publication/28810380_Total_Quality_Management_in_Library_and_Information_Sectors
8. A Kamara elnöke akkor Zalainé Kovács Éva, főtítkára Skaliczki Judit volt.
9. Könyvtári menedzsment és marketing szimpózium 1993. Szerk. Kériné Tóth Ildikó, [közread. a] Könyvtári és Informatikai Kamara, Budapest, 1994.
10. Id. előző hivatkozás 5. p.
11. uo.
12. LINE, Maurice B.: Stratégiai tervezés. Marketing, TQM. (Ford. Orbán Éva, Téglási Ágnes) Budapest, Könyvtári és Informatikai Kamara, 1994, 201 p. A hivatkozás: 5. p.
13. LINE, Maurice B.: Egyetemi és kutatóintézeti könyvtárak vezetése egy változó társadalomban = Könyvtári Figyelő, 37. évf. 1991. 3. sz. 429–434. p (http://epa.oszk.hu/00100/00143/00340/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1991_3_429-434.pdf)
14. SÁNDORI Zsuzsanna: Hosszúra nyúlt útibeszámoló a könyvtárvezetési ismeretek (b)irodalmából. Budapest, OSZK, 1998. 406 p. (<http://mek.oszk.hu/01600/01682>)
15. The British Library, 24. September, 2010.
16. LINE, M. B.: Id. 12. hivatkozás
17. Kériné Tóth Ildikó és Skaliczki Judit voltak a sorozatszerkesztők.
18. Korszerű könyvtárak – korszerű módszerek. A könyvtári menedzsment füzetei c. sorozat kötetei
 1. SKALICZKI Judit: Stratégiai tervezés. Szakirodalmi szemle. Budapest, OSZK, 1996. 86 p.
 2. ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella: Könyvtárfinanszírozás és -működés. Szakirodalmi szemletanulmány. Budapest, OSZK, 1997. (<http://mek.oszk.hu/03100/03138/03138.htm>)
 3. TÉGLÁSI Ágnes: Változások menedzselése. Budapest, OSZK, 1997. 63 p.
 4. BÁTONYI Viola: Könyvtári marketing. Budapest, OSZK, 1997. 73 p.
 5. ZALAINÉ KOVÁCS Éva: A Total Quality Management (TQM) alkalmazása a könyvtárakban. Budapest, OSZK, 1997. 86 p.
19. A könyvtári menedzsment időszzerű kérdései. Szerk. Téglási Ágnes. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1999. 178 p. (<http://mek.oszk.hu/03100/03137/03137.pdf>)
20. 1/2000 (I.14.) NKÖM rendelt a kulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről
21. A tematika készítői Skaliczki Judit és Zalainé Kovács Éva voltak.
22. Az új tematika kidolgozói Ramháb Mária és Skaliczki Judit voltak.
23. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: A könyvtáros továbbképzések rendszere = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2012. 9. sz. 375. p. (<https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/730/738>)
24. SKALICZKI Judit –ZALAINÉ KOVÁCS Éva: Minőségmenedzsment a könyvtárban. 2. átdolg. kiad. Veszprém, Budapest, Veszprémi Egyetemi Kiadó, Informatikai és Könyvtári Szövetség, 2003. 248 p. (<http://mek.oszk.hu/12400/12479/12479.pdf>)
25. SKALICZKI Judit: A rendszerváltás könyvtárügyétől a könyvtárügy rendszerváltásáig. Budapest, Könyvtári Intézet, 2011. 160 p. (Továbbképzés felsőfokon) (<http://www.mek.oszk.hu/10900/10913/10913.pdf>)
26. A Munkacsoport tagjai 2003-ban: Bellérné Horváth Cecília (Kresznerics Ferenc Városi Könyvtár, Celldömölk), Mender Tiborné (Országos Idegennyelvű Könyvtár, Bp.), Nádas Zsuzsanna (DEENK), Sohajdáné Bajnok Katalin (Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger), Vidra Szabó Ferenc (Könyvtári Intézet, Bp.). Szakértők: Zalainé Kovács Éva (KÉE), Ramháb Mária (Katona József Könyvtár, Kecskemét), a munkacsoport vezetője: Skaliczki Judit (NKÖM)
27. Total_Quality_Management_and_Information_Sectors_2008_

- Tel_26_6_.pdf <http://asq.org/learn-about-quality/total-quality-management/overview/overview.html>
28. SKALICZKI Judit: Az első lépésektől a könyvtár stratégiai tervének elkészítéséig. Budapest, Könyvtári Intézet, 2007. 81 p. (A jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséhez)
29. SKALICZKI Judit: i. m. ; VIDRA SZABÓ Ferenc: Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer. Budapest, Könyvtári intézet, 2010. (A jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséhez); SOHAJDÁNÉ BAJNOK Katalin: Szolgáltatásmenedzsment. Budapest, Könyvtári Intézet, 2011. (A jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséhez)
30. VIDRA SZABÓ Ferenc: i. m.
31. A KMB tagjai 2010-ben: Gyurics Zoltánné, Mender Tiborné, Ramháb Mária, Sohajdáné Bajnok Katalin (BSMK, Eger), Vidra Szabó Ferenc (KI, Bp.), Zalaiiné Kovács Éva (KÉE). A bizottság elnöke: Skaliczki Judit ; a KMB tagjai 2017-ben: Gracza Tünde, Mender Tiborné, Ramháb Mária, Sohajdáné Bajnok Katalin, Vidra Szabó Ferenc, Zalaiiné Kovács Éva. A bizottság elnöke: Skaliczki Judit.
32. Ajánlás a könyvtári minőségirányítás bevezetésére. Budapest, Könyvtári Intézet, 2017.
33. Skaliczki Judit, a KMB elnöke és Zalaiiné Kovács Éva, a KMB tagja.
34. Ld. 32. jegyzet
35. Bizottsági ülés napirendje, 2017. április 27. Könyvtári Intézet, KMB irattár.
36. KKÉK 2017. [kézirat]
37. BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli: Önértékelés gombnyomásra: a CAF online rendszer könyvtári adaptálásának lehetőségei = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 7–8. sz. 267–274. p. http://epa.oszk.hu/03000/03071/00078/pdf/EPA03071_tmt_2014_07_08_267-274.pdf
- BRUNS, Todd – BAI, Rendong: Libraries and Total Quality: Making the patron a partner. Eastern Illinois Univ. The Keep. June, 2013.
http://thekeep.eiu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1032&context=lib_fac
- CAF 2013 modell – fejlesztési módszertan: szervezeti önértékeléshez kapcsolódó módszertani útmutató = <https://caf.kim.gov.hu>
- ESZENYINÉ BORBÉLY Mária: EFQM-alapú szervezeti önértékelés: a könyvtári önértékelés egy lehetséges útja = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 56. év f. 2009. 9. sz., 408–21. p.
http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5207&issue_id=508.html
- KISZL Péter: Mérés és értékelés könyvtári környezetben. In : A tanulás és a tanítás értékelése. Szerk.: Károly Krisztina, Homonnay Zoltán. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017. 299–315. p.
http://www.eltereader.hu/media/2017/07/Diszciplinak_4_READER.pdf
- BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli: Önértékelés gombnyomásra: a CAF online rendszer könyvtári adaptálásának lehetőségei = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 7–8. sz. 267–274.p.
http://epa.oszk.hu/03000/03071/00078/pdf/EPA03071_tmt_2014_07_08_267-274.pdf
- A Könyvtári Minőségügyi Bizottság irattára = 2010–2017. kéziratok, Könyvtári Intézet
- MISTRY V. – USHERWOOD, Bob = Total Quality Management British Standard Accreditation. Investors in people and academic libraries. = www.information.net/ir/1-3/paper9html
- SKALICZKI Judit: A rendszerváltás könyvtárügyétől a könyvtárügy rendszerváltásáig. Bp. KI, 2011. 160 p. (Továbbképzés felsőfokon)
- SKALICZKI Judit: A használó központúság megvalósításának ki-tüntetési: a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj = Könyvtári Figyelő, 2014. 3. sz. 263-272.p.
- SKALICZKI Judit – ZALAINÉ KOVÁCS Éva: Minőségmenedzsment a könyvtárban. 2. bőv. kiad. Veszprém, Budapest, Veszprémi Egyetemi Kiadó – Informatikai és Könyvtári Szövetség, 2003.

Irodalom

BARÁTNÉ HAJDÚ Ágnes: A könyvtáros továbbképzések rendszere = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 59. évf. 2012. 9. sz. – http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5685&issue_id=541.html

Beérkezett: 2018. május 14.

Az információs műveltség szemléletének változásai*

KOLTAY Tibor

Bevezetés

2017-ben volt tízéves a *Journal of Information Literacy* (JIL) című, nyílt hozzáférésű szakfolyóirat. Ebből az alkalomból több, az információs műveltség problémaköréhez kötődő neves szakembert kértek fel egy-egy cikk megírására. Kiemelkedő jelentőségű cikkgyűjteményről van tehát szó, amelynek fontosabb tartalmait érdemes volna egy szemlében közzétenni. Ennek ellenére jobbnak láttam, ha válogatok ezekből az írásokból, mivel arra ösztönöztek, hogy elgondolkozzam az információs műveltség természetéről, tehát ne pusztán a jubileumi írások szemléljét adjam, hanem – részben más olvasmányaim hatására – reflexióimat is hozzájuk kapcsoljam. Ez a meggondolás azt hozta magával, hogy a JIL jubileumi számában megjelent cikkek és az ott publikált cikkek szerzői által hivatkozott dolgozatok mellett más írásokból vett gondolatok is bekerültek ebbe az áttekintésbe.

Itt említem meg, hogy éppen 2007-ben, tehát tíz évvel a JIL jubileumi számának megjelenése előtt látott napvilágot a *Könyvtári Figyelő* hasábjain egy írásom, amelynek a következő volt a címe: *Információs műveltség: pedagógiai forradalom a könyvtárban?* Hogy ez az írásom ugyanabban az évben jelent meg, mint a JIL, természetesen csak véletlen. A cím viszont nem az, még akkor sem, ha a végén kérdőjel van.¹ Természetesen nem érdemes akkori megállapításaimat ismételnem, azonban néhány, akkor és most is aktuális véleményre vissza kell majd térnem.

Mostani dolgozatomban a lehető legkevesebb figyelmet igyekeztem szentelni az információs műveltség definícióinak. Teszem ezt annak ellenére, hogy az információs műveltség meghatározásai kapcsán két kérdés nyilvánvalóan örökös vita tárgya marad. Egyrészt vitatható, hogy ezek a meghatározások elméleti és gyakorlati konszenzus alapján születtek-e,² másrészt újra felmerül az a régi kérdés is, hogy a velük

* Készült az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” projekt támogatásával.

való foglalatosskódás nem az információs műveltségi oktatástól veszi-e el az energiát.³

Az információs műveltség modelljeinek bemutatására sem térek ki. Észre kell ugyanis vennünk, hogy ezek a modellek gyakran olyan kulcskompetenciákat írnak le, amelyek a sokak által bírált készség alapú szemléletet erősítik. Természetük lehet hipotetikus, ha szakmai szervezetek és intézmények diskurzusain és retorikáján alapulnak, ugyanakkor létrejöhetnek viszonylag kis mintákon elvégzett empirikus kutatások nyomán is. Miután megszülettek, már sok modellel nem foglalkoznak tovább, nem tesztelik őket és nem vizsgálják érvényességüket.⁴

Összességében tehát a definíciók és a modellek fontosságát nem tagadva, inkább az információ műveltséghez kötődő szemléletére és annak változására fogok koncentrálni a következőkben. A szemlélet alakulását viszont nagymértékben befolyásolták az információs műveltséggel kapcsolatos kompetencialisták, amelyek közül kettőnek feltétlenül teret kellett adnom, mivel a készséglisták alapján viszonylag egyszerű az információs műveltség mérése, tehát nem kell őket feltétlenül elvetnünk.

Az információs műveltség természete

Az információs műveltség kezdetei egyaránt kötődnek az információk mennyiségi növekedéséhez és azokhoz a körülményekhez, amelyek lehetővé tették, hogy az információhoz kapcsolódó szakmák maximálisan kihasználják az információk gyűjtésének és terjesztésének lehetőségeit.⁵ Az iránta megnyilvánuló igényt a technológiával kapcsolatos, az oktatást is érintő politikai, szociális és gazdasági indíttatású társadalmi feszültségek váltották ki és formálták.⁶

Amikor aztán az olyan fogalmak, mint az *információs társadalom*, a *tudástársadalom*, a *tudás gazdaság* és a *tudásipar* megjelentek az 1960-es években, elkezdődött az a folyamat, amely annak felismeréséhez vezetett, hogy az információs környezet megváltozása társadalmi változásokat is hozhat magával.

Az információs műveltség egyesek szerint egy az írástudások közül, mások szerint viszont számos írástudást fog át.⁷ Ahhoz, hogy természetét és változásait meghatározzuk, vissza kell nyúlnunk az írástudásról alkotott nézetek egy részének átalakulásához. Az *information literacy* szókapcsolat ugyanis *információs műveltség* néven gyökeresedett meg a hazai gyakorlatban, ami dicséretes, viszont kevésbé hangsúlyozza kapcsolatát az írástudással. Az információs műveltség szemléletének alakulásában je-

lentős szerepet játszott az írástudás fogalmának az a változása, amelyet két fontos modellje, az autonóm és az ideológiai (ideologikus) modell közötti különbség mutat. A korábbi, autonóm modell az írástudást a körülményektől független, az egyén belső, kognitív folyamatai által meghatározott cselekvésként kezelte. Ennek megfelelően valaki vagy írástudó, vagy nem, tehát írástudásának szintje kvantitatív eszközökkel mérhető. Az ideologikus modell viszont szituációkhoz kötött társadalmi gyakorlatként tekint rá.⁸ Ez a szemlélet azt mondhatja velünk, hogy az írástudás nemcsak szövegek kódolása és dekódolása, hanem meghatározott interakciók útján történő jelentéskonstruálás is.⁹

Az ideologikus perspektíva kontextusában minden közösségnek megvan a maga írástudása. A szociolingvisztikai hagyományból táplálkozó New London Group ehhez hozzáadta az összetett, többféle jártasságot magában foglaló írástudás (*multiliteracies*, *többszörös műveltség*) fogalmát, amely azokat a változásokat veszi figyelembe, amelyek egyrészt abból erednek, hogy az új technológiák a kommunikáció többféle formáját teszik lehetővé, másrészt annak tudható be, hogy globalizálódó világunkat a nyelvek és a kultúrák sokfélesége jellemzi. Ennek megfelelően nem egységes képződményként határozzák meg az írástudást, hanem abban a térben helyezik el, ahol az írás, olvasás és az interneten történő kommunikáció eltérő kulturális háttérrel rendelkező egyének találkozása során, különböző kommunikációs technológiák felhasználásával valósul meg.¹⁰

Az információs műveltség néhány elméleti perspektívája

Nem kétséges, hogy az információs műveltség korszerű szemléletének tükröznie kell a technológiai fejlődés – mindenekeelőtt a közösségi média – hatására létrejött új társadalmi-technikai konfigurációkat, továbbá azokat a társadalmi, ideológiai és fizikai kontextusokat, amelyek az információs és technológiai termékek használatát meghatározzák.¹¹

Az információs műveltség fogalma ugyanis egy olyan információs környezetben jelent meg, ahol az információkhoz való hozzáférés még problémákat okozott, miközben jelenünket az információbőség és az abból eredő a túlterhelés jellemzi.¹²

Az írástudás új formái a korábbinál is jobban közelednek egymáshoz, ami alapvetően a technológiai fejlődés hatásának tudható be, pontosabban annak a konvergenciának az eredménye, amelynek hatására

a távközlés, a számítástechnika és az elektronikus média hálózati információs és kommunikációs technológiákként egyesültek.¹³ Ugyanennek a konvergenciának a felismerése eredményezte azt is, hogy megszületett a média- és információs műveltség (*Media and Information Literacy, MIL*) fogalma, amelynek terjesztését az UNESCO szorgalmazza, mivel úgy tekint rá, mint az *empowerment*, vagyis az egyén önirányítási képességének kialakítását, megerősítését és kiterjesztését szolgáló eszközre.

Ahogy arra Lee és So felhívják a figyelmünket, a 21. század változó környezete olyan kompetenciákat és készségeket is megkíván, amelyek eltérnek a megszokottól. Ezek közé tartozik a MIL is, bár az információs műveltség és a *médiaműveltség* (médiatudatosság, média-írástudás, médiaértés) szakemberei nem feltétlenül veszik tudomásul a két terület közötti hasonlóságot.¹⁴ Mindazonáltal, ha a médiaműveltség hatókörét kiterjeszthetőknek tartjuk akár a nyomtatott könyvre is,¹⁵ akkor az annak tudható be, hogy az írástudások körében is számolnunk kell bizonyos konvergenciákkal.

Az információs műveltség és a médiaműveltség között meglevő és egyre inkább kibontakozó kapcsolat is ezeknek a konvergenciáknak az egyikét tükrözi, továbbá arra a felismerésre épül, hogy a média fogalma nem szűkíthető le a közlés valamelyik csatornájára. Részét képezi ugyanis az a felhatalmazás, amelyet a közlő ad az információk közötti válogatásra, tehát magában foglalja a kapuőrzést is.¹⁶ A lektorok, szerkesztők, könyvtárosok befolyásának csökkenésével ezzel a felhatalmazással maguknak a felhasználóknak kell élniük, mivel ők kényszerülnek arra, hogy döntsenek az információ értékes, hasznos vagy releváns voltáról.¹⁷

Ahogy azt a fentiekben említettem, az információs műveltség oktatása sokszor készségek sorának mechanikus elsajátíttatására irányul, ami arra vezethető vissza, hogy az információs műveltség alacsony szintjét gyakran ezeknek a készségeknek a hiányaként kezeljük („a tanuló nincs annak birtokában, amit a tanár vagy a könyvtáros kínálni tud neki”). Ez az elképzelés azt sugallja, hogy akik információsan műveltek, tehát ismerik és alkalmazzák szabványait, a maguk és a társadalom boldogulásának kulcsát tartják kezükben. Így nézve, az információs műveltség gyakran olyan csodaszer képében tűnik fel, amely megoldja az egész életen át tartó tanulás problémáit globalizált világunkban.¹⁸ Az információs műveltség azonban – vitathatatlan hasznossága ellenére – nem csodaszer. Ennek okát történetében is kereshetjük. Az

információs műveltség eszméjét ugyanis a korábbi, tehát a digitális információ térhódítását megelőző, szövegközpontú korszakban főként könyvtárosok propagálták, és kevés visszhangja volt az iskolákban és más oktatási intézményekben.¹⁹ Valószínűsíthető, hogy meghatározása nem volt eléggé átfogó ahhoz, hogy más szakterületeken is gyökeret eresszen,²⁰ ezért legtöbbször szinte kizárólag azokat a technikákat és készségeket értik alatta, amelyek az információ azonosításához, megtalálásához és eléréséhez szükségesek, ahogy azt legismertebb meghatározásából is ismerjük.²¹

Nem véletlen tehát, hogy az információs műveltség elméleti megalapozásával többen elégedetlenek, miközben a megfelelő elméleti háttér megléte hozzásegítené bennünket ahhoz, hogy meg tudjuk ragadni az emberi információs viselkedés, az információfeldolgozás és -felhasználás jellemzőit.²² A multidiszciplináris és integrált elméleti megközelítések iránt ezért egyre nagyobb az igény, tehát ez nemcsak lehetőség, hanem szükségesség is.²³

Az elmélet szükségessége kapcsán látnunk kell, hogy az információs műveltség gyakran arra szolgál, hogy egy meghatározott tevékenységi kör, kutatás vagy az ezekhez köthető célok címkéje legyen. Amikor viszont empirikus fogalomként használjuk, az információsan műveltnak tekintett egyének által végzett tevékenységeket értjük alatta. Ennek az a kockázata, hogy az információs műveltség – a fentebb említett a készség alapú szemlélet következtében – morális és normatív dimenziót kap, mintegy azt sugallva, hogy valamiféle olyan dologról van szó, amelyet nem annyira leírni, mint inkább elő lehet/kell írni. Az *információs műveltség* kifejezés azonban elméleti-analitikus fogalmat is takarhat, amelyet elemezhetünk és elmélete(k)et alkothatunk vele kapcsolatban.²⁴

Az információs műveltség elméletének megújítását célzó megközelítések közül több azt célozza meg, hogy az információsan művelt egyének tanulását és annak élményszerű megélését, a tanulási élményre való reflektálást és az élménynek új kontextusokra való átvitelét, alkalmazását állítsa középpontba.²⁵ Az ilyen, konstruktivista szemléletű megközelítések azt is hangsúlyozzák, hogy információs műveltség a már említett *empowerment* eszköze. Emellett fontos szerepe van a már meglévő tudásszerkezeteink folyamatos építésében, valamint esetenkénti átalakításában.²⁶

Mindezek fényében a következő három elméleti perspektívára érdemes odafigyelnünk:

- a szociokulturális perspektívára, amely az emberek, a gyakorlat és az eszközök összefüggésében gondolkodik és az ezek függvényében változó információra fókuszál;
- a fenomenografikus megközelítésre, amely az információs élményt (esztétikai és emocionális választ) és a reflexiót állítja előtérbe;
- a diskurzuselemzéshez kötődő szemléletre, amely a diskurzusközösségek szokásaira és szabályaira figyel.²⁷

E három perspektíva mellett azonban olyan más megközelítések is modernnek és az információs műveltség szempontjából relevánsnak tekinthetők, mint a konnektivizmus²⁸ és a kutatásalapú tanítás (tanulás).²⁹

A szociokulturális perspektíva

A szociokulturális elméleti perspektíva alapja az az elképzelés, hogy az információs műveltség magában foglalja annak ismeretét, hogy miként keresünk információt és hogyan használjuk azt meghatározott társadalmi kontextusokban, aminél fogva természete időben és térben is változik.³⁰ Bár nem egységes elmélet, ez a megközelítés a tanulási folyamat szituációkhoz kötött természetét hangsúlyozza, továbbá az egyéni és a közösségi gyakorlat különböző formái közötti viszonyra, vagyis annak a módjára fókuszál, ahogyan megértjük a világ dolgait és cselekszünk a világban. Másképpen szólva, a hétköznapi tevékenységeink magját képező, társadalmilag strukturált és egyúttal a társadalmat strukturáló mintázatokra és erőforrásokra figyel.³¹

Mivel az információs műveltséget olyan tanulási folyamatnak is tekinthetjük, amelynek során a tanulásunkra és az információra reflektálunk további információk felhasználásával, majd a megszerzett tudást új kontextusokba helyezzük,³² az elméleti és módszertani megközelítések családjává szerveződött szociokulturális konstruktivista tanuláselméletek lehetővé teszik integrált megközelítését.³³ Ennek megfelelően összetettségében, társadalmi-kulturális gyakorlatként írják le az információs műveltséget, tehát úgy tekintenek rá, mint azonos helyen található és egy adott környezetben tevékenykedő emberek gyakorlatára. Ez a szemlélet figyelemmel van a gyakorlat-orientált és a szituációhoz kötött megismerésre is, feltételezve, hogy a társadalmi valóság összetevői a mindennapi élet alapját képező gyakorlatból állnak össze. Ilyen módon tehát az információs műveltség vizsgálata az egyéntől a közösségi gyakorlat irányába mozdul el.

Az információs műveltség értelemmel bíró cselekvések soraként valósul meg, amely egyeztetett gyakorlatként is működőképes, tehát a közösségek a résztvevők közös megegyezése útján, a hagyományokat tükrözve alakítják. Ennek alapját olyan diskurzusok képezik, amelyekben normatív, nem rutinszerű megegyezések születnek arról, hogy mi fogadható el információnak vagy tudásnak. Közösségi jellegénél fogva nemcsak a cselekvés eszközeivel köt össze bennünket, hanem önazonosságunkat is formálja, továbbá megadja helyünket az adott társadalmi kontextusban, tehát szükségünk van arra, hogy felismerjük azokat a meghatározott diskurzusokat, amelyek az adott szervezet vagy közösség tudástartományát képviselik.

Amikor egy információs környezettel először szembesülünk, és értelmezni próbáljuk azt, ösztönzést érzünk arra, hogy kapcsolódjunk az adott információs eszközökhöz, technológiákhoz és egyezségekhez. Ez a folyamat nem lineáris, tehát a tudást nem-tudás követheti, amikor az információs környezet összetettebbé válik. Képesnek kell lennünk ugyanakkor arra, hogy felismerjük az adott szervezet vagy közösség tudástartományát képviselő diskurzusokat.

Az információs műveltség első fázisában kapcsolatba lépünk az információs környezet ismeretelméleti módozataival, amelyek a szabály-alapú, kanonizált, objektív és reprodukálható tudást reprezentálnak. Az ehhez az információhoz és a róla való gondolkodáshoz való hozzáférést instrumentális racionalitás irányítja és támasztja alá. Azután ahogy a kezdők gyakorlottabbak lesznek, egyre jobban elmélyülnek információs környezetükben, és hálózatosan kapcsolódnak a környezetükben már helyzetbe hozott, beágyazódott társaikhoz. Kialakul a szakértelmük, ami lehetővé teszi, hogy saját maguk és mások tapasztalatai alapján értékeljék az információt.³⁴

A szociokulturális perspektíva az egyének és a közösségi és (főként) az intézményi gyakorlatok közötti összefüggést hangsúlyozza.³⁵ Alaptételének tekinthető, hogy a tanulás társadalmilag és történetileg meghatározott szimbolikus kódok elsajátítása, ami szemiotikai (főként nyelvi) eszközöktől és jelektől függ, amelyek a társas és a pszichológiai folyamatok között közvetítenek.³⁶ A tanulás szituatív természetét is előtérbe állítja, továbbá kiemeli azt, hogy megfelelően tudnunk kell kommunikálni egy adott közösségi gyakorlat normái szerint; ami arra is vonatkozik, hogy az adott gyakorlat céljának megfelelően tudjunk fizikai tárgyakat használni, mivel a cselekvés és eszköze elválaszthatatlanok

egymástól. Ezzel egyúttal megkérdőjeleződik az információs műveltség elsajátításának általános (generikus) jellege is.³⁷

Az információs műveltség az információforrások ismeretét is jelenti, azonban olyan környezetbe kell helyeznünk, ahol ennek megértése diskurzus útján valósul meg. Meghatározói az emberek, tárgyak, szövegek és testi élmények közötti, megegyezően alapuló kapcsolatok, amelyek képessé teszik az egyént szubjektív és interszubjektív (a szubjektív és az objektív között elhelyezkedő) álláspontok kialakítására.

Ha viszont az elsődleges források (szövegek) szerepét abszolutizáljuk, nemcsak szem elől téveszthetjük a tudás és a tudásreprezentáció más formáit, hanem ki is rekesztjük magunkat a közösségi információ megosztott és együttműködésre épülő világából.³⁸

Az információs műveltség az egész személyiség tevékenysége, ezért nem korlátozható az információs készségekre, mivel amit csinálunk, az testileg is érzékelhető. A szabályokkal és előírásokkal, kapcsolatokkal és értékekkel, valamint a testi-anyagi tényezőkkel összefüggésben a gyakorlat architektúrája strukturálja és szervezi az információs környezetet.

Az információs műveltség gyakorlata nem szigetezhető el attól a környezetétől sem, amelyet azok alkotnak, akik az adott tevékenységet gyakorolják, és ahogyan az adott szakterületre reflektálva tevékenykednek. Az információs műveltségre tehát úgy tekinthetünk, mint a résztvevők azonos helyen található és a részvételben osztozó közösségeinek a társadalmi, anyagi-gazdasági és történeti feltételeknek megfelelő cselekvésére.

Bár az információs műveltség szociokulturális megközelítése a tanulást és az írástudást társadalmi természetű és egy-egy közösséghez köthető tevékenységnek tekinti, alapját képezheti annak, hogy az egyének érzékelését és élményeit is figyelembe tudjuk venni.³⁹

A szociokulturális megközelítés figyel a gyakorlati közösségekre (communities of practice), amelyek olyan kapcsolatrendszerként határozhatók meg, amely személyeket, tevékenységeket, a világot és magukat a közösségeket köti össze. A gyakorlati közösségek tagjainak hasonló az érdeklődési köre és céljai, s ezek a tagok együttműködnek egymással, mivel azonos gyakorlatokat követnek és azonos eszközöket használnak, „képletesen szólva, egy nyelven beszélnek”. A tagok nemcsak az aktuális tevékenység szabályait sajátítják el, hanem azt is, hogy milyen gyakorlatok és ismeretek tekinthetők

legitimnek. Az erre vonatkozó *tacit* információ tükrözi a közösség történetét, feltételezéseit, meggyőződéseit, értékeit és szabályait, amelyeket a közösség határoz meg és kódol.⁴⁰

A tanulás általános természetét hirdető elméletekkel szemben a szociokulturális megközelítés meghatározott helyzetekhez és gyakorlatokhoz köti a tanulást, mivel annak folyamata során, a gyakorlati közösségek kontextusában kulturálisan konstruált eszközökkel és gyakorlatokkal (tárgyakkal, jelekkel, szimbólumokkal, a nyelvvel és a technológiákkal) kerülünk interakcióba, ezért a szociokulturális elmélet az eszköz-központú információs műveltségi gyakorlatokra koncentrál.⁴¹ Ez utóbbiak azonban nem tévesztendőek össze az információs műveltség készségközpontú megközelítéseivel.

A fenomenografikus megközelítés

Bár a *fenomenográfia* kifejezés rokonságot mutat a filozófia fenomenológiai irányzatával, a fenomenografikus megközelítés arra fókuszál, hogy az emberek milyen jelentéseket tulajdonítanak egy adott kontextus különféle elemeinek, vizsgálva, hogy milyen módon tapasztalják és értik meg a különböző jelenségeket. Ez a kvalitatív módszertan segít abban, hogy meghatározott csoportok vagy szakmák képviselőinek információs műveltségi élményeit sikeresen meghatározzuk, gazdag és pontos képet nyerve róluk.⁴² Ezért is van az, hogy a fenomenográfiai kutatás során nyitott kérdések segítségével gyűjtjük az adatokat annak érdekében, hogy ne a kutatók percepciója domináljon, hanem a résztvevők élményeit tudjuk feltárni, tehát nem azt kell kérdeznünk, hogy miért történik valami, hanem azt, hogy mit és hogyan csinálnak a résztvevők, és milyen érzéseik vannak vele kapcsolatban.⁴³

A fenomenográfia alapjául, a szociokulturális perspektívához hasonlóan, a konstruktivista tanulás-elmélet szolgál, tehát a tanulásra úgy tekint, mint jelentéskonstruálásra. Teszi ezt olyan módon, hogy nem kívánja a tanulási élményt jónak vagy rossznak minősíteni, ennél fogva nem arra koncentrál, hogy miként adja át a tudást a tanár a diáknak, hanem a tanuló perspektívájának megértését állítja a középpontba.

A fenomenografikus megközelítésre épülő információs műveltségi oktatás kiindulópontja ezért az, hogy nem az információs készségek valamely, szakértők által összeállított, az információ keresésének és használatának helyes vagy helytelen módját kijelölő listáit kell a tanulókkal bevésetnünk, inkább arra fi-

gyel, hogy a tanulók miként élik meg az információs viselkedést és az információhasználatot, és milyen tevékenységeket végeznek vele kapcsolatosan.⁴⁴

A diskurzuselemzés perspektívája

A diskurzuselemzés könyvtártudományi alkalmazásának célja, hogy megértsük az információs kompetenciák és gyakorlatok társadalmilag és kulturálisan kialakult útjait. A diskurzusokat állítások, feltételezések és jelentések hálózata alkotja. Létrehozói a diskurzus-közösségek tagjai, akik az adott közösségnek az információ keresésével, értékelésével és felhasználásával kapcsolatos hagyományait, formális vagy implicit szabályait alkalmazzák, amikor élményeiket, identitásukat és szociális szférájukat létrehozzák, illetve leírják.

A diskurzuselemzés felől nézve az információs készségek mechanisztikus és a differenciálást nélkülöző, univerzális modelljei nem egyeztethetők össze azzal, ahogyan a különböző diszciplínák diskurzusközösségei az elmélyült tudást és értelmezést létrehozzák. A mechanisztikus megközelítés ugyanis akadályoz bennünket abban, hogy a felhasználókkal, igényeikkel, valamint az információ társadalmi létrehozásának természetével kapcsolatos elképzeléseinket újragondoljuk és kritikusan álljunk hozzájuk.⁴⁵

A diskurzuselemzés és a szociokulturális megközelítés képviselői egyaránt olyan társadalmi cselekvésnek tekintik a tanulást, amelyik a jelentés-konstruáláshoz eszközöket és gyakorlatokat használ.⁴⁶ Feltételezik, hogy az információs műveltség eltérő módon konstruálódik eltérő diskurzusok kontextusaiban.

A diskurzuselemzés azonban azokat az értelmezési eszközöket vizsgálja, amelyekkel az információs kompetenciáknak és gyakorlatoknak értelmet adunk, miközben már meglevő diskurzusokat, kijelentéseket és konceptualizációkat használunk, olyan implicit állításokat fogadva el az információ természetéről, amelyeket nem feltétlenül tekintenénk igaznak és érvényesnek, ha tudatosan és tüzetesen megvizsgál-nánk őket.⁴⁷

Maga az elemzés *Michel Foucault* elméletére épül, amely szerint a diskurzus nem egyszerűen a beszédről és az írásról szól, hanem egyének, szövegek, eszmék és intézmények közötti kapcsolatok hálózatáról, amelyet arra használhatunk fel, hogy történetének és jelenének fényében meghatározzuk, miként jön létre a társadalmi valóság.⁴⁸

Az ACRL keretrendszereinek szemlélete

Nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy az ACRL (Association of College and Research Libraries) széles körben használt és *Az információs műveltség és kompetencia követelményrendszere a felsőoktatásban* címmel magyar nyelven is olvasható információs műveltségi kompetenciaszabvány-gyűjteményt⁴⁹ 2016-ban felváltotta az *Information Literacy Framework for Higher Education (Az információs műveltség keretrendszere)* elnevezésű dokumentum.⁵⁰ A *Követelményrendszer* megállapításait nem is idézem, sőt remélem, hogy ezek viszonylag széles körben ismertek. Az viszont tény, hogy számos kritika érte *készségalapú megközelítése és a kompetenciák mechanisztikus jellege* miatt, legfőképpen pedig azért, mert mindezekhez óhatatlanul az az implicit feltételezés társul, hogy az emberek nem képesek a túlélésre az információk világában, tehát a könyvtárosok segítségére szorulnak.⁵¹ Sőt, még az is felmerül, hogy a Követelményrendszer összeállítói talán szerették volna elkerülni annak a gondolatát is, hogy az egyetemi hallgatóknak lehetnek eredeti, kreatív gondolatai és képesek lennének tudásukat alkalmazni.⁵² Az információs műveltség ilyen megközelítése azonban nem a társadalmi értékeket, gyakorlatokat és az információ társadalmi hasznosítását és azok társadalmi-gazdasági meghatározottságát állítja középpontba.⁵³

A keretrendszer sem valamiféle, „minden betegséget gyógyító csodafű”, bár kétségtelen, hogy vele közelebb kerülhetünk az információs műveltség olyan szemléletéhez, amely a közösségi média széles körű elterjedtségére reagálva új szemlélet lehetőségét kínálja. Nem a mérhető jellemzőkre koncentrálnak, viszont nem feltétlenül jelent törést az információs műveltség fejlődésében.⁵⁴

Természetesen nem volna helyes, ha a könyvtárosok bármiféle irányelvet úgy kezelnének, mint Mózes kőtábláit. Ezen kívül, amikor azt határozzuk meg, mit kell a hallgatóknak tudniuk, nem hagyhatjuk ki a folyamatból az oktatókat, akiket viszont ösztönöznünk kell arra, hogy nevezzék meg preferenciáikat.⁵⁵

A keretrendszer az információ három lehetséges formája⁵⁶ közül nem a dokumentumokban rögzített információra (az információra mint dologra) koncentrálnak, tehát nem a Követelményrendszer gyakorlatát követi, és nem is az informálás aktusával (az információval mint tudással) foglalkozik, hanem az információt mint folyamatot helyezi előtérbe.⁵⁷ Találkozunk azonban olyan véleményekkel is, melyek

szerint nem az információ folyamat jellege a fontos, hanem az, hogy személyes élményként éljük meg. Nem nehéz belátni, hogy ez a szemlélet egybecseng a fentebb már tárgyalt, élményközpontú megközelítésekkel.

Az élményeket többek között azért is kell figyelembe vennünk, mert a tudományos kutatás, de még az irodalomkutatás is rekurzív folyamat, amelynek során az egy-egy kérdésre adott válaszok új kérdéseket vetnek fel. Mindez pedig nem értelmezhető, ha nem vesszük figyelembe az érzelmeket és a kutatáshoz szükséges bátorságot.⁵⁸

A kérdezés fontosságát a Keretrendszer összeállítói is aláhúzzák: az információkeresés nem elsősorban válaszok megtalálását jelenti, hanem arról szól, hogy kérdéseket teszünk fel.⁶⁰ Ez a gondolat eszükbe juttatja Alan Bundy örökérvényű megállapítását, amely szerint globalizálódó világunknak arra van szüksége, hogy információsan műveltek legyünk, sokat olvassunk, tisztán lássunk, gondolkozzunk, és jólétesült emberek módjára kérdezzünk.⁶¹

A Keretrendszer azt is megállapítja, hogy az információkeresés stratégiai felfedezés. Ezzel annak fontosságát hangsúlyozza, hogy ha jelentést akarunk adni az információnak, információkeresésünknek szélesnek és mélynek kell lennie, hiszen amikor információt keresünk, azt nem mindig egyformán tesszük, tehát más és más „nyelvet” használunk, és nem ugyanazon forrásból merítünk.⁶¹

A Keretrendszer összeállítói azt is megfogalmazzák, mennyire fontos annak megértése, hogy milyen szerepet tölt be az információ világunkban. „Úgy fogalmazzuk, hogy az információ áru, amely egyeseknek hasznára lehet, míg másoknak nem. Nincs mindenkinek egyenlő hozzáférése az információ előállításának és terjesztésének eszközeihez. Ha megértjük, hogy az információ érték, akkor kritikus módon tudjuk megítélni, kinek a véleményét van módunk és hajlandóságunk meghallgatni, vagy felerősítve továbbadni.”⁶³

Emily Drabinski szerint az információk megszerzésével nem valami örökre szólót kapunk, hanem megnyílik előttünk a felfedezés egy-egy terepe, ami arra ösztönöz bennünket, hogy új tudást hozunk létre, amely meglevő ismereteinkre épül, és azokat bővíti.⁶⁴ Ebben sem nehéz meglátnunk a konstruktivisták szellemét.

Mivel a Keretrendszer megköveteli, hogy tudomásul vegyünk a nézetek és értékek sokféleségét, összeállítói párbeszédnek tekintik (és így is nevezik) az információk értelmezését.⁶⁵

A Keretrendszer számos állításával egyetérthetünk, viszont nehezebb ezt megtennünk az alapjául szolgáló *küszöbfogalmak* (*threshold concepts*) kapcsán. Ezek egy-egy diszciplína alapjait képző, elvont fogalmak, amelyek viszont nehezen érthetők a hallgatók számára. Ezzel a nehézséggel nem csak a hallgatóknak kell megküzdniük, hiszen több oktató számára sem világos, hogy mit kell értenünk küszöbfogalmak alatt.⁶⁶

A küszöbfogalmak mindenesetre olyan alapeszmék és folyamatok, amelyek egy tudományterületet meghatároznak, viszont annyira meggyökeresedtek az adott területen, hogy gyakran kimondatlanok és ismeretlenek maradnak a gyakorló szakemberek körében. A küszöbfogalmak arra készítetnek, hogy változtassuk meg szemléletünket. Integratívak is, mivel egymástól elkülönült fogalmakat egyesítenek magukban, továbbá segítenek abban, hogy meghatározzuk egy-egy tudományterület (néha egyedülálló) kiterjedését, határait.⁶⁷

Ne felejtjük viszont el, hogy a Keretrendszer egy tágabb diskurzus része, ezért számos eltérő módja van annak, hogy miként használjuk, vagy éppen nem élünk vele.⁶⁸

Következtetések

Bár – kiindulásánál fogva – írásom sok tekintetben retrospektív természetű, bízom benne, hogy az információs műveltség iránt érdeklődő magyar könyvtárosok, de még a téma elméletével intenzíven foglalkozó vagy gyakorlatában már elmélyült kollégák is bőven találtak benne új megállapításokat. Úgy gondolom tehát, hogy számos tanulságot vonhatunk le ezekből az írásokból a hazai elmélet és gyakorlat számára. Ezzel együtt válogatásom – már csak a feldozott anyag terjedelme, valamint a szerzők változatos háttére és sok esetben eltérő nézőpontjai miatt is – szubjektív maradt.

Mindenesetre a legnagyobb tanulság az, amit Ross Todd emel ki: véleménye szerint ugyanis rendkívül fontos volna, hogy koherens képet kapjunk az információs műveltséggel kapcsolatos, különböző elméleti talajon létrejött kutatások eredményeiről, ezért szükség volna olyan, több kutatás eredményeit összesítő elemzésekre, amelyek az információs műveltséget mint a funkcionális információs készségek általános készség-készletének elsajátítását vizsgálják. A kérdés ugyanakkor (végső soron) az, hogy az információs műveltségi készségek fejlesztése változtat-e az emberek életén, tanulásán és munkáján.⁶⁹

Látnunk kell azt is, hogy – bár nem új kihívásról van szó – továbbra is szembe kell néznünk azzal a kiegyensúlyozatlansággal, amelyet az okoz, hogy a tanulók csak korlátozott mértékben rendelkeznek a weben található információk kritikai értékeléséhez szükséges képességekkel, miközben az online világban viszonylag otthonosan mozognak. Ahhoz, hogy ezt a felborult egyensúlyt helyreállítsuk, az szükséges, hogy az információs műveltséget összekapcsoljuk az oktatás reflexivitásával tanulás közben és azt követően is.⁷⁰

Két, régebben keletkezett gondolatot is érdemes felidézni, mivel azok ma is érvényesek. *Alan Bundy* ugyanis azt mondta ki, hogy az információs műveltség nemcsak az információról szól, hanem a „tanuljunk meg tanulni” szemléletről is.⁷¹ Erre mintegy rímelnék az Amerikai Könyvtáros Egyesületnek (ALA) az iskolai könyv- és médiatárosok feladatait meghatározó irányelvének szavai, amelyek már 1998-ban ezt mutatják, hogy a tanuláselmélet és az információelmélet alapelemei között konvergencia figyelhető meg.⁷²

Végezetül mondjuk ki, hogy az elmélet tisztázása csak ez első lépés, amelyet megtéve ki kell alakítanunk a megfelelő pedagógiai gyakorlatot is.

Jegyzetek

1. KOLTAY Tibor: Információs műveltség: pedagógiai forradalom a könyvtárban? = Könyvtári Figyelő, 53. évf. 2007. 2. sz. 278–288. p. (Jelen cikkem írása közben jutott csak tudomásomra, hogy 1989-ben már megjelent egy hasonló című könyv: BREIVIK, Patricia – GEE, Gordon: Information literacy: revolution in the library. London, Macmillan, 1989. XI, 250 p.)
2. KAPITZKE, Cushla: (In)formation literacy: a positivist epistemology and a politics of (out)formation = Education Theory, vol. 53. 2003. no 1. p. 37–53.
3. OWUSU-ANSAH, Edward, K.: Debating definitions of information literacy: enough is enough! = Library Review, vol. 54. 2005. no. 6. p. 366–374.
4. TODD, Ross: Information literacy: agendas for a sustainable future = Journal of Information Literacy, vol. 11. 2017. no. 1. p. 120–136.
5. TODD i.m., BRUCE, Christine: Information literacy as a catalyst for educational change. A background paper. In: Danaheer, Patrick A. (ed.): Lifelong Learning: Whose responsibility and what is your contribution? Rockhampton, Queensland : Lifelong Learning Conference Committee, 2004. p. 141–152.
6. FISTER, Barbara: The warp and weft of Information Literacy: changing contexts, enduring challenges = Journal of Information Literacy, vol. 11. 2017. no. 1. p. 68–79.
7. BRUCE i.m.
8. STREET, Brian: What's 'new' in the new literacy studies: current approaches to literacy in theory and practice = Current Issues in Comparative Education, vol. 5. 1993. no. 2. p. 77–91.
9. JÓZSA Krisztián – STEKLÁCS János: Az olvasástanítás kutatásának aktuális kérdései = Magyar Pedagógia, 109. évf. 2009. 4. sz. 365–397. p.
10. NEW LONDON GROUP: A pedagogy of multiliteracies: designing social futures = Harvard Educational Review, vol. 66. 1996. no. 1. p. 60–92.
11. ŠPIRANEC, Sonja. – BANEK ZORICA, Mihaela: Information literacy 2.0: hype or discourse refinement? = Journal of Documentation, vol. 66. 2010. no. 1. p. 140–153.
12. KOLTAY Tibor: Egy „örökzöld téma”: az információs túlterhelés = Információs Társadalom, 17. évf. 2017. 3. sz. 39–54. p.
13. LIVINGSTONE, Sonja – VAN COUVERING, Elizabeth J. – THUMIN, Nancy: Converging traditions of research on media and information literacies. Disciplinary and methodological issues. In: COIRO, Julie [et al. (eds.): Handbook of research on new literacies. New York; London: Lawrence Erlbaum Associates, 2008. p. 103–132.
14. LEE, Alice – SO, Clement: Media literacy and information literacy: similarities and differences = Comunicar, vol. 21. 2014. no 42. p. 137–145.
15. Aczél Petra: Médiaműveltség. In: Nagy-Király Vivien (szerk.): Médiatudatosság az oktatásban. Budapest: OFI, 2013, 39–44. p.
16. ACZÉL Petra: Új retorika. Közélet, kommunikáció, kampány. Pozsony: Kalligram, 2009. 302 p.
17. BADKE, William: Research strategies: Finding your way through the information fog. (2. ed.). New York [etc.] : iUniverse, 2004. X, 146 p.
18. KAPITZKE i. m.
19. BAWDEN, David – ROBINSON, Lyn: The dark side of information: overload, anxiety and other paradoxes and pathologies = Journal of Information Science, vol. 35. 2009. no. 2. p. 180–191.

20. FREEBURG, Darin: A knowledge lens for information literacy: conceptual framework and case study = *Journal of Documentation*, vol. 73. 2017. no. 5. p. 974–991.
21. ALA Presidential Committee on Information Literacy, Final report. Chicago, Ill.: American Library Association, 1989. <http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/presidential>
22. TODD i. m.
23. ŠPIRANEC, Sonja – BANEK ZORICA, Mihaela – KOS, Denis: Information literacy in participatory environments. The turn towards a critical literacy perspective = *Journal of Documentation*, vol. 72. 2016. no. 2. p. 247–267.
24. PILEROT, Ola: Connections between research and practice in the information literacy narrative: a mapping of the literature and some propositions = *Journal of Librarianship and Information Science*, vol. 48, 2016. no. 4. p. 313–321.
25. BRUCE i. m.
26. WALTON, Geoff – CLELAND, Jamie: Information literacy–empowerment or reproduction in practice? A discourse analysis approach = *Journal of Documentation*, vol. 73. 2017. no. 4. p. 582–594.
27. LIMBERG, Louise – SUNDIN, Olof – TALJA, Sanna: Three theoretical perspectives on information literacy = *HUMAN IT*, vol. 11. 2012. no. 2. p. 93–130.
28. TRANSUE, Beth, M.: Connectivism and information literacy: moving from learning theory to pedagogical practice = *Public Services Quarterly*, vol. 9. 2013. no. 3. p. 185–195.
29. LUPTON, Mary: *Inquiry learning: A pedagogical and curriculum framework for information literacy*. In: D. Sales, & M. Pinto (eds.): *Pathways into information literacy and communities of practice. Teaching approaches and case studies*. Amsterdam: Chandos, 2016. p. 29–51.)
30. PILEROT i. m.
31. THORNE, S. L.: Digital literacies. In: M. Hawkins (Ed.): *Framing languages and literacies: socially situated views and perspectives*. New York: Routledge. 2013. p. 92–218.
32. BRUCE, Christine – HUGHES, Hilary E.: Informed learning. A pedagogical construct attending simultaneously to information use and learning = *Library and Information Science Research*, 32. vol. 2010. 4. no A2–A8.
33. TALJA, Sanna – LLOYD, Annemaree (eds.): *Practising information literacy. Bringing theories of learning, practice and information literacy together*. Wagga Wagga, New South Wales: Charles Sturt Univ., Centre for Information Studies, 2010. 399 p.
34. LLOYD, Annemaree: Information literacy as a socially enacted practice. Sensitising themes for an emerging perspective of people-in-practice = *Journal of Documentation*, vol. 68. 2012. no. 6. p. 772–783.
35. LIMBERG – SUNDIN – TALJA i. m.
36. BUCKINGHAM, David: *Médiaoktatás*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 2005. 206 p.
37. LIMBERG – SUNDIN – TALJA i. m.
38. LLOYD, Annemaree: Information literacy: Different contexts, different concepts, different truths? = *Journal of Librarianship and Information Science*, vol. 37. 2005. no. 2. 82–88. p.
39. TALJA – LLOYD i. m.
40. LLOYD, Annemaree: Information literacy landscapes. Information literacy in education, workplace and everyday contexts. Oxford: Chandos, 2010.
41. LIMBERG – SUNDIN – TALJA i. m.
42. FORSTER, Marc: Phenomenography. A methodology for information literacy research = *Journal of Librarianship and Information Science*, vol. 48. 2016. no. 43. p. 353–362.
43. MORRISON, Chris – SECKER, Jane: Understanding librarians' experiences of copyright: findings from a phenomenographic study of UK information professionals = *Library Management*, vol. 38. 2017. no. 7. p. 354–368.
44. LIMBERG – SUNDIN – TALJA i. m.
45. TODD i. m.
46. PILEROT i. m.
47. LIMBERG – SUNDIN – TALJA i. m.
48. WALTON – CLELAND i. m.
49. CSÍK Tibor (szerk.): *Információs műveltség és oktatásügy. Nemzetközi szemle*. Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2006. 146 p. <http://www.opkm.hu/download/ImOk.pdf>
50. ACRL Information Literacy Framework for Higher Education. <http://www.ala.org/acrl/standards/ilframework>
51. TODD i. m.
52. FISTER i. m.
53. WEBBER, Sheila-JOHNSTON, Bill: Information literacy. Conceptions, context and the formation of discipline = *Journal of the Information Literacy*, vol. 11. 2017. no. 1. p. 156–183.
54. WEBBER – JOHNSTON i. m.

55. ŠPIRANEC, Sonja – BANEK ZORICA, Mihaela – KOS, Denis: Information Literacy in participatory environments: The turn towards a critical literacy perspective = *Journal of Documentation*, vol. 72. 2016. no. 2. p. 247-267.
56. FISTER i.m.
57. BUCKLAND, Michael: Information as Thing = *Journal of the American Society for Information Science*, vol. 42, 1991, no. 5, 351-360. p.
58. DRABINSKI, Emily: Turning inward: reading the framework through the six frames = *College & Research Libraries News*, vol. 77. no. 8. 2016. p. 382-384.
59. FISTER i.m.
60. Association of College & Research Libraries: Information Literacy Framework for Higher Education. <http://www.ala.org/acrl/standards/ilframework>
61. BUNDY, Alan: One essential direction: information literacy, information technology fluency = *Journal of eLiteracy*, vol. 1. 2004. no. 1. http://www.jelit.org/6/01/JeLit_Paper_1.pdf
62. DRABINSKI i.m.
63. ACRL: Information Literacy Framework for Higher Education.
64. DRABINSKI i.m. p. 383.
65. DRABINSKI i. m.
66. FISTER i. m.
67. HOFER, Amy R. – TOWNSEND, Lori – BRUNETTI, Korey: Troublesome concepts and information literacy. Investigating threshold concepts for IL instruction = *portal: Libraries and the Academy*, vol. 12. 2012. no. 4. p. 387-405.
68. DRABINSKI i.m.
69. TODD i. m.
70. HUGHES, Hilary – BRUCE, Christine – EDWARDS Sylvia: Models for reflection and learning: a culturally inclusive response to the information literacy imbalance. In: *Change and challenge: information literacy for the 21st century*. ed. Susie Andretta. – Adelaide; Auslib Press, 2007. p. 59-84.
71. BUNDY, Alan: Zeitgeist: information literacy and educational change. Paper presented at the 4th Frankfurt Scientific Symposium. 4 October 2004. <http://publikationen.ub.uni-frankfurt.de/files/3301/bundypaper.pdf>
72. Information power. Building partnerships for learning. Chicago ; London : American Library Association. 1998. XIV, 205 p. (Magyarul: Információs hatalom. Partnerkapcsolatok építése a tanuláshoz. Tömörített. In: CSÍK Tibor (szerk.): Információs műveltség és oktatásügy. Nemzetközi szemle. 2006. 146 p.)

Beérkezett 2018. március 20-án

Új szabványok

A Magyar Szabványügyi Testület az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) megbízásából és az Országos Könyvtári Szabványosítási Bizottság munkaterve alapján elvégezte a következő hivatkozási számú és című szabványok címdoldal jóváhagyó közleményes kiadását és bevezetését a nemzeti szabványállományba:

MSZ ISO 2709:2018 Információ és dokumentáció. Információs csereformátum

MSZ ISO 10957:2018 Információ és dokumentáció. Kották nemzetközi szabványos azonosító száma (ISMN)

MSZ ISO 15511:2018 Információ és dokumentáció. Könyvtárak és más hasonló szervezetek nemzetközi szabványos azonosítója (ISIL)

MSZ ISO 15836-1:2018 Információ és dokumentáció. A Dublin Core metaadat elemkészlete. 1. rész: Core-elemek

A fenti szabványok angol nyelven érhetők el, és a Szabványügyi Közlöny 2018. májusi számában kerültek meghirdetésre. Jelenleg több, a könyvtárügyet érintő nemzetközi szabvány teljes körű honosításán, magyar nyelvű közzétételük előkészítésén dolgozunk. A honosításokra is az OSZK OKR Projektjének keretében kerül sor.

Dancs Szabolcs (elnök, Országos Könyvtári Szabványosítási Bizottság) Rác Ágnes (Gyűjteményszervezési igazgató, OSZK, OKR Projekt Könyvtárszakmai munkacsoport vezető)

Forrás: *Katalist*, 2018. május 17.

A biográfiai index műfajának megújítási kísérlete a Magyar Életrajzi Kalauzban

2. rész: Összehasonlító elemzések, felhasználási területek*

NÉMETH Tibor

4. Magyar biográfiai indexek

A hazai életrajzi indexek közül kettőnek az áttekinthetősére vállalkozunk. A *Magyar Életrajzi Kalauz*hoz (MÉK) hasonló, átfogó országos/nemzeti indexről van szó mind a *Hungarika Névkataszter*, mind pedig a *Magyar Életrajzi Index* (MÉI) esetében. Nincs tudomásunk olyan működő és hozzáférhető rendszerről, amely e korszerű műfaj keretei között tárná fel egy település vagy tájegység személyiségeit, illetve tematikus biográfiai indexek munkálatairól sem értesültünk. Ez különösen azért szomorú, mert *Bényei Miklós* már közel negyedszázada felhívta a figyelmet helyismereti vonatkozásban a műfaj alkalmazásában rejlő gazdag lehetőségekre.⁷⁶

4.1. Hungarika Névkataszter

Az Országos Széchényi Könyvtárban létrejött adattár az 1978-as hungarika kerettervnek köszönheti létezését, amely prioritásként jelölte meg a személyi hungarikumok adattárának kialakítását. A nemzeti könyvtári hatókörből adódóan kezdetben sem térbeli, sem időbeli korlátozás bevezetését nem tervezték, az 1980-as években azonban úgy döntöttek, hogy a gyűjtőkör szűkítésével „az 1880 után született, külföldön élő/élt magyar személyek adatait tartalmazza, s külön hangsúlyt fektetünk a közelmúltban, vagyis az 1945 utáni anyag feltárására.”⁷⁷ Az 1990-es évek közepén *Kovács Ilona* egy helyismereti könyvtáros konferencián pontosította a feltárás gyűjtőköri szem-

* A tanulmány első részét, mely az elméleti alapokat és a rendszer kiépítését ismertette, a Könyvtári Figyelő 2017. 4. számában közöltük. A fejezetek számozása és a jegyzet sorszámozása folytatólágos.

pontrendszerét: „elsősorban a külföldi magyarok első generációjához tartozó személyek fontosak, vagyis a történeti és a mai Magyarország területén született olyan személyek adatai, akik később az életük során a trianoni békeszerződéssel az új határokon kívül kerültek, vagy Nyugatra emigráltak.”⁷⁸

Az 1988-ban létrehozott Hungarika Dokumentációs Osztály a felvételnél az alábbi szempontokat vette figyelembe: Magyarországon született, magyar anyanyelvű, magyar nyelven is publikált, tanulmányait nagyrészt Magyarországon végezte, magyarnak vallotta magát. A Hungarika Névkataszterben nyilvántartott adatok köre: név és névváltozatok; születés és halálozás helye és ideje; tanulmányok (hazai és külföldi); távozás külföldre (hely és idő); vándorlás (további országok, hazatelepedés); foglalkozás (szűkebb működési terület megjelölésével); adatforrások.

A nyomtatott források mellett jelentős kört ölel fel a nem publikált dokumentumok (pl. személyes közlés, magánlevél, hagyaték stb.) mint primér információforrások beépítése az adattárba. A tudományos kutatás mellett a dokumentációs tájékoztatás igényei szerint kialakított index a Nemzeti Információs Infrastruktúra Program (NIIF) szerveréről volt elérhető a használók számára. Mintegy évtizeden keresztül, 2007 végéig a következő adattípusok voltak vizsgálakereshetők a Hungarika Névkataszter internetes online felületén:⁷⁹

- a földrajzi név (születés országa, halálozás országa, távozás országa, vándorlás országa, jelenlegi tartózkodási hely, visszatérés országa),
- a dátum (születés éve, halálozás éve, távozás éve, vándorlás éve, visszatérés éve),
- a generációk (első generáció, fiatalon távoztak, második generáció, harmadik generáció, negyedik generáció, hosszabb ideje visszatelepített, korszak előtti),
- archívum (van/nincs archivált anyag).

Valamennyi lehetőség szerepelt az „egyszerű keresés” menüpontban elérhető adatlapon. Az összetett keresés ezeken túl egy tárgyszó indexet is megjelenített, amely újdonságnak számított a hasonló adattárakhoz képest. Ebben az ábécé kiemelt betűire kattintva, az egyes betűkhöz kapcsolódó indexrészeket tekinthetjük meg. A mezők között kötött (nem változtatható) logikai és kapcsolat állt fenn. Egyes mezők esetében (név, ország, tárgyszó/foglalkozás) választani lehetett az és/vagy opciók között. A keresés finomítására a csonkolás módszereit is alkalmazták: a „*” karakterrel tetszőleges hosszúságú, a „?” beírásával pedig pontosan egy karakter volt helyettesíthető.

Sajnálatos, hogy a nemzeti könyvtár a strukturális átalakítások közben lemondott erről a hiánypótló

szolgáltatásról: immáron több mint egy évtizede nem érhető el a világhálón és érdemi információ sem szerezhető be a gyarapodásáról/fejlesztéséről. Utolsó információim szerint a mintegy 35–40 000 rekordból álló adattár az Országos Széchényi Könyvtárban belül helyben (offline) használható*.

4.2 Magyar Életrajzi Index

A Hungarika Névkataszter műfajon belüli speciális profiljától eltérően gyűjtőköre alapvetően megegyezik a Magyar Életrajzi Kalauzával. Ebből kifolyólag érdeklődéssel követtem nyomon a vele kapcsolatos információkat,

1. ábra

A Hungarika Névkataszter kereső űrlapja

- a név minden eleme (személynév, párhuzamos név, álnév, előző név, későbbi név, névválto-

* „A Hungarika Névkataszter/HUNG adatállománya létezik, de a rendszer technikai okok miatt nem működik... [...] Meg kellene találni a felújításának formáját és az archívum használatba vételét. Remélhetőleg a Névter programban a jövőben majd hasznosul.” – írta Kovács Ilona a Hungarika/diaszpóra-kutatás az Országos Széchényi Könyvtárban a Mikes Kelemen Program előtt (Könyvtári Figyelő, 63. évf. 2017. 3. sz. idézet a 333. oldalon) c. tanulmányában. (A szerk.)

és áttekintésben gyakrabban élék a benchmarking eszköztárával. A kiemelt figyelmet, illetve az eddigieknél jóval mélyebb szintű elemzést indokolja, hogy a magyar könyvtári szakirodalomban egyedülként részletes összehasonlítás⁸⁰ is készült e párhuzamosan épülő életrajzi adattárakról. A híradások

szert⁸¹ 1997 közepén *Nagy Csaba* szervezésében indult meg a szisztematikus gyűjtés és adatrögzítés. Több fiatal munkatársa révén dinamikusan bővült a Magyar Életrajzi Index rekordállománya, amely a Magyar Életrajzi Kalauzhoz viszonyítva az alábbiak szerint alakult:

Időpont	Magyar Életrajzi Index	Magyar Életrajzi Kalauz	Arány (Kalauz / Index)
1999. január 15.	38 000	83 926	220,85%
2001. március 29.	77 000	138 762	180,21%
2003. február 10.	139 757	174 671	124,98%
2005. január 11.	168 787	212 580	125,94%
2007. január 14.	212 074	240 914	113,59%
2009. január 23.	217 863	265 620	121,92%

A Magyar Életrajzi Index szerkesztői 2009 óta nem teszik közzé folyamatosan az adatnövekményt, illetve újabban a gyűjteményi katalógusok összesített rekordszámát adják meg: 2014. március 28-án 588 761 tételt, 2016 őszén pedig 620 000 névrekordot tartalmaztak a sokréttű adattárak. A rövid tájékoztatóban 2014-es állapotként 230 ezres tételszámot jelölnek meg, amely fél évtized alatt alig jelent gyarapodást. Az utóbbi években jelentős duplumszűrést hajtottak végre a rekordok között, amelynek eredményeként „80 000 rekorddal csökkent a személynév besorolási állomány.”⁸²

A Petőfi Irodalmi Múzeum legnagyobb digitális gyűjteményét alkotó biográfiai index célja: „*a kutató egy helyen megtalálja az általa keresett személyre vonatkozó főbb információkat és azok forrásait. A rekordok olyan adatsorból épülnek fel, amelyek segítségével*

egy személy önmagával azonosítható: születés, halálozás helye és ideje, foglalkozás, névvariánsok.⁷⁸³ Egy veszprémi országos konferencián tartott előadásban Nagy Csabától részletesebb információkat találhatunk az adattartalommal illetően: „az elfogadott névalak mellett a névvariánsok sora (névváltoztatás előtti név a változtatás dátumával), a leánykori és az asszonynev, a nemesi előnév és a főnemesi rang, a születési és halálozási adatsor a település, megye, év, hónap, nap feltüntetésével, valamint legfeljebb három foglalkozás, köztük a kenyérkereső is.”⁷⁸⁴

Problematikusknak tűnik számomra a foglalkozási kategória egyértelmű, koherens szempontok szerinti kezelése, ahogy erre dolgozatom első részének „3.2.4 Foglalkozási adatszoportok” fejezetében már utaltam. *Manno Miltiades* (1879–1935) szócikkének átvilágításával teljes részletezésű találati adatlapokat

Adatbázis:	Magyar életrajzi index (Név), Magyar életrajzi index (Portacédula)
Egységesített név:	Manno Miltiades
Születés/Haldíkozás:	1879-1935
Névvarian:	Miltiades
Foglalkozás:	festőművész; grafikus; szobrász; szászdos; sportoktató; gyorskorcsolyázó
Valódi:	görögkeleti
Születési hely:	Pancsova
Születési megye:	Torontál vm.
Pontos születési dátum:	1879. III. 3.
Haldíkozási hely:	Budapest
Pontos haldíkozási dátum:	1935. II. 16.
Haldíkozási életkor:	56
Haldíkozási adat forrása:	Sós Ferenc közlése
Haldíkozási adatok:	Sajtó gyűjlesztés
Adatforrások:	Gulyás Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Bp. Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete 1999-2002. 7 kötetű sajtó alá rend. Viczián János 19 db. Karikatúra György Kálmán: Magyar karikaturisták adst- és sajnórára 1948-2007. Karikaturisták, animációs bab- és rajzfilmesek, illusztrátorok, portrérajzok. Budapest, Abt Kkt. 2008. 473 o., ill. Műv. Művészeti lexikon. Fel szerk. Lótya Edit. Bp. Akadémiai Kiadó, 1965-1968. 4 db. MAEL: Magyar életrajzi lexikon I-II. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp. Akadémiai Kiadó, 1967-1969. ill. MNP: Sós Ferenc: Magyar numizmatikusok portecája. Bp. Argumentum, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Magyar Numizmatikus Társulat, 2010. 269 o., ill. Részallások: Közlésgépi László: Magyar Olimpiai Lexikon. [Bp.] Szerző. 2000. 268 o., ill.

2. ábra

Manno Miltiades (1879–1935) a Magyar Életrajzi Indexben

hasonlítunk össze teljesség és pontosság szempontjából. Nézzünk az elvek mögé, hogy a Magyar Életrajzi Index esetében miként értelmezhető az adott személyre vonatkozó találati rekord⁸⁵ felépítése saját követelményrendszerük tükrében (lásd 2. ábra).

Rögtön szembetűnik, hogy a meghirdetett három foglalkozás helyett hatot találunk. Manno Miltiades művész-polihisztorként és all-round sportemberként nyilván nehezen győmöszölhető be nemcsak három, hanem – mint látni fogjuk – akár hat kategóriába is. A Magyar Életrajzi Kalauz lementett adatlapja az alábbi információkat teszi elérhetővé (lásd 3. ábra):

Manno Miltiades	1879 03 03	1935 02 16
születési hely megye : Torontál(tört.)		
születési hely helység : Pancsova		
Foglalkozás : éremművész		
evezős		
festőművész		
grafikus		
gyorskorcsolyázó		
karikaturista		
kerékpárversenyző		
labdarúgó		
szobrász		
Névváltozatok :	Mannó Miltiadesz(1879-1935)	
Adateltérések :	h:02.17. (ML)	
	sz:1880. (SL)	
	sz:1880.03.03. (MÉL)	
	sz:1880.03.03. (MOL)	
	sz:1880.03.03. (NUMIZPANT)	
	sz:1880.03.03. (OLIMP)	
	sz:Bp. (KARIKATURISTÁK)	
Egyéb adatok :	görög szárm.	
	m.bajnok(11)	
Hivatkozások :	KARIKATURISTÁK(1848-2007)	
	KMOLIMP	
	LABDARGÓLK	
	MÉL II.	
	ML	
	MOL(2016)	
	NUMIZPANT	
	OLIMP(1896-2016)	
	SL	
	TÁRS	

3. ábra
Manno Miltiades (1879-1935)
a Magyar Életrajzi Kalauzban

Rajczy Imre	
Adatbázis:	Magyar életrajzi index (Név); Magyar életrajzi index (Nekrológ); Magyar életrajzi index (Partecédula)
Egységesített név:	Rajczy Imre
Születés/Halálozás:	1911-1978
Névvariáns:	Rasztovich Rajczy-Rasztovich (névvariáns)
Foglalkozás:	dr.; olimpiai bajnok kardozó; kardvívó; lapszerkesztő; miniszteri titkár; olimpiai bajnok
Vallás:	római katolikus
Születési hely:	Szombathely
Születési megye:	Vas vm.
Pontos születési dátum:	1911. XI. 8.
Halálozási hely:	Buenos Aires
Halálozási ország:	Argentína
Pontos halálozási dátum:	1978. III. 31.
Halálozási életkor:	67
Halálozási adat forrása:	MN 1978. ápr. 11
Adatforrások:	MAÉL: Magyar életrajzi lexikon I-II. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., Akadémiai Kiadó, 1967-1969. III. MNL: Magyar Nagylexikon. Főszerk. Élesztős László (I-S. k.), Berényi Gábor (6. k.), Bárány Lászlóné (8-). Bp., Akadémiai Kiadó, 1993- Rózsalliget: Rózsalligeti László: Magyar Olimpiai Lexikon. [Bp.], Szerző, 2000. 268 o., ill. RÜL: Révai Új Lexikona. Főszerk. Kollega Tarsoly István. Szekszárd, Babits, 1996-. 16 db. UMÉL: Új magyar életrajzi lexikon. Főszerk. Markó László. Bp., Magyar Könyvklub. I. köt. A-Cs. 2001; II. köt. D-Gy. 2002; III. köt. H-K. 2002; IV. köt. L-Ö. 2003; V. köt. P-S. 2004; VI. köt. Sz-Zs. 2007.

4. ábra
Rajczy Imre (1911-1978)
a Magyar Életrajzi Indexben

lönös tekintettel arra, hogy Manno Miltiades az első két magyar labdarúgó-bajnokság gólkirálya⁸⁶ volt. Végezzünk el egy keresést a MÉI-ben a kapcsolódó „sportoló” kategóriára! 108 találatunk lesz, ami sovánny egy sportnemzethez képest, de próbálkozzunk a másik MÉK-ből hiányzó foglalkozási körrel is: „sportoktató” – keresésünk eredménye mindössze 9 (!) tétel. Garantált, hogy ennél jóval többen működtek e területen, csak éppen más elnevezéssel (pl. edző, testnevelő)!

Sokat javult a transzparenciája, de a MÉI esetében nem áll rendelkezésre olyan feltöltöttségi áttekintés, amit a MÉK-ről dolgozatom első részében közreadtam, ezért célzott mélyfúrásokkal próbáljuk felderíteni az adattár rejtett rétegeit. Ha már a sport területére tévedtünk, akkor keressünk le a szombathelyi származású olimpiai bajnok kardvívót, *Rajczy Imrét*⁸⁷ a Magyar Életrajzi Indexben (Lásd: 4. ábra)

A pontos vesszővel elválasztott foglalkozási kategóriák olyan ad hoc jellegű eklektikusságot mutatnak, ami teljesen relativizálja a visszakeresés biztonságát. Kinek jutna eszébe „dr.” szerint keresni foglalkozást? Megdöbbenő, hogy ugyanarra a tevékenységre vonatkozóan keverednek az elnevezések: „kardvívó”, „olimpiai bajnok”, „olimpiai bajnok kardozó”.

A „Magyar Életrajzi Kalauz” vonatkozó adatsora:

Rajczy Imre	1911 11 08	1978 03 31
Születési hely megye :	Vas	
Születési hely helység :	Szombathely	
Foglalkozás :	kardvívó	
Névváltozatok :	Rajczy-Rasztóvich Imre(1911-1978)	
Alnevek :	Baba(1911-1978)	
Adateltérések :	sz:1912.11.08.(MÉL)	
Egyéb adatok :	Európa-bajnok(2)	
	főisk.világajn.(2)	
	m.bajnok	
	olimp.bajnok	
	világajnok	
Hivatkozások :	AT	
	MÉL III.	
	MOL (2016)	
	OLIMP (1896-2016)	
	OLIMPKÉRD	
	RÜL	
	SAK	
	SL	
	UWEL	
	VASOL	

5. ábra

Rajczy Imre (1911–1978)
a Magyar Életrajzi Kalauzban

Ha már beleszaladtunk az *olimpiai bajnok* kategóriába, akkor érdemes egy keresést lefuttatni rá a Magyar Életrajzi Indexben: az 55 tételes találati listában⁸⁸ van duplum (*Jekelfalussy Piller György*), de négy olyan név is (*Hajós Henrik*, *Kiss Éva*, *Kluger Gyula*, *Szepes Béla*), akik sohasem voltak olimpiai bajnokok! Marad ötven név – beleértve *Benke László* olimpiai bajnok szakácmestert is...

Nézzük meg, hogy a Magyar Életrajzi Kalauzban hány olimpiai bajnokot találunk? Itt az „Egyéb adatok” között kell a bennünket érdeklő adat kezdőbe-

tűt beírni a szűkítő mezőbe; a tízes szűrésből adódóan például éppen egy hétszeres olimpiai bajnok (*Gerevich Aladár*) kategóriája maradt le a képernyőképről. Az adatbázis strukturált jellegéből adódóan valamennyi tétel egy-egy személyt jelöl, mert valaki vagy egyszeres, vagy kétszeres stb. olimpiai bajnok, így 335 magyar származású sportoló szerzett olimpiai bajnoki címet. Rendszerünk finomságát mutatja, hogy a román színekben kétszeres olimpiai bajnok magasugró *Balázs Jolán*, a XX. század legjobb röplabdázójának megválasztott háromszoros amerikai olimpiai bajnok *Karch Király*; a román színekben négyszeres olimpiai bajnok tornász *Szabó Katalin* és a magyar származású, Tarzanként elhíresült, ötszörös amerikai olimpiai bajnok *Johnny Weissmüller* rekordja is elérhető reprezentatív nemzeti digitális névkataszterünkben.

Egyéb_adatok	
Szűkítés	olimp.bajn Szűkítés
Találatok: 18	(1-10)
Előző	Következő
Megnevezés	Találat
olimp.bajnok	236
olimp.bajnok(2)	57
olimp.bajnok(2)/ROM/	1
olimp.bajnok(2)/USA/	1
olimp.bajnok(3)	21
olimp.bajnok(3)/USA/	1
olimp.bajnok(4)	3
olimp.bajnok(4)/ROM/	1
olimp.bajnok(5)	3
olimp.bajnok(5)/USA/	1

6. ábra

Olimpiai bajnokok a Magyar Életrajzi Kalauzban

Ennek az utolsó pár szónak itt és most különös jelentősége van. Egy adattár akkor és csak akkor lehet reprezentatív, ha a teljesség igényéből indul ki. *E mondatnak súlyos következményei vannak, amelyek rámutatnak a „Magyar Életrajzi Index” és a „Magyar Életrajzi Kalauz” forráskezelési filozófiájának sok tekintetben gyökeres különbségére.* Az előzőekben leírtaknak megfelelően kalauzunk a benne szereplő forrásokat teljes mértékben feldolgozza. Korábbi dialógusaink alapján kiderült, hogy a „Magyar

Életrajzi Index” válogat a forrásokból felvett személyek esetében! Vajon milyen kritériumokat alkalmaz? Egy általa is feldolgozott vonatkozó szakterületi forrás, a valamennyi magyar olimpiai érmet külön szócikkben feltüntető „Magyar olimpiai lexikon”⁸⁹ esetében mi lehet az a szempont, aminek következtében az abból feldolgozott olimpiai bajnokok száma alig hetede a „Magyar Életrajzi Kalauz”-nak?

Az óriási különbség kis részben magyarázható az-
al, hogy e forrás frissebb kiadásait nem dolgozták fel. 2000 óta négy újabb edíciója is napvilágot látott, és a Magyar Életrajzi Kalauzban is hozzáférhető a legfrissebb, 2016-os kiadás!⁹⁰ E gondolatmenet nyomdokain haladva döbbenetes, hogy ugyan-ezen a területen egy másik, sokadik kiadásban megjelent reprezentatív olimpiai alpmű⁹¹ sem szerepel a feldolgozott források listáján...

A fenti illúzióromboló elemzés tükrében és szemüvegén keresztül olvasva roppant érdekes a következő, talán szokatlanul hosszúnak tűnő, de egységes gondolatmenetben rendkívül fontos kérdést tárgyaló idézet. (Háttér-információként jeleznem kell, hogy szerzője – személyes levélváltásunk alapján – a nyilvánosság előtt kimondatlanul is velem vitázik, és tesz erősen dehonesztáló megjegyzéseket az adateltérések kezelése tárgyában az általam készített adattárra.)

„Mint már utaltam rá, hazai lexikonjaink tele vannak egymásnak ellentmondó, téves adatokkal, ezért rendkívül fontos, hogy egy életrajzi indexhez hasonló munka ne elégedjék meg ezek téves voltának jelzésével, hanem állapítsa meg, hogy a szerkesztő jelenlegi tudása szerint melyik állítás tartalmazza a valósághű információt. Ez utóbbi megítélésénél természetesen tudatunk kell az olvasóval, hogy döntésünket mire alapoztuk, tehát semmiképpen sem elégedhetünk meg szándékunk puszta közlésével. Az sem elegendő, ha kijelentjük, hogy számunkra mindenkor a legújabb kézikönyv az autentikus forrás, ugyanis egyedül e munka támaszkodik / támaszkodhat a legfrissebb kutatási eredményekre. Aki valaha írt lexikon-szócikket, pontosan tudja, hogy az ultima manus elve a lexikográfiában nem alkalmazható, ugyanis a hivatkozásokat gyakorta mellőző írásokból szinte lehetetlen megállapítani, hogy szerzőjük milyen forrásokra támaszkodott, és hogy ezek ellentmondásait mire alapozva oldotta fel. Hosszasan sorolhatnánk a példákat annak érzékeltetésére is, hogy milyen veszélyekkel jár és mennyire félrevezető, ha egy adattár szerkesztője megfelelő forrásismeret hiányában szakmai érvekkel nem alátámasztható preferenciákkal él, ráadásul ezeket következtetetlenül alkalmazza. Egyes kutatók úgy vélekednek, hogy a számszerűség sem elhanyagolható tényező, vagyis ha négy forrásból három állít valamit, akkor már csak azért is elfogadható ez a közös adat,

mert a negyedik lehet például elírás is. Ennek kapcsán ugyanazt tudom elmondani, amit a fentiekben kifejtettem. A hibák bővített újratemmelése miatt képtelenség a „számszerűség” elvének alkalmazása, manapság ugyanis egyre több olyan lexikon lát napvilágot, amely kritikátlanul veszi át a korábban megjelent társainak hibáját, mit sem törődve azzal, hogy a hivatkozott mű milyen forrásokra hivatkozik.”⁹²

A kritika egyes elemeinek jogosságát nem kívánom kétségbe vonni, néhány vonatkozásban azonban feltétlenül pontosítani és árnyalni kell az egyoldalúan negatív véleményt:

- 1) Vitapartneremmel ellentétben soha nem állítottam, hogy kizárólag az általam közölt adatok az elfogadhatók. A források születési és halálzási adatokat érintő eltérő közléseit korrekt módon feltüntettem az „Adateltérések” mező alkalmazásával. E közlés a kiadói-szerkesztői munkát is jelentősen segítheti a korábbi kiadások hibáinak korrekciójával.
- 2) Munkaidőn kívüli, önszorgalomból végzett tevékenységeből és az általam elérhető elsődleges információforrások hiányából adódóan nem tudom vállalni, hogy minden egyes személy információt kontrolláljam. Felmerül ugyanakkor óhatatlanul bennem a kérdés, képes-e erre egyáltalán valaki vagy akár egy team is?
- 3) A hosszas idézetben megfogalmazott szempontok (frissesség, forrásokra történő hivatkozás, számszerűség) egyike sem érvényesül mechanikusan, hanem ezek együttes összevetésének forráskritikai gyakorlatra vetített logikai hálójából születik meg az egyedi döntés, amelyben különösen nagy hangsúlyt kap a primér információkra (pl. anyakönyvekre) történő pontos hivatkozás.

Sok minden azonos vagy egy árnyalatnyit eltérő a Magyar Életrajzi Kalauz és a Magyar Életrajzi Index keresési rendszerében, de jelentős eltérések is adódnak. A Magyar Életrajzi Kalauz lehetőséget biztosít az időintervallumra történő keresésre, továbbá a kapcsolódó tételszámokat is közlő indexlistákból való kiválasztás módszere a használókat pozitív módon orientálja a sikeres keresési stratégia kialakításában.

A Magyar Életrajzi Index és a Magyar Életrajzi Kalauz hasonló profilja és egy irányba mutató céljaik révén egymás természetes szövetségeseivé válhatnak. Magunk részéről messzemenően egyetértünk az elemző recenzens másfél évtizede megfogalmazott gondolataival: „Az egymással való versengés helyett

ugyanakkor helyesebb lenne az együttműködés, egyik oldalról a nagyobb forrásbázis, az intézményi háttérnek megfelelően rendelkezésre álló készítői gárda, a másik oldalról a nagyobb tapasztalat, a kidolgozott rendszer, az ügy iránti elkötelezettség.”⁹³

A Magyar Életrajzi Kalauz részéről eddig sem volt és a továbbiakban sem lesz akadálya az együttműködésnek. Bennünket nem kötnek presztízs szempontok és az ügy sikerébe vetett hit átsegíthet az együttműködés kimunkálása során adódó nehézségeken.

5. Külföldi biográfiai indexek

A nemzetközi életrajzi indexek egyre gazdagodó listájáról – hagyományaik és ismertségük miatt – a két legfontosabb adattárat, az Amerikai Egyesült Államokban készülő „*Biography Index*”-et és a Németországban épített, újabban „*World Biographical Information System*” rendszer elemeként működő „*World Biographical Index*”-et kell kiemelnünk. E két külföldi reprezentáns közül a számunkra aktuális állapotában elérhetőbb és reprezentációjában az egész világra kiterjedő, így önálló magyar életrajzi archívumot (*Ungarisches Biographisches Archiv*) is üzemeltető World Biographical Index tartalomszolgáltatási eszköztárát vesszük górcső alá, részben az általunk alkalmazott megoldások szemüvegén keresztül.

5.1 World Biographical Index

A müncheni székhelyű K. G. Saur Verlag egyetemes „biográfiai könyvtárának” részeként folyamatosan fejlesztett biográfiai index. A „World Biographical Information System” égisze alatt immár lassan mintegy 9 millió digitalizált szócikket tesz hozzáférhetővé. Gigantikus nagyságára jellemző, hogy a több mint 10 ezer feldolgozott forrásmű 44 nyelven 17 ezer kötetet ölel fel. Az archívum háttérbázisát az 57 nyelvi-területi preferenciák alapján digitalizált mikrofilm archívum⁹⁴ képezi, amely szócikkek millióit tárolják a 16. század közepétől a 20. század végéig. A világ legteljesebb életrajzi adattára képes valamennyi ország és térség biográfiai arculatának tükrözésére. A szócikkekhez kapcsolódóan az eredeti dokumentumok nyomtatott változatának hasonmása is megjeleníthető a képernyőn. A világ archívumain belül a „Hungarian Biographical Archive” 152 forráskiadványt tár fel és tesz teljes szövegében elérhetővé az 1559 és 1995 közötti időszakból. Egy kicsit korábbi, az 1990-es évek közepéről származó verzió 127 forrásból álló jegyzékét⁹⁵ részletesen tanulmányozva minden-

esetre roppant meglepő megállapításokat tehetünk a kiválasztott források jelentőségére és reprezentativitására vonatkozóan.

Boldog lennék, ha valaki elmagyarázná, hogy a sport területéről egyedül felvett kiadványként miért *Mező Ferenc* magyar olimpiai bajnokokról szóló angol nyelvű 1955-ös „aranykönyve”⁹⁶ az egyetlen számításba vett önálló sporttárgyú forrás, holott például *Havas László* 1982-es sport aranykönyve⁹⁷ sokkal frissebb és teljesebb, hiszen kiterjed az olimpiai dobogósokon túl az érmesekre a felnőtt és korosztályos világ- és Európa-bajnokságokon, ráadásul még címében is rimel kiválasztott elődjére...

Igazi fejtörést okozott számomra az is, hogy mi lehetett az oka annak, hogy az Osztrák-Magyar Birodalom 1750–1880 közötti bencés szerzetes íróit szemlélő 1881-es összeállítás⁹⁸ helyet kapott a válogatásban, ugyanakkor a magyar vonatkozásban teljesnek tekinthető 1986-os kiadású bencés névtár⁹⁹ fel sem merült.

A fájdalmas hiányok szinte minden területen hosszan sorolhatók lennének, ugyanakkor *Herczeg Ferenc Tisza Istvánról* szóló kötete, *Lyka Károly Munkácsy* monográfiája vagy *Szigeti Kilián* „Régi magyar orgonák”-ról szóló sorozata, illetve az író-olvasó találkozó rendezésének módszertanáról szóló könyv¹⁰⁰ ott díszileg a listában...

A legfrissebb információkhoz történő hozzáférés érdekében 2018 márciusában teszteltem a világ legnagyobb életrajzi adattárát¹⁰¹ az ELTE Savaria Egyetemi Könyvtár IP címtartományából. A biográfiai adatbank több mint 6 millió személyről 8,5 millió életrajzi szócikket tartalmaz. Mielőtt konkrét kereséseket bonyolítottam volna le, táblázatosan összehasonlítottam a World Biographical Index (WBI) és a Magyar Életrajzi Kalauz keresési skáláját:

Összehasonlítás		
	WORLD BIOGRAPHICAL INDEX	MAGYAR ÉLETRAJZI KALAUZ
Stíl. hely (megforrás)	---	+
Születési helység	---	+
Születési időpont	év	év, hónap, nap
Halál/ozási időpont	év	év, hónap, nap
Álnév	---	+
Kínóretessék	---	+
Adattérítések	---	+
Egyéb (diszkrét) adatok	---	+

7. ábra

A WBI és a MÉK adattartalmának összehasonlítása

Elsőként az adatok aktualizálásának gyakoriságát vizsgáltam meg. A halálozási év indexét faggatva – időben visszafelé haladva – arra voltam kíváncsi, melyek voltak az utolsó, „legfrissebb” halálozási

időpontok. 2017-ben az egész világon 42 személy halálozási évét tartja nyilván!):
elhunyta regisztrálták (a MÉK tavalyról 273 személy

Biographical Search > Biographical Search Results

Print / Email / Save PDF / Marked Documents / Previous Searches

[+biographicYearsDeath:2017]

Mark All 1 GO /1 Total results: 42 Hits 50 Sort by: Name

#	Name	Occupation	Year	Archive	Full Text
1	Alexander, David Crichton	major-general	1926	British Biographical Archive	
2	August, Erdmut Christian	Theaterintendant, Theaterregisseur	1931	Deutsches Biographisches Archiv	
3	Bennett, John Alfred Everest	painter	1919	American Biographical Archive	

8. ábra

A WBI találati listája a 2017-ben elhunytakról

Láttam, hogy túl nagy igényekkel nem célszerű felzsef (1932–1993) adatait kerestem:
lépni, ezért bő két évtizeddel halála után, Antall Jó-

View Digitized Article(s) from Archive

Mark document

Name: Antall, József jun.

Gender: male

Year of birth: 1932

Year cited: 1990

Occupation: Historiker, Bibliothekar, Museumsdirektor, Parlamentsabgeordneter, Premierminister

Occupation classification: Historians, Archeologists, Ethnologists, Heraldists (503); Librarians and Library Specialists (592); Museum Specialists (593); Delegates, Representatives (326); Statespersons, Politicians (321)

Archive: Ungarisches Biographisches Archiv (UBA)

Fiche Location: 14.407-408

Short title(s) of source(s): Ki kicsoda 1990; Fekete 3

Short title: Ki kicsoda 1990

Source Citation: Magyar ki kicsoda 1990 : Több mint 6000 élő magyar személy életrajza. - Budapest : Texoft Lang, 1990

Short title: Fekete 3

Source Citation: Prominent Hungarians home and abroad. - 5th ed. - Budapest : HVG, 1991

Document ID: M2681

9. ábra

A WBI rekordja Antall Józsefről

Meglepő, hogy egyetlen olyan forrást sem leltek a névbank kompetens szakszerkesztői, amiből kiderülhetett volna, hogy az egykori magyar miniszterelnök már nincs az élők sorában! Esély sincs arra, hogy megkérdőjeleznek, pedig egy kiváló tematikus, kormányszati archontológját¹⁰² örömmel ajánlottam volna

a figyelmükbe az ilyen félrevezető pontatlanságok kiküszöbölésére... Ha *Gulyás Pál* „Magyar írók élete és munkái” című sorozatának 17 kötetéből volt energiájuk 50 165 személy adatait rögzíteni, akkor némi szakszerű forrásjegyzék-revizió sem ártott volna.

Biographical Search > Biographical Search Results

Print / Email / Save PDF / Marked Documents / Previous Searches

[+biographicShortTitles:gulyas]

Mark All 1 GO /1004 Total results: 50165 Hits 50 Sort by: Name

#	Name	Occupation	Year	Archive	Full Text
1	Aaron, Vasile	Rechtsanwalt, Dichter, Dramatiker, Übersetzer	1770	Ungarisches Biographisches Archiv	
2	Aba, Gyula	Lehramtsanwärter, Dichter	1934	Ungarisches Biographisches Archiv	
3	Aba, János	Beamter, Publizist, Dichter	1903-1918	Ungarisches Biographisches Archiv	

10. ábra

A WBI találati listája Gulyás Pál „Magyar írók élete és munkái” című művéből

A reprezentativitás semmibe vétele mellett az aránytalanságok olyan tömegével találkozunk, amelyek aprólékos elemzésére nincs lehetőségünk. Mivel a feldolgozott források áttekintésére nem nyújt lehetőséget az adatbank, ezért a ködszerű rövid címek („short list”) alapján lehet kibogarászni a hivatkozások mögött rejlő műveket. Mindenesetre rendkívül figyelemre méltó *Schöpflin Aladár* irodalomtörténeti jelentőségének korántsem nevezhető, mindössze 9 oldal terjedelmű kiadványának¹⁰³ kiemelt fontosságú

kezelése; vajon milyen különleges szempont indokolhatta, hogy a három, bár kétségkívül kiemelkedő szerzőről szóló füzetke kihagyhatatlan volt? Még fel sem ocsúdhatunk meglepetésünkből, amikor újabb gyöngyszemet találunk ugyanezzel a „forrással” kapcsolatban. Logikusnak tűnt volna, hogy a címben szereplő három költőóriás szerepel a mű alapján feltártak listáján, de vaskos meglepetés éri a gyanútlan böngészőt:

Biographical Search > Biographical Search Results

Biographical Search Results

1 - 5 of 5 GO

[(biographicShortTitles:"Schoepflin 1" ...

Mark All Sort by: Name

#	Name	Occupation	Year	Archive
1	Adv. Endre	Jurist; Journalist; Dichter	1877	Ungarisches Biographisches Archiv
2	Babits Mihály	Dichter; Romancier; Essayist; Übersetzer	1883	Ungarisches Biographisches Archiv
3	Kovács Endre	Historiker; Dichter; Prosaist; Journalist; Übersetzer	1911	Ungarisches Biographisches Archiv
4	Major István	Politiker	1887	Ungarisches Biographisches Archiv
5	Móricz Zsigmond	Journalist; Prosaist; Dramatiker	1879	Ungarisches Biographisches Archiv

1 - 5 of 5 GO

11. ábra

A WBI találati listája Schöpflin Aladár művéből (2014. április 4.)

Bár semmiféle magyarázat nincs rá, hogy *Kovács Endre* és *Major István* miként soroltatott e tételhez, de úgy látszik, hogy ez sem a szerkesztőket, sem a használókat nem zavarja...

2018-ban újfent rápillantottam a WBI eme „koronagyémántjára”, de alig hittem a szememnek az 1685 tétel láttán:

Biographical Search > Biographical Search Results

Print / Email / Save PDF / Marked Documents / Previous Searches

[(biographicShortTitles:schöpfung 1)]

Mark All 1 /34 Total results: 1685 Hits: 50 Sort by: Name

#	Name	Occupation	Year	Archive	Full Text
1	Abday, Sándor	Schauspieler; Dramatiker; Theaterdirektor	1800	Ungarisches Biographisches Archiv	
2	Abonyi, Géza	Schauspieler	1892 (n.a. 1894)	Ungarisches Biographisches Archiv	
3	Abonyi, Lajos	Komitatssubnotar; Landwirt; Prosaist; Dramatiker; Übersetzer	1833	Ungarisches Biographisches Archiv	

12. ábra

A WBI találati listája Schöpflin Aladár művéből (2018. március 21.)

Remek összehasonlítási lehetőséget kínál a World Biographical Index és a Magyar Életrajzi Kalauz között a „Foglalkozás” kategória újdonságnak számító, más biográfiai indexekben nem található osztályozási rendszerének egymásra vetítése. A WBI komplex besorolási indexéből a sportot bontottuk ki az összevetés érzékeltetésére (lásd 13. ábra). Nem kell sasszem ahhoz, hogy a MÉK jelen dolgozatunk későbbi részében található részletezettsége

fényévekkel felülmúlja a világindex alaposságát. Összességében a World Biographical Index, mint a világ vezető életrajzi indexének felülmúlhatatlan előnye hatalmas méretében és a mögötte álló forrásbázis azonnali elérhetőségének biztosításában áll. Kompetenciánk csak a magyar anyagra terjedhetett ki, de az adattartalom teljessége és a forrásbázis aktualizálása terén is bőven akadhat hiányérzetünk.

Occupation Classification Index	
+ Expand All - Collapse All	
- ☐ RELIGION (700)	717805
+ ☐ Christian and Jewish Religion (702)	681088
+ ☐ Islamic Ecclesiastics (730)	30120
+ ☐ Hindu Religion (740)	245
+ ☐ Buddhist Religion (750)	7181
+ ☐ Other Religions (790)	234
- ☐ SPORTS AND LEISURE (800)	79007
☐ Sportsmen (801)	63955
☐ Toreros (810)	5155
☐ Coaches, Managers (815)	6446
☐ Sports: Others (820)	8500

13. ábra

A WBI foglalkozási tárgyszójegyzékének részlete

6. A Magyar Életrajzi Kalauz fejlesztésének lehetőségei

A korábbi fejezetek alapján látható, hogy reprezentatív nemzeti biográfiai indexünk felépítése, illetve visszakereső rendszere több évtized alatt szilárdult meg, és ez a gyakorlatban bizonyított, kikristályosodott stabilitás fontos tényező a használók számára. A működtetéshez kapcsolódó gazdag tapasztalataink, tanulmányaim és nem utolsósorban e tanulmány színvonalas elkészítése arra ösztönzött, hogy több vonatkozásban újra gondoljam az eddigi struktúrát. Nem kardinális jellegű változtatásokról van szó, hanem a használói kényelem fokozását célzó módosításokat szeretnénk bevezetni az adattár következő verziójában. Terveinkben részben egyes adatszoportok adatstruktúráinak további, egységesített szemléletű pontosítása szerepel, részben pedig a leválogatási technológia repertoárjának bővítése és pontosságának növelése. Kulcskérdés, hogy bármilyen változtatás csak az adatbázis integritásának megőrzésén belül alkalmazható.

6.1 Topográfiai szinkronitás

Az általunk preferált, az adatbázis leírásánál ismertett, használó-központú praktikus területi besorolási elvet kiegészítve szeretnénk lehetőséget teremteni arra, hogy az adott személy korában ténylegesen működő területi beosztás szerint is hozzáférhető legyen az adott személyhez kötődő helynév. Terveink szerint nem lecserélni kívánjuk jelenlegi megoldásunkat, hanem további keresési alternatívát kínálni a felhasználók számára. E fejlesztési modul többféle alternatív, egymással is kooperáló módon valósítható meg:

- 1) a műfaji azonosságra alapozva a Petőfi Irodalmi Múzeum e vonatkozásban magas szintű szolgáltatást biztosító Magyar Életrajzi Indexével történő kooperáció révén,
- 2) a szabványos alapokon nyugvó Geotaurusz és geohistaurusz¹⁰⁴ alkalmazásával,
- 3) szemantikus kapcsolat a Nemzeti Névtér geográfiai csatornájával, a Földrajzi névtérrel (<http://o-o-o.hu/geo>).

6.2 Áttekinthetőség fokozása az egyes adatmezőknél

Bizonyos meghatározott keretek között épülő mezők (indexsorok) esetében a keresési stratégia kialakítását támogató eszközként kiemelten hasznosnak tartjuk az adatok strukturált, az adott keresési mező jellegzetességeihez igazodóan rugalmasan hierarchizált formában történő áttekintését. Ezek az úgynevezett mellék adattárak jellemzően hiányoznak még a legismertebb hazai és nemzetközi adatbázisok rendszeréből is. Létrehozásukat követően folyamatos karbantartást igényelnek és logikai keretek közé helyezik a teljes szövegű keresések világában egyébként könnyű kézzel végzett indexelési technikákat. Első ízben a következő oldalakon adunk ízelítőt a foglalkozások egységes rendszerben történő kategorizálásáról,¹⁰⁵ illetve fontos iránytű a források területi (geográfiai) és szakterületi (tematikus) megoszlását bemutató összeállításunk.¹⁰⁶ Reményeink szerint mindkettő olyan fontos hozzáadott értéket képvisel, amely hasznosan kamatoztatható a böngészés és a releváns találatok keresésének folyamatában.

6.2.1 A foglalkozások tárgyköri hierarchikus jegyzéke

Az adattárunkban jelen pillanatban található 976 foglalkozás és/vagy működési terület áttekintéséhez innovatív fejlesztésként egy rugalmasan hierarchizált foglalkozási hálót hoztam létre. Nem volt egyszerű beilleszteni az összes felmerült foglalkozást egyetlen koherens struktúrába, de létrehozása jelentősen hozzájárul a használói komfort fokozásához. A rendszerben *nyomatott nagybetűkkel jelöltük azokat a foglalkozási fogalmakat, amelyek a rendszerező tájékoztatást segítik, de mögöttük tényleges személyek nem találhatók* adatbázisunkban. Egyes tárgykörök esetében szükségszerűen élnem kellett a *többes besorolás* lehetőségével. Például ilyen az ALKALMAZOTT TUDOMÁNYOK → Mérnök → Agrármérnök → Mezőgazdasági gépészmérnök, illetve az ALKALMAZOTT TUDOMÁNYOK → Mérnök → Gépészmérnök → Mezőgazdasági gépészmérnök útvonal. Egymástól távolabb eső ágakra illusztráció: ALKALMAZOTT TUDOMÁNYOK → Orvos → Sportorvos, illetve SPORT → Sportorvos megközelítés. Természetesen különféle kapcsolódó tezaurusok léteznek, de a lexikográfiai művek, illetve a belőlük készített adatbázisok esetében hasonló kidolgozottságú foglalkozási hálóról nincs tudomá-

som. Biztos vagyok abban, hogy vannak vitatható besorolások, de az alapvető logikai megközelítés filozófiájának progresszív jellege véleményem szerint vitathatatlan.

Ízelítőként a korábban említett sport szakterület foglalkozási besorolásából egyetlen „sportág”, a *természeti sport* kategória kibontásán keresztül szeretném felvillantani a rendszer alkalmazásából származó előnyöket. A World Biographical Index bemutatott rendszeréhez viszonyítva – stílszerűen szólva – ég és föld a különbség kidolgozottság tekintetében a Magyar Életrajzi Kalauz javára.

1.1. TERMÉSZETI SPORT

1.1.1. Hegymászó

1.1.2. LÉGISPORT

1.1.2.1. Ejtőernyős

1.1.2.2. Léggömbrepülő

1.1.2.3. Rádiótávíráz

1.1.2.4. Repülőmodellező

1.1.2.5. Sárkányrepülő

1.1.2.6. Siklóernyős

1.1.2.7. Sportrepülő

1.1.2.8. Vitorlázórepülő

1.1.3. Sziklaugró

1.1.4. Tájfutó

1.1.5. TÉLISPORT

1.1.5.1. Bobversenyző

1.1.5.2. Gyorskorcsolyázó

1.1.5.3. Jégkorongozó

1.1.5.4. Kutyasánversenyző

1.1.5.5. Műkorcsolyázó

1.1.5.6. Síelő

1.1.5.7. Sífutó

1.1.5.8. Sílövő

1.1.5.9. Síugró

1.1.5.10. Snowboardozó

1.1.6. VÍZISPORT

1.1.6.1. Búvár

1.1.6.2. Búvárúszó

1.1.6.3. Evezős

1.1.6.4. Hajómodellező

1.1.6.5. Horgász

1.1.6.6. Kajakozó

1.1.6.7. Kajakpólós

1.1.6.8. Kenus

1.1.6.9. Kite versenyző

1.1.6.10. Motorcsónakversenyző

1.1.6.11. Műugró

1.1.6.12. Szinkronúszó

1.1.6.13. Szörföző

1.1.6.14. Úszó

1.1.6.15. Vitorlázó

1.1.6.16. Vízilabdázó

1.1.6.17. Vízisízó

6.3 Leválogatási finomhangolás

A visszakeresési rendszer felhasználóbarát módosítására számos opció áll rendelkezésre. Látszólag a legegyszerűbb, demokratikus és generális megoldás az, ha a kortrendnek megfelelően (lásd még Google-szindróma) létrehozunk egy „Keresés az adatbázisban” univerzális, teljes szövegű keresőmezőt. Az már egy más kérdés, hogy a kódok, rövidítések és különféle típusú adatok (akár indexláncból kiválasztott) találati dzsungelében mennyire könnyű a dolga az érdeklődőnek. Ha bizonyos adatmezőkre szűkítjük a keresést, akkor pedig gyakorlatilag ugyanazt hajtjuk végre, mint a jelenlegi szisztémában.

Hasznosabb fejlesztési irányvonalnak tartjuk, ha az eddigi mechanizmus erőnyeire építve lépünk tovább a teljesség és pontosság biztosítása érdekében. Fejlesztési szakaszban tart a keresőrendszer megújítása, amelyről jelzésként egy felületrészletet mutatok be:

14. ábra

A MEK megújuló keresési felülete

Miben különbözik az új metódus az eddigiektől? Két fontos változást kell kiemelni: a névre történő keresés megújítását, valamint a dátum megadási lehetőségek kibővítését.

A) Név alapján történő keresésnél a következő „wildcard” karakterek lesznek alkalmazhatók a jelenleg választható opciók mellett:

„%” (százalék): tetszőleges tartalmú és bármilyen hosszúságú szöveg állhat a helyén. Például: %kere% alapján történő keresés találatokat eredményez a Szentkereszti, Szekeres stb. családnevek esetében vagy a Keresztély utóneveknél. Érdekes minél több karaktert kitölteni, mert a speciális esetek kivételével az adatbázis méretéből adódóan hatalmas találati listákat kapunk. (A fenti esetben 1209, a keresési kritériumnak megfelelő személyt regisztráltunk.)

„_” (aláhúzás): egyetlen tetszőleges karakter állhat a helyén és egymás után pontosan anynyi karaktert jelöl, ahányszor alkalmazzuk. Körültekintő használata javasolt az olyan tömeges nevek esetében, amelyek több változatban is szerepelhetnek az adatbázisban: például Ková_ jelöléssel egy ütemben leke-

restethetjük a Kovách, Kovács, Kováts nevű embereket.

A használói komfortfokozatot növelő tervezett módosításunk szerint a név alapján történő keresés kiterjesztett leválogatási algoritmusában a „Név” mező mellett a „Névváltozatok” mezőben található információk is feldolgozásra kerülnek.

B) Dátum megadási metódusok esetében három lehetséges megközelítéssel kombinálódhat a jelenleg rendelkezésre álló eszköztár:

1) *Pontos érték*: a találatoknál a dátum egyes összetevőinek (év, hónap, nap) pontosan meg kell egyezniük a megadott értékekkel. Alapesetben természetesen konkrét idősorhoz köthető adott napot keresünk, de újdonságnak számít, hogy bármely mező üresen hagyható. Példák:

- {1956 ; üres ; 14} : 1956-ban bármely hónap 14-én
- {üres ; 06 ; 11} : bármely év június 11-én
- {üres ; 12 ; üres} : bármely év decemberének bármelyik napján

2) *Dátum intervallum*: A megadott -tól -ig értéket összefüggő időintervallumként értelmezi. Ebből következően a hiányos kitöltések-nél csak egy értéket szabad megadni vagy szerepelnie kell a hónapnak és a megfelelő mezőpárok kitöltöttségének egyezniük kell. A megadott időszak végpontjai az intervallumhoz tartoznak. Példák:

- {1964 ; 05 ; üres} – {1970 ; 09 ; üres} : 1964 májusa és 1970 szeptembere között
- {üres ; 05 ; 02} – {üres ; 09 ; 13} : bármely év május 2-a és szeptember 13-a között

3) *Mező intervallum*: A megadott értékeket a program ebben az esetben nem dátumként értelmezi, hanem a megfelelő mezőpárokat értékeli ki. A kitöltetlen mező az adott irányból nem korlátozza az eredményhalmazt. A megjelölt intervallum végpontjai a releváns találati halmazhoz tartoznak. Példák:

- {1964 ; üres ; 11} – {1970 ; üres ; 12} : 1964 és 1970 között november vagy december hónapokban
- {üres ; üres ; 30} – {1970 ; üres ; üres} : legfeljebb 1970-ben, bármely hónap 30. vagy 31. napján

A vázolt visszakeresési algoritmusok szinte már adatbányászati módszerekkel teszik lehetővé az adatbánkunkban rejlő információs értékek kiaknázását.

6.4 Műfaji összegzés

A szakirodalom minimális elvárásai alapján szigorúan véve elég lehet egy biográfiai index létrehozásához a besorolás alapjául szolgáló név mellett a születési és halálozási adatsorok közlése, a foglalkozás(ok) felsorolása, valamint a kapcsolódó források kódjainak feltüntetése egy adott személy beazonosításához.

A biográfiai index különböző módszertani szintjei az alábbiak szerint határozhatók meg. Alap kategóriában fapados és funkcionálisan félmegoldás a szűkített terjedelmű megközelítés. Ez csupán a születési és halálozási információkat, a foglalkozási kategóriát, valamint a forrásokat tartalmazza. Széles körben javasolható az alap kategória kibővítése születési hely hiánya esetén a működési helyre vonatkozó adatokkal, továbbá az adateltérésekre vonatkozó közléssel és a névváltozatok és álnévek adatsorával (standard közép kategóriás, megbízható rendszerként). Felső kategóriás, prémium, de egyáltalán nem luxus megoldásként az általunk alkalmazott komplex feltérési (adatbányászati) modell alkalmazható, amely számos járulékos tájékoztató pontot képez önállóan vagy a többi adatsorral összefüggésben.

7. A Magyar Életrajzi Kalauz jövője

A reprezentatív nemzeti digitális névkataszter három évtizedes, majd egy emberöltőnyi fejlődés után jutott el arra a szintre, hogy megkerülhetetlen tényezővé vált az általános, illetve különösen az élettrajzi tájékoztatás területén. Sokoldalú és gazdag szolgáltatási potenciálja révén nem csupán a magyar könyvtárügyben tekinthető gyors, korszerű és hatékony információforrásnak, hanem – digitális panteonként – a kollektív nemzeti emlékezet biográfiai megőrzésének is eszköze lehet. Tisztában vagyok azzal, hogy a továbbiakban egyszemélyes szabadidős vállalkozásként, „one-man-show” gyanánt hosszú távon nem biztosítható a fenntarthatósága. Rendszeres bővítése, retrospektív kiegészítése, folyamatos aktualizálása intézményi háttér nélkül nem garantálható. Ennek érdekében bárkivel hajlandó vagyok együttműködni egymás érdekeinek tiszteletben tartásával.

7.1 Felhasználási lehetőségek

Eddigi gyakorlatunk alapján a „Magyar Életrajzi Kalauz” közvetlen hozzáférése mellett számos másodlagos felhasználási területe kristályosodott ki. Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – ezek főbb csomópontjait veszem számba.

A) Az évfordulónaptárak „az adott hely fontos múltbeli eseményeinek, köztük kiemelkedő helyi személyek születésének és halálának egy meghatározott időtartamra vonatkozó, többnyire kerek évfordulóit közlik. A szóban forgó időszak lehet egy hét, egy hónap, félév, egy év, több – szokás szerint öt – év. Készíthető ún. örök évfordulónaptár is, amely a lezárás időpontjáig minden számottevő eseményt felemlít. E típus jellemző formai jegye: az eseményeket a naptári napok alatt sorolja fel, függetlenül attól, hogy melyik esztendőben történtek. Az egy-egy naphoz tartozó kronológiai adatok időben messze esnek, eshetnek egymástól, akár több száz éves eltérés is lehetséges. Lényegében ez – és az előre jelzés szándéka – különbözteti meg az évfordulónaptárakat a kurrens eseménynaplóktól és a retrospektív kronológiáktól; az utóbbiak ugyanis a tényleges időrendben, egymásutániságukban ismertetik az eseményeket.”¹⁰⁷ Egyre több évfordulónaptár az interneten jelenik meg. Jellemzően indikatív (előrejelző) szolgáltatási típus: meghatározott időszakra és földrajzi egységre vonatkozóan tartalmazza a kapcsolódó évfordulókat. Klasszikus értelemben kereknek a 25-tel osztható évfordulókat tartjuk, de az elmúlt évtizedekben már a 10-zel és 5-tel végződők is teret nyertek, sőt az online kommunikációs térben gyakran már semmiféle ilyen megkötöttséget sem vesznek figyelembe...¹⁰⁸

A „Magyar Életrajzi Kalauz” adatbázisára alapozva első ízben 2004. december 10-én került publikálásra a Kresznerics Ferenc Könyvtár honlapján „A magyarság évfordulónaptára” című összeállítás 2005-ös tárgyévra vonatkozó, kizárólag klasszikus évfordulókat felölelő 2200 tételes jegyzéke.¹⁰⁹ Ezt követően egy évtizeden át évről-évre rendszeresen publikálásra került az időközben 3000 tételesre duzzadt adattár, amelyet gyakran vettek igénybe az érdeklődők határon belül és kívül egyaránt.

Ez az évfordulós adatbank képezte a *Honismeret* című folyóiratban megjelenő, több évtizedes múltra visszatekintő és általam közel egy évtizeden át (2006-tól 2014-ig) szerkesztett 600–1200 tételes „Honismereti évfordulónaptár” alapját, valamint 2008 óta napjainkig a Nemzeti Évfordulók Titkársága gondozásában évente megjelenő reprezentatív *Nemzeti évfordulóink*¹¹⁰ című évkönyv szócikkeinek alapanyagát is.¹¹¹ Az adat-szolgáltatáson túl több éven keresztül a Magyar Távirati Iroda *Évfordulónaptár*¹¹² szolgáltatását

is havi rendszerességgel elláttam olyan kerek évfordulós szócikkkel, amelyek a rendszerük-ből hiányoztak.

B) A Magyar Könyvtárak Internetes Tájékoztató Szolgáltatása (LIBINFO) keretében önkéntes felajánlás alapján az ezredfordulótól részt vettem a kérdések megválaszolásában. Az első öt évben személyesen reagáltam a felmerült biográfiai vonatkozású megkeresésekre, majd a naprakész internetes platform megjelenésekor az elérhetőséget bocsátottam térítés nélkül a könyvtári világháló referensz-team rendelkezésére. Az általam nagyra értékelt innovatív könyvtári szolgáltatás jelenleg biztonsági okokból bizonytalan ideig szünetel.

C) 2010-től két éven át részese lehettem az iGlue online integrált tartalomszervező és kereső rendszer életrajzi háttéradatbázisa megteremtésének. Százazres nagyságrendű személyi adatállományt bocsátottam az általuk igényelt xml formátumban rendelkezésükre és szerződésben vállaltam az adatok rendszeres karbantartását. A „web pillanatragasztó”-nak is aposztrofált szemantikus webkereső rendkívül ígéretesen indult¹¹³ a Vaskó Péter vezette in4 Kft. szervezésében, és nemzetközileg is felkeltette a befektetők érdeklődését, miután egy londoni technológiai innovációs versenyben második helyezést ért el. A szemantikus web magyarországi műhelyeként számon tartott vállalkozásnak azonban olyan mértékű tőkeinjekcióra lett volna szüksége a továbblépéshez, amely nem állt rendelkezésre, pedig Vaskó Péter 2010-ben a *Guardian* című lapban ambiciózusan azt nyilatkozta¹¹⁴, hogy 5 éven belül valamennyi internetes böngészőbe szeretnék beépíteni intel-ligens keresőmoduljukat.

D) Természetes módon adódott számunkra a lehetőség, hogy látván utólag a megjelent életrajzi adattárak hibáit és fogyatékoságait, felajánljuk segítségünket a kiadói szférának életrajzi tematikájú dokumentumaik megjelentetéséhez az adatok pontosításában már a kiadási folyamat szerkesztési stádiumában.

Néhány pozitív tapasztalatról beszámolhatunk, de alapvetően nem érzékelünk együttműködési készséget, pedig praktikus, gyors és olcsó megoldást kínáltunk az adatok nagy tömegű és teljes körű ellenőrzésére.

Sikeres kapcsolatfelvételtől és igazi műhelymunkáról számolhatunk be viszont az *Új magyar művésznévtár*¹¹⁵ tekintetében Lovas Dániellel, a kötet szerkesztőjével és egyik szerzőjével.

Legmerészebb kezdeményezésünk a Magyar Távirati Iroda Zrt. műhelyében működő „*Ki kicsoda*” szerkesztőséggel történő kapcsolatfelvételt volt, amelynek céljaként a Magyarországon egyeduralkodónak számító kortárs életrajzi lexikon anyagának következő kiadásban történő pontosítását jelöltük meg. Miután első levelünkre nagyon hosszú ideig semmiféle visszajelzést nem kaptunk, másodszor már mellékletként csatoltunk egy olyan listát, amelyen az utóljára megjelent kiadásban szereplő, régen elhunyt személyek adatait szerepeltettük, hátha sikerül átlépni szakmai ingerküszöbünket. Finoman jeleztük továbbá, hogy szívesen megosztjuk ezen információkat a sajtóval, ha az MTI-t nem érdekli javítási szándékunk.

A történelmi hűség kedvéért ízelítőként közlök néhány nevet és extrém adatot az általam átadott hosszú listából:

- Csonka Ferenc irodalomtörténész (1916. április 2. – 2000. február 13.)
- Felleg György költő (1919. június 30. – 2000. január 31.)
- Mestyán Gyula gyermekgyógyász (1922. március 7. – 1996. február 8.)
- Mestyán Tibor operatőr (1927. március 7. – 1997. május 9.)

A válaszlevélre nem kellett sokáig várnom, mert e-mailem megérkezése után rögtön kerestek telefonon az együttműködéssel kapcsolatban. A szerződésben rögzített javítási lehetőségek ellenére – látván a javítások és kiegészítések nagy mennyiségét – mindössze a születési adatsorokra (hely és időpont) korlátozva fogadták el a pontosító adatokat, amelyek száma így is meghaladta a 2200-at. Úgy gondolom, hogy nagyon korrekt, tisztességes munkát végeztem, bár sajnáltam, hogy a nemzeti hírügynökséget nem érdekli a szócikkek szövegében szereplő pontatlanságok kigyomlálása. A szerződésben önálló pontként szerepelt, hogy az új kiadásban feltüntetik a nevemet a szerkesztők között. Az „*MTI Ki kicsoda 2009*”¹¹⁶ megjelenésekor azonban hiába kerestem magamat a szerkesztői névsorban. Megtehettem volna, de a többszörös szerződésszegés ellenére nem láttam értelmét, hogy perbe bonyolódjak egy nemzeti intézménnyel, sokkal fontosabb volt számomra a tudat, hogy így is rengeteg általam pontosított adattal jelent meg a talán utolsó nyomtatott általános nemzeti ki kicsoda.

7.2 Együttműködés, kapcsolatok

Szilárd szakmai meggyőződésem, hogy a „Magyar Életrajzi Kalauz” további sorsa az együttműködés különböző köreinek kialakításán fog múlni. Az eddigi évtizedektől eltérően a hangsúlyt az adatgyűjtés helyett (nem elhanyagolva a folyamatos frissítést) sokkal inkább *a partneri kapcsolatok kialakítására* kell helyezni. Mint az előző pontban látható és dolgoztunk korábbi részeiben is utaltam rá, számos gesztust tettem, és eddig is voltak kísérleteim a névkataszter minél sokrétűbb hasznosítására, de e törekvést még inkább tevékenységünk fókuszába kell helyezni. A kapcsolatépítésnek több szintje képzelhető el.

A) A legtermészetesebb módon adódik a biográfiai index műfajával foglalkozó műhelyek közötti együttműködés igénye. Ebben a legszűkebb szakmai körben a „Magyar Életrajzi Index” révén a Petőfi Irodalmi Múzeum, illetve részben a „Hungarika Névkataszter” vonatkozásában, részben pedig nemzeti közgyűjteményi koordinátori szerepkörében az Országos Széchényi Könyvtár lehetnek az érintett partnerintézmények. Az együttműködés koncepciójának kialakításakor érdemes szem előtt tartani Murányi Péternek a magyar időszaki kiadványok cikkeinek bibliográfiai regisztrációja kapcsán megfogalmazott gondolatait: *„vigyázni kell, egy közös rendszerbe való óvatlan beolvasztás esetén sok minden elveszhetne ezekből, mind a kereshetőség, mind a feltárás mélysége szempontjából. Valószínű, hogy az intézmények egyéni érdeke sem tenné könnyen lehetővé, hogy tevékenységük eredménye csak egy közös produktumba kerülne bele, a megfelelő egyeztetés után a párhuzamosságok csökkentése azonban mindenképp az ő érdekük is lenne, megkönnyítené munkájukat, lehetővé tenné, hogy arra koncentráljanak, amit csak ők képesek elvégezni. Ilyen módon összességében ugyanannyi munkával, energiával teljesebbé válhatna a feltárt anyag.”*¹¹⁷ Hiszek abban, hogy az elmúlt évtizedek munkája olyan referenciát képez részemről, amely elégséges municiót szolgáltat az egyenrangú félként történő tárgyalásokhoz. Erre bizonyíték, hogy 2018-ban a „Nemzeti Névtér”¹¹⁸ személyi csatornája építésének az OSZK koordinálásával zajló előkészítésébe bevonták a „Magyar Életrajzi Kalauz”-t is. A mély hálózati beágyazottságú nemzeti szemantikus névtér koncepciója távlatilag sem teszi fölöslegessé reprezentatív nemzeti digitális név-

kataszterünket, mert mind horizontálisan (rekordszám), mind pedig vertikálisan (adatmélység) versenyképes fog maradni.

B) Az együttműködés következő, még mindig a tágabb szakmai berkeken belül maradó köre a könyvtárosokat érintheti. Több fokozatban be lehetne vonni a kulcsfontosságú bibliotékák munkatársait a nemzeti biográfiai index folyamatos fejlesztésébe. Ez első lépésben a nagyobb szakkönyvtárakat és a megyei könyvtárakat érinthetné, de idővel kiterjedhetne a városi könyvtárakra is, mint a földrajzi lefedettség tekintetében az információforrásokhoz lokálisan legközelebb lévő térségi információs központokhoz. Elvileg nyilvánvaló, hogy mindenki egyet fog érteni a kooperáció elvével, a gyakorlati megvalósítás azonban sok tényező függvénye lehet.

Erre figyelmeztet Bényei Miklós, a könyvtári helyismereti munka hazai guruja is immár több mint egy évtizeddel ezelőtt megjelent áttekintésében: *„A kezdeményezések sikertelensége megérdemelné a mélyebb elemzést, hiszen valószínűleg nemcsak a szubjektív tényezők, hanem bizonyos objektív okok is közrejátszottak abban, hogy sem a folyóiratok, sem a hírlapok cikkeinek katalogizálásában nem jött létre az egész országra kiterjedő és tartós együttműködés.”*¹¹⁹ Az együttműködés ösztönzésének a közös munkában való érdekelt-ség megteremtésén kell alapulnia. Ez jelentheti a partnerek részéről a központi rendszer adataihoz a felhasználóknál magasabb szintű, szerkesztői jogosultságokat is biztosító hozzáférést, illetve az ezzel foglalkozó munkatársak munkájának valamilyen szintű anyagi honorálását. Komoly veszély, hogy hézagmentes területi lefedettség nélkül esetlegessé és egyenetlenné válna az adatáramlás, ezért kell legalább megyei könyvtári szinten konszenzusra jutni az együttműködés első lépcsőfokainak kialakításában.

C) Az A és B pontban felvázolt, hagyományos alternatívákon alapuló együttműködési módokatokhoz képest valódi paradigmátikus váltást jelenthetne a „Magyar Életrajzi Kalauz” társadalmasítása, közösségi erőforrásként történő értelmezése. A radikális szemléletváltás beilleszkedne a 21. század gigatrendjeinek egyik legmarkánsabb vonulatába. Ezt – többek között – az jellemzi, hogy *„a régi, vaskalapos, ’tervezd meg és add el’ hozzáállás villámgyorsan átadja a helyét az új, dinamikus, ’vond be és alkossatok együtt’ gazdasági szemléletnek.”*¹²⁰

Eddig sem zárkóztunk el az adattárunkhoz érkező, hitelt érdemlően igazolható javítások és pontosítások rendszerünkbe történő beépítésétől, hivatkozással saját, MÉKADAT elnevezésű adattári forrásunkra. Praktikus eszköz lehet a keresőfelületen egy generatív adatjavítási párbeszédablak kialakítása a felhasználói korrekciók elősegítésére és ezáltal az adatbázis minőségének további javítására.

Elvileg a felsorolt módzatok bármelyike reális alternatíva a „Magyar Életrajzi Kalauzban” rejlő információs potenciál társadalmi hasznosításának megkezdéséhez. Ahogy eddig, ezután sem rajtam fog múlni, hogy sikerül-e partnereket találni a fejlesztési elképzelések minél hatékonyabb valóra váltásához...

8. Összegzés

Dolgozatomban igyekeztem a tapasztalataim alapján elvárható legnagyobb alapossággal áttekinteni a biográfiai index műfajának komplex kérdéskörét. Az elméleti kérdések felvetése után arra törekedtem, hogy minél teljesebb képet adjak erről a roppant sokféle elemet magába ötvöző integratív életrajzi tájékoztatósi lehetőségről. A gyakorlat több évtizedes mezejéről érkezve példák során keresztül próbáltam érzékeltetni az egyes biográfiai indexek által alkalmazott megoldások erőnyeit és kockázatait.

Talán megbocsátható, ha részletesebben foglalkoztam a sorsommal egybefonódott, általam immár három évtizede épített „Magyar Életrajzi Kalauz” reprezentatív nemzeti digitális névkataszterrel. A bizonytalan jövő fényében mindenképpen szakmai és erkölcsi kötelességemnek éreztem, hogy életem delén túljutva az érdeklődő utókor számára megpróbáljam összefoglalni a sok kollégám által is „lehetetlen küldetés”-nek bélyegzett, önként vállalt biográfiai missziós tevékenységem során szerzett tudásomat. Sajnálom, hogy az évtizedek során felhalmozott know-how töredékét tudtam csak felvillantani. Sosem feladatként, hanem felemelő szolgálatként tekintettem az előttem álló munkára. Bízom abban, hogy erőfeszítéseim az utókor szemében nem tűnnek majd hiábavalónak. Tudom, hogy a korszerű feltárás jövője az FRBR modell alkalmazásában van, de abban az útban is hiszek, amin a *Ferber József*ként született *Szinnyei József* indult el.

Egy ilyen nemzeti adattár esetében nagyon fontos a szervezeti és számítástechnikai háttér, de hosszú távon hit és szív nélkül mit sem ér a támogató infrastruktúra. Hangozzék bár patetikusnak, de vállalom, mert tudom, hogy igaz: bár egyre távolabbi winches-

terek tárolják a „Magyar Életrajzi Kalauz”-ban található adatokat, valójában a szívemben őrzöm őket...

Jegyzetek

76. BÉNYEI Miklós: Helyismereti tevékenység a könyvtárakban. Nyíregyháza. Bessenyei, 1994. 104. p.
77. KOVÁCS Ilona: A 20. századi külföldi magyar személyiségek biográfiai adattára = Könyvtári Figyelő, 36. évf. 1990. 5–6. sz. 474. p.
78. KOVÁCS Ilona: A Hungarika Névkataszter mint a helyismereti biográfiai adatgyűjtés forrása. In: Helyismereti Könyvtárak III. Országos Tanácskozása, Tata, 1996. július 17–19. Szentendre, MKE Helyismereti Könyvtárak Szervezete, 1997. 85. p.
79. Hungarika Névkataszter: <http://tinyurl.hu/ipaF/> (2018. február 8.)
80. MURÁNYI Péter: Két biográfiai index adatbázis formájában. A Magyar Életrajzi Kalauz és a Magyar Életrajzi Index = Könyvtári Levelező/Lap, 13. évf. 2001. 7–8. sz. 23–30. p.
81. NAGY Csaba: Magyar Életrajzi Index = Katalist, 1999. január. 15. – <https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/1999-January/009863.html> (2018. február 8.)
82. BÁNKI Zsolt [et al.]: Azonos személyekre vonatkozó név besorolási rekordok automatikus felderítése a PIM adatbázisában = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 63. évf. 2016. 12. sz. 473 p.
83. Petőfi Irodalmi Múzeum: Névtér, irodalmi adattárak: Adatbázisleírások – <https://tinyurl.com/yasp3zzh> (2018. március 16.)
84. NAGY Csaba: Adatbázisok a Petőfi Irodalmi Múzeumban In: Barangolás térben és időben ezer esztendő magyar irodalmában, avagy A tájirodalom a helyismereti munkában. Helyismereti Könyvtárak XII. Országos Tanácskozása. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 2005. július 13–15. Veszprém: Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 2006. 78–82. p.
85. Manno Miltiades rekordja a Magyar Életrajzi Indexben – <https://tinyurl.com/ybe9mp42> (2018. március 16.)
86. HETYEI László: Alberttől Zsengellérig. A magyar labdarúgó-bajnokságok gólkirályai. Bp.: Aposztróf Kiadó, 2010. 197, [3] p., 46 t.
87. Rajczy Imre rekordja a Magyar Életrajzi Indexben – <https://tinyurl.com/y7bluqx0> (2018. március 16.)
88. Olimpiai bajnokok találati listája a Magyar Életrajzi Indexben – <https://tinyurl.com/ybnuxp4q> (2018. március 16.)

89. RÓZSALIGETI László: Magyar olimpiai lexikon. Bp.: Datus Bt., 2000. 268 p.
90. RÓZSALIGETI László: Magyar olimpiai lexikon, 1896–2016: ötkarikás érmeseink. 5. bőv. jav. kiad. Bp., Corvina, 2016. 463 p.
91. Magyarok az olimpiai játékokon, 1896–2016. Bp.: [Magyar Olimpiai Bizottság]. 2017. 543 p.
92. NAGY Csaba: Bibliográfiai és lexikográfiai munkák a Petőfi Irodalmi Múzeumban. In: Az irodalom emlékezete. Tanulmányok az irodalmi muzeológiáról. Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2008. 230–231. p.
93. MURÁNYI Péter i. m. 30 p.
94. <http://www.eisz.hu/hu/licenszek/osszes/WBIS/licenz.html> (2018. március 16.)
95. Az Ungarisches Biographisches Archiv forrásainak jegyzéke a Ráday-gyűjtemény internet-honlapján: <http://radaygyujtemeny.hu/ubaforr.html> (2018. március 16.)
96. MEZŐ Ferenc: Golden book of Hungarian Olympic Champions. Bp., Sport Kiadó, 1955. 131 p.
97. HAVAS László: A magyar sport aranykönyve. 5. jav., bőv. kiad. Bp., Sport Kiadó, 1982. 535 p.
98. Scriptores ordinis S. Benedicti qui 1750–1880 fuerunt in imperio Austriaco-Hungarico. Vindobonae, Woerl, 1881. CXIX, 600 p.
99. A pannonhalmi Szent Benedek-Rend névtára 1802–1986. [Pannonhalmaj]: Szt. Benedek-Rend, 1987. 269 p.
100. PÁL Ottó: Írók és olvasók : író-olvasó találkozók rendezésének módszertana. Bp. TIT, 1964. 102 p.
101. <http://db.saur.de/WBIS/autologin?user=emkny> (2018. március 21.)
102. BÖLÖNY József – HUBAI László: Magyarország kormányai 1848–2004. 5. bőv., jav. kiad. Bp., Akadémiai Kiadó, 2004. 549 p.
103. SCHÖPFLIN Aladár: Ady, Babits, Móricz – Kleine Erinnerungen an drei grosse ungarische Dichter. Bp., Leipzig. Danubia, 1943. 9, 3 p.
104. <http://mek.oszk.hu/00000/00070/html/> (2018. március 16.)
105. <http://tinyurl.hu/luo0/> (2018. március 21.)
106. <http://tinyurl.hu/He8L/> (2018. március 21.)
107. BÉNYEI Miklós: i. m. 209. p.
108. <http://konyvtar.hu/wiki/Évfordulónaptár> (2018. március 21.)
109. Celldömölki országos szolgáltatás: a magyarság 2005. évi évfordulónaptára (Forrás: KIT hírlevél) <http://tinyurl.hu/fqB8/> (2018. március 16.)
110. <http://www.balassiintezet.hu/hu/kiadvanyok/nemzeti-evforduloin/> (2018. március 21.)
111. Ölbei Livia: Szerzetesi alázattal a számítógép előtt = Vas Népe, 56. évf. (2011). 289. sz. (dec. 10.) 10. p.
112. <http://evfordulo.mti.hu/> (2018. március 21.)
113. https://index.hu/tech/2010/05/24/magyarok_fejlesztik_a_webragasztot/ (2018. március 22.)
114. <https://www.theguardian.com/technology/pda/2010/aug/27/iglu-semantic-web> (2018. március 22.)
115. DON Péter – LOVAS Dániel – POGÁNY Gábor: Új magyar művésznévtár: [festők és grafikusok]. 1–2. köt. [Kecskemét], Panton Bt., Cs. B. Bt., 2006. 568 ; 557 p.
116. MTI Ki kicsoda 2009. Bp., Magyar Távirati Iroda, 2008. 1225 p.
117. MURÁNYI Péter: A magyar időszaki kiadványok cikkei a magyar és a külföldi bibliográfiai adatbázisokban. Szombathely: Savaria University Press, 2007. 228. p.
118. <http://syi.hu/ns/> (2018. március 27.)
119. BÉNYEI Miklós: A helyismereti együttműködés irányai = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 11. évf. 2002. 6. sz. 33. p.
120. TAPSCOTT, Don – WILLIAMS, Anthony D.: Wikinómia. Hogyan változtat meg mindent a tömeges együttműködés. Bp.: HVG Könyvek, 2007. 42. p.

Beérkezett: 2018. április 10.

„A hely, ahol élünk”

Könyvtárosok országos helyismereti konferenciája Székesfehérváron

Az NKA Közgyűjtemények Kollégiumához benyújtott pályázatában a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Könyvtár vállalta, hogy 2018. március 5-én országos helyismereti konferenciát szervez a helyi szakemberek és érdeklődők számára *A hely, ahol élünk* címmel. A konferencia szakmai támogatója a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezete volt.

Az „Örökségünk: a múlt és a jövő találkozása” mottóval rendezett szakmai találkozón a könyvtár igazgatója, *Vasné Borsos Beáta Biborka* köszöntötte a vendégeket, majd a város polgármestere, *dr. Cser-Palkovics András* nyitotta meg az egész napos rendezvényt. Köszöntőjében hangsúlyozta a könyvtár kulturális életben és közösségformálásban betöltött szerepét, kiemelve a helyismeret és a helyismerettel foglalkozó szakemberek munkájának jelentőségét és utalt arra is, hogy a rendezvény a Vörösmarty Mihály Könyvtár fennállásának 125 éves évfordulójához is kapcsolódik, hiszen 1893-ban született meg a városban a közkönyvtár gondolata, amikor megrendelték Jókai Mór műveinek nemzeti díszkiadását. A szakmai nap létrejöttéről és tematikájáról *Szőnyegi Hajnalka*, a Vörösmarty Mihály Könyvtár helyismereti és digitalizálási csoportjának vezetője tájékoztatta a résztvevőket. A konferencia első felében a 125 éves Vörösmarty Mihály Könyvtár történetéről hangzott el két előadás. Elsőként a húsz évig Székesfehérváron dolgozó *Kégli Ferenc* bibliográfus, az OSZK nyugalmazott osztályvezetője tartott előadást *A könyvtár, ahol életem* címmel. Felelevenítette a Jókai-jubileum alkalmából megvásárolt száz kötet történetét, és beszélt arról, hogy kezdetben a városi tisztviselők könyvtáraként működött, majd 1931 után, Csitáry G. Emil polgármestersége idején nyilvánították városi közkönyvtárrá, megyei könyvtári funkciót 1952. augusztus 19-én kapott.

Ezután *Szőnyegi Hajnalka Pillanatképek könyvtárunk életéből – Ízelítő egy készülő albumból* címmel tartott vetített-képes előadást. A könyvtár tízezer egységből álló fotógyűjteménnyel rendelkezik. A fotók kb. negyede a könyvtár épületeit, a munkahelyeket és a különféle rendezvényeket örökítette meg, és a jubileumra készülő fotóalbumhoz is ebből a gazdag anyagból válogattak. A fotókhoz az intézmény munkatársai érdekes történeteket is fűztek.

A nap második részében a 21. századi helyismereti munkához kapcsolódóan hangzott el öt előadás. A Szent István Király Múzeum nyugalmazott igazgatója, *dr. Demeter Zsófia* történész a *Helytörténeti fórumok eredményei az értékörzésben* címmel tartott előadást. A Fejér megyei honismereti, helytörténeti munka kezdeteiről, jeles személyiségeiről szólt, majd az évtizedeken keresztül zajló középiskolás honismereti táborok történetét elevenítette fel. A Vörösmarty Mihály Könyvtárban folyó helyismereti munkáról *Farkas Edit* helyismereti könyvtáros beszélt. *A Fejér megyei gyűjteményre épülő honlapunk, és adatbázisaink bemutatása* című előadásában a két év óta működő honlap szerkezetével és tartalmával foglalkozott. *Hajdu Hajnalka: Elkezdjük... Digitalizálunk* címmel a könyvtár digitalizáló tevékenységéről adott tájékoztatást. A szolgáltatások közül a képeslapgyűjtemény és a lapkivágatok közzétételét emelte ki. *Mennyeiné Várszegi Judit* az MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének elnöke előadásá-

ban a kistélepülési könyvtárakban dolgozók számára gyűjtötte össze a helyismereti információval, könyvtári helyismereti tevékenységgel kapcsolatos tudnivalókat, s a helyi együttműködés fontosságát hangsúlyozta és minden dokumentumot, tevékenységi formát Fejér megyei példán illusztrált. *Sándor Tibor*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének vezetője *Helyismeret online – a gyűjtés, a megosztás és a közösségfejlesztés lehetőségei az interneten* címmel tartott előadást. Hangsúlyozta, hogy a technikai adottságok mellett nem érdemes és nem is lehetséges „saját” gyűjteményre törekedni. A hallgatóság figyelmébe ajánlotta az Europeana adatbázisból letölthető térképeket, metszeteket, a Topotéka program fotógyűjteményét, a családtörténeti kutatáshoz pedig a FamilySearch adatbázist. A helyi közösségek bevonhatók és bevonandók a gyűjtemény (pl. a fotóanyag) feldolgozásába, de ehhez megfelelő webes felület kell.

A program záró részében a településeken kiemelkedő munkát végző személyek, közösségek mutatkoztak be. *Gajdó Ágnes* újságíró, szerkesztő *Értékeljük értékeinket! Helytörténeti kutatás Ráckeresztúron* című előadásában mondta el, hogy nagymamája példája vitte közel a helyismerethez, helytörténethez. Elmesélte, hogy amikor jelenlegi lakóhelyére költözött, senkit sem ismert, de ma már a személyes emlékeiket bízzák rá az emberek. Vetítésben bemutatta a ráckeresztúri értéktárban már megtalálható épületeket, eseményeket, szobrokat, könyveket, és megtudhattuk azt is, melyek felvételét fogják most javasolni. *Czöndör Mihályné* a Pusztaszabolcsi Hagyományörző és Hagyományteremtő Alapítvány képviselőjében *Kell egy csapat, kell egy hely... Helytörténet Pusztaszabolcson* címmel tartott előadást. Megtudtuk, hogy a pusztaszabolcsiak közösen dolgoznak azért, hogy a település hagyományai, értékei ne merüljenek feledésbe. Alapítványuk a különböző foglalkozások (pl. családfakutatás, „Hungaricum” játszóház) mellett tapasztalatcsere épülő „Látóutakat” is szervez. 1997-ben kezdték el a *Pusztaszabolcsi füzetek* című sorozat kiadását, melyeket pályázati támogatásokból tudnak megjelentetni.

Az MKE Helyismereti Könyvtárosok tagjai közül többen előadóként vettek részt a rendezvényen, sokan pedig –Tatabányától Szolnokig – a hallgatóság soraiban foglaltak helyet; a Fejér Megyei Honismereti Egyesület tagjai is szép számban voltak jelen. Több kistélepülési helyismereti, helytörténeti kör, szakkör tagjai is részt vettek az eseményen. Bár főleg Fejér megye könyvtárosait hívták a rendezvényre, de a környező megyékből is sokan érkeztek, és végül csaknem százan vettek részt a konferencián.

A helyismeret fontosságáról nem lehet eleget beszélni, arról, hogy miért elengedhetetlen a hely ismerete ahhoz, az emberekben kötődés alakuljon ki közvetlen környezetük, lakóhelyük iránt. A konferencia kitűnő alkalom volt arra, hogy jó példákat, gondolatébresztő ötleteket halljanak a résztvevők, amelyeket mindennapi munkájukban is hasznosítani tudnak.

Szőnyegi Hajnalka
helyismereti könyvtáros (Vörösmarty Mihály Könyvtár)

A második generáció

A második generációs tananyagok alapvető tulajdonsága, hogy

- tartalmuk lineáris és statikus,
- eleve elektronikus író- és szerkesztő eszközökkel készülnek,
- kimondottan számítógépes felhasználásra tervezik.

Ide sorolhatjuk – mint legegyszerűbb példát – a bemutatató-szerkesztő programmal készített és a számítógépen vagy digitális táblán lejátszott elektronikus tartalmakat.

Interaktív, elektronikus tartalom: a harmadik generáció

Harmadik generációs elektronikus tananyaghoz sorolhatjuk azokat, amelyek az alábbi jellemzőkkel bírnak:

- interaktívak (a résztvevő aktív cselekvése szükséges a tanulási folyamatban);
- multimédiásak: (kevesebb) szöveg, (több) álló- és mozgóképek, továbbá hangfelvételek;
- gyakran alkalmaznak hivatkozásokat (a lineáris tanulási modellel szemben ezek hálós jellegűek: lehet „bolyongani”, „ide-oda ugrálni”), önálló tananyagként is megállják helyüket, módszertani útmutatót is tartalmaznak;
- a nyomtatott anyag (ha van) kiegészítheti az elektronikus anyagot, a tanulás és a számonkérés folyamata szorosan összeolvad. (Az egyes ismeretanyag modulokat interaktív teszt zárja le, vagy maga az anyag is olyan, hogy továbblépni csak a tesztkérdések helyes megválaszolása után lehet.)

Kollaboratív, interaktív, elektronikus tartalom: a negyedik generáció?

A technikai/technológiai lehetőségek okozta hatás indirekt módon is jelentős változásokat hozott magával. Az internet – mint kommunikációs közeg – a maga eszközeivel megteremtette a (globális) kollaboráció lehetőségét.

Az oktatás terén ez azt eredményezte, hogy megjelentek az olyan elektronikus tartalmak, akár elektronikus tananyagok, melyek egy közösség produktumai (szemben az előzőleg leírt modellekkel, ahol a tananyag legtöbbször egyetlen szerző vagy egy kis létszámú, zárt szerzői kollektíva terméke).

Az elektronikus tananyag fogalma, típusai

A „elektronikus tananyag” fogalmát nehéz meghatározni. Mivel ez az oktatástechnológia legdinamiku-

sabban fejlődő területe, ezért csak kísérletet teszünk annak bemutatására.

Az elektronikus tananyag pedagógiai elvek alapján, az informatika eszközeivel, didaktikai szempontok mentén felépített oktatási tartalom, amely önálló, módszertani szempontból zárt egységet alkot, de egy vagy több képzéshez is illeszkedhet. Alapvető célja egy adott kompetencia kialakítása, fejlesztése. Felépítését és alkotóelemeit szabvány rendszerezi. Bonyolultsága (alkalmazhatósága, ára és hatékonysága) az egyszerű tartalomtól az összetett szimulációig széles skálán mozog.

Típusukat tekintve lehetnek egyszerű, formázott szöveget tartalmazó, beágyazott képekkel megtámogatott (tankönyvszerű) oktatóanyagok, passzív megtekintésre szánt videofelvételek, esetleg szimulációkat, interaktív elemeket tartalmazó, játékos feladatokkal dúsított komplex anyagok.

Az elektronikus tananyag két sokat használt típusáról

• Szöveges oktatási tartalom

A főleg szöveges részekből álló oktatási tartalom jellemzője, hogy rendszerint multimédiás, interaktív elemek és kommunikációs lehetőségek egészítik ki. A multimédiás elemek beillesztése ideális esetben a tanulás hatékonyságának növelését, az erősebb koncentráció kialakítását célozza meg. Az interaktív elemek a figyelem irányítására, önellenőrzésre, a konstruktív tanulási környezet megteremtésére szolgálnak.

Egy tanegység (tantárgy) – *kurzus* – tananyagának a felépítése:

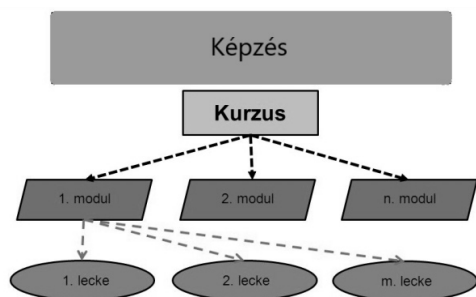
Modul: strukturális egység (témakör), önálló tartalommal nem rendelkezik, tartalmát a leckék hordozzák. Az egy modulba tartozó leckék jellemzője, hogy közöttük tartalmi–logikai kapcsolat van. A modulban a leckéken kívül modulzáró feladatsor is található.

Lecke: A lecke a tartalomnak (és a tanulásnak) az az alapegysége – témája –, amelyet a képzésben részt vevő adott idő alatt meg tud tanulni. Fejezetekre, alfejezetekre, módszertani elemekre osztható.

Módszertani elem: az önálló tanulást támogató, annak hatékonyságát növelő elemek (pl.: videó, kép, animáció, hang, feladat, teszt stb.)

Egy vagy több modulból alkothatunk tehát egy *kurzust*, amely megfelelhet egy tankönyvnek vagy tan-

tárgynak. A több összetartozó kurzusból álló egységet *képzési program*nak hívjuk; célja általában egy adott végzettséghez vagy képesítéshez tartozó tanfolyamok egymáshoz rendelése.

1. ábra

Egy képzési program felépítése

A multimédiás, interaktív tananyagok előállításához a HTML nyelv eszköztársa már nem elegendő, helyét felváltja a HTML5, amelynek használata során nincs szükség *plug-in*ek telepítésére (pl. Adobe Flash, Microsoft Silverlight, Oracle JavaFX), hiszen a szabványban megjelenő új lehetőségeket a web-böngésző programok már alapszolgáltatásként (natív módon) támogatják. A HTML5 és a CSS3 használata optimális megjelenést biztosít – könnyű olvashatóság, egyszerű navigáció a lehető legkevesebb átméretezéssel és görgetéssel – a legkülönbözőbb eszközökön (az asztali számítógép monitorjától egészen a mobiltelefonokig). Egy ily módon tervezett, reszponzív oldal tökéletesen igazodik a megjelenítő eszközhöz, mindezt rugalmas felépítéssel, flexibilis képekkel teszi meg.

• Videó alapú oktatás

A képzéseknél használt videók önálló módszertani elemként, az oktatási tartalmat kiegészítve is megjelenhetnek a szöveges tartalom mellett. Jellemzőjük még – a tartalomtól és az oktatási környezettől függően –, hogy újrahasonosíthatók más tananyagokban.

Az önállóan megjelenő videóknak az alábbi leggyakoribb típusait különböztetjük meg:

1. *tantermi óra*, amely tulajdonképpen egy iskolai óra vagy egyetemi előadás felvétele (osztott felvételen látható a prezentáció is),
2. „*beszélő fej*” típusú videók esetében az oktató irodájában készül a felvétel, és az előadó látható rajta, amint az aktuális tananyagról beszél,
3. *interaktív tábla* típus, amely szöveggel, képpel, animációval adja át a tananyagot,
4. *képernyő-felvétel (screencam)*, amelyben a szá-

mítógép monitorján történő eseményeket rögzítik, magyarázattal ellátva (pl.: hangalámondás vagy feliratozás),

5. *prezentáció* (pl.: ppt vagy prezi) látható a felvételen hangalámondással.

A 2014-ben a *Rochesteri Egyetemen* készült felmérés¹ a hatékony oktató videók jellemzőit az alábbi módon összesítette:

- A rövidebb videók vonzóbbak. Az optimális időtartamot 6 percben állapították meg (3 és 9 perc közötti időtartam a megfelelő), mivel az ennél hosszabb videók esetében csökken a megtekintett percek aránya a videó hosszához viszonyítva.
- A tanulás szempontjából eredményesebbek azok a videók, ahol nemcsak a prezentáció, hanem a tanár is látható. A felmérést végzők azt javasolják, hogy célszerű felváltva vagy egyszerre rögzíteni az előadót és a prezentációt, megtörve ezzel a monotonitást.
- A professzionális stúdiófelvételekkel készült oktatási tartalmakat többen megtekintik, mint a „háziilag” felvett személyesebb videókat.
- A digitális táblához hasonlító környezet kedveltebb, mint az egyszerű prezentáció.
- A MOOC kurzusra tervezett tanórafelvételek népszerűek a képzésben résztvevők körében.
- Azok a videók, amelyekben az előadó gyorsabban és nagyobb beleéléssel beszél, szintén kedveltebbek.
- A résztvevők különbséget tesznek az előadás jellegű videók és a bemutató, demonstráló, úgynevezett tutorial videók között. Az előadásokat általában egyszer nézik meg, a bemutatókat pedig többször is visszajátsszák.

Eddig a lokálisan tárolt vagy internetről elérhető videókról volt szó, de fontos még megemlíteni a videokonferenciát is valós idejű audiovizuális eszközként, amely hatékonyan használható a képzések területén. Míg egy webkamera csak az általa érzékelt képi információt tudja továbbítani, addig a videokonferencia interaktív funkciókat is meg tud valósítani. Ez egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a résztvevők irányítani tudják a távoli videokonferencia-berendezést, több helyszín is összekapcsolható, a résztvevők látják és hallják egymást. Másrészt a konferencia résztvevői fájlokat tudnak küldeni egymásnak, prezentációkat tudnak megtekinteni, meg tudják osztani a képernyőjüket a többiekkel, vagy ugyanazon a fájlon közösen tudnak dolgozni.

Az online virtuális osztálytermek a videokonferencia

rendszerekből fejlődtek ki, kiegészítve az audiovizuális kommunikációt az oktatásban jól használható funkciókkal. A kommunikáló felek rendszerint nem egyenrangúak: az oktató kitüntetett szereppel bír, amely megnyilvánulhat abban, hogy ő az információ forrása, de abban is, hogy az ő feladata a kurzus moderálása. A hallgatók kérdezhetnek az oktatótól, ugyanakkor egy másik kommunikációs csatornán (rendszerint szövegesen) egymással is kommunikálhatnak. Ez a megoldás abban az esetben is hasznos lehet, ha egy résztvevő nem rendelkezik megfelelő szélessávú kapcsolattal.

A szabványokról, röviden

Az e-learning szabványokat az elektronikus tanulási és oktatási környezet kialakításához és a digitális tananyag fejlesztéséhez, működtetéséhez érdemes felhasználni. A szabványos megoldások támogatják a felhasználóbarát környezet létrehozását, megoldják a tananyagok adatcseréjét (export/import) és újra hasznosítását az egyes keretrendszerek vagy moduljaik között.

A tananyagok szabványosításával több cég és szervezet is foglalkozik. Ezek közül a legismertebb az IMS Global Learning Consortium és az ADL (Advanced Distributed Learning) SCORM modellje.

IMS – tartalomcsomag

Az IMS egyik legjelentősebb újítása a tartalom (tananyag) struktúrájának és hordozhatóságának leírása. A tartalomcsomag a kulcs a LMS számára a tananyag lejátszásához. Továbbá a tartalomcsomagban kerül leírásra a tananyag szerkezete, felépítése. A tartalomcsomag tulajdonképpen egy tömörített állomány, amely egyrészt tartalmazza a tananyagelemeket reprezentáló fizikai állományokat, valamint egy metaállományt, amely leírja a tananyag szerveződését. (Bővebben az IMS Global Learning Consortiumról: <https://www.imsglobal.org/>.)

LOM – Learning Object Metadata

Az Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE) fejlesztése az IEEE 1484.12.1 – 2002 Standard for Learning Object Metadata (LOM – szabvány a tanulási objektumok metaadataira). Feladata, hogy biztosítsa a tananyagok és a tananyagelemek visszakereshetőségét, valamint függetlenségét a működtető rendszerektől.

Szabályozza, hogy a tananyagelemekhez

- *hány* fajta metaadatot adhatunk meg?
- *milyen* fajta metaadatot adhatunk meg?
- az egyes metaadat fajtákhoz *milyen értékeket* vehetünk fel?

A LOM összesen 69 fajta adatot határoz meg, ezeket *kilenc csoportba* osztja, melyek a következők:

1. Általános – a tananyagelem elsődleges azonosítására és általános leírására szolgáló szakasz. Az azonosítókön (ID, cím) kívül rövid összefoglalót tartalmaz, azonosítja a tananyag nyelvét.
2. Életciklus – a tananyagelem státuszát, előéletét, verzióját tartalmazza, továbbá a közreműködő személyek, szervezetek adatait és szerepkörét.
3. Meta-metaadatok – ez a rész magáról a metaadatokról ad információt. Azonosítja a használt metaadat-sémát.
4. Technikai adatok – például a formátum és a méret. Itt adható meg a tananyagelem elérési útvonala és a kompatibilitási adatok.
5. Oktatási adatok – itt határozhatjuk meg például a célcsoportot (korosztályt, iskolatípust), a tananyag nehézségi fokát, a feldolgozás várható időtartamát, az interaktivitás mértékét.
6. Tulajdonjogok – itt határozhatók meg a felhasználás feltételei.
7. Kapcsolatok – ebben a szakaszban jelezhetjük az adott tananyagelem más tananyagelemekkel való kapcsolatát, azok adatainak megadásával.
8. Kommentárok – ennek a szakasznak a tananyagelem minősítésében van szerepe. Lehetőséget ad a tananyagelemek véleményezésére független szakemberek vagy szervezetek által.
9. Besorolás – itt adhatjuk meg, hogy a tananyagelem egy, a szervezet által kiválasztott besorolási rendszerben hol foglal helyet. Ez felveti annak a kérdését, hogy melyik rendszer lesz a legalkalmasabb a fejlesztett/használt tananyagelemek besorolására.

Az Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE) oldala: <https://www.ieee.org/index.html>

A Learning Object Metadata szabványról: https://www.imsglobal.org/metadata/mdv1p3/imsmetadata_bestv1p3.html#1622686

SCORM – Sharable Content Object Reference Model

E-learning szabvány, mely a 90-es évek második felében jött létre az Egyesült Államokban. A szabványt az ADL Network szervezet dolgozta ki. A SCORM napjainkra az

egyik legáltalánosabban elfogadott e-learning szabvánnyá vált. Célkitűzései a következők:

- **Működési környezet:** Teljes körű működtethetőség, bármilyen rendszeren futtatható legyen a tartalom anélkül, hogy csorbulna valamelyik funkciója.
- **Hozzáférhetőség:** Bárhonnan elérhető és könnyen megtalálható legyen a tartalom (vagyis a tananyag, illetve a tananyag egy tartalmi egysége).
- **Tartósság:** Az újabb és újabb technológiai változásokat könnyedén lehessen követni vele.
- **Újrahasznosíthatóság:** A tananyag egyes tartalmi könnyedén átdolgozhatók legyenek más kontextus szerint is.

Bár a SCORM nem terjed ki egy e-learning rendszer minden komponensére, mégis használata népszerű a fejlesztők körében. (Bővebben a SCORM oldalán: <https://scorm.com/>.)

Az elektronikus tananyag készítésének lépései

Az oktatási tartalom megtervezését, kialakítását számos modell szemlélteti. Vannak, amelyek az oktatásmódszertant (pl. Bloom, Merill modellek), mások a folyamatszámítást (pl. Walter Dick és Lou Carey modell) támogatják. Természetesen kutató munkánk során találhatunk olyan megoldásokat is, melyek a fentieket egyesítik, mint pl. a Nexius modell.

Az elektronikus tananyagok létrehozása a nyomtatott formában megjelenő dokumentumok kialakításához hasonlóan többfázisú, több szerepkörös, szerepkörönként különböző ismereteket, kompetenciákat igénylő fejlesztési folyamat.

Az egyes fázisok szereplői általában az előző fejlesztési fokozatból vesznek át egy adatcsomagot, amelyen elvégzik saját tevékenységüket, majd a következő fejlesztési állomásra továbbítják a munkájuk eredményét. A papíralapú tananyagok összeállításától eltérően az elektronikus tananyagok előállítása során a szerepkörök átalakulnak, kibővülnek, gyakran jelentősen megváltoznak, teljesen új ismeretek meglétét teszik szükségessé, számos új eszköz és technológia

Elektronikus tananyag

Kézirat

Az elektronikus tananyag háttér dokumentációja. Tartalmazza a tananyag célját, követelményrendszerét, tematikáját, tartalmi elemeinek a leírását.
Szerepkörök: Oktató, oktatásmódszertan felelős, oktatásszervező

Forgatókönyv

A végleges tartalom és a médiaelemek listáját tartalmazza egy adott tananyagfejlesztő rendszerre specializálódva.

Szerepkörök: Oktató, tananyagfejlesztő

Tevékenységterv

A képzésben résztvevők lépéseit rögzíti a tananyagban.

Szerepkörök: Oktató, tananyagkészítő, tananyagfejlesztő, multimédia fejlesztő

Multimédiás elemek

A tananyag multimédiás elemei elkészülnek.

Szerepkörök: tananyagfejlesztő, multimédia fejlesztő.

Az elektronikus tananyag összeállítása

A tartalmi és multimédiás elemek kreatív szerkesztése. A tananyag összeáll.

Szerepkörök: tananyagkészítő, tananyagfejlesztő, multimédia fejlesztő.

A tananyag kipróbálása

A tananyag tesztelése. A cél a hibamentes, stilisztikailag és módszertanilag megfelelő tartalom szolgáltatása.

Szerepkörök: Oktató, tananyagkészítő, tananyagfejlesztő, multimédia fejlesztő, oktatásmódszertan, képzésben résztvevő.

használatát hozzák magukkal, új feladatokat eredményeznek és merőben új kompetenciákat követelnek meg. Azonban egy oktatási tartalom fejlesztésében az sem ritka, ha a szükséges szerepköröknél kevesebb résztvevő dolgozik, így a folyamat, a feladatok gyakran összerosódnak, ugyanannak a résztvevőnek több résztvevő szerepét is el kell végeznie. Előfordulhat, hogy a kézíratot, forgatókönyvet, tevékenységtervet, illetve a multimédiás elemek elkészítését, a tananyag összeállítását ugyanaz a személy végzi.

Az alábbiakban az elektronikus tananyagkészítés egyszerűsített alaplépéseit mutatjuk be.

Mi a teendő a tartalom tervezése előtt?

A tananyagok típusuktól, céljuktól, témájuktól függően más és más tervezési lépéseket igényelnek.

A fentiekől függetlenül azonban a *tartalom megtervezése* előtt tisztáznunk kell az alábbi kérdéseket:

- Mi a *tanulási cél*?
- Kik tartoznak a *célcsoportba*?
- A leendő résztvevők milyen *háttértudással* rendelkeznek?
- Milyen *témákat* szeretnénk feldolgozni, azokat *milyen eszközzel és struktúrában* fogjuk megjeleníteni?
- A tartalmat milyen *módszerrel* szeretnénk *oktatni*?

A tervezés során felmerülő kérdéseket lehetne még folytatni, a válaszokat azonban érdemes egy dokumentációban rögzíteni és a munka során szem előtt tartani.

Az elektronikus tananyag tervezése

A célrendszer rögzítése után, arra épülve, a kézirat elkészítése következik.

Mi a kézirat?

A kéziratírás során jön létre az az oktatási tartalom, amellyel a továbbiakban dolgozniuk kell a tananyagfejlesztőknek. Ez a végleges tananyag háttér-anyaga, szakmai dokumentációja. Ez az oktatási tartalom alakul tovább, ebben a formában még nem rendelkezik az elektronikus tananyagok jellemzőivel, lineáris és statikus. A kézirat szövegezésének kiemelve kell tartalmaznia a lényeges gondolatokat, az alapfogalmakat, és minden olyan tanulási egységet, amely a tananyag sikeres előállításához és használatához tartozik. Szerkesztésében nincs megkötés (pl. elég egy kiadvány elkészítésére gondolni), mégis ajánlott az alábbi elemek használata:

- cím
- tartalomjegyzék
- tartalmi kivonat
- rész, alrész, pont
- név- és tárgymutató (opcionális)
- idegen szavak jegyzéke (opcionális)
- ábrák jegyzéke (opcionális)
- lábjegyzetek (opcionális)
- bibliográfia
- fogalmak és definíciók jegyzéke

A kézirat az alapja a forгатókönyvnek és a tevékenység-tervezésnek, melyek a következőkben leírt szempontok figyelembe vételével készülnek el.

Ebben a fázisban érdemes gondoskodni azoknak az elemeknek a megtervezéséről is, amelyek az oktatási tartalmat kiegészítik, illusztrálják (pl.: kép, videó, animáció, hanganyag, design elemek).

A következő lépés a forгатókönyv és a tevékenységterv kialakítása a kézirat alapján.

Mi a forгатókönyv és a tevékenységterv?

A *forгатókönyv* tükrözi a kézirat szerkezeti felépítését, de azon túlmutat a didaktikai elemek beépítésével. A forгатókönyv elkészítése során jön létre a végleges tartalom és a médiaelemek listája, egy adott tananyagfejlesztő rendszerre specializálódva. A digitális tananyag összeállítása a forгатókönyvben található szövegek, módszertani elemek és multimédia állományok jelölése alapján, azok pontos meghatározásával végezhető el.

A jó forгатókönyv a didaktikai tervezés és a kreatív szerkesztés folyamata közötti kommunikációs eszköz, az elektronikus tananyag gyártásának a dokumentációja. A felépítését tekintve nincs pontos megkötés, a lényeg, hogy a fejlesztésben résztvevők értsék és átlássák a tartalmát.

A tevékenységtervezés során a tananyag kisebb mértékben kiegészülhet, arányait tekintve formálódhat, a belső szerkezete újratervezhető. A tananyaggal párhuzamosan megjelenik a tanulási feladatok sorozata, a képzésben résztvevő online tevékenységének a tervezett folyamata. A *tevékenységterv* azt tartalmazza, hogy a képzésben résztvevőnek mit kell tennie az oktatási tartalommal, milyen tevékenységeken keresztül lehet a legeredményesebb a tanulása. Rögzíti a tanulási feladatok sorozatát, az oktatási tartalmat megjelenítő keretrendszerrel végzett tevékenységek optimális folyamatát. (A megvalósítása programozói tudást igényelhet.)

Az elektronikus tananyag tervezési folyamatában a forгатókönyv és a tevékenységterv elkészítéséhez érdemes sablonokat készíteni. Támogatják a szöveg egységes megjelenését, stílusát és az oktatási tartalom tagolását. A sablonokat MS Word dokumentumként is elkészíthetjük.

A könyvtárosok továbbképzésében használt tananyagok felépítéséhez – az eddigi tapasztalataink alapján – egy egyszerű forгатókönyv kialakítására mutatunk példát:

A tananyag címe

Bevezető

- a tananyag tartalmi összefoglalója
- a tananyag célja (a tananyag elsajátítása után milyen tudás birtokában lesz a képzésben résztvevő?)
- szükséges előismeret/háttértudás
- a tananyag elsajátításához szükséges eszközök
- néhány szó a feladatokról, tesztől
- ajánlott és kötelező irodalom
- az oktató elérhetősége kérdés esetén

I. modul címe

Rövid bevezetőben érdemes leírni a modul tartalmát, célját.

1. lecke címe

A leckéhez kapcsolódó fogalmak

Az oktatási tartalom

Feladat (opcionális)

Ellenőrző kérdések (opcionális)

Irodalom

2. lecke címe

.

.

3. lecke címe

.

Modul szintű összefoglalás (Az egyes modulok végén ajánlott egy összefoglalást írni az eddig tanultakról)

II. modul címe

.

.

A tananyag összefoglalása

Ellenőrző kérdések, feladatok

Kész elektronikus tananyag

Az elkészült forgatókönyv és tevékenységterv alapján össze lehet állítani a kipróbálásra váró tananyagot, amely történhet egyszerű szoftverek segítségével, vagy – az igénytől és az interakcióktól függően – programozói eszközökkel, tudással. Minden esetben tartsuk szem előtt az e-learning szabványok használatát.

Mitől jó egy tananyag?

A következő lépés a tananyag tesztelése, melybe vonjuk be a szakembereket és a képzéseken résztvevőket és véleményük, javaslatuk alapján végezzük el a változtatásokat.

A végső változatnak stilisztikai, műfaji és működési szempontból kifogástalannak, hibátlanak kell lennie.

A tananyagok elkészítésekor, összeállításakor figyelembe kell vennünk, hogy napjainkra a felnőttek tanulási szokásai megváltoztak, az oktatási tartalom tervezése során szem előtt kell tartanunk az interakciókon (cselekvésen) keresztüli tanulás hatékonyságát.

Több mint információátadás

A tartalom tervezése közben gyakran csak az átadandó ismeretekkel törődünk, és nem fordítunk elegendő figyelmet a tanulás folyamatára, vagyis arra, hogyan fogják munkájuk során a képzésben résztvevők ezt a tudást felhasználni és milyen tevékenységeket fognak más módon végezni a kapott tudás birtokában.

A tanulási folyamatot érdemes úgy megtervezni, hogy a képzés során nemcsak információt adunk át, hanem ki kell alakítanunk egy újfajta képességet is.

Egyszerűség és áttekinthetőség

A tananyagok megtervezésénél a webergonómiai szempontokat is figyelembe kell venni.

A figyelem felkeltésére, irányítására és fenntartására felsorolásokat, kiemeléseket, betűtípus formázásokat, színeket, esetenként piktogramokat használjunk.

Maga a tananyag legyen átlátható, moduláris felépítésű. Több kisebb részből álljon, melyek egy jól meghatározható témára, problémára fókuszálnak. Érdemes előre megtervezni a tananyagok elsajátításának a becsült időtartamát, a szöveges és audiovizuális anyagok hosszát. A rövid, tömör megfogalmazás, a megfelelő mértékű, magyarázó jellegű illusztrációval kiegészült tananyagok érthetőbbek, könnyebben elsajátíthatók. A monoton szöveg nehezen tartja fenn a figyelmet, a túl sok multimédiás elem viszont komolytalannak tűnhet, s elveszhet a tananyag és a képzés „súlya”.

Figyelemfelkeltés

A képzésben résztvevők figyelmét már a tananyag elejétől le kell kötnünk. Ehhez elengedhetetlen a jó indítás, amely felkelti az érdeklődésüket és érzelmeiket is kivált. Érdemes a tananyag elején információkat adni arról, hogy mi a tananyag tartalma és célja, milyen képességekre tesz szert, aki elsajátítja azt.

Ismeretek összekapcsolása

Tudatosítsuk a képzés résztvevőjében, hogy a tananyag hogyan kapcsolódik az egyes munkafolyamatokhoz, milyen ismeretekkel egészíti ki az eddigi

tudását, illetve hogyan illeszkedik a szakmai célokhoz. Ezzel nyer értelmet az átadandó kompetencia gyakorlati jelentősége. Ezt akár folyamatábrával, infografikával is szemléltethetjük a képzés elején.

Gyakorlati példák

A tanulási folyamat során egyesek példák segítségével, mások gyakorlati problémák megoldása útján sajátítják el hatékonyabban a tananyagot. A képzések kialakításakor érdemes megtervezni egy tanulási folyamatot, majd úgy alakítani azt, hogy a képzésben résztvevők saját igényeiknek megfelelően tudjanak haladni.

Az elméleti ismeretek mellett példák és feladatok segítségével igyekezzünk gyakorlati tudást is átadni. Ha csupán elméletet közvetítünk, a képzésben résztvevő nem lesz képes összekapcsolni azt a valós folyamatokkal.

Gyűjtjük össze a tananyag kritikus részeit, és ezeket magyarázzuk el alaposabban! Mutassunk be lehetséges megoldásokat az egyes problémákra! Ezekhez érdemes videókat, animációkat használni, vagy akár csak szövegbuborékokban kiegészítő információkat nyújtani.

Próbáljuk minél életszerűbben modellezni a példákat!

Kommunikáció, visszajelzés

A tanulási folyamat során biztosítani kell a kommunikációt az oktató és a képzésben részt vevő között: a tananyag mellett érdemes feltüntetni a képzők, oktatásszervezők elérhetőségét, hogy a képzésben részt vevők el tudják mondani problémáikat, kérdéseiket, javaslataikat. A tananyag végén gondoskodnunk kell annak lezárásról: ez lehet egyszerűen csak a tananyag összefoglalása vagy egy teszt lehetősége.

A képzés végén az aktivitás vagy az elvégzett teszt alapján, személyre szabott visszajelzést is adhatunk, ezzel is kifejezhetjük az átadott ismeretek jelentőségét.

Az elektronikus tananyag összeállításának eszközei

Az elektronikus tananyagok elkészítésénél az első lépés, hogy eldöntjük, melyik szabvány szerint fogjuk összeállítani. Ezt számos dolog határozza meg, a két legfontosabb, hogy melyik LMS/LCMS, illetve melyik fejlesztő rendszer (a tananyagszerkesztést segítő szoftver) áll rendelkezésünkre.

Az LMS/LCMS rendszereknél fontos tudni, hogy

az elkészített tananyagok melyik szabvány szerint importálhatók a rendszerbe. (Hiszen ez alapján tárolhatók, ez biztosítja az együttműködést, a kommunikációt és még sok más funkciót a tananyag és az LMS között.)

A fejlesztő rendszernél fontos kérdés, hogy az általunk választott szabványt támogatja-e, a kezelése felhasználóbarát-e és hogy ingyenes-e vagy sem.

Jó döntés lehet a SCORM használata, hiszen elterjedt szabványról van szó, a legtöbb LMS/LCMS és fejlesztő rendszer támogatja.

Az ingyenes szerkesztő programok közül az eXeLearning-et, a Reload Editort és a CourseLab-ot érdemes kipróbálni.

eXeLearning

Az eXe felhasználóbarát szerkesztőfelülettel rendelkezik, képes SCORM és IMS csomag előállítására.

Az eXe (az eLearning, XHTML és editor szavak kezdőbetűiből alakult az elnevezés) egy jól használható szerzői környezet azon oktatók számára, akik multimédiás webes tananyagot szeretnének készíteni, és nem rendelkeznek HTML ismeretekkel. Segítségével a felhasználó a tananyagnak megfelelő tanulási struktúrát, eszközöket és ellenőrzési lehetőségeket alakíthat ki.

WYSIWYG (what you see is what you get = amit látsz, azt kapod) szerkesztővel rendelkezik, a tartalmat a szerkesztési időben úgy látjuk, ahogy az a böngészőben meg fog jelenni.

Beépített metaadat-szerkesztővel rendelkezik, amely a Dublin Core és LOM leíró elemeit tartalmazza. Segítségével a tananyagcsomag és egy-egy elem is leírható.

Elérhető Windows, Mac OS X és Linux operációs rendszereken. Windows alatt megtaláljuk az úgynevezett „Ready to Run” verzió-t, amely egyetlen fájlból áll, akár pendrive-ról is futtatható.

Reload Editor

A RELOAD editor (Reusable eLearning Object Authoring & Delivery) egy platform független, több szabványt támogató tananyag- és metaadat-szerkesztő program. A támogatott szabványok között – az exe-hez hasonlóan – megtalálható az IMS Metadata, IEEE LOM, IMS Content Packaging 1.1.4, SCORM 1.2 és a SCORM 2004 szabvány is.

A RELOAD az eXe editorral ellentétben sokkal nagyobb betekintést enged az egyes szabványok szerkezetébe, ezért első pillantásra bonyolultabbnak tűnhet a használata. Abban az értelemben nem szerzői rendszer, hogy a tananyag előállítására más alkalmazásokat (weblap szerkesztőket) kell használni. A Reload-nak a tananyagcsomag összeállításánál van szerepe, kezeli a szabványokat.

A fejlesztő rendszer tartalmaz egy WYSIWYG szerkesztőt, amely használatával a folyamatok nagy része néhány klikkeléssel vagy drag&drop funkció segítségével hajtható végre. A beépített metaadat szerkesztőjével a metaadatok elkészítése is egyszerű.

A RELOAD Editor Java alkalmazás minden olyan platformon használható, ahol elérhető a Java Runtime Environment.

CourseLab

A CourseLab könnyen használható fejlesztő eszköz, programozásmentes környezetet biztosít a felhasználók számára.

A CourseLab egy PowerPoint stílusú felülettel rendelkezik, amelyet úgy terveztek, hogy a felhasználók számára a tananyagok egyszerűen és hatékonyan elkészíthetők legyenek. A diákon nemcsak képet, szöveget, médiaelemet, hanem beépített teszteket is el tudunk helyezni. A tananyagok elkészítését sablonok is támogatják.

A program funkcióit fizetős szolgáltatásokkal is bővíthetjük, de a CourseLab ezek nélkül is tökéletesen működik, használatuk inkább a komfortérzetünket növeli.

Tananyagszerkesztés a Moodle-ban

Az ingyenes LMS-ek közül hazánkban a Moodle használata terjedt el. Open source jellege mellett a telepítést követően azonnal rendelkezésre áll gazdag oktatási eszköz választéka. Többek között ez a lehetőség az, amely kezdettől fogva vetélytársai elé helyezi a Moodle-t. Az LMS-ben megszokott oktatásmenedzsment feladatok ellátása mellett lehetőséget biztosít meglévő digitális tananyagok feltöltésére és rendszerezésére, valamint helyben szerkesztett tananyagok előállítására is.

A tananyagok készítésekor elsődlegesen a Moodle beépített, egyszerű szövegszerkesztőjét (HTML-szerkesztőjét) használhatjuk, itt lehetőségünk van az oktatási tartalomban multimédiás elemek és linkek elhelyezésére is. A Moodle-ban készült tananyagok

lehetnek egyoldalas vagy több fejezetből álló, tartalomjegyzékkel összefűzött, szöveges oktatási tartalmak. (Az utóbbi az ún. könyv modul telepítése után lehetséges.)

Az LMS/LCMS rendszerekben rendszerint nem különböztetnek meg ellenőrzési szinteket. A többszörös lektorálási, ellenőrzési folyamat biztosítja, hogy csak tartalmilag és formailag hibátlan tananyagok kerüljenek tárolásra.

A szerzői jog kérdése

A tananyagokat szerzői jog védi, felhasználásuknál erre tekintettel kell lenni. Attól, hogy egy tananyag szabadon elérhető valahol, még nem biztos, hogy mi is átvehetjük és szabadon terjeszthetjük, átdolgozhatjuk. Mindig ellenőrizni kell a felhasználási feltételeket, amelyek sokfélék lehetnek. Attól, hogy valahol már közzétették, nem biztos, hogy a jogtulajdonosok (szerző, kiadó, közreadó stb.) más környezetben is engedik felhasználni ezeket a tartalmakat. Minden újabb megjelenés, közzététel egy újabb felhasználás, amelyhez engedélyt kell kérni, hacsak előre nem jelezték a jogtulajdonosok, hogy milyen mértékben és formában engedélyezik a további felhasználásokat. Viszonylag egyszerű a helyzet, ha CC (Creative Commons) jelzéssel tették közzé a tananyagot, mert akkor szinte azonnal látható, hogy mit tehetünk és mit nem az adott tartalommal.

Maga a tananyag megírása is szerzői jogvédelem alá esik, de ne felejtjük el, hogy a felhasznált elemek – szövegek, képek, videók stb. – is jogvédettek lehetnek. A tananyag írójának a felelőssége, hogy ezekre figyelemmel legyen, és csak olyan elemeket építsen be a tananyagba, amelyek szabadon felhasználhatók vagy amelyekhez rendelkezésre áll a felhasználási engedély.

Ha egy szövegből idéz a szerző, akkor meg kell adni a forrásra való hivatkozásokat. Az idézet mértékére is figyelni kell. Az illusztrációként alkalmazott képeknél is illik megnevezni a kép forrását, valamint a szerzőjét (ha ismert).

A tananyagokban gyakran találkozunk videókkal, animációkkal. Ha ezeket a szerző készítette, akkor vélhetően nincs gond vele, de ha máshonnan emelte be a tananyagba, akkor már utána kell járni a felhasználás jogszerűségének. Vigyázzunk a hivatkozott, de máshol szolgáltatott videókkal is (pl. youtube), mert ezek sem feltétlenül használhatók fel egy tananyaghoz, nem beszélve arról, hogy az értékük, a meg-

bízhatóságuk is nagyon széles skálán mozog, sőt a tartós elérhetőségük is kérdéses lehet. A wikipédia cikkeiben is lehetnek védett tartalmak, javasolt ellenőrizni, hogy lektorált bejegyzésről van-e szó. A hiteles, megbízható források használata a tananyag-
nak is megfelelő hitelességet kölcsönöz.

Lényeges, hogy a tartalom összeállításánál körültekintők legyünk, és vizsgáljuk meg a források szerzői jogi viszonyait, megbízhatóságát, relevanciáját.

A digitalizált dokumentumok számának növekedésével nem mindig tud lépést tartani az időigényes jogtisztázási folyamat. Ha a kiszemelt forrásnak kétséges a jogi helyzete, akkor inkább tekintsünk el a felhasználásától. A nyomtatott könyvekben lévő szellemi termékeket a szerző(k) halálát követő 70 évig védi a szerzői jog. Hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy ha már a megjelenéskor hozzájárult a szerző a közzétételhez, akkor azt újra közzé lehet tenni. A nyomtatott művek esetében a digitalizálás és a közzététel is engedélyköteles, ha még nem járt le a védelmi idő. Az engedélykérés alól ugyan a könyvtárak mentesülnek, ha saját gyűjteményük darabjait digitalizálják archiválás és szolgáltatás céljára, de az írásos felhasználási engedély hiányában csak erős korlátok között szolgáltathatják az ilyen tartalmakat.

Sajnos, a jogtisztázás nem egyszerű folyamat, meg lehetőségen idő- és pénzigényes. Erre a könyvtáraknak általában nincs megfelelő mennyiségű erőforrásuk. Azt sem mindig könnyű megállapítani, hogy egy könyvtári dokumentumnak hány szerzője, szerzői jogosultja van és kik azok. A könyvekben szereplő illusztrációk is okozhatnak gondot: sokszor nem is derül ki egyértelműen, hogy kik a képek szerzői. Mindenképpen körültekintően kell eljárni, és gondoskodni kell arról, hogy mind a kész tananyag, mind annak egyes elemei jogilag rendezett körülmények között kerüljenek szolgáltatásba. Az elkészült tananyag szerzőjével is kössünk felhasználási engedélyt pontosan meghatározva, mire és hogyan használható fel a tartalom.

Összefoglalás

Minden tananyagfejlesztés más, de minden esetben tudatos tervezést, átgondolást igényel. Egyszerre kell érvényesíteni a projektszemléletet és a korszerű tanulásmódszertani, oktatástervezési elveket. A cikk-

ben ismertetett egyszerű lépéseket követve, azokat rugalmasan alkalmazva – a tananyag sajátosságainak megfelelően – bárki képes arra, hogy sikeresen megtervezzen és megvalósítson egy oktatási célú tartalomfejlesztési folyamatot.

Ezek az ismeretek lassan már elengedhetetlenek lesznek azok számára, akik használható tudásközvetítő ismeretek birtokában vannak. Érdemes nekünk, könyvtárosoknak is időt szánni arra, hogy megismerkedjünk ezekkel a lehetőségekkel. A szakmai fejlődésünk érdekében szükségesek a rendszeres belső képzések, az elektronikus tananyagok fejlesztése jó megoldás arra, hogy a hiányzó kompetenciák megszerzését saját időbeosztással, hatékony módszerekkel tegyük meg. Ehhez segítséget ad az e-learning módszertana..

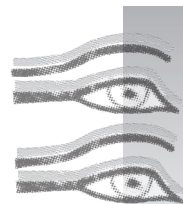
Jegyzet

1. GUO, Philip J. – KIM, Juho–RUBIN, Rob: How video production affects student engagement. An empirical study of MOOC videos. In: *Proceedings of the first ACM Conference on Learning @ Scale, L@S 2014*. March 4-5, 2014, Atlanta, Georgia, USA. New York, 2014. 41–50. p.

Felhasznált irodalom

- ANTAL Péter: Interaktív elektronikus tananyagok tervezése. Eger, Eszterházy Károly Főiskola, 2013. 175 p. (Médiainformatikai kiadványok)
- CZEGLÉDI László: Elektronikus tananyagfejlesztés. Eger, Líceum K., 2011. 130 p.
- FORGÓ Sándor – HAUSER Zoltán – KIS Tóth Lajos: E-learning kurzusok és tananyagok minőségbiztosítási kérdései. Eger, EKF, [2013] 12 p.
- KOMLÓ Csaba – SZABÓ Bálint: E-tanulás, integrált tananyag és tanulásifolyamat-kezelő rendszerek. Eger, Líceum K., 2013. 170 p. (Médiainformatikai kiadványok)
- Oktatástervezés, digitális tartalomfejlesztés. Szerk.: Ollé János, Kocsis Ágnes, Molnár Előd. Eger : Líceum K., 2015. 266 p.
- A pedagógus mesterség IKT alapjai. Szerk.: Forgó Sándor (ápr. 2.)

Beérkezett 2018. április 2.

Az ajánló bibliográfiák mint az olvasóvá nevelés és az olvasói propaganda eszközei az 50-es években*

POGÁNY György

„*A magyar nép olvasó néppé válik, olvasva és tanulva építi a szocializmust*” – jelentette be elégedetten Révai József 1951-ben az MDP II. Kongresszusán.¹ A statisztikai adatok valóban soha nem látott olvasói forgalomról tudósítottak, sorra létesültek a népkönyvtárak és Nemes Dezső kétségtelenül jogosan jelenthette ki 1951-ben, hogy a következő évben nem lesz olyan település Magyarországon, ahol ne lenne könyvtár.² Az adatok mögé nézve azonban nyilvánvalóvá válik, hogy részben a statisztikák „kozmetikázása” révén születtek az imponáló eredmények, illetve a pártállami diktatúra erőfeszítéseinek volt köszönhető az olvasók számának extenzív növekedése. Különböző kampányok, olvasómozgalmak szervezésével valamint a könyvtári propaganda előtérbe állításával fokozták az olvasói aktivitást.³ A korabeli összefoglaló szakirodalom részletesen tárgyalta ennek eszközeit. Eszerint két főága van a tömegnevelő munkának:

szemléltető és szóbeli propaganda. Utóbbihoz nyújt alapvető segítséget az annotált, tartalmi ismertetővel ellátott ajánló bibliográfia, vagyis elsősorban a propaganda eszköze volt és csak másodsorban tájékoztatói segédlet.⁴ A kérdéssel – főleg a korabeli szovjet szakirodalom nyomán – bőségesen foglalkoztak a hazai szerzők publikációi is és nagy számban láttak napvilágot különböző jellegű és célú, az olvasókat orientálni hivatott összeállítások, 1953-ban például több mint 250 ajánló bibliográfia jelent meg.⁵

Az ajánló bibliográfia – vagyis a bibliográfiának az a típusa, amelyik nem az adott kérdés professzionális szakembereinek készül, az irodalmat szelektíven tartalmazza és az egyes tételekhez annotációt közöl – mint sajátos műfaj nem a második világháború utáni években született meg, de vitathatatlan tény, hogy a Rákosi-korszak hazai könyvtárügyében vált kiemelten fontos kiadvánnyá, az olvasók nevelé-

* Az MKE Bibliográfiai Szekciója 2018. március 2-án tartott rendezvényén elhangzott előadás szerkesztett változata.

sének hatásosnak vélt eszközévé és ekkor alakult ki a magyar szakmai terminológiában is az 'ajánló bibliográfia' terminus technicus⁶, illetve gyűjtőnév, ugyanis a műfaj számos alfaját különítette el a korabeli szakirodalom.

Az ajánló bibliográfia kialakulása

Az ajánló bibliográfia – hogy a továbbiakban ezt az általánosan bevett kifejezést használjuk – elődjeinek tekinthető eszközök a XIX. század második felében alakultak ki, a műfaj megszületése szervesen kötődött a korszakban kifejlődő, a közművelődést szolgáló könyvtárakhoz. Elsőként az angolszász típusú public library ismerte fel jelentőségét és szerepét a nem professzionális szakemberekből álló olvasóközönség orientálásában, majd a kontinensen meghatározó helyzetbe jutó, államilag támogatott népkönyvtárakban is keletkeztek a mai értelemben vett ajánló bibliográfiák előzményeinek tekinthető segédletek. Az angolszász, mindenekelőtt az amerikai és az európai összeállítások alapvető elvi különbsége abban ragadható meg, hogy az előbbiek nem szándékoztak nevelni az olvasókat, tájékoztatni, informálni akarták őket és ezzel igyekeztek segítségükre lenni. *Ember Ernő* az ajánló bibliográfia lényegét egyébként a nevelő funkcióban látta és a modern értelemben vett ajánló bibliográfia kialakulásának döntő mozzanatának azt tartotta, hogy összekapcsolódik az olvasók segítésének szándéka a nevelési célokkal.⁷

A XIX. és a XX. század fordulóján közreadott összeállítások két típusba sorolhatók: az egyikbe a korabeli magyar elnevezéssel az ún. mintakönyvjegyzékek vagy „jó könyv”⁸ bibliográfiák tartoztak, vagyis az aktuális könyvkiínálattól jelentősen szelektáló, a válogatás során elsősorban esztétikai és gyakorlati szempontokat figyelembe vevő és erősen értékelvű összeállítások, illetve a társadalom széles rétegeit érdeklő aktuális kérdéseket tárgyaló könyvészetek. Az előbbi típusra jellemző két hazai példa a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa* kiadásában, *Gulyás Pál* szerkesztésében 1910-ben napvilágot látott *Népkönyvtári címjegyzék*, illetve a *Fővárosi Könyvtár* kiadásában 1913-ban megjelent, *Madzsar József* által összeállított *Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak számára*. Ezek a jegyzékek elsősorban könyvtárosok használatára készültek és az állomány kialakításához próbáltak támogatást nyújtani, bár természetesen a könyvtár használóinak is konkrét segítséget jelenthettek olvasmányaik kiválasztásában.

A századelő lendületesen fejlődő könyvtárügyében *Szabó Ervin* egyik 1911-ben publikált írásában elméleti igénnyel fogalmazta meg a mai értelemben vett ajánló bibliográfiától mint műfajtól elvárható követelményeket.⁹ Cikkében kifejtette, hogy a nyilvános könyvtárban nem a polgári és proletár olvasók ízlésében van különbség, hanem a tudásukban, előismereteikben mutatkozik eltérés. A proletárolvasók nem olvasnak kritikai lapokat és társas életük uralkodó beszédétárgya sem az irodalom, ezért nem tudják eleve, hogy melyek az aktuális jó könyvek, melyeket kell a könyvtárból kikérni. Ezt az ismerethiányt bibliográfiai tájékoztatlanságnak nevezte. A másik tudásbeli eltérés a tudományok terén nyilvánul meg. Ugyan egy munkás érdeklődése akár sokszorosa is lehet egy műveltebb személyének, de mivel nem végzett magasabb iskolákat, szükségszerűen nem rendelkezik megfelelő előismeretekkel. A könyvtárosnak erre a két hiányra kell tekintettel lennie, a „*bibliográfiai tájékoztatlanságot megelőzi azzal, hogy pusztán esztétikai szempontok szerint összeállított könyvanyagról ügyesen tájékoztató jegyzékeket készít, és azok használatára ráneveli az olvasót.*” A tudományos irodalom jegyzékbe foglalása során viszont figyelembe veszi az ismeretek különböző szintjeit és „*gondoskodik arról, hogy mindenki mindig a neki megfelelő kaphassa meg.*” *Szabó Ervin* hangsúlyozta, hogy a nagyközönségnek szánt könyvjegyzékeknek politikamentesnek kell lenniük. Szerinte „*Ezen a határon a könyvtárosnak túlmennie nem szabad. Ha többet akar, mint hogy az olvasó egyéni ízlésének és egyéni értelmességének megfelelő irodalmat nyújtson neki, ha politikai vagy erkölcsi nézeteit akarná ráerőszakolni, ha – bár a legjobb szándékkal is – gyámkodni akar a fölötté: menten beáll a visszahatás – a használat csökkenésében. Mert miként az ú.n. műveltek nem túrik a gyámkodást, épp úgy nem túri a munkásolvasó sem. S minden ilyen kísérlet eredménye összeütközés a nyilvános könyvtár céljával, amely a lehető legtagabb expanzivitás.*”¹⁰ Könyvtárszakmai és politikai nézeteinek ellenfele, *Gulyás Pál* is hasonló szellemben fogalmazta meg az általa összeállított jegyzék bevezetőjében az elvi követelményeket: „*A könyvjegyzék a népnevelést általában kívánja szolgálni, szem előtt tartva azt a főelvet, hogy a népkönyvtár nem más, mint népművelő intézmény. Akarja ezt oly módon, hogy az olvasás által segítségére kíván lenni az önművelésben mindenkinek. Tehát nem szegődik sem politikai párt, sem valamely egyház szolgálatába. Legkülönböbben pedig nem veszi föl az oly műveket, melyek feltűnő párt- vagy felekezeti szempontból vannak írva.*”¹¹

A mai értelemben vett ajánló könyvjegyzékek közreadását Magyarországon a Fővárosi Könyvtár kezdeményezte, amikor megindította a nagyközönségnek, az olvasók széles rétegeinek szánt, illetve aktuális kérdéseket taglaló bibliográfiáit. Kezdetben a *Fővárosi Könyvtár Közleményei. Szakkatalógus* címen adta közre a bibliotéka a jegyzékeket, az 1907-ben megjelent első kiadvány *A lakáskérdés és a városszabályozás kapcsolatos kérdéseinek irodalma* volt. Szabó Ervin a bevezetőben kifejtette, hogy a mintát az amerikai public librarytól vette: „Alig lehet kétséges, hogy Európában az amerikai könyvtárakat kellene mintául venni. Ezek az élet számára dolgoznak és nem néhány filológus alkalmazott, tudós vagy könyvkedvelő számára, míg az olvasók tömegei tájékozatlanul és idegenül bajlódnak terméikben. Amikor egy ország vagy város közvéleményét élénkebben foglalkoztatja valamely politikai, társadalmi vagy akár tisztán tudományos kérdés, az amerikai könyvtárak ennek náluk meglevő irodalmát kisebb publikációk keretében közlik.”¹² A bibliográfiák elsősorban a Fővárosi Könyvtár állományában található szakirodalmat foglalták jegyzékbe, de helyenként kiegészült az anyag egyéb bibliotékákban meglevő irodalommal is. Kétségtelen tény, hogy az igényes és fontos vállalkozás nem annyira a laikus közönségnek, hanem elsősorban a várospolitikával foglalkozó döntéshozók számára készült, azonban néhány év elteltével kifulladás, Szabó Ervinnek rá kellett jönnie, hogy az amerikai közegben kialakult műfaj kiadásának feltételei Magyarországon még nem alakultak ki, ezért 1910-től más, egyszerűbb formában tették közzé a most már kifejezetten a nagyközönségnek szánt irodalom jegyzékét. Az *Aktuális kérdések irodalma* sorozati cím alatt napvilágot látó kiadványok rölpapbibliográfiák voltak. Formájuk szerint hosszúka, A/5 méretű, néhány lapos jegyzékek jelentek meg, melyekhez többnyire valamilyen illusztráció kapcsolódott. Az anyagot néhány szakcsoportban közölték, kezdetben annotációk nélkül, majd 1912-től rövid tartalmi értelmezésekkel egészültek ki a leírások.¹³

A jegyzékek témája változatos volt, első darabja *A drágaság* címet viselte, de önálló néhány lapos jegyzéket tett közzé a könyvtár az ázsiai koleráról, a kiütéses tifuszcikorról, a tejhiányról, a földgázról, a munkabér törvényes védelméről és számtalan egyéb közérdeklődésre számot tartó kérdéscről. 1918-ig 35 száma jelent meg a sorozatnak. Néhány évi szünet után a könyvtár folytatólagos számozással újraindította, 1943-ban hagyta el a sajtót az 55. füzet. 1946-ban a könyvtár megkísérelte feltámasztani és *Új so-*

rozet jelöléssel *Kóhami Béla* összeállításában kiadta a *Nagy-Budapest öt éves tervéhez* című összeállítást, azonban a bibliotéka csakhamar az ajánló bibliográfia szerkesztésében és kiadásában más utat választott, elvetette a Szabó Ervin-i tradíciót.

Az ajánló bibliográfia mint műfaj tehát a XX. század első felében Magyarországon is megjelent; nem előzmény nélkül került a művelődéspolitikai érdeklődésnek homlokterébe 1945 után. Igaz, nem a századelőn megfogalmazott ideológiai értéksemleges módon. Az ajánló bibliográfiának ugyanis létezett egy másik, bolsevik vonulata is, mely nem kisebb személyhez, mint magához *Lenin*hez kötődött.

Az ajánló bibliográfia szovjet változata

Oroszországban a XIX. század második felében, a jobbágyfelszabadítás időszakában nagy figyelem irányult a nép műveltségi színvonalának emelésére és mind a haladó, demokratikus mozgalmak, mind a hivatalos művelődéspolitikai kezdtek kiadni ajánlható olvasmányokat tartalmazó jegyzékeket. Ezekben az összeállításokban formálódott ki az ajánló bibliográfia orosz, illetve később bolsevik formája. *F. G. Toll* 1861–1862-ben tette közzé a gyermeki irodalmat feldolgozó munkáját, ebben már kritikai annotációkat alkalmazott.¹⁴ Az 1880-as évektől kezdtek megjelenni a polgári liberális összeállítások mellett az osztályharcos alapon álló és a tömegek radikális, forradalmi irányítását célul tűző jegyzékek is, amelyek a „hivatalos” művelődéspolitikai összeállításai ellen jöttek létre. A XIX. század végén, XX. század elején az orosz könyvtárügy gyors fejlődésnek indult.¹⁵ Ennek egyik jele volt *Nyikolaj Alekszandrovics Rubakin*¹⁶ könyvtártudós működése, aki az olvasóközönség nevelését fontos feladatnak tartotta és népművelői programja keretében írta: „Igen-igen megtisztelő hivatás az, hogy a tudományt előbbre vivő szakemberek kis csoportjának a munkáját segítsük, de nem kevésbé megtisztelő feladat az sem, hogy az olvasó tömegeket segítsük a különböző ismeretágakra vonatkozó könyvek terjesztése útján.”¹⁷ A tömegek ismereteinek bővítésében komoly szerepet szánt a bibliográfiának is és megkísérelte az új olvasók szolgálatába állítani a könyvjegyzékeket: „...ne csak könyvekkel, hanem a könyvek ismeretével is lássuk el az olvasó tömeget, segítsünk az olvasóknak a könyvek kiválasztásában, lehetőleg az olvasás helyes sorrendjére is mutassunk rá. A közművelődési könyvtár katalógusának ajánló katalógusnak kell lennie” – fejtette ki.¹⁸ A könyvtártudós számos könyvjegyzéket publikált, ezek egyikéről,

a terjedelmes, *Szredi knigi* – Könyvek között – című bibliográfiáról Lenin írt recenziót,¹⁹ és a jegyzék értékeinek elismerése mellett írásában elmarasztalta Rubakint eklektikusságáért, az elvi szilárdság hiányáért és a pártosság mellőzéséért. A szovjet könyvtártudományi szakirodalom Lenin recenzióját alapvetőnek tekintette és az ismertetésben a sorok között kifejtett elveket – a bibliográfiáknak pártosnak kell lenniük, el kell vetniük a burzsoá álobjektivitást – állította iránymutatóul a könyvtárosok és bibliográfusok elé. Lenin néhány odavetett könyvtári, bibliográfiai megjegyzése és egy konkrét, általa készített bibliográfia²⁰ okozta többek között, hogy a Szovjetunióban és a második világháború után a szocialista országokban a művelődéspolitikai viszonylag nagy figyelmet szentelt könyvtári, bibliográfiai kérdéseknek.

A Szovjetunóban az 1920-as évektől kezdve formálták ki az ajánló bibliográfia szerkesztésének elveit. *Krupszkaja* az önképzést tekintette az eszköz legfontosabb feladatának, a hivatalos dokumentumokban pedig a pedagógiai funkció mellett a propagandában betöltött szerepét hangsúlyozták. Mint megfogalmazták, az ajánló bibliográfia segítséget nyújt a dolgozóknak abban, hogy önképzés útján kialakítsák kommunista világnézetüket, jobban megértsék a párt politikáját, fejleszthessék egyéniségüket, szakmai érdeklődésüktől függetlenül tájékozódhassanak a társadalmi élet, a tudomány és az irodalom új jelenségeiről.²¹

Az SZKP PB „*A szovjet könyvtárügy helyzete és megjavításának módja*” című állásfoglalásában leszögezte: emelni kell a széles tömegek olvasási kultúrájának színvonalát, meg kell tanítani őket a bibliográfia önálló használatára, és ezért meg kell javítani a könyvtári propaganda módszereit. Az ajánló bibliográfia egyik feladata, hogy irányt mutasson az olvasói érdeklődésnek, témákat jelöljön ki az olvasásra, ezért tanulmányozni kell az olvasók érdeklődését.²²

A korszakban az ajánló bibliográfiától elvárták, hogy a könyv tudományos és ideológiai értékének megállapítása mellett térjen ki arra, hogy az adott olvasócsoporthoz képzettségének megfelelő-e a könyv színvonala és ismertetni kell a mű előadásmódját is.²³

Az *SzK(b)P Központi Bizottsága* 1940-ben határozatot hozott *Az irodalmi kritika és a bibliográfia* tárgyában. A dokumentum ismételten deklarálta, hogy az ajánló bibliográfiát az ideológiai harc fegyverévé kell tenni, elsődleges feladata a marxizmus-leninizmus propagálása. Követelmény a bibliográfiákkal szemben a pártosság, a tudományos elvhűség és az aktív támadó jelleg a reakció bármely megnyilvánulá-

sa ellen. További elvárás, hogy tudományos, aktuális és időszerű legyen.²⁴ A határozatban arról is döntöttek, hogy az ajánló jellegű bibliográfiák módszertani irányító szerepét a Lenin Könyvtárra ruházzák. A bibliotéka 1942-ben a munkálatok nyilvántartására és összehangolására központi irodát szervezett, a falusi és körzeti könyvtárak számára típuskatalógust tett közzé és 1944-ben kezdte meg az olvasótervek közreadását.²⁵

Az ajánló bibliográfia Magyarországon

A szovjet koncepciók nyomán, azok hatására formálódott a magyar elmélet és gyakorlat. Az 'ajánló bibliográfia' terminus technicus a korabeli hazai irodalomban egyfajta gyűjtőnév volt, számos típust foglalt magába. Rendszerezésüket *Kőhalmi Béla*²⁶ és *Sebestyén Géza* végezte el.²⁷ Kőhalmi rövid írásában különbséget tett a bibliográfia nagy és kis formái között, illetve elsősorban a használati típusokat csoportosította. A nagy forma a burzsoá könyvtári gyakorlat eszköze, a teljességre törekszik, a kutatók szűk körének szól. A kis forma viszont a dolgozó és a tudás várát bevenni szándékozó széles olvasóközönség számára készül Lenin tanítása alapján, aki szerint a recenzió, illetve a bibliográfia éles fegyver lehet. A szovjet könyvtártudomány már kialakította az annotációs bibliográfiának azt a fajtáját, amit mi ajánló bibliográfiának nevezünk – taglalta a szerző. Ezek mindig meghatározott olvasói csoport számára készülnek, vagyis célközönsége lehetnek 1, az agitáció, a propaganda munkásai, 2, mindazok, akik a gyakorlati munkájukban kívánnak ismereteket szerezni, 3, akik középiskolai végzettségnek megfelelő tudást akarnak szerezni, és végül 4, a műveltségi színvonalukat emelni szándékozók.

Kőhalmi később a bibliográfiai kis- és nagy formákról írt sommás véleményét árnyalta.²⁸ Eszerint a kis formák egy történelmi szakasz ideológiai csatározásait, termelési feladatait, kampányszerű céljait szolgálják. Hasznosak, de gyorsan válnak elavulttá. A tartós szükségletet a bibliográfia nagy formái hivatottak kielégíteni. A későbbi véleménymódosítás oka nyilvánvalóan az volt, hogy az 50-es években túlzottan lejáratódott a műfaj, illetve művelődéspolitikai okokból erősen háttérbe szorult a szakbibliográfiák szerkesztése és kiadása.

Sebestyén Géza is a használók felől indult ki rendszerezésében, eszerint az ajánló bibliográfia az olvasók legszélesebb rétegeinek szól, figyelembe veszi a közönség műveltségbeli különbségeit, eltérő fog-

lalkozását, életkorát és más meghatározó körülményeit. Lényegi tartozéka a válogatás és az a formai, szerkezeti sajátosság, hogy – a szakbibliográfiával ellentétben – a puszta lajstromozó címbibliográfiának viszonylag elhanyagolható a szerepe, többnyire annotációk kapcsolódnak az egyes tételekhez.

Sebestyén rendszerezése szerint főbb típusai az alábbiak: 1. Beszélgetés a könyvekről. Kezdő olvasóknak készül, a művekre mintegy beszélgetés, párbeszéd formájában hívja fel a figyelmet. Nem jegyzék, hanem magát olvastató szöveg. 2., Olvasóterv. Egy-egy kérdés tanulmányozásához kis kartonlapon felsorolja a 10–15 legfontosabb művet. A kartonlapok gyűjteménye közös tasakba kerül, fedőlapot kap. Elsősorban a FSZEK készít ilyen összeállításokat, többek között *Kossuth Lajosról*, *Móricz Zsigmondról*, *A magyar nép forradalmi hagyományairól* jelent meg jegyzék. Az olvasóterv további jellemzője, hogy csak címet sorol fel, még hozzá a fokozatosság elve szerint a könnyebbtől a nehezebbig. Az elgondolás szerint amire az olvasó szisztematikusan elolvassa a kijelölt irodalmat, az adott kérdést kellő mértékben megismeri. 3. Olvasási tanácsadó. Füzetalakú vas-kosabb kiadvány, többnyire 2–5 ív terjedelmű. Az ajánlott irodalmat tartalmi csoportosításban, azon belül címek szerint közli, a tételekhez részletes tartalmi ismertetés kapcsolódik. Nem kívánja meg az összes mű elolvasását, ezért az egyéni választásnak már sokkal nagyobb a szerepe. Az igényes összeállításokhoz rendszerint apparátus (tartalomjegyzék, mutató) is készül, könnyítve a használatot. A FSZEK olvasási tanácsadóit *Mit olvassunk?* gyűjtőnév alatt jelenteti meg. 4. Időszerű kérdések bibliográfiája. Politikai események, természeti jelenségek, évfordulók vagy egyéb aktuális történések kapcsán jelennek meg. Oroszul *pamjatnik* a neve, ezt néha emlékeztetőnek fordítják. Az időszerű kérdések bibliográfiája sokszor egybeesik két másik típussal, a röplapbibliográfiával és a személyi bibliográfiával. 5. Ajánló bibliográfiai segédkönyv. Igényesebb összeállítás képzetesebb olvasóknak. Akár több száz oldalas is lehet, pl. *Zoltán József* összeállítása, a *Mit olvassunk hazánk történetéről?* című, 1952-ben kiadott munka 288 oldalas, sőt a következő évben 117 lap terjedelmű kiegészítése is napvilágot látott. Ennek a bibliográfiai típusnak különleges változata az önképzők számára készülő útmutató vagy olvasókalauz, oroszul *krug cstenija*.

Sebestyén Géza rendszerezése 1956-ban látott napvilágot, addigra azonban már viszonylag bőséges szakirodalom foglalkozott a kérdéssel és szép szám-

mal jelentek meg ajánló bibliográfiák is. Feladatait az *I. Országos Könyvtáros Konferencián* 1952-ben elhangzott felszólalásában *Rácz Aranka*²⁹ jelölte ki. Megállapította, hogy nálunk kb. másfél éve kezdődött el az ajánló bibliográfiák készítése, ezzel lassan ugyan, de megindultunk a szocialista bibliográfia munka irányába. A szovjet példák nyomán hangsúlyozta, hogy le kell számolni a bibliográfiai objektivitás burzsoá tévtanával, pártosnak kell lenni a jegyzékeknek. Felrótta, hogy a könyvtárosok, bibliográfusok szemléletében még érezhető a polgári ideológia hatása, különösen az a káros nézet, hogy a tömegeknek készülő bibliográfiának nem kell tudományos színvonalúnak lennie. Az előadó kárhóztatta a tudományos és ajánló bibliográfia szembeállítását, álláspontja szerint mind a két fajtájú bibliográfiának tudományos alapokon kell nyugodnia.

Előadásában áttekintette az addigi termést. 1952 végéig mintegy 50 ajánló bibliográfia készült, zömmel a FSZEK és az OMK adta ki őket. Változatos témákat dolgoztak fel, de hiányok is megfigyelhetők, például nincs honismereti, természettudományi vagy akár mezőgazdasági ajánló bibliográfia sem. Rácz Aranka megállapította, hogy a FSZEK sikerrel alkalmazza a szovjet megoldásokat, rövid ajánlójegyzékeket készít, van közöttük adott témával kapcsolatos legfontosabb irodalom jegyzéke, de jelentetett meg olvasótervet is, melynek célja a rendszeres olvasásra nevelés. Leggyengébb eleme a FSZEK bibliográfiának az annotáció, bár többnyire hangzatos és terjedős az ismertetés, de gyakran semmitmondó. A jó annotáció ugyanis nem bőbeszédű, hanem röviden, tömören értékel és egyértelműen ajánl. Az annotáció nem tartalmi kivonat, nem pótolja az olvasást, az más műfaj, az a referátum – figyelmeztette a hallgatóságot. Az OMK eddig két típust jelentetett meg, az egyik az iparági ajánló bibliográfia a képzetesebb és olvasótervek a képzetlenebb olvasók számára.

A gondok között említette, hogy a bibliográfiák nem eléggé hatékonyak, nem megfelelő a példányszám, a terjesztés sem jó és nem kielégítő a módszertani útmutatás sem a használatukról. Előadása végén Rácz Aranka felsorolta a teendőket. Első helyen a pártosság erősítését említette, másodikként szólt a tervszerűtlenség felszámolásáról, vagyis a bibliográfiai munka koordinálását sürgette. Pozitív példaként említette, hogy az OSZK Módszertani osztálya már megtette az első lépéseket. Szólt még a tematika bővítésének fontosságáról és a bibliográfusok szakmai és politikai továbbképzéséről, mint a megfelelő színvonalú munka fontos előfeltételéről. Konkrét feladatként

említette, hogy OSZK-ra iránymutató feladat vár: ki kell kísérleteznie az ajánló bibliográfia legmegfelelőbb formáját és a legjobb tapasztalatokat közzé kell tennie. A FSZEK legfontosabb teendője továbbra is a marxista-leninista világnézet propagálása, a dolgozók ideológiai nevelésének támogatása. Be kell kapcsolódni a szakkönyvtáraknak is az ajánló bibliográfiák készítésébe, elsősorban az Országos Műszaki Könyvtárra és a Mezőgazdasági Könyvtárra várnak nagy feladatok, illetve az egyetemi könyvtáraktól elvárás a tömegkönyvtárak bibliográfiai támogatása. A megalakult megyei könyvtárak feladata, hogy segítsék a bibliográfiák használatát, illetve meg kell kezdeniük a megyei táj vagy területi bibliográfiai munka elindítását. Az ajánló bibliográfiák terjesztését a jövőben a Könyvtárellátóra kell bízni, addig is a Népkönyvtári Központ kötelessége szétosztásuk a tömegkönyvtárak között.

A Konferencia határozataiban is foglalkozott az ajánló bibliográfia ügyével.³⁰ A dokumentum megállapította, hogy „*A tudományos könyvtárak megtették az első lépéseket népszerű kis bibliográfiák kiadása terén. Megjelentettek 50 tematikus ajánló bibliográfiát. Az Országos Széchényi Könyvtár megalakította a Központi Könyvtártudományi Módszertani Kabinetet, melynek fő feladata: módszertani segítségnyújtás a tömegkönyvtárak számára. A Műszaki Könyvtár népszerű olvasási tervek kiadásával megtette az első lépést a tömegkönyvtárak műszaki könyvpropagandájának segítésében.*” A teendőkre vonatkozó ajánlások hangsúlyozták, hogy „*Ki kell fejleszteni a tematikus ajánló bibliográfiák kiadását, s ezeknek széleskörű hasznosítását. A tematikus ajánló bibliográfiák különösen fontos segédeszközei a politikai, tudományos, műszaki és agrotechnikai könyvek és brosrák népszerűsítésének.*”

A különböző állásfoglalások fontos feladatként írták elő a termelési ajánló bibliográfiák közreadását. Az addigi eredményeket és a teendőket szintén Rácz Aranka vette számba.³¹ Az MDP által meghatározott kötelezettségből, nevezetesen az ötéves terv végrehajtásából a könyvtárakra háruló teendőkből vezette le a termelési ajánló bibliográfiák közreadását, „*ki kell fejleszteni, illetve hathatósabbá kell tenni a szakirodalom propagandáját*” - írta. A termelési propaganda legfontosabb segítői az ajánló bibliográfiák. A műszaki területen az OMK eddig öt kiadványt jelentetett meg: 1, *Mit olvasson a vágár?* 2, *Mit olvasson a marós?* 3, *Mit olvasson az esztergályos?* 4, *Mit olvasson a kőműves és a betonszerelő?* 5, *Az öntőmunkás olvasmányai.* Az ismertetett termelési bib-

liográfiák egyik jellemzőjeként említette, hogy azok első részében ideológiai és szépirodalmi műveket soroltak fel az összeállítók, amelyeknek célja, hogy általa megismerjék a kérdés jelentőségét. A szerző röviden áttekintette az addig megjelent ajánló bibliográfiákat, majd a használatukról adott tanácsokat a lap olvasóinak. A bibliográfiákat felhasználhatják a könyvtárosok az állománygyarapításnál és a könyvtári propagandában. Utóbbi esetben nagy segítséget jelentenek az olvasókkal való egyéni foglalkozások során. Komoly támogatást jelenthetnek az ajánló bibliográfiák a tematikus kiállítások készítésekor, illetve segítői lehetnek a jegyzékek a sztahanovista és élmunkás szakkörök, olvasóköri munkájában is, valamint az ankétok rendezésében, témakartotékok készítésekor és faliújságok szerkesztésekor.

Az ajánló bibliográfiák nép- vagy tömegkönyvtári használatáról szerény adalékokkal rendelkezünk. Szabadi Viktor, a Ganz Vagonyár könyvtárosa olvasói levélben ismertetette meglátásait.³² Jó tapasztalatairól számolt be, azonban hiányolta, hogy nem kapják meg minden esetben az ajánló bibliográfiákat. Kovács Kálmán hajdúhadházi népkönyvtáros beszámolója szerint a könyvtári olvasók 25 %-a már terv szerint olvas. Azt a célt tűzte maga és olvasói elé, hogy 90 % legyen ez az arány.³³ Az olvasói levélként megjelent vélemény meglepően nagy karriert futott be. Egyetértően hivatkozott rá Zoltán József³⁴, Gerő Gyula viszont alapos írásában vitatta megállapításait.³⁵ Cikkében leszögezte: „*...kételkedünk benne, hogy Hajdúhadházán valaha is rendszeresen használták ezeket az egyébként értékes összeállításokat. Magunkat csapnánk be, ha az egyes kedvező vélemények túlértékelése elhíthetné velünk, hogy a bibliográfiák felhasználása terén minden rendben van.*” Gerő húsz megyei, járási, üzemi és falusi könyvtárat keresett meg a bibliográfiák használatával kapcsolatos tapasztalataikról. Úgy összegezte a beérkezett véleményeket, hogy a könyvtárosok a bibliográfiákkal való foglalkozást a könyvtári tevékenység külön területének tartják, és a közművelődési könyvtárakban a munka még nem olyan színvonalas, hogy a bibliográfiákat nélkülözhetetlen munkaeszközként használnák. A kisebb könyvtárakba nehezen jutnak el a jegyzékek. Hibás az a könyvtárosi vélekedés, hogy a bibliográfiákat kapni szokás, nem vásárolni. Ezért a Könyvtárellátó nem tud 200-250 példánynál többet eladni a pénzért kapható bibliográfiákból sem.

Gerő Gyula megfigyelte, hogy sokszor katalógus helyett használják az ajánló bibliográfiákat, a példányon megjelölik a könyv raktári jelzetét. A gondok

között említette, hogy kevés a könyv, vagyis hiába van bibliográfia, ha a benne lévő könyv elérhetetlen. Megállapította azt is, hogy sok helyen a bibliográfiákat lexikon helyett használják az alapvető életrajzi adatok miatt, azonban helytelen lenne az ajánló bibliográfiát tartalmukban és jellegükben az irodalomtörténeti összefoglalók felé közelíteni és helyettük használni. Kárhoztatta a kis könyvtáraknak azt a gyakorlatát, hogy maguk próbálnak bibliográfiát összeállítani, a kisebb könyvtáraknak nem a bibliográfiakészítés lenne a feladatuk, hanem az országos intézmények szolgáltatásainak közvetítése. Ezen elv alól a helyi irodalom feltárása lehet a kivétel, ennek az irodalomnak a gyűjtése elvárható feladat a kis könyvtáraktól is.

Gerő felvetését a helyi irodalom gyűjtésére egyébként korábban már javasolta Péter László.³⁶ Véleménye szerint a népkönyvtárak mára már eljutottak arra a szintre, hogy elvárható tőlük egy bibliográfiai minimum, ez pedig a helyi haladó hagyományok megismerése, felkutatása és a helyi bibliográfiához az anyag gyűjtésének megkezdése.

Az ajánló bibliográfiák száma 1953-ban minden korábbit meghaladott. Hogy pontosan mennyi jelent meg, az egymásnak ellentmondó adatokból nehéz tisztázni. Köhalmi Béla korábban idézett írásában³⁷ több, mint 250 ajánló bibliográfiáról tud. Ez a hatalmas mennyiségű könyvészet többségében erősen vitatható minőségű, jó néhány közülük teljesen dilettáns összeállítás volt. Lassan kezdtek a kritikai vélemények is napvilágot látni.

Hajdu Helga a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ajánló bibliográfiáit elmarasztalta a nem megfelelő annotációk miatt, ugyanis a túl részletező annotáció arra csábítja az olvasót, hogy megelégedjen az ismertetés elolvasásával és mellőzze a teljes művet³⁸, Rácz Aranka pedig az 1953-as év bibliográfiai termését vette számba.³⁹

Megállapította, hogy változatlanul nagy a rögtönzés, a tervszerűtlenség a bibliográfiák kiadásában. Kb. 120 bibliográfia fejeződött be 1953-ban, közülük azonban csak 46 készült az előzetes terv szerint. Tény, hogy a tervek sem voltak minden esetben reálisak, illetve nem vették figyelembe a tényleges szükségleteket. További baj, hogy nem volt megfelelő a tervfegyelem sem, gyakran terven kívül is napvilágot látott jegyzék, így néha azonos tárgyról két könyvészet is készült. A terv egyébként túlméretezettnek bizonyult, a tervezett 120 bibliográfia közül kb. 100 a tömegkönyvtárak munkáját segítő ajánló bibliográfia volt. A megjelent kiadványokat nem tudták a könyvtárak

maradék nélkül felhasználni, nem volt megfelelő a példányszám megállapítása sem. Változatlanul nem megfelelő a terjesztés, az OSZK Könyvtartudományi Kabinetje kap 125 példányt és ezeket szétesztja, de nem megoldott a kis könyvtárak ellátása. Az elkészült bibliográfiák aránytalanok, kevés a szakbibliográfia, vagyis a bibliográfiai munka eltolódott az ajánló bibliográfia irányába.

Zoltán József a leginkább érintett FSZEK munkáját vette górcső alá.⁴⁰ Megállapította, hogy a FSZEK 1945–1954 között mintegy 100, elsősorban ajánló bibliográfiát tett közzé. Azonban „*Kultúrpolitikánkban a kultúrforradalom első szakaszában érvényesült sematizmus bizonyos fókig rányomta bélyegét a könyvtár bibliográfiai munkájára is.*” Ez a sematizmus megfigyelhető volt a felsőbb szervek irányító munkájának hiányosságában, vagyis a tervszerűtlenség jellemezte a bibliográfiai tevékenységet, illetve a könyvtár nem mindig vette figyelembe a ténylegesen jelentkező igényeket és szükségleteket, ezért sokszor olyan elméleti témákról jelent meg összeállítás, ami helyett indokoltabb lett volna más kérdéskörrel kiadni jegyzéket, például útleírásokról, életrajzokról, népszerű természettudományos művekről, humoros vagy kalandos könyvekről, olvasmányos történelmi monográfiákról. Nem tisztázódott az a kérdés, hogy az ajánló bibliográfia az olvasónak vagy a könyvtárosnak szól-e. Zoltán József szerint elsősorban a könyvtárosok számára kell készíteni a jegyzékeket és ennek megfelelően kell megírni az annotációt; ezért annak tartalmazni kell a mű szerzőjére és tartalmára vonatkozó legfontosabb ismereteket is. Abban a kérdésben van vita, hogy az annotáció értékelése egyéni véleményt vagy kiforrott esztétikai álláspontot tartalmazzon-e, illetve ilyen hiányában a bibliográfus hivatott-e az értékelésre? Az is még tisztázandó kérdés, hogy szerepeltetni kell-e az ajánló bibliográfiában a jó, de nehezen hozzáférhető régi kiadású műveket? Zoltán József negatívumként említette, hogy a FSZEK bibliográfiai munkájában háttérbe szorult a szakbibliográfiák kérdése. Ennek okát abban látta, hogy az 1952-es Országos Könyvtáros Konferencia csak a tematikus ajánló bibliográfiák kiadásáról hozott határozatot, ezért üdvözölte a FSZEK szándékát a tudományos bibliográfia ügyének újrafelvételére, amelyet az 1954-es minisztériumi felülvizsgálat is üdvözölt.

Köhalmi Béla 1956-ban ismertetést írt a FSZEK által kiadott *Hazánk felszabadulása 1944-1945* című bibliográfiáról.⁴¹ Ebben az írásban áttekintette a FSZEK 1945 utáni bibliográfiai munkáját és megállapította:

„Ajánló bibliográfiai tevékenységüket kezdetben túlméretezték: sokat és sokfélét adtak ki, de ez egy időben országos jelenség volt.” Kóhalmi az ajánló bibliográfiákat fontosnak tartotta, mert a műfaj alkalmas a politikai nevelésre, a termelés szolgálatára és a tömegek műveltségi színvonalának emelésére. Ugyanakkor elmarasztalta az intézményt, mert nem fordítottak kellő figyelmet a Szabó Ervin által kidolgozott egy- és kétleveles, tetszetős nyomdai kivitelű könnyed formátumú kis bibliográfiákra az igazi röplapbibliográfiákra. A valóban népszerű és a kezdő olvasókat is orientáló bibliográfiák helyett az összeállítók az örökkévalóságnak készítik jegyzékeiket, holott „Az ajánló bibliográfia különösen, de a napi problémákkal foglalkozó mindenfajta bibliográfia ne akarjon maradandóságra törekedni!”⁴²

A hazai könyvtári életben az ajánló bibliográfiák kiadásának, szerkesztésének, használatának meghatározó ideje az 1950-es évek első fele volt, vagyis a magyar könyvtártörténet azon korszaka, amikor a szakmaiság háttérbe szorult a mennyiségi elvárások és az olvasók nevelésének szándéka mögött, illetve a szakkönyvtárügyet úgy tekintették a könyvtár- és művelődéspolitikai irányítói, mint a közművelődési célú intézmények támogatóját, patronálóját. A kiadott bibliográfiák túlnyomó többsége az olvasóvá nevelést és a könyvtári propagandát támogató és erősen vitatható értékű ajánló típusú volt. 1955-re, 1956-ra a szakmai vélekedésben már kezdett érezhetővé válni a fordulat és az ajánló bibliográfiák lassan elfoglalták a szakmai hierarchiában és közvélekedésben fontos, de korántsem privilegizált helyüket.

Jegyzetek

1. Révai József elvtárs felszólalása a Magyar Dolgozók Pártja II. Kongresszusán 1951. február 26-án. [Budapest] : MDP Központi Vezetősége Agitációs és Propaganda Osztály, [1951]. 26. p.
2. Nemes Dezső felszólalása az Országos Népművelési Értekezleten = Könyvbarát, 1951. 4. 2–3. p.
3. POGÁNY György: Olvasómozgalmak, olvasói kampányok 1945–1956 között = Könyvtári Figyelő, 27. (63.) évf. 2017. 3. sz. 402. p.
4. SALLAI István: A könyvtári munka: üzemi és falusi könyvtárakban. Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó, 1954. 171. p. ; SALLAI István – SEBESTYÉN Géza: A könyvtáros kézikönyve. Budapest, Művelt Nép Kiadó, 1956. 380., 414–418. p.
5. KÓHALMI Béla: Könyvtártudományunk feladatai = A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának közleményei, 6. évf. 1954. 3–4. sz. 361. p.
6. Kóhalmi Béla egyik írásában olvasható, hogy a szovjet könyvtártudomány kikísérletezte az annotációs bibliográfiának azt a formáját, amelyet mi ajánló bibliográfiának nevezünk. KÓHALMI Béla: Általános könyvtáran. 2: A bibliográfia kis formái és az ajánló bibliográfia. Budapest, Tankönyvkiadó, [é.n.]. 13. p.
7. EMBER Ernő: Az ajánló bibliográfia és a tudományos könyvtárak. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1953. Debrecen, 1954. 209–238. p., különösen 212. p.
8. Asztalos Miklós az MKLE által 1937-ben szervezett könyvtáros tanfolyamon a típust „jó könyv” bibliográfia elnevezéssel tárgyalja: ASZTALOS Miklós: Bibliográfiák. In: Könyvtári előadások. Az 1937. évi február 1. – március 23. közt tartott könyvtárosképző tanfolyam előadásainak összefoglaló vázlata. Budapest, Diószegi Lehel Leíró és Sokszorosító Irodája, 1937. 5. fejezet, 26. p. , Gulyás Pál a 'mintakönyvjegyzék' fogalmat használja: GULYÁS Pál: A bibliográfia kézikönyve. Bevezetés a könyvészetbe. 1. kötet. A leíró és rendszerező bibliográfia. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára, 1941. 12–16. p.
9. SZABÓ Ervin: Mit olvasnak és mit olvassanak? = Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye 1900–1918. Budapest , Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1959. 151–156. p.
10. U. o., 155–156. p.
11. GULYÁS Pál: Népkönyvtári címjegyzék. A népkönyvtárak és kisebb közkönyvtárak részére ajánlható művek magyarázatos jegyzéke. Budapest, Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, 1910. 10. p.
12. SZABÓ Ervin: A lakáskérdés és a városszabályozás kapcsolatos kérdéseinek irodalma. Bevezető. In: Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye 1900–1918. Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1959. 407–408. p.
13. ZOLTÁN József: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bibliográfiai munkássága. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve, 4. 1949–1954. Budapest, FSZEK, 1955. 85–90. p. ; SZILÁGYI Tibor: A Fővárosi Könyvtár régi ajánló bibliográfiái = Könyvtáros, 18. évf. 1968. 10. sz. 576–577. p. ; KATSÁNYI Sándor: A Főváros Könyvtárának története. 1. kötet: 1945-ig. Budapest, FSZEK, 2004. 78–80. p.

Varga Ildikó
(1937–2018)

Ő is elment. 81. életévében, súlyos betegségével folytatott küzdelem után, 2018. március 10-én elhunyt Varga Ildikó, a Könyvtári Intézet ny. főtanácsos tudományos kutatója.

Meghatározó egyénisége volt a feldolgozó könyvtárosok táborának. Munkásságának középpontjában a katalógizálással kapcsolatos módszertani és oktatási tevékenység állt. Méltán nevezhetjük a formai feltárás egyik „nagyasszonyának”.

Varga Ildikó 1937. július 16-án született a Sopron megyei (ma Vas megyéhez tartozó) Bük községben, MÁV-tisztviselői családban. Általános és középiskolai tanulmányait az Alföldön, Mezőtúron végezte. Az érettségi után, 1956-tól 1960-ig a mezőtúri városi könyvtárban dolgozott segédkönyvtárosként. 1959-ben kezdte meg tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karának magyar–könyvtár szakán, ahol 1965-ben szerzett magyar nyelv és irodalom szakos középiskolai tanári és könyvtárosi oklevelet.

1970 májusában az MTA Izotóp Intézetének Tájékoztatási Csoportjában vállalt munkát: az Izotóptechnika c. folyóirat szerkesztése mellett a csoporthoz tartozó könyvtárban katalógusszerkesztői feladatokat is kapott. 1970. december 1-jén, az OSZK-ban térhetett vissza teljesen eredeti foglalkozásához: először helyettesként, majd kinevezett könyvtárosként alkalmazta őt a könyvtár a Könyvek Központi Katalógusánál, ahol nemcsak a gyakorlati munkában, de a katalógus házi szabályzatának kidolgozásában is részt vett.

Az ott töltött hét esztendő után, 1977-ben kérte át őt a Könyvtártudományi és Módszertani Központ.

Az 1970–1980-as évek a könyvtári katalógizálás megújításával teltek: ekkor tértünk át az „ISBD”-nek nevezett, új nemzetközi katalógizálási szabályrendszer alkalmazására. Bevezetésének előkészítéséhez, a könyvtárak felkészítéséhez, a formai feltárás átalakításának módszertani irányításához, az új szabályok oktatásához rátermett, elméleti és gyakorlati ismeretekkel is rendelkező munkatársra volt szükség, és a KMK Varga Ildikóban megtalálta a megfelelő embert. Ildikó a megelőlegezett bizalomnak az évek során maximálisan megfelelt.

1977. április 1-jével került át az OSZK-ból a KMK Könyvtártechnológiai Osztályára, rögtön a „mélyvízbe”: az év nyarán országos tanácskozássra került sor a könyvek bibliográfiai leírásának szabályzattervezetéről, amelynek szervezésében a KMK részéről ő vett részt.

1977 nyarától kezdve 1983-ig tartott az a program, amelyben a KMK lefordította és közreadta az IFLA által kiadott katalógizálási útmutatókat, a kiadványsorozatot Ildikó gondozta. Ezzel párhuzamosan elkezdődött az ún. nem hagyományos dokumentumok ISBD-alapú leírását tárgyaló útmutatók kidolgozása. Ildikó nemcsak az irányítója volt a munkálatoknak, hanem az útmutatók kidolgozásából is kivette a részét: az ő

munkájaként készült el a mozgóképek, a hangfelvételek és az állóképek bibliográfiai leírásának útmutatója. A hangfelvételek útmutatóját angolul is kiadta a KMK, és 1981-ben az AIBM budapesti konferenciája elé terjesztette, sőt: egy külföldi egyetem könyvtárosi fakultása kötelező tananyaggá tette hallgatói számára.

A formai feltárás és katalógusszerkesztés segítéséhez a Könyvtáros c. folyóiratban Ildikó négyrészes cikket írt „Mi legyen a katalógusokkal” címmel 1981-ben, „A leíró katalógusok továbbépítése” címmel útmutatója jelent meg 1982-ben, valamint több gyakorlati segédletet is összeállított (pl. a római katolikus egyház latin szertartású liturgikus műveinek egységesített címéről, a személynevek változatairól készítendő utalókról.). Ő szerkesztette-gondozta az IFLA által kiadott „Names of persons” magyar kiadását is.

Az új szabályoknak a könyvtárak katalógusépítési munkájára gyakorolt hatásáról az illetékesek (az OSZK, a KMK, az MKE) értekezleteket, tanácskozásokat is szerveztek. Ezek közül az elsősége miatt kiemelkedő szerepe volt az 1981 szeptemberében Kecskeméten tartott tanácskozásnak, amelyen Varga Ildikó „Az új bibliográfiai (katalogizálási) szabványokról és alkalmazásukról” címmel tartott előadást.

Az 1990-es évek második felében, a Magyar Szabványügyi Hivatal átalakulása következtében megváltozott a könyvtári szabványok készítésének rendje: a szakma által újonnan létrehozott szabványosítási bizottság támogatására, a szakmai szabályzatok készítésének koordinálására Könyvtári Szabványosítási Irodát létesített az OSZK, a KMK keretében, amelynek a vezetője Varga Ildikó lett.

Ezzel összefüggésben szervezte meg a KMK 1997-ben a „Feldolgozók fóruma” c. országos szakmai megbeszélést, ahol egyebek mellett a könyvtári szabványosítás időszerű kérdéseiről is szó esett.

A szabályzatok és útmutatók gondozása, valamint a szabványosításban való szakértői részvétel mellett kiemelkedően fontos feladat volt a hazai gyakorló és leendő könyvtárosok felkészítése a feldolgozó munka megváltozására. A KMK által szervezett továbbképző tanfolyamok központi szereplője lett Varga Ildikó, akinek a könyvtárosok megszámlálhatatlan sokasága vált a tanítványává e tanfolyamok, majd a középfokú könyvtársképzés, valamint az 1990-es évek elejétől kezdve a Kossuth Lajos Tudományegyetemnek az OSZK-ban szervezett humán informatikai kihelyezett levelező tagozatán (utóbb két tanévben Debrecenben a KLTE Matematikai és Informatikai Intézete által átvett tagozaton), továbbá az Eötvös József Főiskola budapesti kihelyezett tagozatán folyó képzés keretében.

A tanfolyamok tankönyvet és segédanyagokat is igényeltek. Ildikó szerkesztésében, illetve összeállításában példatárak és feladatgyűjtemények jelentek meg a katalogizálás oktatásához, illetve „Az iskolarendszeren kívüli könyvtári szakképzés füzetei” c. sorozatban a Könyvtári Intézet 2001-ben közreadta „A formai feltárás alapjai” c. tankönyvét.

Varga Ildikó közben, az 1980–1990-es években az országot is járta: a szakfelügyeleti vizsgálatok, továbbképzések és konferenciák, valamint a vidéki kiszállások alkalmával folytatott konzultációk, tanácsadó és oktató tevékenység révén meghatározó alakjává vált a könyvtárak katalogizálási-katalógusszerkesztési munkájának.

Kiemelkedő szakmai tevékenységét 1990-ben Szabó Ervin-emlékéremmel ismerték el.

2002-ben vonult nyugdíjba, de oktató tevékenységét még több éven át folytatta.

Kedves egyéniségét, okos tanácsait már egy ideje nélkülözzük, és immár őt magát is elvesztettük. Emlékét megőrizzük.

Rácz Ágnes

Elhunyt Kondor Imréné (Ziegler Éva)

(1930. április 24. – 2018. március 11.)

Kondor Éva nagyszerű volt: éles, villámgyors gondolkodás, széles műveltség, humor jellemezte. Tudott szenvedélyes és öntörvényű lenni, mint az igaz emberek, hisz számára annak megvédése, amit kigondolt, létszükséglet volt, nem váltogatható „harisnya”. Szenvedett a szabályragó figuráktól, a fűrészpör-stilustól, amely pedig („aktív”) életében inkább szabály, mint kivétel volt.

A bölcsészkar elvégzése után szakmai pályáját a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárában (BMEK) kezdte. Itt ismerte meg leendő (második) férjét, a filozófus-politikus-könyvtárigazgató Kondor Imrét (1911–1990). Ragyogó párt alkottak: aki szerencsés ember megfordult otthonukban, elámult kiérlett világlátásukon. Éva zsidó családi háttéréből hozott európai liberalizmusa és férjének népi származásán (apja kovácsmesterként dolgozott) alapuló, Szókratesszel dúsított életbölcseisége olyan szervesen fonódtak egymásba, tetéztve irdatlan, ám szervesült műveltséggel, mintha soha nem lett volna e házában (az oly káros) ún. népi – urbánus ellentét.

1956 után Kondor „bukott”, miután – politikai nyomásra – maga kért fegyelmet maga ellen. A rendszer megpróbálta eltáposni, de volt kollégái kitarítottak mellette: titokban havonta gyűjtöttek számára. 1958-tól már az Országos Pedagógiai Könyvtárban dolgozott, onnan ment nyugdíjba 1976-ban a tudományos osztály vezetőjeként. Kondor 1957. novemberi elbocsátása után Éva is otthagya a BME Könyvtárát, és az orvostudományi könyvtárban helyezkedett el. 1963-ban házasodtak össze, fiuk 1964-ben született.

1958-ban a nemzeti könyvtár szakmai vezetését *Sebestyén Géza* vette át főigazgató-helyettesként – a főigazgató a korábbi oktatási miniszterhelyettes, *Jóború Magda* lett –, így jöhettek az OSZK-ba a szakmai szlengben divó elnevezés szerint a „Sebestyén-hölgyek”: *Fügedi Péterné*, Kondor Imréné és *Szilvassy Zoltánné*. Közülük Éva a Könyvtártudományi és Módszertani Központot erősítette a hetvenes évek közepéig, a legendássá vált, *Papp István* vezette korszakban. Dolgozott a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban, majd a Tudományos és Szakkönyvtárak Módszertani Osztályán *Bereczky László*, *Horváth Tibor*, *Sárdy Péter* és mások társaságában. Ezután elfogadta a központi szolgáltatásokért felelős *Fügediné Péterné* főosztályvezető hívó szavát, s átvette az OSZK Könyvek Központi Katalógusának irányítását. Ha csinálni kell, akkor elsősorban javítani: talán így rekonstruálható az, amibe fejszéjét vágta. Az osztályhoz csatolt, addigra elaggott *Országos Gyarapodási Jegyzék* (1961–1975) havi füzetekinek sem kumulációja, sem éves mutatója stb. nem volt, itt gyógyító sebészkes kellett. Az Országos Gyarapodási Jegyzék megszüntetésével egyidejűleg egy fontosnak ítélt szegmensét emelt ki, amely vonatkozásában viszont a teljes értékű könyvtári szolgáltatás mintáját tette közzé. Ez volt a *Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek* című országos gyarapodási jegyzék. Érdemes hozzátenni, hogy kiváló segítőként mellette állt *Horváth Magda* (1914–2005), aki – számos korábbi nagyszerű tette mellett – ezért is külön dicshimnuszokat érdemelne.*

1984–1985 fordulóján, az OSZK Budai Várba költözésekor Éva végezte a központi katalógusok költöztetésének megszervezését. Érdemes feljegyezni egyedülálló teljesítményét: úgy költöztette a milliós cédulavagyont, a sok ezer katalógusfiókot, hogy az egyik nap a Pollack Mihály téren becsomagolt cédulaanyag másnap az új vári katalógusszekrényben máris kereshető lett.

Több tucat publikációja mindig világos, célratörő szöveget jelentett. A nemzetközi konferenciákon Prágától Berlinig olyan emlékeket hagyott, amelyekből későbbi hazai látogatók is profitáltak. Éva adott instrukciót, kihez érdemes fordulni, ki az „emberszabású” lény az adott helyen. Amikor 1988-ban nyugdíjba vonult, megkapta a megérdemelt *Szabó Ervin-emlékérmét*, és ha netán erről kérdezték, szelíd mosollyal bizonyára csak azt kérdezte volna: És a férjem?!

Ezután kizárólag a családnak élt. Férjével „nyitott házat” tartottak fenn: a tisztességes emberek jövetelének örültek, okos mondani-valóval, mellbevágó felismerésekkel, derűvel látták el őket. Csodálatos stílusban beszéltek egymással: volt ebben szerelem, cirógató evődés, szellemi „ostorpatogatás”...

Éva őszinte barátja volt Kondor első házasságából származó fizikus fiainak, Imrének és Andrásnak, s mindvégig igaz anyaként, odaadó lelkesedéssel támogatta Ádám fiuk zeneszerzői ambícióit.

Idősebb korában az olvasás és a zene mellett a bridzs kötötte le, hisz ez társaságot jelentett: miközben hajdani kollégaival, barátai-val – Gerő Verával, Papp Istvánnal, Szűcs Jenőnével – verték a „blatnot”, értékelhették a világ folyását is. 88-ik születésnapja előtt ment el. Teljes életet élt: örömei és küzdelmek, munkák és vívódások, csalódások és beteljesülések egyaránt alakították feledhetetlen egyéniségét.

Éva egyénisége ritka erős fényforrás volt: most már csak tiszta emléke világíthat bele hajdani tisztelői bánatába.

S. P.

* Ajánljuk figyelmükbe Kövendi Dénes klasszikus értékű búcsúztatóját a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2006. januári számában, és Horváth Magda rendhagyó életrajzát a Könyvtári Figyelő 2006. 1. számából.

LIBER stratégia 2018-2022

GAÁLNÉ KALYDY Dóra

A LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – Association of European Research Libraries) 2017 novemberében tette nyilvánossá az elkövetkezendő öt évre vonatkozó stratégiáját, mely nemcsak bemutatja, de fel is hívja a figyelmünket az európai szakkönyvtárakat foglalkoztató kérdésekre és prioritásokra. A stratégiai pontok kialakításában a szervezet legfőbb vezetőtestülete (executive board) mellett a 2016-os évi konferencián részt vevő tagintézmények képviselőinek is lehetősége volt széles körű egyeztetésre. Az a tény, hogy a hazai könyvtárügyben a három stratégiai ciklus után 2014-től nincs országos stratégiánk, még inkább szükségessé teszi a zsinórmérték keresését és használatát.

A stratégia kialakítása

A LIBER ma már megkerülhetetlen a szakkönyvtári, tudományos könyvtári területen, hiszen 420 könyvtárat, köztük nemzeti könyvtárakat, egyetemi könyvtárakat és szakkönyvtárakat tömörít a világ több mint negyven országából. Ezen kívül számos Európai Unió projektjehez kapcsolódik munkabizottságai révén és állásfoglalásokkal, tanulmányokkal támogatja az Európai Unió munkáját. A LIBER képviselői jelen vannak az európai open access tárgyalásokon és a szerzői joggal kapcsolatos konzultációkon is.

A szervezet 2018–2022-re vonatkozó stratégiáját a 2017-es éves konferencián, a görögországi Patrasban mutatta be a tagintézmények jelenlévő képviselőinek, majd ezt követően novemberben tette nyilvánossá honlapján. Az Elektronikus Információs szolgáltatás (EISZ) Nemzeti Program és a Scientific Knowledge Services (SKS) közös szervezésében 2017. november 22-én Budapesten rendezett *Focus*

on Open Science: Research Data, Citizen Science, Access to Knowledge ... and Beyond c. konferencián Wilhelm Widmark,¹ a Stockholmi Egyetemi Könyvtár igazgatója, a LIBER igazgatótanácsának tagja mutatta be a magyar szakembereknek a LIBER stratégia elemeit.

A stratégia kialakítását 2016 elején kezdte meg a Strategy Task Force bizottság. Az év folyamán háromszor üléseztek, ezt egészítette ki az Executive Board stratégiával foglalkozó három ülése, majd a 2016 júniusára összeállt tervezetet a Helsinkiben tartott éves konferencián is megvitathatták. Akik nem tudtak személyesen részt venni a konferencián, online felületen oszthatták meg a stratégiához kapcsolódó álláspontjukat. A célkitűzések meghatározásának és a stratégia kialakításának alapja egy PEST-analízis volt, melyet kiegészített a nemzetközi partnerszervezetek és érintettek stratégiáinak elemzése, továbbá 12 nemzetközileg elismert szakemberrel készítették interjút.

A stratégia kialakításánál elsődleges irányelv volt a LIBER küldetése, mely elsősorban a kutatás támogatására irányul a világszínvonalú kutatási eredmények elérése érdekében, s fő értékei az együttműködés és integráció. Ennek folyományaként az elmúlt időszakban is számos tevékenységével segítette tagjait a szervezet: információs infrastruktúrával, érdekérvényesítésével, támogatással, továbbá a könyvtári szakembereknek nyújtott vezetőképzés szervezésével, melynek célja a korszerű ismeretek megosztása és az európai könyvtárvezetők személyes ismeretségén alapuló együttműködés erősítése.

A LIBER víziója, hogy 2022-re a tudományos könyvtárak (nemzeti könyvtárak, egyetemi könyvtárak, szakkönyvtárak) a digitális kor fenntartható tudásának motorjai, előmozdítói, támogatói legyenek. A kutatási területre vonatkozóan az alábbiakat vízionálja a szervezetet:

- A publikálás elsődleges formája a nyílt hozzáférés (open access).
- A kutatási adat fellelhető, hozzáférhető, együttműködő, újra felhasználható (FAIR).
- A digitális készségek erősítik az egyre nyitottabb és átláthatóbb kutatási életciklust.
- A kutatási infrastruktúra részvételen alapul és a különböző diszciplínák szükségleteihez igazított.
- A jövő kulturális öröksége a jelenlegi digitális információkon alapszik.

A célkitűzések eredményes megvalósításához igazodik az egymással is összefüggő három stratégia irány.

Ezen kívül a LIBER kommunikációs, érdekérvényesítő képességével, a nemzetközi projektekben való elköteleződéssel, irányelvek kidolgozásával, nemzetközi hálózatával és a vezetői készségek átadásával támogatja a tagszervezetek munkáját.

*A Research Libraries Powering Sustainable Knowledge in the Digital Age*² (A Tudományos könyvtárak a fenntartható tudás motorjai a digitális korban) című stratégia a következő három fő fejlesztési területet határozta meg, melyek egyszerre koordinálják a LIBER fejlődését, meghatározzák a jövő változásait és támogatják a világszínvonalú kutatást:

- a könyvtárak mint az innovatív tudományos kommunikáció platformjai,
- a könyvtárak mint a digitális készségek és szolgáltatások csomópontjai,
- a könyvtárak mint a kutatási infrastruktúra partnerei.

A könyvtárak mint az innovatív tudományos kommunikáció platformjai

Ez a stratégiai irányelv megerősíti és kiszélesíti a tudományos és szakkönyvtárak szerepét a megújuló tudományos kommunikációban. Az irányelvhez kapcsolódó cselekvési tervét az *Innovatív Kommunikációs Bizottság* (Steering Committee for Innovative Research Communication) felel. Három munkabizottság tevékenysége kapcsolódik az irányelvhez: a *Szerzői jog és egyéb jogi ügyek munkabizottsága* szabályozási szinten kívánja befolyásolni a szerzői jog kérdéseit és egyéb jogi ügyeket, feladatuk továbbá útmutatók készítése a kutatók számára.

Az *Open Access munkabizottság* a repozitóriumok hálózatára épülő új szolgáltatások kidolgozásával, a nyílt hozzáférésű folyóiratok üzleti modelljének fejlesztésével, a könyvtárak OA-modellben betöltött szerepével, illetve a könyvtárak OA kiadóként való működtetésének lehetőségével foglalkozik.

Az *Innovatív tudománytér munkacsoport*ban lévő LIBER tagkönyvtárak más partnerekkel és érintettekkel együttműködve új kutatásértékelési módszerek kidolgozására kapott felhatalmazást.

A munkacsoportok tevékenységéhez kapcsolódnak különböző nemzetközi projektek, mint pl. a FOSTER (FP7-es) projekt, mely a nyílt hozzáféréshez és a nyílt tudományhoz kapcsolódó képzések létrejöttét tette lehetővé. 2017-ben indult a FOSTER PLUS projekt, mely az előző időszak eredményeire támaszkodva segédanyagokat dolgoz ki a nyílt tudomány tudományterületenkénti megvalósítására.

Az OpenAIRE projekt a hazai szakembereknek is ismerős, hiszen a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár³ is partnerként vett részt a projektben. Immár a harmadik „generációnál” tartunk az OpenAIRE2020 programmal, melynek célja, hogy megvalósuljon az Európai Bizottság rendelkezése a nyílt hozzáférésről, és ezáltal nagyobb rálátásunk legyen az Európai Bizottság által támogatott kutatásokra.

A könyvtárak mint a digitális készségek és szolgáltatások csomópontjai

Továbbra is fontosnak tartja a LIBER a fizikai és digitális kutatási környezet fejlesztését. Egyértelmű célkitűzés, hogy a könyvtárak tovább fejlesszék digitális szolgáltatásait. A *Digitális Készségek és Szolgáltatások Bizottság* (Steering Committee for Digital Skills & Services) vezetésével két munkabizottság, a Digitális Bölcsészet – Digitális Kulturális Örökség, illetve a Vezetői készségek működnek az elkövetkezendő időszakban. A LIBER, mely már előző stratégiai ciklusában is elköteleződött a vezetőképzés mellett, két továbbképző programot alakított ki: az egyik program olyan középvezetőknek szól, akik rövid időn belül vezető pozícióba kerülnek, a másik program pedig a felsővezetőknek tartott többnapos szeminárium. Mindkét képzési program népszerű a tagintézmények között: az előttük álló kihívások megbeszélése és együtt gondolkodás mellett ezek a kis létszámú tréningek jó alkalmat biztosítottak a kollégák megismerésére és a szakmai együttműködések kialakítására is.

A programok folytatódnak: a LIBER *Journées for Library Directors* c. programot a bizottság 2020 májusára hirdette meg, az *Emerging Leaders* pedig 2019-ben az éves LIBER konferencia előtti napokban tartják. A stratégiai pont prioritásai közé tartozik még a nálunk kevésbé ismert terület, a tudomány társadalmasítása (citizen science) és az adatbányászat.

A szervezet tervbe vette további két munkacsoport kialakítását, az egyik a könyvtári dolgozók digitális készségeinek fejlesztésével foglalkozna, a másik pedig a szolgáltatási portfólió átalakításával.

Könyvtárak mint a kutatási infrastruktúra partnerei

A LIBER harmadik kulcsterülete a kutatási infrastruktúra fejlesztése, mely lehetővé teszi a különböző tudományterületek közötti határok lebontását.

A prioritások közé tartozik a megosztott szolgáltatások és a felhőszolgáltatások fejlesztése, melynek alapja az egységes pénzügyi támogatás, irányítás és a jól kiépített technikai infrastruktúra. A rendszerek átjárhatósága mellett (interoperabilitás) a LIBER stratégiai szinten kíván foglalkozni az adatgondnoksággal (data stewardship, data curator), az adatok feldolgozásának, tárolásának és visszakérésének irányelveivel és a kapcsolt nyílt adatokkal (open linked data).

A stratégiai cél megvalósításáért a *Kutatási Infrastruktúra Bizottság* (Steering Committee for Research Infrastructure) felelős, melynek munkáját két munkabizottság támogatja a Kutatási Adatmenedzsment és az Építészeti Fórum (ez utóbbi feladata a könyvtárosok és az építészek közötti együttműködés és kommunikáció erősítése, az új projektek és trendek figyelemmel kísérése).

A stratégia követhetősége

A LIBER által megfogalmazott stratégiai pontok kellőképpen általánosak ahhoz, hogy bármely európai tudományos és szakkönyvtár meglássa bennük a rá vonatkozó jellemzőket, és kiegészítve magára szabja. A LIBER jelenlegi stratégiájában számos olyan elem szerepel, amelyre a hazai tudományos és szakkönyvtáraknak is érdemes odafigyelni. Országos könyvtári stratégia hiányában a hazai tudományos és szakkönyvtáraknak is szükségük lenne követhető zsinórmértékre és közös célkitűzésekre.

Önszerveződő módon elindultak már ezen az úton a hazai szakkönyvtárak, felismerve a fejlesztésre szoruló területeket. A közelmúltban született két dokumentum számos olyan elemet tartalmaz, amely összhangban van a LIBER stratégiai célkitűzéseivel is. Mind a 2016 decemberében aláírt *Szándéknyilatkozat*,⁴ mind az IKSZ (Informatikai és Könyvtári Szövetség) Tudományos és Szakkönyvtárak tagozata által 2017 áprilisában megfogalmazott *Állásfoglalás*⁵ széles körű összefogáson alapul.

Mint ismeretes, *Monok István* főigazgató (MTA Könyvtár és Információs Központ) kezdeményezésére 2016. november 8-án a nemzeti könyvtár főigazgatója, több egyetemi könyvtár és szakkönyvtár vezetője közös nyilatkozatban állapodott meg arról, hogy a magyar könyvtáraknak szükséges áttérni egy hatékony együttműködést biztosító, újgenerációs, innovatív technológián alapuló, közös könyvtári platformra, mely figyelembe veszi a hazai könyvtári igényeket, és a használók minél gyorsabb és célirányos informá-

cióellátását biztosítja. A 2016. december 7-én aláírt dokumentum összhangban áll a LIBER harmadik stratégiai pontjával, a kutatási infrastruktúra fejlesztésével. Az Országos Széchényi Könyvtár *Országos Könyvtári Rendszer* (OKR) projektjének⁶ célkitűzései beleillenek a közösen megfogalmazott elképzelésekbe, azonban a projekt az év végén befejeződik, és a szakma nem nagyon látja az eredményeket.

Az IKSZ Tudományos és Szakkönyvtárak tagozata öt pontban fogalmazta meg állásfoglalását a szakkönyvtárak legégetőbb tennivalóiról. A tagozati könyvtárvezetők csatlakoztak a Szándéknyilatkozat célkitűzéséhez is, kiegészítve azzal, hogy „*az országos könyvtári rendszer 21. századi megújításának szerves részét kell, hogy képezzék a tudományos és szakkönyvtárak*”, a központi feladatokat „*csak elosztva, a tudományos és szakkönyvtárakkal való napi együttműködésben*” lehet megvalósítani, melyekhez „*soron kívül költségvetési forrást kell rendelni*”. Továbbá a tudományos és szakkönyvtárak képviselői a tudományos szakirodalom nyílt hozzáférhetősége érdekében jogszabályi támogatást sürgettek (ld.: LIBER első stratégiai pontja), és az igényekre épülő felsőfokú szakképzést és megújuló, a napi munkafolyamatokat támogató továbbképzések szervezését sürgették az aláírók, melyek az életpályamoddellre vagy a közalkalmazottak jogállását érintő jogszabályokra építenek. A továbbképzésektől megvont finanszírozás ismételt biztosítását szorgalmazták (ld.: LIBER második stratégiai pontja), illetve az érdekképviselő és szakmapolitikai érdekérvényesítést, azaz az EMMI Könyvtári és Levéltári Osztályának megerősítését.

A LIBER stratégiájából természetesen további következtetéseket vonhatunk le: egyfelől jelzi az európai szakkönyvtárak fejlődési irányát, láthatóvá téve, hogy hajóink jó irányba haladnak (csak a szelet nehezen

tudjuk befogni vitorláinkba), másfelől azonban észre kell vennünk, hogy a LIBER legnagyobb ereje az összefogásban és a hálózati együttműködésben van.

Néhány európai országban (pl.: Norvégia, Hollandia, Ausztria) a hatékonyság és a gazdaságosság érdekében az országos feladatokat egy központi intézmény/könyvtár koordinációjába adják, de a feladatok végrehajtása közös munka, minden résztvevő egy kis fogaskerék a nagy rendszerben. A LIBER és az európai országos könyvtári stratégiákból elsődlegesen ezt a szemléletet kell elsajátítanunk. A 21. században ugyanis elszigetelten nem létezhetnek könyvtárak, még nemzeti könyvtárak sem, csakis együtt, egymás munkáját támogatva léphetünk előre.

Jegyzetek

1. http://eisz.mtak.hu/images/esemenyek/171122_openscience/prez/11-Widmark-About-LIBER-Presentation-WW.pdf (letöltve: 2018. márc. 17.)
2. <http://libereurope.eu/wp-content/uploads/2017/11/LIBER-Strategy-2018-2022.pdf>
3. KARÁCSONY Gyöngyi: OpenAIRE. Az európai tudományos kutatás digitális névjegye = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 59. évf. 2012. 1. sz. 3–12 p.
http://epa.oszk.hu/03000/03071/00050/pdf/EPA03071_tmt_2012_01_03-12.pdf
4. http://konyvtar.mta.hu/index.php?name=v_1_5_szandeknyilatkozat (letöltve: 2018. ápr. 1.)
5. <http://konyvtar.ksh.hu/iksz/inc/docs/bovitett.pdf> (letöltve: 2018. ápr. 1.)
6. <http://www.oszk.hu/okr-projekt> (letöltve: 2018. ápr. 1.)

Beérkezett: 2018. április 1.

Kincsek cseréltek gazdát az Országos Széchényi Könyvtárban

Két különleges kötet került méltó helyére 2018. június 11-én az OSZK-ban.

Az egyik kötet, egy Mikes díszkiadás 1895-ből (Levelek Törökországból), melyet az 1956-os forradalom alatt menekítettek ki egy tűz elől, és az Egyesült Államokból került vissza most az OSZK-ba. A másik mű egy ősnymtatvány kolligátum 19. századi papírkötésben, mely az ötvenes évekig a budai ferencesek tulajdona volt, és napjainkig az OSZK-ban őrizték. A jeles alkalommal az OSZK visszaadta a kötetet a Budai Ferences Rendház Könyvtárának.

Szubjektív beszámoló az IFLA wrocławai világkonferenciájáról

NÉMETH Márton

Bevezetés

2017 nyarán lehetőség nyílt arra, hogy a Magyar Könyvtárosok Egyesületének támogatásával néhány fiatal hazai könyvtáros önkéntesként részt vegyen az IFLA nyári kongresszusának* lebonyolításában. E sorok szerzője 2010-ben jelen volt az IFLA göteborgi kongresszusán, 2014-ben pedig Lyonban, a fiatal könyvtárosok elő-konferenciáján. Örömmre szolgált, hogy 2017-ben is ott lehettem a könyvtáros világ talán legfontosabb, globális szakmai eseményén. Beszámolómban általános benyomásaimat osztom meg a konferencia helyszínéről, az önkéntes munkáról, illetve a konferencián szerzett szakmai tapasztalatokról és a közösségi élményekről.

A konferencia helyszíne

A lengyelországi Wrocławnak, a könyvtáros világta-lálkozó helyszínének igen változatos a történelme. A város a lengyel, cseh és német kultúrák találkozási

pontjaként sokáig különböző nagyhatalmi érdekek ütközőpontja volt. A második világháború után a szinte teljesen lerombolt, elnéptelenedett városban kellett újra kezdeni az életet, a korábban a Szovjet-unióhoz csatolt keleti lengyel területekről áttelepített lakossággal együtt. Szerencsére, a terhes történelmi múltnak ma már nem sok nyomát lehet észrevenni a városban. Wrocław pezsgő, dinamikusan fejlődő város, amely 2016-ban Európa kulturális fővárosa volt. Ehhez az eseményhez kapcsolódva felújították a belváros épületeit és kiépítettek egy csodálatos sétányt az Odera partján, kihasználva a több ágra bomló folyóra épülő több mint száz híddal jellemezhető városszerkezet minden erényét.

Mivel a konferencia ideje alatt a tömegközlekedés a résztvevők számára ingyenes volt, ezért a szakmai programok után, esténként szívesen indultunk a város felfedezésére. (Az utóbbi években megvalósított nagyszabású kulturális és oktatási beruházások teljes vertikuma számunkra a város tudományos könyvtá-

* IFLA 83. Világkonferencia és Közgyűlés (Wrocław, 2017. augusztus 19–25.)

rainak meglátogatásakor bontakozott ki teljes egészében.)

A konferencia fő helyszíne az ország egyik legnagyobb rendezvényközpontjában, a Hala Stuleciában (Centennial Hall, Centenárium csarnok) volt. Az épületet 1913-ban, a Napóleon elleni porosz felkelés százéves évfordulójára építették, napjainkban már az UNESCO világörökség része. Az épületet egy csodálatos tó és japánkert veszi körbe. A szakmai programok másik helyszínéül a modern Kongresszusi Központ (Wrocław Congress Centre) szolgált. Szerencsére, a két épület nagyon közel volt egymáshoz. Az önkéntesek szállása az IASE (Instytut Automatyki Systemów Energetycznych) épületében volt, közel a két rendezvényközponthoz.

Önkéntesek a konferencián

Az IFLA konferenciák történetében a 2017-es azért jelentett mérföldkövet, mert a lengyel szervezők vették a bátorságot, hogy a lebonyolításához szükséges önkéntesek csapatába az online csatornák révén öt kontinensről toborozzanak jelentkezőket. Az önkéntesek kb. háromszáz főből álló csapatában jelentős arányt képviseltek az ország minden részéből érkezett fiatal lengyel könyvtárosok; közülük kerültek ki az egyes munkafolyamatok koordinátorai. A szervezőmunka már jóval a kongresszus előtt megkezdődött a jelentkezések intézésével, az önkéntesek beosztásával, a koordinátorokkal való egyeztetéssel és a munka ütemezésével (lehetőleg az egyedi igényekre is figyelve). Ennek folyamánaképpen virtuálisan már a rendezvény előtt összeharangoztam a munkámat szervező lublini *Joanna Taraszevicz*ssel és az önkéntesek vezető koordinátorával, *Joanna Golczyk*kal. A plenáris tájékoztató után, augusztus 17-én bejártuk a rendezvény helyszíneit, majd az egyes munkacsoportoknak adott tájékoztató után elkezdődött a tényleges munka. Az én csapatom feladata a résztvevők ellátása volt a regisztrálóknak járó információs anyagokkal (regisztrációs kártya, kártyatartó, hátizsák a programokkal, várostérképpel, szponzori anyagokkal). Feladatunk volt egy „business center” működtetése is, amely gyakorlatilag egy reprográfiai munkaállomást jelentett laptoppal, multifunkcionális nyomtató-szkennelvel, melyet a résztvevők a konferencia ideje alatt térítés ellenében igénybe vehettek. A legtöbb munkát a konferencia hivatalos megnyitása előtti, regisztrációs időszak adta, később már csupán a vendégek másolási és szkennelési igényeinek kiszolgálásában kellett szerepet vállalnom.

A csoportomba jamaicai, szerb, lengyel, libanoni, azerbajdzsáni és ausztrál önkéntesek kerültek. Ez a csoportbeosztás nekem különösen előnyös volt, mert már a konferencia kezdete előtt rengeteg résztvevővel találkozhattam, és az angol mellett próbára tehettem a dán, norvég és svéd nyelvtudásomat is.

A beosztásunk napjain ebédet is kaptunk, és ilyenkor remek alkalom nyílt a társalgásra a többi csapat önkénteseivel. Az egyik csoportnak a rendezvénytermek felügyelete volt a feladata, a másik csoport önkéntesei a tolmácsgépek kiosztásában és a szinkrontolmácsok munkájának támogatásában segédkeztek. A harmadik csoport feladata a résztvevők tájékoztatása volt a regisztrációs térben. A negyedik csoport tagjai a rendezvény helyszíneit járták és tudósításokat készítettek a különféle közösségi médiafelületek számára. Az ötödik csoport tagjai az érkezőket fogadták és segítették a tájékozódásban a vasútállomáson, illetve a repülőtéren.

Összességében a nemzetközi önkéntesekre mindig lehetett számítani (bár érdekes módon a lengyel önkéntesek egy részének néha mintha motivációs nehézségeik lettek volna). Az én csoportomban végig jó volt a hangulat, gördülékenyen ment az együttműködés. Az önkéntes munka révén sok új ismeretséget kötöttem, és jóval gazdagabb élménnyé vált számomra a konferencián való részvétel, mintha csak vendégként, a szakmai programokra koncentrálni vettem volna részt az eseményen.

Szakmai programok

Az IFLA konferencián való részvétel alapos előzetes felkészülést igényel mindenkitől. Tanulmányozni kell a gazdag programkínálatot, ki kell jelölni a prioritásokat, figyelni kell az átfedésekre, kalkulálni kell a rendezvényhelyszínek közötti távolságokkal is, és mindezeket össze kell igazítani az önkéntesek munkabeosztásával (érdemes időt hagyni a poszter kiállítás megtekintésére is). Igen komplex kihívás, de azért meg lehet felelni neki.

Sokat segít a megnyitó előtti speciális ülés azoknak, akik először vesznek részt IFLA konferencián, ugyanis ilyenkor rengeteg hasznos tanácsot lehet kapni a programokról, a helyi tudnivalókról, az IFLA vezető munkatársaival való konzultációs lehetőségekről, s tájékoztatást az egyesület kampányairól, kiemelt programjairól.

A konferencia megnyitója – most először – élőben volt követhető a YouTube-on. Az ünnepi műsor színvonalas zenés-táncos produkció volt, melyben

a vendéglátók bemutatták sokféle kultúrájú városuk történetét.

A továbbiakban a szakmai programból csak azokat emelem ki, amelyek leginkább megragadták a figyelmet. (Az egyes szekciókban elhangzott előadások szövegéről az IFLA repozitóriumában (<http://library.ifla.org>) lehet tájékozódni.)

Legelőször *Frederik Zarndt* adott áttekintést egy felmérés kapcsán a digitális kötelesspéldányok kezelésével kapcsolatos nemzeti szabályozások jellemzőiről. Nagyon sokszínű a kép: már ahol van digitális kötelesspéldány rendelet egyáltalán. Az előadás arra összpontosított, miért kell szabályozni ezt a területet, és miként lehetne megtalálni a digitális kötelesspéldányokhoz való felhasználói hozzáférés különféle módjait. Várjuk a felmérés értékelésének további részleteit.

Az első nap délutánján még két, azonos időben kezdődött szekcióban találtam érdekes témájú előadásokat. Az egyikben az OCLC munkatársai mutatták be digitális könyvtári projektjeiket. Egyre jobban halad előre az automatizáció, mely mind nagyobb szeletét váltja ki a szellemi munkának, és a könyvtárak által nyújtott információs szolgáltatások hozzáadott értékének megállapításakor ezt feltétlenül figyelembe kell venni. A másik szekcióban az IFLA szabványosítási törekvéseit tekintették át a nyílt kapcsolt adatok bemutatásával. Szerencsés volt, hogy az elején általános áttekintést is kaptunk az egész területről, aztán hangsúlyosan esett szó a Könyvtári Referenz Modell (Library Reference Model) szemantikus webes alapelvekhez történő alkalmazásáról. A bibliográfiai adat fogalmát a lehető legszélesebben, általános keretek között értelmezik. A modell a bibliográfiai adatok logikai struktúráját igyekszik leírni függetlenül attól, hogy az adatforrás milyen rendszerben vagy alkalmazásban kerül feldolgozásra, tárolásra. Ezen az általános szinten nem tesz különbséget a hagyományos értelemben vett bibliográfiai (állomány) rekordok, a besorolási rekordok között.*

A szekcióülések mellett a konferencia színes eleme volt a poszter szekció. Ez alkalommal 190 posztert fogadtak el, túlnyomó többségüket be is mutatták a rendezvényen. A könyvtár- és információtudomány szinte valamennyi aktuális témáját felvonultatták a könyvtárügyi stratégiai kérdésektől kezdve az infor-

mációs műveltség terjesztésén keresztül olyan a speciális témáig, mint pl. könyvtári konfliktuskezelés. Erre a szekcióra is igaz volt, mint a rendezvény egészére, hogy ténylegesen az egész világ, mindegyik kontinens képviseltette magát, így a műfaji és tematikus változatosság mellett betekintést nyerhettünk az egyes földrajzi régiókra jellemző aktuális szakmai problémákba is. Jó érzés volt látni azokat a projekteket, melyek keretei között amerikai vagy európai intézmények próbálnak segíteni az információs műveltség terjesztésében a fekete-afrikai országokban. Ezek a poszterek kapcsolódtak a legszorosabban a kongresszus szlogenjéhez: *Library, Solidarity, Society*. Az európai projektek közül azok ragadták meg a figyelmet, amelyek a játék szellemét próbálták bevinni a közkönyvtárakba és tudományos könyvtárakba is (pl. különféle fikciós szerepjátékok egy adott könyvtártípus és szolgáltatásainak megismertetésére). A játékos bemutatók célközönsége a gyerekek és fiatal felnőttek korosztálya volt.

A konferencia programjait számos vonatkozásban átszötte két fontos IFLA kezdeményezés megbeszélése: a *Global Vision Discussion* általános szakmai párbeszéd kezdeményezése a legtagabban vett könyvtárszakmai és felhasználói célközönséggel (<http://globalvision.ifla.org>), illetve a *Library Map of the World* egy interaktív szakmai térkép (<https://librarymap.ifla.org/>), melynek szerkesztésében *Barátné Hajdu Ágnes* tanszékvezető (ELTE KITI), az MKE elnöke mint az IFLA tanácsadó testületének tagjaként vett részt. Ez utóbbi kezdeményezés érdekessége, hogy először tesznek hozzáférhetővé aktuális statisztikai adatokat globális térképre vetítve. Így a tapasztalatok fényében megteremtődik a feltétele a statisztikai adatfelvételek későbbi széles körű nemzetközi összehangolásának. Mindkét kezdeményezés, de főleg a Világtérkép szervesen kíván kapcsolódni az ENSZ fenntartható fejlődés érdekében megfogalmazott céljaihoz. A statisztikákból leszűrt következtetésekkel próbálják alátámasztani, milyen területeken fontosak a könyvtárak szolgáltatásai a fenntarthatósággal összefüggésben. A Global Vision párbeszéd-sorozat részeként világszerte műhelybeszélgetésekre (workshopokra) kerül majd sor. Az eredményeket a 2018. évi világkongresszuson összegzik a malajziai Kuala Lumpurban.

* A részletek elérhetők itt: <https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/fibr-lrm/ifla-lrm-august-2017.pdf>
A bevezető előadás írásos változata pedig itt: <http://library.ifla.org/1763/1/078-riva-en.pdf>.

Munkámhoz kapcsolódóan kiemelt figyelemmel kísértem a webarchiválással foglalkozó szekció előadásait. Érdekes esettanulmányokat hallottam a külféle webarchiválási projektek bemutatása kapcsán a kanadai, francia, brit, ausztrál és szlovéniai gyakorlatról. (A British Library pl. teljesen új felhasználói felületet tervez a brit webarchívum számára, és felmerült a nagyközönség fokozottabb bevonása nemcsak a begyűjtendő tartalmakra történő ajánlásokra, hanem a webarchiválási tevékenységbe is.) Egy francia előadásban szó volt a webarchiválás minőségi dimenzióiról. A leírt anyagok magas színvonalú, a nagyközönség által is fogyasztható találása a megfelelő metaadatokkal segítve sok nehézséget rejt, és nagyon az út elején járunk még e téren. Mintaértékű volt egy másik francia előadás, mely bemutatta azt a dedikált munkaállomásokból álló országos hálózatot, melyek révén a francia nemzeti könyvtár koordinálásával begyűjtött anyagok a korábbinál jóval szélesebb körben váltak hozzáférhetővé. A szlovén előadás is igen hasznos volt számunkra. Megtudhattuk, hogy már több mint tíz éves tapasztalattal rendelkeznek a szelektív webarchiválás terén, és a teljes szlovén webes tér aratását 2015-ben kezdték el. Két ember foglalkozik az archiválással, ehhez képest különösen szép a tematikus gyűjteményeik magas száma (pl. az államigazgatási, gazdasági, egészségügyi, kulturális honlapok rendszeres aratása, és az általános webarchiválás megszervezése). A web curator tool szoftver mellé saját kiegészítőt fejlesztettek, amivel a twitteren megjelenő szlovén vonatkozású tartalmak egyes szeleteit is próbálják begyűjteni. Az archívum a <http://arhiv.nuk.uni-lj.si/> címen érhető el.

Abbie Grotke a Kongresszusi Könyvtár munkatársa az internet archiválásával foglalkozó intézményeket tömörítő IIPC konzorcium képviselőjeként összefoglaló előadást tartott a konzorcium tevékenységéről (<http://netpreserve.org>) és hasznos tanácsokkal szolgált arról, miképpen kellene az egyes országok jogi szabályozásán változtatni a webarchiválás optimális jogi környezetének megteremtéséhez. Elemezte a webarchiváláshoz szükséges személyi és infrastrukturális feltételeket. A jogi szabályozás kapcsán újra előkerült a hozzáférés problémája, hogy számos országban a honlap-tulajdonosok egyedi engedélye nélkül egyáltalán nem lehet egy adott honlapot leíratni, s hogy ez komoly adminisztratív akadályt je-

lent. Központi kérdés a gyűjtőkör minél pontosabb lehatárolása, illetve hogy minél hatékonyabban beilleszthető legyen a webarchívum a könyvtár általános szolgáltatási keretrendszerébe, de legyenek meg a kapcsolatai más szolgáltatások felé is.*

Hasznosak voltak az újragondolt könyvtári terekről, a könyvtárépítészeti feladatairól, új típusú könyvtári szolgáltatási terek kialakításáról tartott előadások is. A norvég, kínai és finn előadó különösen megragadta a figyelmem, mint ahogy az ELTE hallgatóiét is, akik blogbejegyzésben (<https://wlicvol2017.wordpress.com>) számoltak be a szekcióülésről.

Fontosnak találtam még az IFLA irányelvekhez kapcsolódó beszélgetést Donna Scheeder leköszönő elnökkel és Gloria Perez Salmeron (a konferencia végén hivatalba lépett) új elnökkel. A workshopok aktív közreműködésre és bőséges tapasztalatcserére adtak lehetőséget, másfajta szakmai dimenziót képviselve, mint a frontális előadások.

Közösségi élmények

A szakmai programok és az önkéntes munka mellett az IFLA konferenciák legvonzóbb oldalát azok a közösségi élmények jelentették, melyek által megélhető, hogy valóban egy globális szakmai közösség tagjai a résztvevők. Például első nap, a kulturális esten a Kongresszusi Központ mögötti tóparton pazar vendéglátásban volt részünk. Háromezer ember ismerkedt egymással, buliztak, járták a polonézt a tó körül a profi táncosok instrukciói szerint. A vízi show-t követően ún. csendes diszkóra került sor. Négy DJ keverte a zenét négy külféle csatornán. A közönségnek kiosztott fejhallgatókon a csatornáknak külféle színekódjai voltak, így lehetett látni, ki bulizik egyszerre ugyanarra a zenére. Aki hagyományosabb élményre vágyott, azok számára a workshop előadótermet táncterré változtatták, és nyolcvanas évek zenéje volt a kínálat.

A kulturális esten túl még két kiemelkedő közösségi élményben volt részem. Az egyik a fiatal könyvtárosok kötetlen találkozója volt a nyitónap végén. Innen pedig egy patinás étterembe voltam hivatalos, az ALISE (Association for Library and Information Science Education), az ASIST&T (Association for Information Science & Technology), a Chinese

* Sajnos az IIPC következő közgyűlése Új-Zélandon lesz, ahová esélytelen eljutnunk. Abbie Grotke támogatást ígért az OSZK-nak a konzorciumhoz történő csatlakozás feltételeinek megvizsgálásáról.

American Librarians Association (CALA) és az iSchools Organization által szervezett vacsorára*. Az esten az amerikai oktatókkal lehetett beszélgetni az európai és amerikai könyvtári környezetről és a könyvtárosképzés különbségeiről. *Sheila Webber* beszámolt arról, hogy kutatásainak középpontjában mostanában a fiatal és az idősebb generációk egymáshoz való kapcsolat áll. Az Európa-szerte mind több helyen megrendülő szociális rendszer a könyvtárak szerepét is felértékeli abban, hogy egyfajta híd szerepet vállaljanak a generációk tagjai között. Ha úgy tetszik, ez is egyfajta vetülete a könyvtár mint közösségi és találkozási tér funkciójának. Beszélgettünk még arról is, hogy mennyire fontos mindkettőnk szerint, hogy az IFLA konferencián ne csak a közvetlen szakmai érdeklődésünkhöz, munkánkhoz kapcsolódó programokat kísérjük figyelemmel, hanem próbáljunk minél szélesebb körből élményeket, tapasztalatokat szerezni az érdeklődésunktől távolabb álló témakörökből is.

Tudományos könyvtári túra

A konferencia hivatalos programjainak zárása után, szakmai kirándulásokon lehetett részt venni. A gazdag kínálat magában foglalt ingyenes wrocławai programokat (egész napos, illetve félnapos túrák közkönyvtárakba, illetve tudományos könyvtárakba), valamint egész napos túrákat Délnyugat-Lengyelország különféle városaiba, rendkívül kedvező áron. Választásom az egész napos wrocławai tudományos könyvtárakat megcélzó programra esett. A program a Wrocławai Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárában kezdődött. A kampuszon régi és modern épületek együttese található szép zöld környezetben. A Központi Könyvtár egy hat éve átadott modern épületben található. Az egyetem hallgatói és oktatói mellett a városból is bárki beiratkozhat a könyvtárba. (Általános információk a könyvtárról angolul: <http://www.bg.ue.wroc.pl/index.php/en/about-dcine>.)

A tetszetős belső terekben az aktuális lengyel társadalomtudományi, közgazdasági szakirodalom közvetítésére koncentrálnak. A nemzetközi szakirodalom jó részét inkább digitálisan szerzik be. Részt vesznek a Kongresszusi Könyvtár nemzetközi fölőspéldánycsere programjában, így a nemzetközi szakirodalom papíralapon is érkezik az intézménybe. Nyomatott

formában szerzik be a környező országok angol nyelvű közgazdasági szakfolyóiratait is. Az intézményben Europe Direct információs pont üzemel. Automatikus könyvkölcsönző berendezésük révén a nap 24 órájában visszavihetők a kikölcsönzött könyvek. Azt tervezik, hogy meghosszabbított nyitva tartásra állnának át, amelyhez csak minimális könyvtárosi személyes jelenlétet biztosítanak, viszont a helyben használat és a számítógépes kölcsönzés így is gördülékenyen folyhat. A szabadpolcos állományt tömörraktár is kiegészíti az intézmény pincéjében.

A második állomás az Osolineum patinás műemlék épülete volt, mely Lengyelország egyik legnagyobb tudományos könyvtárának ad helyet. A könyvtár gyűjtőköre a lengyel nyelv és irodalomra, valamint egyéb szláv nyelvekre és irodalmakra fókuszál. Állománya csak helyben használható az olvasói számára (<https://ossolineum.pl/index.php/english/>). Az Osolineum eredetileg Lembergben (Lwów, Lviv) működött gazdag főnemesi könyvtárral és kincstárral. A név is az alapító Osolinski főnemes nevére utal. Juliusz Słowacki, a nagy lengyel irodalmár szinte teljes hagyatéka itt található, s számos igen értékes egyéb gyűjteményt is őriznek. A második világháború után az eredeti állomány egy részét Wrocławba menekítették, a másik része Lembergben maradt, ami a Szovjetunióba került, majd Ukrajna része lett. A közös digitalizálási programnak köszönhetően most már sikerült virtuálisan újraegyesíteni a könyvtárat, s igyekeznek hozzáférhetővé tenni a közös állomány mind nagyobb hányadát a nagyközönség számára is.

A wrocławai Műszaki Egyetem Könyvtára két épületben helyezkedik el. A modern olvasói terekben számítógépes munkaállomások és a szerver-infrastruktúra kapott helyet. Itt található a látássérült felhasználók számára speciális könyvtári alkalmazásokat kidolgozó kutatás-fejlesztési központ, illetve a könyvtár digitalizáló műhelye is. Az egyetem patinás, 19. században épült főépülete a modern könyvtári épülettől mintegy 300 méterre helyezkedik el. A tágas olvasóteremben rögtönzött kiállítást láthattunk a német nyelvű 19–20. századi műszaki irodalomból. A kétfajta szolgáltatási tér és kínálat igen jól kiegészíti egymást. A modern épület belső terei lenyűgözőek, és ideálisak az egyéni tanuláshoz, miközben vonzó közösségi térként is működnek, a hagyományos ol-

* Ezúton is köszönöm Lydia Middleton elnöknek és Lynn Connaway OCLC kutatási igazgatónak, hogy meghívtak erre a vacsorára. A változatosság, a különféle szakmai háttérű emberek eszmecsereje volt benne igazán üdítő.

vasóterem pedig a fizikai könyvállományhoz nyújt vonzó környezetben hozzáférést.

Utolsó állomásunk a Wrocław-i Egyetem új főépületében elhelyezkedő központi könyvtár meglátogatása volt az Odera partján, szemben az óvárossal. A digitalizáló műhely, illetve a restaurátor műhely megtekintésére volt lehetőségünk. A digitalizálást végző munkatársak mostanában a mikrofilmen őrzött régi anyagok digitalizálásával foglalkoznak. A digitális könyvtárnak önálló portál készült, ahol bemutatnak mindent az állományból, amit a szerzői jogi szabályok lehetővé tesznek (<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra>). Az integrált rendszer, amit használnak a digitális objektumok tárolására és bemutatására több lengyel egyetem közös fejlesztésének eredménye, és kompatibilis az összes fontos digitális dokumentumkezelő szabvánnyal. Fő céljuk, hogy intézményenkénti bontásban vonzó összképet tudjanak adni a lengyel kulturális örökség minél nagyobb szeletéről. A digitális gyűjtemény emellett már digitálisan született objektumokat is tartalmaz. A kortárs tudományos szakirodalom jó része csak az épületen belül férhető hozzá. A nem mikrofilmen lévő, illetve digitalizáló berendezéssel nem feldolgozható dokumentumok számára külön fotóműhelyt hoztak létre, ahol a különleges dokumentumok archiválási célú fényképezése történik.

A restaurátor műhelyben tágas térben látják el a konzerválási, restaurálási feladatokat. A munkaszobák, műhelyek mellett feltűnő a közösségi helységek magas színvonala, praktikus elrendezése is. A restaurátor

munkaszobában a modern elrendezés mellett rengeteg régi, főleg német gyártású műszaki berendezést is találunk, melyek legtöbbjének működését élőben is kipróbálhattunk. Az új épületbe történő költözés radikálisan megnövelte a munka hatékonyságát. Gondot jelent azonban a szakmai utánpótlás biztosítása.

Összességében megállapíthatjuk, hogy Lengyelországban többet és átgondoltabban költenek a tudományos könyvtári szolgáltatásokra, mint nálunk. Mindegyik meglátogatott intézmény vonzó felhasználói terekkel s a könyvtárosok számára is attraktív munkakörnyezettel bír. Igyekeznek a felhasználókat minél szélesebb körűen, innovatív módon kiszolgálni, a könyvtárközi együttműködésnek is magas szintű formáit sikerült kialakítaniuk.

Összegzés

E beszámolóban megpróbáltam rövid összefoglalást adni arról a koncentrált élményözönről, ami egy IFLA konferencia részvétele során éri az embert. Nagy örömmre szolgált, hogy az MKE támogatásával többen is segíthettük önkéntesként a konferencia lebonyolítását. A záróünnepségen a Lengyel Nemzeti Könyvtár főigazgatója is értékelte erőfeszítéseinket. Sok nagyszerű lengyel kollégával, szervezővel és önkéntessel ismerkedhettem meg. Nagyon remélem, hogy nem ez volt az utolsó IFLA konferencia, amelyen részt vehettem, s egyre többünknek sikerül minél alkotóbb módon bekapcsolódnia a nemzetközi könyvtáros közösségbe.

Megjelent a Szakkönyvtár a holnap határán című monográfia

A KSH Könyvtár a közelmúltban adta közre Rózsa Dávid: *Szakkönyvtár a holnap határán* című tanulmánykötetét. A szakkönyvtárak megváltozott szerepét, a legújabb külföldi szakkönyvtári trendeket, a fejlesztés hazai lehetőségeit bemutató elemzések (egy részük korábban önállóan is megjelent, például e lap hasábjain) hiánypótló monográfiát eredményeztek.

„Könyvemben egyebek mellett arra keresem a választ, milyen szerepet játszhatnak ezek az intézmények a XXI. században. Javarást amerikai, nyugat- és közép-európai, illetve hazai adatok és források segítségével igyekszem áttekinteni a szakkönyvtári tevékenységekre ható jelenségeket, trendeket, a magyarországi szakkönyvtári rendszerben a közelmúltban bekövetkezett változásokat és a különböző szakkönyvtártípusok helyzetét, fontosabb eredményeit. Végül bemutatom, milyen fejlesztések, és átalakítások mentek végbe az ezredforduló óta, és miket tervezünk megvalósítani a KSH Könyvtárban annak érdekében, hogy felkészülten lépjük át a holnap határát.” (Rózsa, 11. p.)

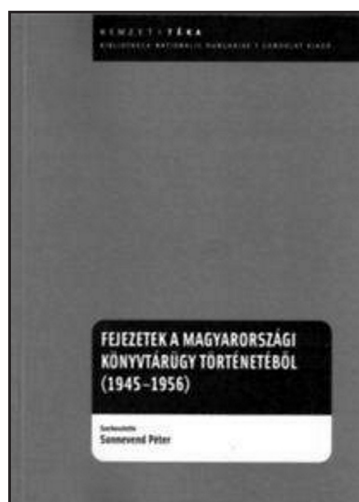
RÓZSA Dávid: *Szakkönyvtár a holnap határán*. [Budapest], KSH Könyvtár, 2018. 236 p.

Könyvtárügyünk története a Rákosi-korszakban: új kötet a „Nemzeti téka” sorozatban

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Gondolat Kiadó közös sorozata figyelemre méltó értékek és a tisztánlátás mellett kötelezte el magát. Az eddig közreadott 35 kötetben feltároló kutatások, elemzések, adattárak tematikai sokszínűsége bizonyosság: a nemzeti könyvtár történelmi idők lenyomatát őrző gyűjteménye a múlt megismerésének pótolhatatlan tárháza, az intézménynek pedig küldetése van a tartalom megmutatásában, a múltba forduló életvilágok megismertetésében. *Boka László és Kégli Ferenc* sorozatszerkesztők munkája nyomán tanulmányok, előadás-gyűjtemények, olvasáskutatói értelmezések, forrásközlések, hungarika-kutatások, sajtószemle, repertórium, nyomdatörténet, könyvkultúrával, tudós könyvtárosokkal, könyvtártörténettel foglalkozó írások gondolkodtatják el az olvasókat, a forrásokból tanulni képes generációk együttélését segítve és a további kutatásokat ösztönözve. Régmúltból és közelmúltból egyaránt.

A most megjelent kötet a *Rákosi-korszak könyvtárügyéről* közöl öt tanulmányt. Tartalma nem éri váratlanul a figyelmes olvasókat, ugyanis a szakfolyóiratok 2017 végéig már tíz kutatásközi írást megjelentettek a szerzők tollából. A szerkesztő, *Sonnevend Péter* fontosnak tartja bevezetőjében megosztani az olvasókkal, hogy szerzőtársaival 2014 nyarán határozták el a szigorú forráselemzésre épülő könyvtártörténeti „rekonstrukciót” a Rákosi-korból. Az eredetileg tervezett monografikus összegzés helyett azonban lényeges területek alapos „(rész)elemzését” végeztek el, megítélése szerint további témák keresnek még szerzőket. Kíváncsúnak tartja a köz-, illetve tudományos és szakkönyvtárak, valamint az egyházi könyvtárak történetének feltárását. Kezdeményezi a könyvtári szolgáltatások, a dokumentáció

Fejezetek a magyarországi könyvtárügy történetéből : (1945–1956) / szerk. Sonnevend Péter ; közreműk. és a mutatók összeáll. Kégli Ferenc. – Budapest : OSZK ; Gondolat, 2018. – 339 p. – (Nemzeti téka, ISSN 1586–1163) Bibliogr. lábjegyzetben Mutatók 283–339. p. ISBN 978 963 200 678 9 ISBN 978 963 693 863 5

fejlődésrajzának felvázolását, ahogy a korabeli olvasókra, könyvtárhaználóokra vonatkozó elemzéseket is. A könyvtárpolitika eszközeként alkalmazott finanszírozás hasonlóképpen izgalmas tanulságokkal szolgálhatna, és mindezeket támogathatná egy forrásgyűjtemény.

A következőkben nézzük meg a tanulmányokat tárgyuk szerint.

Sonnevend Péter az 1944 és 1956 között zajló kultúrforradalom művelődés- és könyvtárpolitikáját tekinti át. *Pogányiné Rózsa Gabriella* a könyvtárosképzés megindulásával foglalkozik. *Pogány György* a könyvtári személyzetet és a gyűjteményeket ért atrocitásokat veszi számba. *Kégli Ferenc* az Országos Könyvtári Központot mutatja be. Az iskolai és gyermekkönyvtári ellátásról *Varga Katalin* tollából olvashatunk. Valamennyi izgalmas, hiánypótló tanulmány.

Bemutatásuk előtt külön kell szólnunk a kötet ún. járulékos részeiről, amely Kégli Ferencnek köszönhető. Az igényes szakkönyvek kívánalmának megfelelő félszáz oldalt meghaladó tartalom sokat hozzátesz a témához azon túlmenően, hogy az elemzések hitelesítője. Csak a legfontosabbakat említve, úgymint az Országos Levéltár költözése miatt a kívánnál csonkább levéltári forrásjegyzék, a hivatkozott jogszabályok felsorolása és a nagyon gazdag, a társadalomtörténeti vonatkozásokat fontosságuk szerint kezelő, egyben hivatkozásjegyzékként is funkcionáló felhasznált irodalom. Számomra különösen izgalmas volt az egybeszerkesztett irodalomjegyzék és a mutatók böngészése. A címeiből feltáruló kor- és kiadástörténeti körkép tárgyunk vonatkozásában önmagában is rávilágít a hatalom és a könyvtárak viszonyára a tárgyal választott időszakon belül. A szférához kapcsolódó jubileumok kapcsán, és a rendszerváltozás idejétől megjelent visszatekintések, elemzések felvillanják azokat a küzdelmeket, amelyekkel a számos ambivalenciát, kényszert hordozó kor könyvtárosai megkísérelték a legprogresszívebb történeti előzmények, illetve a polgári demokráciák korszakbeli törekvései példáját a hazai könyvtárpolitikával elfogadtatni. Az utalókkal gazdagon ellátott személynév és a földrajzinév-mutató további mélyfúrásokat tesz lehetővé a kultúrpolitikai döntésekkel hátrányosan vagy éppen „helyzetbe hozóan” érintett szereplők és intézmények tekintetében. A kötetet *Bényei Miklós* lektorálta.

Politika, kultúrpolitika, könyvtárpolitika

Sonnevend Péter „Vázlatos áttekintés” alcímet viselő tanulmánya a kultúrpolitika megvalósulásának nézőpontjából tekinti át a Rákosi-korszak 12 évének könyvtári folyamatait. Különös figyelmet szentel a nyilvános sajtóban megjelent, a hatalmi döntéseket előkészítő vagy magyarázó közleményeknek. Ízelítőként négy idézetet olvashatunk. A kiválasztott és közölt szövegrészek (11. p.) tartalma disszonáns, vagyis a felütés hatásos, az ifjakat bizonyára kíváncsivá teszi, a korosabb pályatársaknál megjelenhet a régről jól ismert, gyomortáji görcsös összserándulás. Akik megélték, tudják, mások érezhetik, hogy legjobb esetben is vargabetűs utat jeleznek az ilyen üzenetek: „Az általános műveltség, a szaktudás, a haladó nemzeti és emberi kultúra kincseit hozzáférhetővé kell tenni a dolgozó nép legszélesebb rétegei számára...” (Szabad Nép, 1948.) Ugyanebben az évben a Társadalmi Szemle a Szovjetunió könyvtárhálózatát tekintette a valaha volt létezők legjobbjának. „A Párt nélkül árva az ember, mint aki anyátlan” – idézte az Építünk című lap 1950-ben Asztalos István regényéből. A Könyvbarát (1952) „harcba” induló „könyvezredekről” szól. A tárgy kifejtése a Rákosi-korszak társadalom-

történeti áttekintésével folytatódik. 1944–45-ben a koalíciós pártok és a nemzet nagyjai (*Márai, Illyés, Bibó*) egyetértettek a kultúra demokratizálására való törekvéssel. Az elvek és a tényleges hatalmi döntések eltérései azonban már ekkor életre hívták a „kettős valóságot”. Az 1947–48-as fordulat évét követően azután a nyílt diktatúra tarolta le a hegemon ideológia által képviseltől eltérő értékeket. Példákat olvashatunk arról, ahogy a hatalom kényszerrel, megfélemlítéssel, erőszakkal, egzisztenciák tönkretételével igyekezett elérni a többség azonosulását. Alapos és a többnyire a 21. század első évtizedében született szakirodalom széles tárházát felvonultatva mutatja be a szerző, hogy az oktatás, a könyv- és lapkiadás, a művészetek autonómiájának megvonásával miként kívánta a politika elérni a *Révai József* által megfogalmazott célt, „a harcoló, fegyverezett, felelősségteljes ember nevelését” (17. p.), a tömeg uniformizálását. A kiskorúsított intézményhálózatból a könyvtárak sem maradhattak ki.

A tanulmány a következőkben a könyvtári folyamatokat két nézőpontból vizsgálja. Az ún. „hosszmetszetben” kronologikusan követi végig a korszak történéseit. A koalíciós idők törekvése a ma horizontjáról is életszerű, valódi tennivalókra koncentrálni. A szabadművelődés kora a főváros és a vidék könyvtári egyenlenségeinek felszámolását tűzte zászlajára. *Sebestyén Géza* (OSZK) ekkor kezdte népszerűsíteni a nyugati példák szerint szervezni kívánt körzeti könyvtárakat. A könyvtáros egyesület 1948. január 31-én megtartott programadó előadásán *Trócsányi György* (OGYK) a könyvtár típusok sajátosságaira, együttműködésére, a képzésre, a nemzeti- és szakbibliográfiák, a kutatástámogatás fontosságára figyelmeztetett. A szakszerűsége és a széles körű nemzetközi tapasztalatokra építő könyvtárpolitika azonban el sem indulhatott. A szovjet minta, a felülről vezéreltség lett meghatározó. Ami következett: a könyvtárhálózat extenzív bővülése, a könyvtárosok „átnevelésének” kísérlete, a gyűjtemények ideológiai szemléletű szelektálása, a központi és kötelező selejtezési jegyzékek közreadása a „demokráciát fertőző könyvekről”, olvastatási akciók, olvasóborzolás a pártpropaganda szolgálatában. Hathetes és hatnapos könyvtárosképző tanfolyamokon megkezdtek annak a könyvtáros generációnak a képzését, amelynek kitartó, később az iskolarendszerben magasabb képzettséget is megszerző tagjai végigszolgálták a 20. századot.

Az 1952-es esztendő telve volt fontos történésekkel. Megindult az üzemi könyvtárak erőltetett kiépítése. A „könyvtárak fejlesztéséről” megjelent minisztertanácsi határozat valamennyi könyvtár típus feladatairól

rendelkezett. Különös, hogy a „tömegkönyvtárak” segítése nem csupán a körzeti könyvtárak helyébe lépő megyei és járási könyvtárakra rótt kötelezettségként jelent meg, hanem a nemzeti könyvtártól az egyetemi könyvtárakig terjedő elvárás volt. Az Állami Könyvterjesztő Vállalat keretében létrejött a Könyvtárellátó, megjelent a *Könyvbarát* című szakmai lap, összehívták az I. Országos Könyvtáros Konferenciát, melynek javaslatára 1953 elején megalakult az Országos Könyvtárügyi Tanács (OKT) „szakmai-társadalmi csúcsszervezetként”.

A tudományos és szakkönyvtárak ügye kevésbé foglalkoztatta a pártirányítást. *Márai László* (Egyetemi Könyvtár) és *Kovács Máté* (KLTE Könyvtár) 1954-ben előterjesztést készített az oktatási minisztérium számára. Ebben már olvasható az azóta is gyakran visszatérő probléma, a könyvtárak szervezeti helye, finanszírozása, önállósága az egyetemen belül, továbbá funkcióik kérdése az országos rendszerben. A hazai könyvtári rendszer értelmezésére végül az egységes könyvtárügyet deklaráló 1956. évi 5. sz. tvr., az ún. „második könyvtári törvény” tett pontot.

Sonnevend Péter érdekes vállalkozása egy könyvtárpolitikai modelleket összehasonlító táblázat, amelyben a 20. század legfontosabbnak tartott korszakait, modelljeit veti össze kilenc dimenzió szerint rendszerszervezési, irányítási, hatékonysági nézőpontból. Bár az összesített eredmény alapján némi felzárkózási dinamika megmutatkozik az európai magas fejlettségű, értsd: szükségletorientált modell irányába, a végkövetkeztetés mégis lehangoló. A Horthy- és a Rákosi-korszak egyaránt „gyenge” minősítést kap, a Kádár-korszak „közepes” szintűnek értékelt, annak ellenére is, hogy a fejlődés mögött a „szakmai logika” és „szakmai autonómia” erősödését véli felfedezni a szerző. A táblázatot szemlélve felmerül egy sarkalatos kérdés. Vajon egy évszázadnyi időben az „európai modell” milyen ütemben és milyen társadalomirányítási filozófia mellett érte el mai, kívánatosnak tekinthető minőségét? A kérdésre adható válaszok a tanulmány további részében, több idézet és hivatkozás beemelésével, sokat mondó jelzés-értékkel olvashatók.

Az ún. „keresztmetszeti” áttekintésben a könyvtári folyamatok a külföldi minták és a nemzetközi együttműködés, a szakmai fórumok – szakmai elit, a könyvtárstatisztika, továbbá a fejlődés kényszerpályái tagolásban kerülnek görcső alá. Terjedelmi okokból a csomóponti mélyfúrások bemutatására nem vállalkozom. Mégsem tudom említés nélkül hagyni, hogy mennyire izgalmas nyomon követni például a szakmai folyóiratok alaposan megrajzolt korabeli sorát, vagy a hazai könyvtárügy döcögve induló IFLA

kapcsolatának alakulását. Végkövetkeztetésként a szerző kiemeli, hogy „*a könyvtáros szakma nélkül nem építhető fenntartható fejlődési pálya*”. A fordulatokkal és kihívásokkal teli időszakban számosan voltak olyan feladatot vállaló szakemberek, akik „*az első adandó alkalommal mindent elkövettek a helyes irány megtalálására*.” (59. p.)

Könyvtárosképzés

Pogányné Rózsa Gabriella arra a meggyőződésre építi elemzését, hogy a könyvtárosoktól, a könyvtárügy szabályozóitól, a könyvtárosképzésben tevékenykedőktől elváratik annak tudása, hogy stratégiai ágazatban munkálkodnak. A képzési kívánalmakat, a közjó és a személyes szabadság kiteljesedése érdekében, mindenkor ehhez az etikai elváráshoz szükséges szabni. Ezzel a szemlélettel vizsgálja kutatási témáját is. Haraszthy Gyula 1954-ből származó levelét idézi arról, hogy a lakosság műveltségének gondozására „*az egyetemen tudományos módszerességgel kell felkészíteni az ifjúságot*”. (61. p.) Ez a vélekedés azonban korántsem volt általánosnak tekinthető. Gulyás Pál a differenciált, a könyvtártípusoknak és a végzendő munka jellegének megfelelő képzési szisztémában gondolkodott, iskolarendszeren kívüli tanfolyamokat és vizsgákat is szükségesnek ítélve. A funkcionális képzés mibenlétéről szóló vita azóta sem került le a napirendről. A szerző nemzetközi példákat hozva rávilágít arra, hogy a hazai könyvtárosképzés megkésettiséggel indult a 19. század végén, amikor a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa az első tanfolyamokat szervezte, külföldön már önálló katedrát kapott a szakirány. Itthon viszont a tanfolyami képzés sokáig domináns maradhatott.

Az 1945 utáni helyzetre áttérve elsőként a könyvtáros tanfolyamok megindulását mutatja be, melyet a „tömegkönyvtári” hálózat extenzív kiépítése, és az ideológiai váltás okán szükséges személycserék miatt egyaránt indokoltnak tartott a kultúrpolitika. Az első öt éves terv végére például 400 népkönyvtárost képeztek ki hatnapos tanfolyamokon. A tematika erősen koncentrált az ideológiai témákra és a propagandamunkára. A budapesti tanfolyamokat (a Népművelési Iskola Könyvtáros Iskola tagozatán) később különböző hosszúságú és szintű regionális és megyei kurzusok követték, jórészt üzemi és községi könyvtári munkára való felkészítéssel. A magasabb kvalifikációt igénylő státuszokra az 1951-től rövid ideig működő Pedagógiai Főiskolán vagy az ELTE-n 1948/49-ben megszervezett könyvtár szakon volt lehetőség.

A tárgyidőszakról szóló jelentések gyakran fogalmaztak meg kritikát a könyvtáros tanfolyamokra beisko-

lázottak műveltségbeli állapotáról, a többség ugyanis érettségivel sem rendelkezett. 1954-ben miniszteri utasításokban írták elő a könyvtárosok alkalmazásának iskolai végzettséghez és képesítéshez kötését. Különleges színfoltja volt a tanfolyami képzésnek az Országos Könyvtári Központ 1950-ben rendezett tízhetes könyvtáros- vagy dokumentátor-tanfolyama, ahol nagykönyvtári munkakörökre alkalmas ismereteket tanítottak, kevesebb ideológiai prioritással. Emellett valamennyi nagykönyvtár saját szervezésű tanfolyamokat és vizsgát várt el új alkalmazottaitól, ha és amennyiben nem „oda irányított” káderekről volt szó.

A tanulmány felsőfokú oktatásról szóló része (budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem, Pedagógiai Főiskola) nem csupán alaposága, a találóan kiválasztott, nehezen hozzáférhető irattári anyagokból, jegyzőkönyvekből beemelt idézetek miatt izgalmas olvasmány, hanem azért is, mert a 40-es, 50-es években felmerült viták a közelmúlt legutóbbi évtizedeit is felidéznek. Például: az önálló tanszék és felszereltség kérdései; hova is kötődik a könyvtártudomány a tudományok rendszerében – ha van egyáltalán; Mátrai László vitatézisének továbbélése: könyvtártudósokra vagy tudós könyvtárosokra van-e szükség, vagy csupán gyakorlati szakemberekre; életképes-e a könyvtár szak, szakpárosítással vagy önállóan legyen végezhető, és hogyan szerepeljen a végzettség a diplomában? A bemutatott folyamat alapján Rózsa Gabriella négy emblematisz névhez kapcsol elévülhetetlen érdemeket az egyetemi oktatásban. „*Varjas Béla a könyvtár szak megteremtője, Haraszthy Gyula annak megszilárdítója, Szauder József a folyamatosságot biztosította, Kovács Máté pedig a differenciált és modern szakos képzés kialakítója volt*.” (91. p.)

Az 1951 és 1955 között működő pedagógiai főiskolai képzésnek sajátos küldetése volt. Az egyre jobban átpolitizálódó kulturális irányítás nem nézte jó szemmel a tudományos könyvtárakat és az egyetemi képzést sem. Tolnai Gábor jelentésében kifejti, hogy „*a tudományos könyvtáros képzés távol áll az üzemi és népkönyvtárosok képzésétől, és nincs meg a lehetőség arra, hogy az üzemi és népkönyvtárak felső káderei főiskolai jellegű képzésen menjenek keresztül*.” (99. p.) Többen osztották azt a véleményt, hogy az egyetem erős történeti irányultsága helyett egy rövidebb, praktikus, „életközeli” könyvtári tudásanyagot átadó stúdiumot szükséges indítani. Mások szerint viszont a megosztott képzés tarthatatlan lesz, és nem szolgálja a könyvtárügy egységesedését. Végül a Minisztertanács rendeletével elindult két-, illetve levelező és esti tagozaton három éves főiskolai képzés feladatul kapta az üzemi, városi és népkönyv-

tárak részére történő, megfelelő elméleti és gyakorlati tudással rendelkező könyvtárosok felkészítését. Súlyponti területként az olvasókkal való foglalkozást, a pedagógiát és a tájékoztatást jelölték ki. A tanszék *Miszi László* tanszékvezetővel indult, és bekapcsolódtak a képzésbe a gyakorlatban tevékenykedő, elismert szakemberek is, mint *Dezsényi Béla*, *Kéki Béla*, *Szentmihályi János*. Az iskola szükségességét az is igazolta, hogy az első évfolyamok diákjai közül sokan lettek a könyvtárügy prominens személyiségei a szerző több oldalon keresztül sorolja a legkiemelkedőbbek nevét és tevékenységi területüket. (104–106. p.) A főiskola megszüntetésének valódi okát a hivatalos iratokból szinte lehetetlen megállapítani. Az Oktatási Minisztérium iratanyagában Rózsa Gabriella egy nyilvánvalóan formális indoklásra bukkant, miszerint a főiskola „*könyvtárosszaka betöltötte azt a feladatot, amivel kormányzatunk megbízta (könyvtáros középkáderek képzése mindenekelőtt közművelődési könyvtárhálózatunk számára).*” (116. p.) A szerző azzal a megállapítással zárja tanulmányát, hogy az 1945–56 közötti időszak nehéz korszaka a magyar történelemnek, „*a hazai tömegkönyvtárak életében bizonyos tekintetben mégis hőskor, a könyvtárosképzés megteremtése szempontjából pedig mindenképpen az.*” (117. p.)

Személyi tisztogatás, állományellenőrzés, selejtezések

Az olvasó érzelmeire legközvetlenebbül ható témáról *Pogány György* tollából olvashatunk *Háborús károk, személyi tisztogatás és az állomány selejtezése a könyvtárakban* címmel. A háború befejezését követően készült jelentéseket gondosan áttanulmányozva, és azok tartalmát összefoglalva, a fellelhető adatokat közölve megállapíthatja, hogy a főváros legnagyobb gyűjteményeit (Országos Széchényi, Egyetemi, Akadémia, Műegyetemi, Fővárosi, Technológiai) szerencsére csak kismértékű károsodás érte.

Az épületekben, a berendezésekben a bombázások következtében nagyobb károk keletkeztek, amelyet még tetézett az alkalmankénti fosztogatás, a német vagy orosz katonák általi kisajátítás. Összességében a hazai szakkönyvtárak 80%-a szenvedett el kisebb-nagyobb veszteséget. Vidéken sokkal nagyobb volt a pusztítás. A 3500 népkönyvtárból mindössze 1222 maradt.

A tárgyban megjelent korábbi publikációkat (*Balázs Péter*, *Voit Krisztina*) felhasználva részletekbe menő beszámolót olvashatunk az 1945-ben megalakult Országos Gyűjteményügyi Bizottság tevékenységéről, a nemzeti szempontból jelentős és veszélyeztetett magángyűjtemények biztonságba helyezésének

feladatát nagy szakértelemmel végző személyiségek munkájáról. A dunántúli püspöki és apátsági, szerzetesrendi könyvtárak egy része szerencsésen megmenekült (pl. Szombathely, Kőszeg) a háború idején, mások részben vagy egészben megsemmisültek (pl. Celldömölk, Szentgotthárd). A magánkönyvtárakat, kastélykönyvtárakat a német és az orosz hadsereg alakulatai, a nyomunkban keletkezett tüzesetek, a lakossági fosztogatás, a katonák vandalizmusa egyaránt pusztította (pl. Körmen, Vép, Nagycenk, Bük, Sopronhorpács, Dég). A megmaradt értékek megmentése néha sikerrel járt. *Gróf Héderváry Lajos* kastélyából, ahol a szovjet hadsereg kórházat működtetett, *Kozocsa Sándornak* sikerült a muzeális értékű könyvgyűjtemény jelentős részét a győri Püspökvárba szállíttatnia. Pest megye kastélykönyvtárainak sorsáról (szétszórás, felgyűjtás, szétosztás, legjobb esetben gazdátlanság) ugyancsak részletesen olvashatunk. A témában publikáló *Aradi Ilona* kutatásai nyomán olyan beszámolóba is bepillanthatunk, amelyek oklevelek, iratok, értékes könyvek árokpárti összeszedéséről adnak hírt.

Pogány szerint a második világháborúban „*a hazai magán- és közkönyvtárakat ért károk eszmei értéke felbecsülhetetlen.*” A háborút követően kibontakozó diktatúra, a „*súlyos, nagyon sokszor tudatlanságból, gyűlöletből vagy csak egyszerű gondatlanságból eredő pusztulást a könyvtári állományok politikai jellegű tisztogatásával*” tetézte. (140. p.) Röviddel a nyilas uralom indexei általi beavatkozás elszenvetését követően ismét kormányrendeletek kötelezték a könyvtárakat állományuk megsemmisítésére. Ezúttal az okkal vagy ok nélkül fasisztának, szélsőjobboldalinak, szovjetellenesnek, antiszemitának minősített kötetek selejtezésével és zúzdába küldésével. A tisztogatás megindítása szovjet ellenőrzéssel, nemegyszer méltatlan razziaikkal történt, majd központi szervek által kiadott selejtezési jegyzékekkel folytatódott. Kezdetben politikai tartalmú művek kerültek a listákra, később az olvasók ideológiai átnevelésének céljával a kispolgárinak, klerikálisnak, burzsoá felfogásúnak nyilvánított művek kivonását várták el. Az érintett irodalom egy meghatározott körének megsemmisítésétől eltekintettek, de használatukat erősen korlátozták az OSZK Zárolt Kiadványok Tárába helyezéssel, ám ezzel egyúttal meg is mentették őket a pusztulástól. A kivonásokkal foglalkozó bőséges közelmúltbeli publikáció alapján Pogány mintegy egymillió kötet könyv és 800 mázsányi újság, folyóirat zúzdába küldéséről beszél. Az 1946-ban a fasiszta irodalomról megjelent négy selejtezési jegyzéket behatóan elemző *Sipos Anna Magdolna* szerint összesen mintegy 4000 könyv és 260 időszak kiadvány kivehető a megsemmisítésből.

misítendő anyagot. Az ideológiai jegyzékek közül az első 1950 januárjában jelent meg, melyet még továbbiak követtek. A könyvtárosok többszöri felháborodása ellenére több ezer szépirodalmi művet tettek indexre, ítétek kivonásra vagy korlátozott használatra, számos szerző esetében teljes életműveket semmisítettek meg. Az iskolai könyvtárak állományának felülvizsgálatát ugyancsak jegyzékek, illetve utasítások kibocsátásával oldotta meg a VKM, különös tekintettel a „demokráciaellenes” ifjúsági művekre és a szemléltető képekre, továbbá a kártékonynak ítélt pedagógiai szakirodalomra.

Pogány György tanulmányából a könyvtárakban eddig csupán szórványosan feltárt személyzeti történetésekről is tájékozódhatunk. Bemutatja az 1945-ben elindult, eredendően a demokratikus átalakulás érdekeit szolgáló, majd politikai tisztogatássá váló ún. igazoló eljárások politikai hátterét és az 1946-tól megindult „bélistázást”. Ez utóbbi eljárás nagyarányú közalkalmazotti- és köztisztviselői létszámcsoökkentés volt politikai színezetű rostálással. Az igazolóbizottságok működésének tényszerű leírása hátborzongató, akkor is, ha az olvasónak nincsenek személyes vagy családi emlékei, akkor is, ha szépirodalmi olvasmányok, filmek révén szerzett már benyomást a sokszor megalázó, embertelen bánásmódról, a méltatlan „ítéletekről”. A szerző, irattári anyagok felhasználásával, többek között részletesen bemutatja az OSZK főigazgatója, *Fitz József* ellen indított eljárást, melynek során politikai szempontból alkalmatlannak minősítették vezetői állás betöltésére.

Központi feladatokban szakmai segítség: Országos Könyvtári Központ

Kégli Ferenc a két „alapítást” átélte Országos Könyvtári Központ (OKK) 1945–52 közötti létéről számos összefüggést feltárva értekezik. Az 1923-tól működő Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ (OKBK) átnevezésével alapított szervezet infrastruktúráját, személyzetét és feladatait is megörökölte (többek között a kiadványcserét, külföldi beszerzések lebonyolítását, a bibliográfiai nyilvántartást, a Központi Címjegyzék vezetését). Új feladatként megkapta az 1946 januárjától megjelenő kiadványokból az ingyenes kötelespéldányok begyűjtését. Ezen túlmenően az akkor még a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban (VKM) dolgozó, az átalakításért felelős Sebestyén Géza olyan valódi könyvtárügyi intézményt képzelt el, „amely a tudományos és szakkönyvtárak, a városi könyvtárak felügyelete mellett megszervezi – amerikai, angol, kanadai és dániai példák alapján – a vidék népének könyvtári ellátását is” (201. p.) A vidéki olvasók hátrányának megszüntetése

se érdekében a népkönyvtárak körzeti könyvtárakkal történő hálózatba szervezését is megkezdte, 1949-től azonban a totális állam erre a feladatra létrehozta a Népművelési Minisztérium alá sorolt Népkönyvtári Központot, teret engedve a propagandisztikusabb szemléletnek, a jegyzékekkel irányított, ideologikus állományépítésnek. A második alapításkor (1947) az OKK korábbi anyaintézményéből, múzeumi kötelekéből kiválva, minisztériumi (VKM) felügyelet alá került, és jelentős szerepet játszott a könyvtárközi kölcsönzésben, a könyvtárak nyilvántartásában, a külföldi kapcsolatok fenntartásában is. Izgalmassá teszi a szervezettel való ismerkedést Kégli Ferenc azon döntése, hogy a történeteket, folyamatokat a hivatal vezetőinek tevékenységén keresztül láttatja, bemutatva tevékenységük súlypontjait, mozgásterük határait. Úgy mint: *Gál István*, a több nyelvet beszélő irodalomtörténész, lapszerkesztő; *Beöthy Ottó* a Nemzetgyűlési Könyvtár helyettes főigazgatója, szintén széles körű nyelvismerettel; a feljelentést és felfüggesztést elszenvedő *Telegdi Zsigmond* egyetemi magántanár, a FSZEK Keleti Gyűjteményének volt vezetője; *Zalai Zoltán* irodalmat és nyelveket kedvelő, „politikailag megbízható”, volt IV. kerületi főjegyző.

Az OKK létezése alatt többször felmerült annak igénye, hogy konkrét feladatainak ellátása mellett a könyvtárügy egészére kiterjedő, aktív irányító szerepet töltsön be. Feladatköre folyamatosan változott, gyakran bővült. Megszüntetésekor már 114 munkatársa volt, igen különös összetétellel. A magasan kvalifikált szakembergárda mellé munkaskadereket helyeztek. A konfliktusok állandósultak, megjelent a gyanúsítgatás, a feljelentés. A személyzeti és tárgyi feltételek soha sem érték el a funkcióknak megfelelő szintet.

Elévülhetetlen érdemeivel azonban, – ezeket a tanulmány szerzője hosszan sorolja –, meghatározó módon beírta nevét a hazai könyvtárügy történetébe. A korábban már felsoroltak mellett feltétlenül említést érdemel például a megszüntetett szerzetesrendek, tulajdonosok nélkül maradt magán- és egyesületi könyvtárak könyveinek megmentése, a tanfolyami könyvtárosképzés elindítása, szakfolyóiratok, módszertani kiadványok szerkesztése, a később megszüntetve megőrzött körzeti könyvtári rendszer megszervezése, a mai Könyvtártudományi Szakkönyvtár alapjainak megteremtése.

Iskolai és gyermekkönyvtárak

Varga Katalin az iskolai és gyermekkönyvtárak háborút követő történetének megrajzolására törekszik. A jogszabályok, a szakirodalom és a fellelhető sta-

tisztikák alapján inkább tervekről, szándékokról tud hírt adni, mint valódi fejlesztésekről. A koalíciós időszak kevés és szerény állományú iskolai könyvtár (különálló ifjúsági és tanári könyvtárként) örökölt, háborús károkkal tetézve, és iskolatípusonként nagy eltéréseket mutatva. A középfokú oktatási intézményeket tekinthetjük a legjobb helyzetben levőknek, az osztott általános iskolák 90–95%-ában volt, ám csupán félszáz körüli könyv, az osztatlan tanintézmények döntő többsége viszont könyvállomány nélkül oktatott az 1950-es évek elején.

A szakirodalomból látható (ezekből érdekes részleteket idéz a szerző), hogy a kormányzat fontosnak tartotta a gyermekek könyvtári ellátását, ám az elvégzett témavizsgálat szerint a publikációk döntően a kötelező selejtezéssel, az olvasóvá neveléssel és az olvasómozgalmakkal foglalkoztak a feltételek javítása helyett. 1948-ban és 1952–53-ban megszülettek a területet érintő jogszabályok, útmutatókat adtak ki az iskolai könyvtárosok számára, és elindul a hegemon ideológia kívánalmai szerinti állományfejlesztés. Pénzügyi forrás alig-alig állt rendelkezésre, lelkes pedagógusok az osztálykönyvtárakat, az adományozást, a „kölcsonzó diákszövetkezeteket”, az aktiválóhálózatot népszerűsítették. A minisztérium publikált elképzeléseiből megismerhető terveket meglehetősen haladó szemléletűnek minősíti a szerző, a közvetítendő irodalom tekintetében azonban egyértelmű a szovjetizálódás nyomasztó terhe. A beszerzési jegyzékekkel a kormányzat erősen centralizálta az új könyvek beáramlását. Előírták, hogy a rendelkezésre álló összeg 75%-át az ajánlott művekre kell költeni, 25% viszont szabadon választható, és az így megvásárolt könyvek jegyzékét az iskolai értesítőben közzé kell tenni. Szentmihályi János egy 1949-ben megjelent cikkében a Köznevelés hasábjain az iskolai könyvtár nevelési feladatait, a sematikus szövegrészek ellenére, mai nézőpontból is helytállóan fogalmazta meg. A könyvtárosok szakmai rendezvényein, az 1956-os törvényt előkészítő vitában elvárásaként fogalmazódott meg az ifjúság nevelésében döntő szerepet játszó iskolai könyvtárak és a gyermekkönyvtárak fejlesztése. Ez utóbbiak önálló, illetve térben és/vagy időben elkülönített szolgálatát az 50-es évek közepén kezdték kiépíteni előbb a megyei, majd a városi és járási közművelődési könyvtárakban.

Összegezve

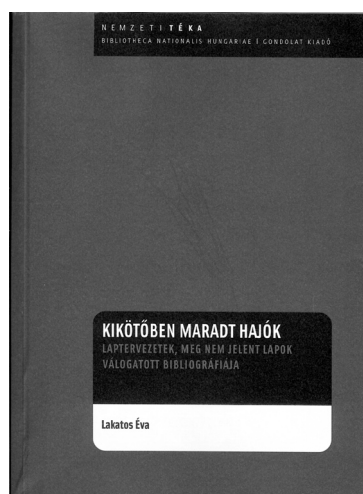
Összefoglalóan elmondható, hogy a közreadott tanulmányok reális képet rajzolnak a Rákosi-korszak könyvtárügyéről. Feltárul az a „szolgálólány” szerep, amelyre az oktatási rendszer mellett a könyvtárügyet is rákényszerítette a hatalom az általa kívánt ember-

eszmény megvalósítása érdekében. Ugyanakkor láthatóvá válnak azok az erővonalak is, amelyek lehetőségeik szerint fékeztek a demokratikus elképzelések elfojtásának szándékát, a bezárkózást.

A könyvtárügy progresszív szereplői, nagy műveltségű szakemberei sikeresen fenntartották az IFLA, a FID, az UNESCO kapcsolatokat, a modern, európai fejlesztési trendekre figyelve küzdöttek a könyvtárügyi autonómia érvényesüléséért, a könyvtárel-látási egyenetlenségek felszámolásáért, a korszerű könyvtárosképzésért, a könyvtárhaználóli jogok érvényesüléséért. A kötet érdeme, hogy az egyes tanulmányok témái kapcsán szintézisbe foglalta azokat a kutatásokat, forráselemzéseket, amelyek az elmúlt két évtizedben szakavatott, részben a korszakot gyakorló szakemberként megélt pályatársak vagy éppen fiatal kutatók tollából megjelentek. A névsort és a folyóiratok hasábjain fellelhető publikációkat hosszan lehetne sorolni. Recenzensként ezúton szeretném kifejezni nagyrabecsülésem az elvégzett feltáró munkáért! Az érdeklődőknek pedig ajánlom, hogy a kötet olvasásakor szánjanak időt a gazdag irodalomjegyzék alapos átnézésére is.

Az olvasók bizonyára egyetértenek majd a kötet szerkesztőjével abban, hogy bár monografikus feldolgozási tervükről az előkészületek során lemondtak, az eddig elvégzett munka alapján is érvényes az összegző megállapítás: *„A korszak nem nyújtott kedvező feltételeket egy modern könyvtárügy létrejöttéhez: ennek reménye csak a legvégén, 1954-56-ban csillant fel (szakfolyóiratok születése, új testületi formák, az 1956-os „könyvtári törvény” érdemi szakmai előkészítése.”* (9-10. p.) A pártállam szorításában vergődő könyvtári világot, kibontakozási kísérletek kontra elakadások, törések, zsákutcák, sőt retorziók jellemezték. A hatalom sematikus elvárásai ellenére is történt azonban értékmérés, fejlődött a könyvtári ellátás, kialakult a hivatásbeli professzió, annak organumai, szakmai vitafórumai. Korabeli szakmai tervezetek, publikációk igazolják, hogy a hivatás legjobbjai soha nem adták fel Európa szerencsésebb felére figyelő minőségi elveiket. Ezeket hagyományozták át megszólalásaikban, kezdeményezéseikben vagy éppen a könyvtáros társadalom által évtizedeken át kútfőként használt nagyhatású Sallai-Sebestyén kézikönyvben.

P. Toldi Márta

Kikötőben maradt hajók : laptervezetek, meg nem jelent lapok válogatott bibliográfiája / Lakatos Éva ; sajtó alá rendezte, kiegészítette Herendi László. – Budapest : Országos Széchényi Könyvtár ; Gondolat Kiadó, 2017. 198 p. (Nemzeti téka)
ISBN 978-963-693-8314

Laptervek, meg nem jelent lapok válogatott bibliográfiája

A magyar sajtóbibliográfia mintegy százötven éves múltja tekint vissza; olyan személyiségek fémjelzik a szakterületet, mint az alapító *Szinnyei József*, a működését folytató *Petrik Géza*, *Kereszty István*, vagy a ma pályán lévő idősebb nemzedéknek szinte kortárs *Dezsényi Béla*. Az ő tanítványa és a nagy elődök munkásságának méltó folytatója volt a 2014-ben elhunyt *Lakatos Éva*, akinek monumentális munkája, *A magyar irodalmi folyóiratok repertórium*a 15 tomusból álló sorozata vagy *A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája* öt kötete éppen úgy nélkülözhetetlen állandó segítője a kutatóknak, mint számos egyéb egyedi repertórium, bibliográfiája. Számtalan sajtótörténeti tanulmányt is publikált, írásainak gyűjteménye 2004-ben jelent meg *Sikersajtó a századfordulón* címmel. Lakatos Éva is tanúság arra, hogy bibliográfus, igazi, valódi bibliográfus csak olyan személy lehet, aki valamely szakterület elmélyült kutatója. Gyűjteményes kötetében ugyan szerényen „csak” bibliográfusnak tekintette magát; ars poeticáját az alábbiakban fogalmazta meg: „*Bibliográfusnak érzem magam, akit az ifjúsága idején megszeretett napilapok és folyóiratok leírása és megismerése vonz.*” Azonban a feldolgozás során tapasztalt speciális jelenségek mélyebb megértésének szándéka miatt lett a bibliográfia mellett a sajtótörténet kiváló kutatója és művelője is.

A *Nemzeti téka* sorozatban most megjelent kötetében fia, *Herendi László* sajtó alá rendezésében sok évtizedes feltáró munkájának egyfajta „mellékterméke” látott napvilágot: az anyaggyűjtés során ugyanis regisztrálta a meg nem valósult laptervekre vonatkozó híreket, közleményeket is. A *Kikötőben maradt hajók : laptervezetek, meg nem jelent lapok válogatott bibliográfiája* című, illetve alcímű összeállítás ezeknek a híreknek sajátos gyűjteménye, a tervezett, de meg nem jelent, illetve csak a próbaszámig jutó periodikumok bibliográfiája a kötet.

A kötet előszavát még Lakatos Éva írta és abban kétélyeit is megfogalmazta, miszerint lehet-e, kell-e, van-e értelme olyan folyóirat- és újság-címekkel bibliográfiailag foglalkozni amelyekből „*legfeljebb csak tervek születtek, előfizetési felhívásaik is voltak, de a valóságban sohasem jelentek meg.*” A választ a jeles sajtótörténész, *Kókay György* szavaival adja meg, aki szerint az ezerhétszázkilencvenes évek körül „*kifejlődő folyóirat-irodalmunk megvalósult lapjai mellett, számos olyan lapalapítási szándékról van tudomásunk, amelyek csak a tervezetig jutottak el. Számbavételük azonban így is indokolt, hiszen a kor törekvéseinek a teljesebb megismeréséhez e zátonyra futott tervek is hozzátartoznak.*” Valóban, a korszellem – vagy ahogyan a német történetfilozófia nyomán gyakran

emlegetik, a *Zeitgeist* – mélyebb megismerését teszi lehetővé a meg nem valósult tervek számbavétele. Sok elképzelés – ha akkor nem is, de néhány évvel később, más, kedvezőbb körülmények között – mégiscsak megvalósult, hiszen megérett az idő az adott felvetés megszületésére. Jól jellemzi mindezt a kötet egyik tétele: *Pesthy Frigyes* 1865-ben engedélyt kért *Századok* címmel történeti folyóirat indítására; akkor még nem sikerült a periodikum megindítása, de két év múlva, a kiegyezés hatására jó irányban változó viszonyok, és a *Magyar Történelmi Társulat* megalapítása már lehetővé tette az első évfolyam közzétételét. Sokszor persze egy-egy új lap indításával kapcsolatos hírek, a mögöttük lévő információk teljesen légből kapottak, és mint ilyenek a hamis vélekedések terjedésének tanulmányozását jelenthetik. Jó példa erre a 350. tétel, amely egy pozsonyi lap, *A Nap* tudósítását közli, miszerint „*Babits Mihály undorodik a Baumgarten-alaptól és télen megindítja lapját a „Nyugat” ellen*”. A hírek nyilvánvalóan semmilyen komolyan vehető alapja nem volt, de mégis egyfajta adalék a kor irodalmi életére jellemző híresztelésekről és pletykákról, és mint ilyennek van jelentősége az irodalmi közélet árnyaltabb megismerésében.

Milyen okai lehettek annak, hogy végül nem jelent meg a tervezett kiadvány? Elsősorban a pénz, illetve annak hiánya játszott ebben szerepet, de az anyagiak elégtelen volta mellett gyakran a hatóságok cenzurális okokból nem engedélyezték egy-egy lap indulását, illetve arra is volt példa, hogy azonos cím miatt utasították el a kezdeményezők kérelmét. Az egykori sajtórendészeti előírásoknak megfelelően az engedély kérelmének benyújtásakor mellékelni kellett bizonyos számú előfizető listáját is; sokszor ezen a ponton hiúsult meg a kiadás.

A kötet 421 tételt tartalmaz időrendben. Az első tétel *Fischer Dániel* 1732-es laptervét mutatja be, az utolsó egy 2000-es elképzelést. Az egyes tételek felépítése jól áttekinthető. A tételek számát követően verzállal szedve a lap címe olvasható (ha a forrásban szerepel), éppen a korábban említett 350. tételben szögletes zárójelben az olvasható, hogy *Ismeretlen cím*. Ezt követi kerek zárójelben a tervezett megjelenési hely, majd annak a forrásnak megadása következik, amelyben szó van az adott periodikumról. A tételt a kurzívval szedett rövid értelmező magyarázat követi, amely a forrásként megadott adat értelmezését segíti.

Az annotációk szövege korrekt, tárgyyszerű, csupán egy-két esetben nem kellően szabatos. A 264. tételnél félreérthető a fogalmazás. A tétel *Az Újság* 1913. április 26-ai számára hivatkozva ad hírt egy

Bécsben indítandó lapról: „*A kormány napilapot készül alapítani a császárvárosban, és alkuba is lépett a Taborstrassei nyomdával. A helytartótanács engedélyezte a lapindítást, ami május elsején jelenne meg. Szerkesztői lesznek Balisch Oszkár és Huppert Jenő – bécsi magyarok.*” A Helytartótanács aligha engedélyezte a lap indulását tekintettel arra, hogy az intézmény a kiegyezéssel, illetve a felelős magyar kormány megalakulásával megszűnt. A 416. tételben a *Világ* 1921-es híre alapján arról tudósít a bibliográfia, hogy a Kisgazdapárt napilapot indít, méghozzá tízmillió forintos alaptőkével, és az alapítók egyike *nagyatádi Szabó János*. Lehet, hogy a Világban így szerepeltek ezek az adatok, de helyes lett volna javítani: 1921-ben nem forint, hanem korona volt a fizetőeszköz, nagyatádi Szabó pedig *István* volt és nem János.

A bibliográfia gyűjtőköre egyébként nem korlátozódik a magyar államhatárokon: az 1920 után kisebbségi sorba került magyarság laptervei is helyet kaptak a kötetben, sőt az amerikai kontinensen, New Yorkban és Buenos Airesben elképzelt lapok adatai is megtalálhatók a kötetben.

Lakatos Éva és a sajtó alá rendező Herendi László a bibliográfiát válogatottnak mondja, azt értve ezalatt, hogy a tervezett hirdetési és reklámlapok adatait mellőzték. Mivel Herendi László folytatja az anyaggyűjtést, nyilván kerülnek elő majd újabb adatok elvetélt és nem megvalósult laptervekről. Egy hiányt magunk is megemlítünk: a *Mozgó Világ* indulását már 1969-ben kezdeményezték a lillafüredi tanácskozáson az akkori fiatal írók. Az évekig tartó huzavona után 1971 és 1974 között látott napvilágot a folyóirat előzményének tekinthető, azonos című antológia hat füzeté, majd 1975 decemberében jelent meg a folyóirat első száma. Az ilyen és ehhez hasonló adatokat nyilván lehet szaporítani, hiszen a *Hitel* indulása is meglehetősen bonyolult volt, a pártállam sokáig igyekezett meggátolni a folyóirat indulását.

A kötet anyagát gazdag mutatórendszer (címmutató, névmutató, testületek, nyomdák, szervezetek mutatója, helységnévmutató) tárja fel. A bibliográfia nemcsak hasznos segédlete a sajtó- és művelődéstörténet kutatóinak, hanem olvasmányként is élvezetes és érdekes. Köszönet és elismerés Lakatos Évának, aki évtizedeken át fáradhatatlanul gyűjtötte az anyagot, és köszönet Herendi Lászlónak, aki édesanyja halála miatt a kötet sajtó alá rendezését magára vállalta.

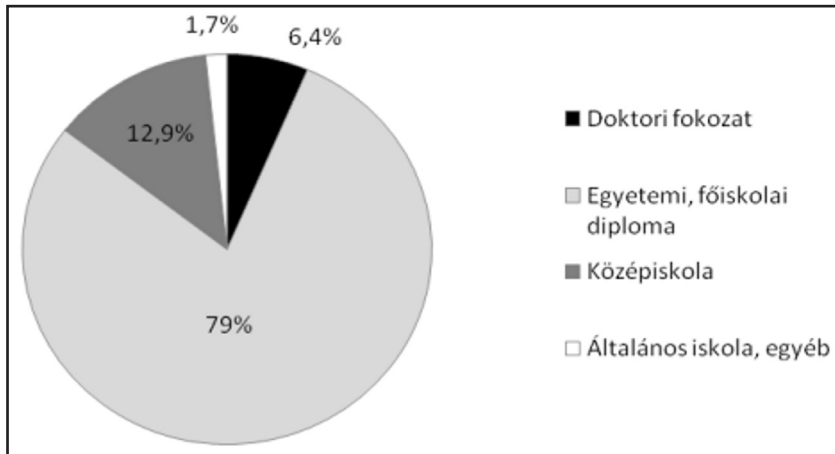
Pogány György

Hibaigazítás: téves ábraközlés

A Könyvtári Figyelő 2018. 1. számában RÓZSA Dávid: *Szakkönyvtár a holnap határán. 4. rész: A százötven éves KSH Könyvtár szerepváltozásai* című tanulmányának 5. és 7. ábrája helyett (ld. a szám 22–23. oldalán) tévedésből egy másik cikk ábrái kerültek. Elnézést kérünk a szerzőtől és az olvasóktól.

Mellékeljük – helyesen – az 5. és 7. ábrát, és javasoljuk, emeljék ki ezt az oldalt és helyezték/ragasszák az előző folyóiratszám 22–23. oldalán lévő ábrák helyére.

Könyvtári Figyelő 2018. 1. sz. 22. p.

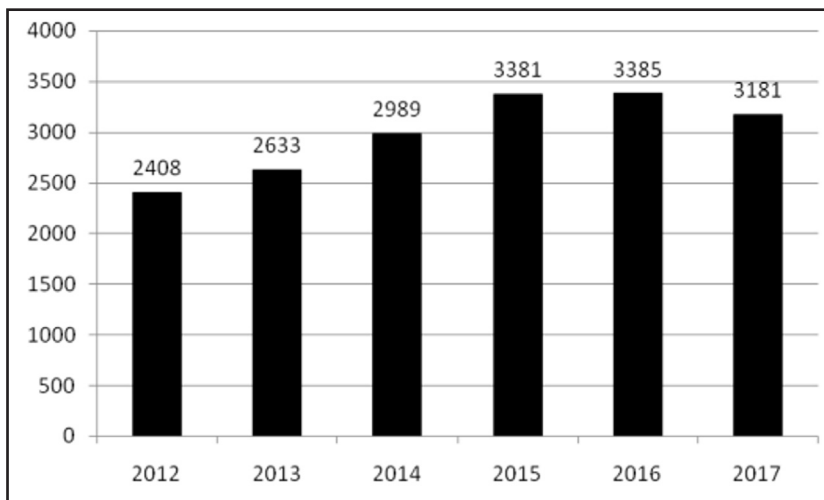

5. ábra

A KSH Könyvtár olvasóinak megoszlása végzettség alapján 2016-ban (n=295)

Forrás: Rózsa Dávid szerkesztése az Olvasószolgálati Főosztály kérdőíves felmérése alapján

Könyvtári Figyelő 2018. 1. sz. 23. p.

7. ábra

A KSH Könyvtár által teljesített könyvtárközi kérések száma 2012 és 2017 között

Forrás: saját szerkesztés a „Minisztériumi” statisztika éves bontásban, könyvtáranként (<http://www.odrportal.hu/web/guest/minisztériumi-statisztika-eves-bontasban-konyvtarankent>) alapján

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

72/2018

JANSOVÁ, Linda: Hlavní témata současné informační vědy. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Knihovna. – 28. (2017) 2., p. 50-65.

Res. angol nyelven

Az információtudomány fő témái napjainkban

Felmérés; Informatika

A tanulmány az információtudomány jelenlegi fő témáinak meghatározására tesz kísérletet. Ennek érdekében elemzi az alapvető információtudományi műveket, a legfontosabb információtudományi folyóiratokat és olyan tudásszervezési rendszereket, amelyek az információtudományra is kiterjednek. A szerző Zins információtudományi tudástérképének és az ASIST&T tezaurusának főbb kategóriáit használta az elemzés során összegyűjtött adatok csoportosítására. Az találta, hogy a leggyakrabban előforduló témák (elméletek) azok voltak, amelyek az információnak a forrástól a fogadóhoz történő közvetítésével (kommunikációjával) kapcsolatosak. Mindazonáltal a jelenlegi információtudomány fő témái megegyeznek az információtudomány valaha volt legegyszerűbb definíciójával. A definíció szerint az információtudomány az információ társadalmi kommunikációjával foglalkozik.

(Autoref.)

Terminológia

73/2018

BANERJEE, Kyle: Translating technobabble : all you really need to know about URIs, Linked data, and FRBR In: Computers in libraries. – 37. (2017) 10., p. 21-24.

A technikai zsargon lefordítása. Amit igazán tudnod kell a következőkről: URI, Linked Data, FRBR

Informatika; Rövidítés; Terminológia

A könyvtári munka és technológia egyre komplexebb. Egyes, gyakran elhangzó szakkifejezések és rövidítések jelentését tisztázni kell, hogy egyértelmű legyen a szakmai kommunikáció. A tisztázás módszerül a cikk azt javasolja (és három példán illusztrálja is), hogy mindig tegyük fel a következő kérdéseket: 1. miért fontos az illető terminus, 2. hogyan működik, 3. mit kell tudnunk róla.

Az URI (Uniform Resource Identifier) fontossága abban áll, hogy egyedi és egyértelmű módon azonosít embereket, helyeket, dolgokat, fogalmakat, kapcsolatokat stb. Karakterek sorából áll. Példák rá az ISBN-ek, a társadalombiztosítási azonosítók. Az URN-ben (Uniform Resource Name) meg van jelölve maga a kontextus is: ISBN: 978-0-8389-1635-3. Az URL (Uniform Resource Locator) a hálózati helyet, tehát voltaképpen a webcímet adja meg. Minden URL és URN egyben URI is. A digitális dokumentumok azonosítóját (DOI) URN-ként, URL-ként és URI-ként egyaránt ki lehet fejezni. Amikor URN-ről olvasunk vagy hallunk, gondoljunk egyszerűen arra, hogy: azonosító. Az URL pedig nem más, mint webcím.

A Linked Data azért fontos, mert kontextusba helyezi az információt. A keresőmotorok például segítségképpen csoportosítják a találatokat, amikor egy-egy névhez például személyek, helyek, cégek stb. kapcsolódnak. A Linked Data háttérében ott áll például az RDF, amely a dolgok és fogalmak közötti kapcsolatokat XML-ben fejezi ki. A kapcsolatok egy gráfadatbázisba kerülnek, amelyek URI-ket tárolnak. A Linked Data-val összefüggésben emlegetik a névtereket, a FOAF (friend of a friend) és a SPARQL fogalmát; ezek azonban – az RDF-fel egyetemben – részletkérdések, amelyek kizárólag a programozókra tartoznak. A Linked Data hatalmas lehetőségeket rejt, de gyakorlati megvalósulása pillanatnyilag még várat magára, még létre kell hozni hozzájuk a különböző

jellemzőket és azok értékeit tartalmazó tudásbázisokat, ami a szakemberek közreműködését igényli.

Az FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records) olyan elvont modell, amely arra való, hogy csoportosítsa az egymáshoz kapcsolódó dolgokat, például egy-egy mű különböző kiadásait, nyelvi változatait és megjelenési formátumait. A modell alkalmazása még sok vitát vált ki. Azt kell tudni róla, hogy a meglévő metaadatok nem támogatják a négyrétegű FRBR-modellt, az egyes rendszerek maguk határozzák meg, hogy mit jelenítenek meg együtt. E rendszerek működtetőivel kell konzultálni ahhoz, hogy az igényekhez igazítsák a kapcsolatokat.

(Hegyközi Ilona)

Történet

74/2018

ȘERBĂNUȚĂ Claudia: Public librarianship in communist Romania : creating a profession to serve the socialist propaganda cause. – Bibliogr. 36 tétel In: Library trends. – 65. (2017) 4., p. 615-638.

Közkönyvtárosság a kommunista Romániában

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárügy története; Közművelődési könyvtár

A román kommunista állam a nemzeti propaganda egyik eszközeként létrehozta a közkönyvtári rendszert. A tanulmány a közkönyvtári rendszer fejlődésével párhuzamosan bemutatja a könyvtárosképzés történetét, a képzés irányait, a különböző programokat a kommunista érában. Az 1970-es és 80-as években a közkönyvtárakban dolgozó könyvtárosokkal készített interjúk felhasználásával feltárja, milyen hatással voltak ezek a programok a közkönyvtárosok szakmai tudására és gyakorlatára. A rezsim utolsó évtizedeiben a közkönyvtárosok alternatív gyakorlatokat és forrásokat alkalmaztak oktatásukhoz, mivel a hivatalos állami képzés kevés és tartalmában elavult volt. Mindazonáltal ezek az alternatívák csak szűk szakmai fejlődési lehetőséget jelentett a könyvtárosoknak. A könyvtárosok személyes erőfeszítései ellenére nem történt jelentős változás abban, ahogyan a közkönyvtárakat definiálta és használta a kommunista társadalom.

(Autoref.)

Lásd még 104

Kutatás

75/2018

GAUCHI RISSO, Verónica: Estudio de los métodos de investigación y técnicas de recolección de datos utilizadas en bibliotecología y ciencia de la información. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 40. (2017) 2., e175.

Res. angol nyelven

A könyvtár- és információtudományban használt kutatási módszerek és adatgyűjtési technikák

Disszertáció -könyvtártudományi; Felmérés; Könyvtártudományi kutatás

A szerző 1925 és 2010 között készült könyvtár- és információtudományi doktori disszertációk, illetve cikkek különböző időpontokban készült összegzéseit próbálja meg összehasonlítani, szándéka szerint a használt kutatási módszerek és adatgyűjtési technikák, de valójában inkább a dokumentumok tárgya szerint, hiszen a téma többnyire meghatározza a használható (használandó) módszereket is. Tekintettel arra, hogy az összeállítások más-más szempontok szerint csoportosítják a dokumentumokat, a módszereket pedig különféle taxonómiák alapján kategorizálják, az összehasonlítás vagy összegzés nem sikerül. Megállapítható, hogy a kutatási módszerek az idők folyamán változnak (de a bemutatott idősoros táblázatokból fejlődési vagy változási tendenciák nem rajzolódnak ki). Záró megállapításai szerint az összehasonlítás akkor lehet hasznos, ha a használt osztályozási rendszer azonos; a könyvtárosok egyre szofisztikáltabbak a használt metodológiák tekintetében.

(Mohor Jenő)

Tudománymetria, bibliometria

76/2018

BARNES, Cameron: The h-index debate : an introduction for librarians. – Bibliogr. 104 tétel In: The journal of academic librarianship. – 43. (2017) 6., p. 487-494.

Vita a Hirsch-index körül

Bibliometria

A tanulmány a bibliometrián belül a h-indexszel kapcsolatos szakmai vitát tekinti át. A felsőoktatásban döntéshozatali eszközként való népszerűsége ellenére a h-index szerepe egyre inkább ellentmondásos a szakemberek körében. Az alapvető kérdés továbbra is az, milyen mértékben méri a h-index azt, amit célként kitűzött. Sajnálatos módon e vita számos aspektusát szűk szakmai körökben, szakfolyóiratokban tárgyalják meg. Ez a cikk egyszerű kifejezésekkel magyarázza el, miért szkeptikus egyre több bibliometriával foglalkozó szakember azzal kapcsolatban, hogy a h-index hasznos eszköz a kutatások értékelésére. A szerző azt javasolja, hogy a könyvtárosok legyenek óvatosak ezzel a mérőszámmal, legalábbis addig, amíg jobb bizonyítékok fel nem merülnek.

(Autoref.)

77/2018

SALISBURY, Lutishoor – CHOWDHURY, Anuradha Rai – SMITH, Jeremy J.: Faculty publications from a research university : the scholarly impact of open access versus non-open access. – Bibliogr. 19 tétel In: Science & technology libraries. – 36. (2017) 2., p. 187-199.

Egy kutatóegyetem oktatóinak publikációi: a hagyományos és a nyílt hozzáférésű publikációk tudományos hatása

Bibliometria; Egyetemi oktató; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

A szerzők az oktatók azon cikkeit vizsgálták, melyeket a Web of Science törzsgyűjteményében indexelt teljesen nyílt hozzáférésű és hagyományos szakfolyóiratokban publikáltak. A kutatás célja annak megállapítása volt, milyen mértékben publikálnak az oktatók ezekben az open access folyóiratokban, továbbá hogy milyen idézettségi mutatókkal bírnak a nyílt hozzáférésű publikációik a hagyományosakhoz képest, maguk a szerzők milyen h-indexekkel rendelkeznek, illetve hogy melyik publikálási forma jelent előnyt idézettségi szempontból. Mindent összevetve az átlagos idézettség a nem nyílt hozzáférésű cikkek esetében magasabb. Amikor az adatokat a publikálás éve szerint vizsgálták, a nem nyílt hozzáférésű cikkek idézettségi mutatói a vizsgált 11 évből 6-ban voltak magasabbak. A többi évben nem mutatkozott ilyen citációs fölény. A Web of Science és a Google

Scholar adatbázisainak természettudományi és műszaki anyagát tekintve a fizikai tárgyú cikkek az összes vizsgált évben a nem nyílt hozzáférésű publikálás hivatkozottsági fölényét jelezték, hasonlóan az entomológia területén egy év kivételével ugyanígy a nem nyílt hozzáférésű cikkek rendelkeztek magasabb idézettséggel. Ami a biológiát illeti, a Web of Science-ben szereplő cikkek 11-ből 5 évben voltak magasabb idézettségűek nyílt hozzáférés esetén, a Google Scholar adatbázisa szerint pedig az összes évben a nyílt hozzáférés eredményezett magasabb idézettséget. A 2014-ben és 2015-ben publikált

szakcikkek többsége esetében nem volt megállapítható idézettségbeli fölény egyik publikációs forma javára sem.

(Autoref.)

Lásd még 137

Információszerzés (information management)

Lásd 134

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

78/2018

MORGESE, Waldemaro: Biblioteche e bibliotecari nel XXI secolo : vettori di *knowledge* ma anche costruttori empatici del cambiamento. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 57. (2017) 2., p. 229-237.

Res. angol nyelven

A 21. század könyvtárai és könyvtárosai: a tudás hordozói, de a változás empátikus építői is

Könyvtárosi hivatás; Közgűjtemény; Prognózis; Társadalmi követelmények

A 21. században a könyvtárak – és a könyvtári-levéltári-múzeumi hálózat – olyan folyamatok részei, amelyek előrejelzési technikákkal határozhatók meg. A korszakos lépést a futrológusok a század közepére teszik, és azt a robotika és a mesterséges intelligencia exponenciális fejlődése jellemzi. A változók között figyelembe vették a globalizáció negatív hatásait, különösen a növekvő gazdasági egyenlőtlenségeket és az emberek tömegeinek kizárását azokról a helyekről, ahol a stratégiai döntéseket hozzák. Ebben a helyzetben nagyon hasznos lehetne egy új könyvtárügyi paradigma megerősítése a könyvtárak és a könyvtárosok számára, akiknek aktív figyelmet

kell fordítaniuk a közösség sorsa iránt a hatékony fejlődés elősegítése érdekében.

(Autoref.)

Nemzeti könyvtárügy

79/2018

KILÁROVÁ, Iveta: Analýza vývoja knižničného systému Slovenskej Republiky v rokoch 2007–2016. In: Knižnica. – 18. (2017) 3., p. 13-37.

Res. angol nyelven

A Szlovák Köztársaság könyvtári rendszerének elemzése a 2007 és 2016 közötti időszakban

Jelentés -évi, többévi; Könyvtári rendszer -országos; Statisztika

A szlovák könyvtárakban az elmúlt tíz évben jelentős változások történtek. Elsősorban az iskolai és közkönyvtárak számának csökkenése számottevő, 2006 és 2016 között a könyvtárak száma 7937-ről 3440-re esett vissza, több mint felével csökkent.

A könyvtárak nyilvános internetes elérésének javulásához a minisztériumi támogatások mind az iskolai, mind a közkönyvtárakban hozzájárultak. A számítógépekkel való ellátottság az iskolai könyvtárakban tíz év alatt megnégyszereződött, a közkönyvtárakban

megduplázódott, de az utóbbi években csökkenő tendenciát mutatott. 2016-ban a működő közkönyvtáraknak csupán 44%-ában volt nyilvános internetelérés, pedig a weboldalak látogatottsága növekszik. Nagyon lassan növekedett az interneten elérhető elektronikus katalógusok aránya, 2016-ban a működő közkönyvtáraknak csak 7%-ában volt elérhető. Kétszeresére növekedett az előző évhez képest 2016-ra az elektronikus tájékoztatások száma, az adatbázis-használatok növekedésével együtt. Az online katalógusokba való belépések számának növekedése elsősorban a közkönyvtárakban volt tapasztalható, a többi könyvtár-típusra stagnálás vagy csökkenés volt jellemző. Összességében nőtt az elektronikus szolgáltatások iránti igény, 2016-ban több mint 9 millió EISZ keresést regisztráltak a teljes szlovák könyvtári rendszerben.

A beszerzések tekintetében a köz-, tudományos és szakkönyvtárak kerete csökkent, a felsőoktatási könyvtáraké stagnált, az iskolai könyvtáraké felére csökkent, összességében a vásárlással beszerzett dokumentumok száma 414 ezerrel 324 ezerre csökkent. Csökkenés mutatható ki az időszaki kiadványok féleségeiben is, mely tíz év alatt 8 ezerrel 6 ezerre esett vissza, melyeknek csupán 10%-a volt külföldi. A darabszám mellett a források is csökkentek, a teljes könyvtári rendszerben tíz év alatt 6,7 millió euróról 4,3 millióra esett vissza a beszerzési keret.

A kölcsönzött dokumentumok száma a közkönyvtárakban 20 millióról 14 millióra csökkent. A tudományos könyvtárakban 3,7 millióról 2 millióra, a szakkönyvtárakban 1,2 millióról 0,6 millióra esett vissza. A felsőoktatási és iskolai könyvtárakban stagnált. Összességében az adat országosan 29,8 millióról 21,4 millióra csökkent.

Az aktív használók száma 2006-ban összesen 1,3 millió volt, amely 2016-ra 960 ezerre csökkent. Jelen-tős emelkedés tapasztalható a könyvtári programok, rendezvények számában, mely a 2006-os 41 ezerrel 2016-ra több mint 65 ezerre növekedett a szlovák könyvtári rendszerben. A különböző könyvtár-típusokon belül a közkönyvtárakban szervezték a legtöbb könyvtári programot, 2006-ban több mint 23 ezret, 2016-ban több mint 30 ezret.

Növekedést mutat a könyvtárhasználati képzések száma is, összességében tíz év alatt 16 ezerrel 21 ezerre nőtt, de ezen belül voltak kiugró évek, amikor a 27 ezret (2009-ben) és a 28 ezret (2012-ben) is meghaladta.

A könyvtáros munkakörben foglalkoztatottak száma 2006-ban 3800 fő volt, amely 2016-ra 3216 főre csökkent. A személyzet tekintetében a felsőoktatási

könyvtárakban növekedés, a közkönyvtárakban jelentős csökkenés jellemző.

Egyrészt a könyvtárlátogatók fizikai jelenlétének csökkenését állapíthatjuk meg, másrészt azonban jelentősen növekszik az elektronikus, online lehetőségek köre (hosszabbítás, előjegyzés, adatbázis- és katalógushasználat), amelyek nem igénylik a személyes jelenlétet a könyvtárban.

Összességében a rossz feltételek meghatározták a közkönyvtárak működését. Az alacsony beszerzési keretek behatárolják a szolgáltatási lehetőségeket. A csökkenő személyzet, a szakképzettek alacsony jövedelme, a könyvtárak megszüntetése összefügg, negatív tendenciákat mutat. Az információforrások tekintetében 2013-tól mérsékelt növekedés jellemző a beszerzési keretekben is. Az aktív használók körében a könyvtári rendszerben átlagosan 72%-os csökkenés tapasztalható. Az iskolai és gyermekkönyvtárakban a demográfiai változásokkal együtt csökken a gyermekhasználók aránya is.

A beszerzési keretek miatt változatlan maradt az érdeklődés a könyvtárközi kölcsönzés iránt.

(Prókai Margit)

80/2018

MELICHAR, Marek – GEC, Tomáš: Národní koncepce dlouhodobé ochrany digitálních dat v knihovnách In: Čtenář. – 69. (2017) 4., p. 123–127.

A könyvtári digitális adatok hosszú távú őrzésének nemzeti koncepciója

Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Megőrzés; Szabvány -könyvtári

A cseh könyvtárfejlesztési koncepció keretében került sor 2012 és 2014 között a könyvtári digitális adatok hosszú távú őrzési elveinek kidolgozására. 2014-ben keletkezett az első szövegváltozat, amelyet a könyvtáros szakma és a Központi Könyvtári Tanács 2017-ben véglegesített. A hosszú távú megőrzés tervezésében (a technológia követésében és az adatmigráció tekintetében), illetve a szabványosításban elsődleges szerepe van a nemzeti könyvtárnak, a kisebb intézmények támogató tevékenységükkel vesznek részt a projektben.

A digitális archiválásban sokféle szereplőnek kell együttműködni a tartalomszolgáltatóktól kezdve a használókig, a könyvtárakig és más szervezetekig, speciális eszközök és szoftverek szükségesek a meg-

valósításához. Számos könyvtár az elmúlt években az adatok időleges őrzésével, tárolásával foglalkozott, nagyon sok digitális adatot őriznek a könyvtárak a Kramerius programban, a DSpace-ben és más repozitóriumban. Sajnos a digitális adatok mesterkópiáinak hosszú távú őrzése többnyire a könyvtárak érdeklődési körén kívül maradt.

A sikeres hosszú távú megőrzéshez megfelelően képzett szakemberek szükségesek. A nemzeti intézményekben már olyan szakembereket alkalmaznak, akik digitális könyvtárak kezelőiként speciális képzetekben vesznek részt.

A könyvtárosok tisztában vannak a szabványosítás fontosságával. Ez a digitális adatok hosszú távú megőrzésében fokozottan érvényes. A metaadatok és az információcsomagok struktúrájának szabványosítása, a formai és tartalmi szabványosítás csupán néhány olyan terület, amely érinti a hosszú távú digitális adatkezelést. Csehországban nagy előny, hogy létezik a Nemzeti Digitális Könyvtár (NDK) szabványa, amely széleskörűen elfogadott és megfelel a digitalizált adatok hosszú távú tárolásához kapcsolódó szabványoknak. Az NDK metaadat- és adatszabványait (METS, DC, MODS, PREMIS, MIX, Alto XML) a továbbiakban is meg kell tartani és fejleszteni. A könyveken és periodikán kívül a könyvtárak e-dokumentumokat, hanganyagokat, e-könyveket, archivált weboldalakat és más dokumentumokat is őriznek, ezért a meglévő szabványok köre az újakkal bővül. A digitális kulturális örökség tartós megőrzésében a legfontosabb szerepe a nemzeti könyvtárnak és az NDK-nak van. A projekt infrastruktúrájának, rendszereinek, csapátnak folyamatos fejlesztése a fenntartási időszak után is szükséges, minősítése az ČSN ISO 16363:2014 szabvány szerint fontos.

A nemzeti könyvtár mellett a brnói Morva Területi Könyvtár a projekt gazdája, de más intézményeket is támogatnak. A Nemzeti Digitális Archívum mellett további archívumok jönnek létre és kapnak akkreditációt a digitális adatok őrzésére, ezért a könyvtáraknak is fejlődniük kell a szabványosítás és a minőség terén. Az NDK mellett ugyanis mindig lesznek olyan könyvtárak, amelyek adatai nem kerülnek be az NDK rendszerébe. Ezeknek a könyvtáraknak lehetőséget kell biztosítani a digitális adatok őrzésében a saját folyamataik fejlesztésére.

A koncepció módszertani központ létrehozását javasolja, melynek célja a hosszú távú megőrzés koordinálása, minőségének biztosítása. Célja, hogy bevezesse a nemzeti mechanizmusba a könyvtári hosszú távú biztonságos tárhelyek külső értékelését,

minősítését. Ez olyan, ún. önértékelő módszerrel és rendszerrel valósul meg, amilyen pl. a DSA (Data Seal of Approval) vagy a Nestor Seal. A központ olyan ajánlást dolgoz ki, amely útmutatóul szolgál az intézmények számára a biztonságos tárhelyek kialakításához.

A koncepció szövege tartalmazza a minőség biztosításának problémáit az auditálás és minősítés során. A felsőoktatási intézmények közül néhány projekt már átment a DSA auditon (Károly Egyetem), melyet a módszertani központ segítségével többen követnek, hogy megfeleljenek a nemzeti szabványok auditálásának és az LTP (Long-term preservation) minősítésnek. Az NDK is a legszigorúbb minőségellenőrzésen és auditon ment át az ISO 16363 és az ISO 27000 szerint.

A digitális adatok kezelése a könyvtárakban extrém anyagi forrásokkal és szervezeti igényekkel jár együtt, a hosszú távú megőrzés folyamatos finanszírozást igényel. A könyvtáraknak a minőségi és hatékonysági folyamatok javításában még sok a tennivalójuk.

(Prókai Margit)

81/2018

PŠIBYTKO, Marina Georgievna: Biblioteki Belarusi : 25 let razvitiâ In: Vestnik BAE. – (2017) 1., p. 24-26.

Fehéroroszország könyvtárainak fejlődése az elmúlt 25 évben

Könyvtárügy

A köztársaság 1991-ben vált önállóvá, a társadalmi fejlődés új útja jelentős változásokat hozott a politikai, a társadalmi-gazdasági és a kulturális életben. Az eltelt 25 év a könyvtárak fejlődésében is minőségileg új szakaszt jelentett, a könyvtári rendszer az alakuló információs társadalom követelményeit tartotta szem előtt. Ma a könyvtárak a régiók kulturális életének legfontosabb résztvevői, kielégítik a lakosság legkülönbözőbb igényeit, biztosítva az információhoz és a tudáshoz való szabad hozzáférés alkotmányos jogát.

Az állam könyvtárpolitikája az ágazat jogi alapjainak minőségi átalakítására és javítására irányult. Az 1995-ben elfogadott első könyvtári törvényt az elmúlt évek alatt ötször módosították. Az utolsó, 2014. évi módosítás képezte az alapját a 2016-ban elfogadott

kulturális törvénynek, amelyben külön fejezet foglalkozik a könyvtárakkal.

Számos állami program irányult a könyvtárak megerősítésére és fejlesztésére, így például a 2003–2005. évi informatizálási program, az *Elektronikus Fehéroroszország*, a falvak fejlesztését célzó 2005–2010. évi program, a *Fehéroroszország kultúrája 2011–2015.* stb. Mindezeknek köszönhetően létrejött az egységes információs tér kialakításához szükséges infrastruktúra.

A könyvtári rendszer központi egysége a korábbi Állami Lenin Könyvtár, 1992-től Fehéroroszország Nemzeti Könyvtára (Nacional'nâ biblioteka Belarusi, NBB) lett. A könyvtárak elismertségét bizonyította, hogy az NBB a 21. század elején korszerű új épületet kapott.

A könyvtári törvény meghatározza a köztársasági szintű könyvtárakat, módszertani és koordinációs központokat: ide tartozik az Elnöki Könyvtár, a Központi Tudományos Könyvtár, a tudományos-műszaki könyvtár, a mezőgazdasági könyvtár, az orvostudományi könyvtár, az állami egyetem főkönyvtára és a tudományos-pedagógiai könyvtár.

Az eltelt 25 év alatt a könyvtárak száma a felére csökkent, számuk ma 7,5 ezer, állományuk együttesen 180 millió egység. Felére apadt a közkönyvtárak száma is, az 1991. évi 5487 helyett 2016-ban 2674 működött, amit elsősorban a társadalmi-demográfiai folyamatokkal hoznak összefüggésbe. A falusi lakosság számának fogyása egyrészt a falusi könyvtárak számának csökkenését okozta, másrészt új szolgáltatási módok kutatására ösztönzött. Új, kombinált létesítmények alakultak, így könyvtári klubok, könyvtármúzeumok, könyvtárakat is magukban foglaló szociális intézmények. 2012-től folyik a falusi köz- és iskolai könyvtárak összevonása, számuk 498. Ugyanakkor 22 új városi és falusi közkönyvtár nyílt, és 104 bibliobusz működik.

A fejlesztés kiemelt iránya a hálózati elektronikus információs források (EIF) beszerzése. A források használatának koordinálását és a közös használat irányítását az NBB vállalta. 2008-ban nyílt a virtuális olvasóterem. A könyvtárak az 1990-es években kezdtek el saját elektronikus forrásokat létrehozni, főleg elektronikus katalógusok és bibliográfiai adatbázisok épülnek. Jelenleg több mint 200 adatbázis működik (30 millió rekorddal), nagy részük az interneten elérhető. Tartalmukat tekintve egyediek a közkönyvtárak helytörténeti adatbázisai. Az NBB tematikus adatbázisokat is épít (9,5 millió rekord), 2015-től EIF-ként működik a nemzeti bibliográfia. Kiemelt feladat a 4

legnagyobb könyvtárral közös katalógus építése, a kört a regionális közös katalógusok hálózatával tervezik bővíteni. Az NBB 2004-től épülő elektronikus könyvtára 2016-ban több mint 451 ezer teljes szövegű dokumentumot tartalmazott.

Ma a közkönyvtárak 80%-a számítógépesített, 70% kapcsolódik az internethez, 131 közkönyvtárnak van saját honlapja.

Az NBB részt vesz olyan nemzetközi projektekben, mint a World Digital Library, a Manuscriptorium, *Eurázsia arany gyűjteménye* stb. Új formák alakultak a nemzetközi együttműködésben, a 2010-ben indult *Fehéroroszország ma c.* projekt keretében a világ nagykönyvtáraitól évente mintegy 100 fehérorosz kiadvány érkezik.

(Viszocsekné Péteri Éva)

82/2018

TEŠABAEVA, Umida Alimdžanovna – POLÁKOVA, Veronika Sergeevna: Razvitie informacionno-bibliotečnoj sfery Respubliki Uzbekistan : novye perpespektivy vzaimodejstviâ In: Vestnik BAE. – (2017) 1., p. 21-23.

Az Üzbég Köztársaság információs-könyvtári rendszerének fejlődése: az együttműködés új látatai

Együttműködés -belföldi; Könyvtárügy

Az ország könyvtári rendszere – a 2006-ban kezdődött változások után – ma egységes szervezési és módszertani alapon működő intézmények összessége. Új intézménytípusok is megjelentek, így például az információs-könyvtári és a forrásközpontok, ezek állományuk tartalmában és rendeltetésében különböznek egymástól. Az állományok univerzálisak vagy speciálisak. Az információs-könyvtári rendszerek 8 minisztérium és főhatóság alá tartoznak, a könyvtárak száma több mint 12 ezer, a munkatársaké csaknem 30 ezer. Ágazatközi együttműködési szervezet segíti az A. Navoi Nemzeti Könyvtárat és az információs-könyvtári intézményeket abban, hogy fontos összekötők legyenek az állam és a társadalom között. Az ágazatközi együttműködés irányai:

- a műszaki és technológiai infrastruktúra fejlesztése;
- a hozzáférés bővítése a külföldi teljes szövegű információs forrásokhoz;
- a szakemberek és a felhasználók számára szükséges tudás kialakítása ahhoz, hogy igénybe tudják venni a nyílt e-kormányzás szolgáltatásait.

Az információs-könyvtári és multimédiás források egységes alapjainak létrehozásával az állam a nemzeti stratégia kidolgozására összpontosított. A nemzeti könyvtár a felelős a Koreai Köztársaság gazdasági fejlesztési és együttműködési alapja által pénzügyileg támogatott *Nemzeti közművelődési e-könyvtár* (Nacional'naâ obšeobrazovatel'naâ elektronnaâ biblioteka, NOEB) projekt végrehajtásáért. Az ágazatközi elektronikus együttműködés irányai:

- a különböző főhatóságokhoz tartozó információs-könyvtári intézmények állományának gyarapítása nemzeti elektronikus forrásokkal, katalogizálás;
- az információcseré és a könyvtárközi együttműködés megszervezése;
- az elektronikus források egységes nyilvántartási, tárolási és feldolgozási rendszerének megteremtése a szükséges módszertannal és szoftverrel.

A NOEB keretében tervezik az információs-könyvtári források digitalizálását és szkennelését végző központ, a multimédiás források központja, az integrált információs-könyvtári rendszer és az információkereső portál kialakítását. A projekt célja:

- a fontos nemzeti információs-könyvtári források és publikációk megőrzése;
- hatékonyabb adatcseré és -használat a köztársaság információs-könyvtári intézményei között;
- magas szintű információs-könyvtári szolgáltatás a lakosság valamennyi rétege számára.

Az A. Navoi Nemzeti Könyvtár a többi könyvtárral együttműködve dolgozik a tudományos információ optimális elérhetővé tételén. 2015 és 2016 során kidolgozták a nemzetközi tudományos adatbázisok közös elérését, 2016 júniusától elérhetővé tették az EBSCO adatbázisait 120 tudományos és oktatási intézmény számára.

Az ágazatközi együttműködés ráirányította a figyelmet az információs kultúra és médiaműveltség terén a szakemberek számára szükséges egységes továbbképzési koncepció kidolgozására és megvalósítására. A projektben a nemzeti könyvtár mellett az UNESCO helyi képviselője és a Köznevelési Minisztérium vesz részt.

A továbbfejlesztés irányai:

- a tudományos folyóiratok nemzeti adatbázisának kialakítása, majd a magas impakt faktorral rendelkező tudományos folyóiratok és cikkek bevitele a külföldi adatbázisokba;
- a hazai tudomány és oktatás támogatása azzal, hogy teljes és szabad hozzáférést biztosítanak a tudományos információhoz valamennyi tudományos kutató-

tóintézet, tudományos és felsőoktatási intézmény, nagy információs-könyvtári intézmény számára a teljes szövegű tudományos-oktatási adatbázisok elérésének szervezésével és bővítésével csoportos előfizetés révén;

- a feltételek kialakítása az állami szolgáltatások, az e-kormányzat helyes igénybevételéhez; az *Elektronikus polgár* projekt kidolgozása, amelynek keretében a lakosok térítésmentesen megkapják a mindennapi életben az infokommunikációs technológia alkalmazásához szükséges ismereteket, beleértve az állami elektronikus szolgáltatások használatáról szólókat is.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Együttműködés

83/2018

MOROZOVA, Kseniâ Borisovna: Sotrudničestvo na prostranstve SNG : opyt Rossijskoj nacional'noj biblioteki
In: Vestnik BAE. – (2017) 1., p. 37-41.

A FÁK-tagországok együttműködése: az Orosz Nemzeti Könyvtár tapasztalatai

Együttműködés -nemzetközi; Nemzeti könyvtár; Rendezvény

A Szovjetunió szétesése (1992) óta gyökeres változások mentek végbe az új független államok politikai, gazdasági és társadalmi életében. Míg a korábbi szoros kapcsolatok az országok ipari vállalatjai, tudományos intézményei, kereskedelmi cégei között különböző okok miatt megszakadtak, a kultúra területén sikerült a párbeszédet megőrizni, a könyvtárak, színházak, múzeumok és alkotó közösségek együttműködését új alapokra helyezni. A szovjet időkben kölcsönösen előnyös együttműködés alakult ki a köztársaságok főkönyvtárai között, amelyek 1991–1992-ben országuk nemzeti könyvtárai lettek.

Az Oroszországi Nemzeti Könyvtár (Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka, RNB) szakmai kapcsolatait meg tudta őrizni, sőt dinamikusan fejleszteni. A korábbi köztársaságok nagy része a FÁK-ba tömörült, a balti államok beléptek az Európai Unióba, néhányan kívül maradtak a politikai egyesüléseken. Az RNB fő együttműködési irányai a FÁK-tagországok könyvtáraival és más intézményeivel:

1. együttműködés a FÁK-tagországok Parlamentközi Egyesületével (Mežparlamentskaâ assambleâ, MPA), részvétel az Eurázsiai Könyvtári Egyesület (Bibliotečnaâ assambleâ Evrazii, BAE) nemkereskedelmi partnerségben;
2. közvetlen együttműködés elsősorban a nemzeti könyvtárakkal a kiadványcsere, a kulturális örökség megőrzése, a tapasztalatcsere terén, részvétel a különböző országokban tartott szakmai rendezvényeken;
3. rendezvények közös szervezése/lebonyolítása a nemzeti kulturális egyesületekkel és a FÁK-tagországok Szentpéterváron található diplomáciai képviselőivel.

Fontosabb eredmények:

- Kidolgozták a FÁK-tagországok könyvtári kódexének modelljét, amely ajánló jellege mellett a könyvtárak integrációjának sajátos szimbóluma lett; 2014-ben a Cári Közkönyvtár megalapításának 200. évfordulója alkalmából az MPA épületében tartották *A könyvtárak a FÁK-tagországok integrációjának fontos tényezői* nemzetközi kerekasztalt. Az utóbbi években az RNB-ben tartották az MPA által alapított Csingiz Ajtmatov irodalmi díj átadó ünnepségét. 2014-ben tartották az *Oroszországi tudósok a Manasz eposzról* c. tudományos konferenciát oroszországi és kirgiziai részvétellel, 2015-ben a *Fehérorosz könyv a kezdetektől napjainkig* c. kiállítást, valamint a *Könyv éve* rendezvénysorozat keretében az *Irodalom, amely közelebb hozza a népeket* c. kiállítást.
- A BAE-val együttműködve szervezték 2015-ben *A könyv és az olvasás a FÁK-tagországokban* nevű nemzetközi kerekasztalt, egy időben a BAE 18. közgyűlésével; 2016-ban tartották a nemzetközi kulturális fórum *Könyv, tudás, kultúra: a nemzeti könyvtárak új szerepe a korszerű világban* c. nyitott ülészakát.
- A kiadványok (források) cseréje annak köszönhető, hogy az 1795-ben alapított Cári Közkönyvtár 1810-ben köteleespéldány jogot kapott. Emiatt az RNB rendelkezik a legnagyobb orosz nyelvű és a cári Oroszországban élő népek nyelvén megjelent gyűjteménnyel, ami ma történelmi és kulturális szempontból egyaránt fontos a FÁK-tagországok számára. Ide sorolható a *Kazahsztán nemzeti emlékezete az RNB-ben* nevű projekt, amelynek keretében kazah nyelvű, 1917 előtt megjelent 116 könyvet és 276 cikket, továbbá a kazah nép életéről, szokásairól, vallásáról szóló, forradalom előtti folyóiratok

anyagait digitalizálták; cserébe az RNB az utóbbi években 8490, a kazah kulturális örökséggel foglalkozó könyvet kapott. Ugyancsak jelentős a kiadványcsere a Fehérorosz Nemzeti Könyvtárral: az első fehérorosz nyelvű biblia megjelenésének 500. évfordulója alkalmából az RNB átadta a művel kapcsolatos könyvek elektronikus másolatát és faksimile kiadásban megjelentette a 12. század második felében készült, teljes egészében megmaradt Polocki Evangéliumot.

- Tapasztalatcsere keretében részképzésre, egymás rendezvényein való részvételre kerül sor. Az RNB-ben elsősorban a katalogizálással, az állományok megőrzésével és restaurálásával kapcsolatos kérdéseket, a könyvtári folyamatok automatizálását tanulmányozzák.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 94, 101, 102, 103, 105, 120

Jogi szabályozás

84/2018

RODIONOV, Mihail Davydovič – SAHAROV, Nikolaj Anatol'evič: Federal'nyj zakon o Nacional'noj elektronnoj bibliotke i načalo ego realizacii In: Bibliotekovedenie. – (2017) 1., p. 7-12.

Res. angol nyelven

A Nemzeti Elektronikus Könyvtárról szóló szövetségi törvény és a megvalósítás kezdete

Elektronikus könyvtár; Jogszabály -könyvtárügyi; Nemzeti tájékoztatási rendszer

A könyvtári törvénynek a Nemzeti Elektronikus Könyvtár (Nacional'naâ elektronnaâ biblioteka, NEB) létrehozására vonatkozó részét a 342-F3 számú szövetségi törvény (2016. július) módosította. A törvény elfogadása nagyon időszerű volt, mivel több stratégiai dokumentum, például az információs társadalom 2017–2030. évekre szóló fejlesztési stratégiája hivatkozik a NEB-re és más országos szintű információs forrásokra.

A NEB első változatát 2015 októberében tárgyalta az Állami Duma, ezt követően a tervezetet lényegesen átdolgozták. A fő gondolat, hogy a NEB nem egy újabb elektronikus könyvtár, hanem szövetségi állami információs rendszer. Az átdolgozáshoz

végzett mélyreható elemzés a következő kérdésekre összpontosított:

- a NEB és a működő e-könyvtárak közötti különbség;
- a NEB használói;
- a NEB résztvevői;
- az operátor (rendszergazda) funkciói és hatásköre.

A törvény értelmében a NEB célja:

- az Oroszországi Föderációban élő népek törvényi, tudományos és kulturális vagyonának megőrzése;
- feltételek biztosítása az intellektuális potenciál emeléséhez;
- az oroszországi tudomány és kultúra népszerűsítése, az ismeretek egységes oroszországi terének kialakítása.

Új fogalom a NEB objektumai, azaz az elektronikus formában lévő dokumentumok és információk összessége: a nyomtatott, köztük a nem publikált dokumentumok, disszertációk e-másolatai és az elektronikus kiadványok. A NEB állományába tartoznak a kötelezpéldányok és az ország területén található muzeális könyvek. A NEB-be kerülő dokumentumok kiválasztásának módszertanát a kormány hagyja jóvá. Ezen túlmenően egy 2012. évi elnöki rendelet szerint a NEB-be az új kiadványok legalább 10%-át fel kell venni. A válogatáshoz szakértői tanácsok alakulnak (az eddigi rendszeroperátor és a Kulturális Minisztérium helyett), a törvény előírja a NEB fejlesztésével foglalkozó ágazatközi tanács létrehozását.

Az új törvény hatására erőteljesen gyarapodik a NEB tartalma: 2017-ben 1,95 millió kiadványt tartalmazott, ebből 28% szerzői joggal védett; a művek 85%-a orosz nyelvű. 2015–2016-ban 51,2 millió megkeresés volt, a felhasználók száma 2,56 millió fő. Ez a szám nőni fog, ha az oroszországi jogszabályokban pontosítják az e-dokumentumok elérésének fogalmát. A javaslatok között van a Polgári Törvénykönyv vonatkozó részének módosítása: a könyvtárak által jogszerezően létrehozott elektronikus másolatok kerüljenek be a NEB-be, a NEB tartalma a könyvtári helyiségek mellett az interneten is elérhető legyen.

Az új törvény bővítette a használók körét: a NEB-et használhatja olvasó a könyvtár helyiségeiben és olyanok, akik nem a könyvtár olvasói, de az interneten elérik a szolgáltatást. Az elérés pénzügyi feltételeit a NEB alapszabályzata fogja tartalmazni. A felhasználók számának növelését segíti, hogy a tervek szerint 2019-re a könyvtárak 100%-ában lesz internet.

A NEB résztvevői mindazok a könyvtárak és intézmények, amelyekben szövetségi szintű kötelezpéldányokat tárolnak elektronikus formában, vagy amelyek állományában régi könyvek vannak. 2017-ben több mint kétezer könyvtár vett részt a NEB-ben. A törvény egyértelműen meghatározza a résztvevők jogait, és előírja a NEB elektronikus katalógusának építését.

A NEB működtetője az Oroszországi Állami Könyvtár (Rosszijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka, RGB), feladatai között szerepel a résztvevőkkel és a használókkal való együttműködés alapján a rendszer működésének biztosítása, a berendezések technológiai és műszaki ellátása, a dokumentumok tárolása, létrehozásuk koordinálása, beleértve a kiválasztott dokumentumok digitalizálását; az e-katalógus építése, a használók regisztrálása és a szolgáltatás népszerűsítése. Mindezeket és más funkciókat az alapszabályzat fogja rögzíteni. Az egyik első feladat a szoftverfejlesztés, a munkák egy részét jelenleg a Rostelekomhoz tartozó Sputnik cég végzi.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Könyvtárosi hivatás

85/2018

DAHL POREMSKI, Molly: Evaluating the landscape of digital humanities librarianship. – Bibliogr. 17 tétel In: College & undergraduate libraries. – 24. (2017) 2-4., p. 140-154.

A digitális bölcsészet és a könyvtáros szakma kapcsolódási pontjai

Egyetemi könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Továbbképzés

A felsőoktatási könyvtárosok arra törekednek, hogy kielégítsék használói igényeit, ugyanakkor az is fontos számukra, hogy felmérjék a digitális bölcsészet és a könyvtárosság jelenlegi és folyamatosan mozgásban lévő kapcsolatát. A cikk szerzője megvizsgálta, mely területekről érkeztek a jelenleg változatos szerepkörben digitális bölcsészettel foglalkozó könyvtári szakemberek, milyen képzésben részesültek, milyen lehetőségeket látnak a továbbképzésükre, és mely pontokon lehetne javítani a rendszeren. A kutatás célja az volt, hogy átfogó képet adjon a digitális bölcsészettel foglalkozó könyvtárosok elvárt készségeiről,

és hogy feltárja, milyen képzésekre és infrastruktúrára van szükség ezen a területen. Ahelyett, hogy tudományosként kívánná definiálni a digitális bölcsészett, jelen cikk felvázolja a digitális bölcsészettel foglalkozó könyvtárosok általános profilját, lehetővé téve, hogy a szakma képviselői felsorakozhassanak a fejlődő terület kutatói és gyakorlói mellé.

(Autoref.)

86/2018

ESTRADA-CUZCANO, Alonso – ALFARO-MENDIVES, Karen Lizeth: Análisis comparativo del secreto profesional desde la perspectiva del ejercicio de las disciplinas informativas: periodistas, bibliotecarios y archivistas. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 40. (2017) 2., e176.

Res. angol nyelven

A szakmai titoktartás gyakorlata a tájékoztatási szakmák (újságírók, könyvtárosok, levéltárosok) tekintetében

Adatvédelem; Használó; Könyvtáresetika

A szakmai titoktartás, azaz az akár a használóktól, akár forrásokból szerzett információk bizalmasságának megőrzése a tájékoztatási szakemberek joga és kötelessége. Figyelembe véve az információ mai jelentőségét – különösen az infokommunikációs technológiák és ebből következően az intenzív adatkezelés (mind a személyes, mind a publikus és az adminisztratív adatoké) megjelenése óta – szükséges reflektálni erre a titoktartásra a különféle tájékoztatási szakemberek, így az újságírók, könyvtárosok, levéltárosok szempontjából. A cikk a hatályos jogi szabályozás elemzése révén megkísérli leírni, elemezni és összehasonlítani a szakmai titoktartást a tájékoztatási területek perspektívájából. Bemutat ezenfelül néhány, a témába vágó tapasztalatot, és megvilágítja az azonosságokat és különbségeket ezen jog és kötelesség gyakorlatában az egyes szakterületeken.

(Autoref.)

Lásd még 113

Oktatás és továbbképzés

87/2018

BRANNEN, Michelle H. – MILEWSKI, Steven – MACK, Thura: Providing staff training and programming to support

people with disabilities : an academic library case study
In: Public services quarterly. – 13. (2017) 2., p. 61-77.

A hátránnyal élők támogatása – a személyzet képzése és programok szervezése. Egyetemi könyvtári esettanulmány

Egyetemi könyvtár; Esettanulmány; Hátrányos helyzetű olvasó; Továbbképzés

Megfigyelhető, hogy a diákok között egyre nagyobb a hátránnyal élők aránya. Az egyetemi könyvtárak sokféle szolgáltatást nyújtanak számukra, amelyek természetesen hatással vannak a diákok teljesítményére és könyvtárképére egyaránt. A University of Tennessee, Knoxville (UTK) könyvtárainak gyakorlatában is szerepel ez a törekvés. Az UTK-n közel 30 ezer hallgató tanul, az oktatók és más munkatársak száma is megközelíti a tízezret. Az UTK-nak az a célja, hogy a hallgatókat felkészítse, hogy megtalálják helyüket a világban, és ehhez megfelelő erőforrásokat és oktatást biztosítson. A hátránnyal élőket az UTK-n két intézmény segíti: a hallgatókat az Office of Disability Services (ODS), a munkatársakat az Office of Equity and Diversity. Az UTK-n külön kapcsolattartót foglalkoztatnak a hátránnyal élő diákok jobb könyvtári ellátása érdekében. A kapcsolattartó könyvtáros képviseli a könyvtárat különböző (pl. a segítő technológiákkal és hozzáféréssel foglalkozó) bizottságok és érdekcsoportok előtt, részt vesz ajánlások kidolgozásában, és beszámol a könyvtárnak arról, milyen kezdeményezések születnek az egyetemen a hozzáférési gondok kiküszöbölésére.

A cikkben ismertetett esettanulmány két kérdéskört vizsgált: a személyzet képzését és a hátránnyal élők problémáira és a lehetséges megoldásokra a figyelmet felhívó programok szervezését. A tapasztalatok szerint a személyzet képzésére feltétlenül szükség van ahhoz, hogy a hátránnyal élők megfelelő könyvtári ellátásban részesülhessenek. A képzés egyrészt érzékenyítést jelent, másrészt a felhasználható legkülönbözőbb erőforrások (szolgáltatások, technikai eszközök, szabványok, trendek és egyebek) megismertetését. Az UTK-ban az ODS számon tartja például a tanulási nehézséggel küzdőket (számuk jelentősen meghaladja a fizikai szempontból fogyatékosokét). A könyvtárosokkal tudatják, hogy az érintett hallgatók milyen nehézségekkel szembesülnek, és milyen típusú segítséget igényelnek. Az időnként ismétlődő képzések a segítő technológiák, a hozzáférés és a sokszínűség különböző kérdéseit járják körbe. Másik témájukat az érintett csoportokkal való kommu-

nikáció és interakció etikettjének elsajátítása jelenti, amelynek része a szolgáltatások megismertetése is. Mindkét képzési forma nyilvános, a könyvtár bármely munkatársa részt vehet rajta, de főként a nyilvános szolgálatban dolgozókat várják el. A kérdések és a vita ezeknek az alkalmaknak szerves részét képezi. Az őszi szemeszter kezdetén a hátránnyal élő hallgatók számára csoportos könyvtárvezetést tartanak. Az Office of Information Technology különböző képzéseket szervez arról, hogyan lehet segíteni a hátránnyal élők munkáját technikai eszközökkel (ilyenek a hordozható képernyő-nagyítók, a felolvasó szoftverek stb.).

Ami a programokat illeti, az UTK Libraries Diversity Committee számos rendszeres programot szervez. A már említett alkalmakon túl a könyvtár falain kívül is tartanak rendezvényeket különböző fesztiválokon és más közösségi eseményeken, ahol a hallgatók szervezetei is jelen vannak.

A hátránnyal élők ellátását prioritásként kell szerepeltetni a könyvtár küldetésnyilatkozatában és stratégiai tervében, és a törekvések megvalósulását rendszeres visszacsatolás alapján folyamatosan figyelemmel kell kísérni. A könyvtár magatartása az egész társadalom befogadókészségére hatással van. A könyvtárnak partneri együttműködésre kell törekednie az egyetemi campus különböző intézményeivel; erre számos kiváló példa van már.

Az ALA állásfoglalása szerint „a könyvtárak katalizáló szerepet játszanak a hátránnyal élők életében, mivel lehetővé teszik, hogy teljes körű szerepet vállaljanak a társadalomban”. Bizonyítékok vannak arra, hogy a személyzet aktív és folyamatos képzése javítja a könyvtárosok és az érintettek közötti kommunikációt. A hátránnyal élők számára biztosított megfelelő körülmények és a kapott támogatás nemcsak a tanulmányaik alatt, hanem egész további életük során segítséget jelent.

(Hegyközi Ilona)

88/2018

CUNNINGHAM, Paige D.: Bridging the distance : using interactive communication tools to make online education more social. – Bibliogr. 58 tétel In: Library trends. – 65. (2017) 4., p. 589-614.

A távolság áthidalása: interaktív kommunikációs eszközök használata a távoktatásban

Kommunikáció; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Online üzemmód; Távoktatás

A távoktatás révén a földrajzilag távol vagy időszűkében lévő diákok a felsőoktatási képzési kínálat teljes spektrumához férhetnek hozzá. Azonban a távoktatásnak számos hátránya van, többek között a kommunikáció képességének korlátozása, az oktatóktól és a diáktársaktól való elszigeteltség érzése és a lemorzsolódás nagyobb valószínűsége. Az oktatási informatika kutatói azzal érvelnek, hogy a tanulási társas tevékenység, és a diákoknak képesnek kell lenniük a kommunikációra azért, hogy tanulóközösséget hozzanak létre. Következésképpen hosszú ideig az elszigetelt távoktatási gyakorlat sok diák számára problematikus volt. Ahogy a távoktatás továbbfejlődött, és ma már széles online kínálatot tartalmaz, beleértve a kredites online képzési programokat és a tömeges nyílt online kurzusokat (MOOCs), új technológiák jöttek létre, amelyekkel leküzdhetők az említett kihívások. A jelenlegi szakirodalom szerint a tanfolyamokhoz kifejlesztett és külső Web 2.0-s interaktív eszközök oktatók által ösztönzött használata segíthet az online képzési programok hallgatóinak abban, hogy sikeresek legyenek, és kapcsolatban legyenek társaikkal és oktatóikkal a távoktatási kurzusokon való részvétel során. A tanulmány áttekinti a távoktatás irodalmát, hogy a MOOC kurzusokon belüli kommunikációs mintákkal kapcsolatos további kutatásokhoz kontextust nyújtson, különös tekintettel a hosszabb távú MOOC kurzusokra és a diákok motivációjának szerepére a kommunikációs elvárások és igények terén.

(Autoref.)

89/2018

GAULD, Craig – WHATLEY, Patricia: Distance learning for information professionals : a practical, reality-driven model for postgraduate education. – Bibliogr. 10 tétel In: Education for information. – 33. (2017) 2., p. 121-133.

Távoktatás információs szakemberek számára: gyakorlati modell posztgraduális képzéshez

Felnőttoktatás; Könyvtárosképzés -posztgraduális; Oktatási módszer; Távoktatás

A távoktatás elterjedése és az egyetemek és a tanulók számára nyújtott előnyök felismerése vezetett a változatos és maximális hallgatói élményt célzó

módszertanok, pedagógiák és modellek bővüléséhez. A tanulmány ezeket a kérdéseket annak a rugalmas, de átfogó távoktatási modellnek a létrehozásával kapcsolatban tárgyalja, amelyet a Dundee Egyetem Levéltári és Információtudományi Központjában (Centre for Archive and Information Studies, CAIS) nemzetközi hasznosításra fejlesztettek ki. A szerzők úgy vélik, a technológiának néha túl nagy szerepet tulajdonítanak az információs szakemberek számára professzionális online képesítést nyújtó oktatási programokban, és gyakorlati, realitásokon alapuló példát is bemutatnak olyan távoktatási formára, amely segítséget jelenthet az oktatóknak a megalapozott döntéshozatalhoz a végrehajtási folyamat során. Tapasztalataik alapján a hatékony online képzéshez (1) jó minőségű és könnyen hozzáférhető tananyag, (2) szakértő tanítás, (3) hallgatói támogatás, (4) rugalmasság, (5) online közösség létrehozása és (6) megbízható technológia szükséges.

(Autoref.)

90/2018

ŚWIGOŃ, Marzena: Porównanie samooceny potencjału zawodowego niemieckich i polskich studentów kierunków i specjalności info- i bibliologicznych In: Zagadnienia informacji naukowej. – 54. (2016) 2., p. 48-62.

Res. angol nyelven

Elhelyezkedési lehetőségek értékelése német és lengyel

könyvtár szakos hallgatók körében

Felmérés; Könyvtárosképző intézmény; Könyvtáros-utánpótlás; Munkabér, alkalmazás; Összehasonlító könyvtár-tudomány

A tanulmány célja, hogy összehasonlítsa, hogyan vélekednek a német és lengyel könyvtár szakos hallgatók elhelyezkedési lehetőségeikről. Mindkét környezetben ugyanazt a kérdőívet használták, amely kompatibilis volt a hallgatók foglalkoztathatósági modelljével. Ez a modell többek között a tanulmányokban való részvételre és az egyetemi teljesítményre, az egyetemi brand erősségének értékelésére, az egyetem hírnevére a szakterület oktatásában, a szakterület státuszára, a terület szakemberei iránti munkaerő-piaci igényekre, a munkaerőpiac jelenlegi helyzetének értékelésére, a munkaerő-piaci lehetőségek ismeretére, a saját készségekbe és kompetenciákba vetett hitre, és végül, de nem utolsósorban a személyes tudásra és információkezelésre terjedt ki.

Az elhelyezkedési lehetőségekről adott önértékelés szintje a lengyel válaszadók esetében alacsonyabb volt, mint a német diákoknál, különösen a szakterület státusza és a terület szakemberei iránti munkaerő-piaci igények tekintetében. A tanulmány az első kísérlet volt a német és lengyel hallgatók elhelyezkedési lehetőségeinek az összehasonlítására.

(Autoref.)

Lásd még 74, 114

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

91/2018

RAJKOVA, Galina Anatol'evna: Nacional'nye biblioteki nezavisimyh gosudarstv : priority razvitiâ In: Vestnik BAE. – (2017) 1., p. 8-9.

A Független Államok Közösségének nemzeti könyvtárai: fejlesztési prioritások

Együttműködés -nemzetközi; Feladatkör; Nemzeti könyvtár

A tevékenység fő irányai a FÁK-tagországok nemzeti könyvtáraiban az utóbbi 25 évben:

- a nemzeti könyvtárak küldetésének meghatározása;
- új fejlesztési irányok és stratégiák keresése;
- a könyvtár és a nemzeti könyvtári hálózat szervezési, irányítási, tudományos problémáinak megoldása;
- infokommunikációs technológiák bevezetése;
- a nemzetközi kapcsolatok bővítése.

A problémák megoldására 25 évvel ezelőtt hozták létre az Eurázsiai Könyvtári Egyesület (Bibliotečnaâ

assambleâ Evrazii, BAE) nevű szervezetet. A nemzeti könyvtárak az országok függetlenné válása után megőrizték státuszukat, méltó helyet foglalnak el országuk társadalmi-kulturális életében, mindegyiknek sajátos arculata van.

A könyvtárak többségében a legjelentősebb változást az anyagi-műszaki bázis fejlődése és a finanszírozás stabilizálódása jelentette. A könyvtárak számára a legnagyobb eredmény, hogy az állam elismerte fontosságukat, többen új, korszerű épületet kaptak. A korszerű technika lehetővé teszi, hogy állományukban a középkori kéziratoktól a nyomtatott anyagok teljes szövegű elektronikus másolatáig minden legyen. Kiemelt irány a nemzeti állomány építése, a „nemzeti emlékezet” gyűjtemény létrehozása, tárolása, a nemzeti és világszintű források elérésének biztosítása. A könyvtárakban megtalálhatók a világ számos nyelvén megjelent kiadványok, aktívvá vált a nemzetközi könyvcseré az állományok és a nemzeti bibliográfiák kiegészítésére. Mindenhol folyik a dokumentumok digitalizálása, épülnek az elektronikus katalógusok és a nemzeti elektronikus könyvtárak. Az új technológiák bővítették a könyvtárak kiadói tevékenységét, a hagyományos kiadványok mellett kiállítási katalógusokat, naptárakat, reklámanyagokat is tudnak szép kivitelben előállítani.

A legtöbb könyvtárban gond a szakképzett munkaerő kérdése, mindenhol a képzés válságáról beszélnek. A megoldást az egyes tagállamok más-más módszerekben keresik: van, ahol külföldi gyakorlati képzésre küldik a fiatal munkatársakat, másutt a főiskolákkal működnek együtt, oktatóközpontokat nyitnak a kiegészítő szakképzéshez és a továbbképzéshez; egyre több helyen alkalmazzák a távoktatási módszereket. Az új technológiának köszönhetően a szakma vonzóvá és elismertté vált.

Minden nemzeti könyvtárnak van általában 2-3 nyelven kezelhető honlapja, amelyen keresztül számos szolgáltatás (könyvek előjegyzése, hosszabbítása, virtuális tájékoztatás stb.) elérhető. Népszerűek a videokonferenciák, az utóbbi időben gyorsan terjed a közösségi hálózatok (Facebook, Twitter) használata a rendezvények reklámozására, véleménycserére, fotó- és videoanyagok megosztására.

A nemzeti könyvtári státusz birtokában a könyvtárak fejlesztik nemzetközi együttműködésüket, beléptek a nemzetközi szakmai szervezetekbe (IFLA, BEA stb.), bekapcsolódnak a Világörökség projektbe. A világ sok országának könyvtári szervezeteivel kötöttek nemzetközi együttműködési szerződést, az utóbbi időben már egyenrangú partnerként. A

FÁK-tagországokban is jelentős nemzetközi konferenciákat szerveznek, mint például a *Central Asia* (Üzbegisztánban), *A kultúra elektronikus évszázada* (Oroszországban), részt vesznek a nemzetközi könyvkiállításokon. A nemzetközi kapcsolatoknak köszönhetően a könyvtárakban nemzetiségi központok nyílnak, ahol a nyomtatott anyagok mellett népművészeti, iparművészeti tárgyakat is kiállítanak. A kulturális rendezvények, író-olvasó találkozók szervezésében, könyvadományok gyűjtésében a követségek és konzulátusok kulturális munkatársai is részt vesznek.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Felsőoktatási könyvtárak

92/2018

FIGGE, Friedrich [et al.]: Neue Aufgaben, neue Arbeitsfelder, neue Strukturen: zur Zukunft der Wissenschaftlichen Bibliotheken im internationalen Forschungswettbewerb am Beispiel des Embedded Librarian In: BuB. – 69. (2017) 10., p. 558-561.

Res. angol és francia nyelven

Új feladatok, új munkaterületek, új struktúrák: a felsőoktatási könyvtárak jövője a nemzetközi kutatások versenyében a beépített könyvtárosok példáján keresztül

Feladatkör; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Kutatás információellátása

A tudástársadalom változó természete a felsőoktatási könyvtáraktól is megfelelő változást igényel. Előnyös lenne a könyvtárak számára, ha a kutatóknak nyújtott magas szintű információs szolgáltatások révén hatékonyabban használnák ki lehetőségeiket. Ehhez megfelelő átstrukturálásra és folyamatos alkalmazkodásra van szükség, ami hatalmas értéket jelenthet nemzetközi szinten a német kutatások versenyképessége szempontjából. A könyvtáraknak és a könyvtárosoknak változtatni kell szerepükön, ennek egyik lehetősége az ún. „beépített” könyvtárosság. A cikk szerzői úgy írják le a beépített könyvtárost, mint olyan személyt, aki a speciális információs igénnyel rendelkező kutatói csoport tagja, és aki ezt az információt nemcsak kérésre szolgáltatja, hanem célzott módon proaktívan is. A kutatási folyamat segítése érdekében a beépített könyvtáros

könyvtári forrásokat és külső adattartalmakat is használ. Az újfajta feladat ellátásához megfelelő képzés szükséges – nem csupán a digitális technikákban és módszerekben, hanem a lobbizás elsajátításához, a kommunikációs folyamatok és a konfliktuskezelés tekintetében is. A könyvtár strukturális támogatást nyújthat a nyílt hozzáférésű publikáláshoz, szakmai értékelést a lektorálási folyamat révén, valamint agilis projektmenedzsmentet annak érdekében, hogy a kutatói csoport munkája az élvonalbeli kutatásokhoz tartozzon. Mindez felgyorsítja és javítja a kutatást, és elősegíti a német tudósok nemzetközi versenyképességét és bekapcsolódását.

(Autoref.)

93/2018

KLAIN-GABBAY, Liat – SHOHAM, Snunith: How is the role of academic library workers perceived by both faculty members and library workers?. – Bibliogr. 57 tétel In: Libri. – 67. (2017) 4., p. 261-281.

Hogyan vélekednek az egyetemi könyvtárosokról az oktatók és maguk a könyvtárosok?

Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Felmérés; Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás

A tanulmány minőségi és mennyiségi módszerekkel azt vizsgálja, hogy az egyetemi oktatói kar hogyan vélekedik az egyetemi könyvtárosok szerepéről, és maguk a könyvtárosok hogyan látják saját szerepüket a könyvtárban. Húsz oktatóval és 15 egyetemi könyvtárossal készítették interjút három izraeli felsőoktatási intézményben, miután 191 oktató és 50 könyvtáros kitöltött egy zárt kérdésekből álló kérdőívet. Az interjúk azt jelzik, hogy mindkét vizsgált csoportban hiányzik az egyetemi könyvtárosok szerepének egyértelmű és világos meghatározása, és egyik csoport számára sem honosodott még meg az „információtudós” definíciója, de néhány oktató a könyvtárossal és az információtudóssal kívül más szerepmeghatározást is említett. A mennyiségi eredmények azt mutatják, hogy mindkét vizsgált csoport úgy gondolja, a szerep definíciója tükrözi azt a könyvtárat, ahol az egyetemi könyvtáros dolgozik, és a könyvtáros és információtudós megkülönböztetése leginkább az információtechnológia területén terjedt el.

(Autoref.)

94/2018

SAMSON, Sue: Student veterans in the academic library. – Bibliogr. 23 tétel In: College & undergraduate libraries. – 24. (2017) 1., p. 80-89.

Leszerelt katonák az egyetemi könyvtárban

Egyetemi hallgató; Együttműködés -belföldi; Esettanulmány; Felsőoktatási könyvtár

Az afganisztáni és iraki háborúból hazatérő leszerelt katonák egyre nagyobb számban kapcsolódnak be a felsőoktatásba, ami lehetőséget nyújt a felsőoktatási könyvtárosoknak, hogy célzott programokkal a veteránok egyedi igényeire szabva segítségük számukra az átmenetet a katonai pályáról az egyetemi életbe. Kiemelhetők a könyvtárak információs és kutatási szolgáltatásai, melyek a legtöbb felsőoktatási intézményben már létező, veterán hallgatókat támogató központokba integrálhatók. Jelen cikk esettanulmányként szolgál a hadseregtől leszerelt hallgatókat célzó központok és szolgáltatások kialakítására és fejlesztésére, és leírja, milyen fejlődésen ment keresztül a veteránok könyvtári ellátása a campuson belüli közvetlen együttműködésekkel keresztül.

(Autoref.)

Lásd még 85, 87, 108, 109, 111, 112, 115, 118, 120, 123, 130, 131, 135

Közművelődési könyvtárak

95/2018

BARCLAY, Donald A.: Space and social worth of public libraries In: Public library quarterly. – 36. (2017) 4., p. 267-273.

A közkönyvtárak és a könyvtári terek társadalmi értéke

Feladatör; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

A digitális információ mennyiségének növekedése és a közkönyvtárak értékének ebből fakadó, némelyek általi megkérdőjelezése ellenére a könyvtárhasználati adatok azt mutatják, hogy a közkönyvtárak látogatottsága 2013-ban 497 600 000-rel magasabb volt, mint 1993-ban. Miért járnak még az emberek közkönyvtárakba a digitális korban? Noha több tényező is arra

ösztönzi őket, hogy betérjenek, a közkönyvtárak által nyújtott egyetlen dolog, amit nem lehet online leképezni, az a fizikai tér. Az évtizedek folyamán a könyvtári tér volt az a kötőanyag, ami összetartotta a könyvtári univerzumot, még akkor is, ha a könyvtárakban folyó sajátos tevékenységek eközben fejlődésen mentek keresztül. Míg az információhoz, oktatási anyagokhoz, technológiához való hozzáférésben és az értékes szolgáltatások nyújtásában játszott jelentős szerepüket a közkönyvtárak kiválóan reklámozzák, a közkönyvtári tér értékét is népszerűsíteniük kell. Ehhez többre van szükség a számok felsorakoztatásánál; érdekfeszítő történeteket kell mesélni a közkönyvtári terek használatáról, és emlékeztetni kell a nagyközönséget, hogy a közkönyvtár által nyújtotthoz hasonló terek valójában eltűnőfélben lévő erőforrások. Az összes középületben 9/11 után bevezetett szigorodó biztonsági előírások – a néhai közterületek növekvő privatizációjával párosulva – azt eredményezték, hogy a közkönyvtárak maradtak talán az utolsó olyan beltéri közterületek, ahol egyén nyitástól zárásig mindennemű indoklás nélkül tartózkodhat, és közben nem kell pénzt sem költenie. A közkönyvtáraknak népszerűsíteniük kellene tereik különlegességét, ahhoz hasonlóan, ahogy a nemzeti parkok reklámozzák az általuk őrzött és a nagyközönség által látogatható sajátos tereket.

(Autoref.)

96/2018

BARYŠEVA, Ekaterina Aleksandrovna: Rol' publičnyh bibliotek ŪAR v sohranenii i populjarnizacii nematerial'nogo etnokul'turnogo nasledija In: Bibliotekovedenie. – (2017) 1., p. 70-76.

Res. angol nyelven

A Dél-Afrikai Köztársaság közkönyvtárainak szerepe a nem anyagi jellegű etnokulturális örökség megőrzésében és népszerűsítésében

Közművelődési könyvtár; Kulturális örökség; Megőrzés; Nemzetiségi olvasó

A globalizáció, az erősödő migrációs folyamatok és a rohamos urbanizáció korában egyre jobban érezhetők a hagyományos etnikai kultúrák gyengülési és egységesülési tendenciái, ami az összegyűjtött ismeretek, történelmi és szellemi tapasztalatok fokozatos eltűnéséhez vezet. A Dél-Afrikai Köztársaságban (DAK) az egyik legtöbb nemzetiség által lakott régióban az

őslakosság kultúrájának támogatásával és fejlesztésével az apartheid bukása (1994) után kezdtek foglalkozni. Fontos állomás volt a Tudományos és Műszaki Minisztérium által kidolgozott állami politika a nem anyagi jellegű etnokulturális örökség megőrzéséről és népszerűsítéséről. A 2006. évi záródokumentumban külön fejezet foglalkozik a könyvtárakkal: kötelesek szorosan együttműködni az őslakossággal, megteremteni a lehetőségeket a helyi nyelvek, a történelem és a kultúra tanulmányozásához, támogatni az információs és digitális írástudást.

2008-ban elsőként indult az Ulwazi (zulu nyelven Tudás) könyvtári projekt az Ethekwini (Durban) központi könyvtár munkatársának kezdeményezésére: a fiatalokat egy érthető célú, érdekes tartalmú, a népszerű kommunikációs eszközök használatát igénylő projekttel akarta becsalogatni a könyvtárba. A kerületi és a városi önkormányzat által finanszírozott közkönyvtárakkal a wikitechnológia mellett döntöttek, ahol a tartalom szerzője maga a lakosság. További cél volt az információs írástudatlanság felszámolása az őslakosság körében, a zuluk támogatása, hogy érezzék, az információs társadalom tagjai.

Az Ethekwini kerület Afrika keleti partján, a KwaZulu-Natal tartományban található, a Durban kikötőváros körül kialakult agglomerációt foglalja magában. Lakosainak száma mintegy 3,5 millió, 74% fekete bőrű, 6,6% fehér, 16,5% indiai és dél-ázsiai. Az uralkodó nyelv a zulu, ezt az angol követi.

A tartomány őslakosai a zuluk, akik a történelem során a szabadságszeretet és a gyarmatosítás elleni küzdelem szimbólumai lettek. Az apartheid hatásainak ellensúlyozására a durbani helyi hatóságok számos szociális programot indítottak, hogy az őslakosság élhessen hagyományos kultúrájának megőrzésére irányuló jogaival, ide sorolható az Ulwazi projekt.

A kerületben szerteágazó közkönyvtári hálózat működik. A központi könyvtárat 1853-ban a Mechanikai Főiskola mellett alapították, állománya 400 könyv volt, 1860-tól Durban városi könyvtára, azóta a város lakosai ingyenesen látogathatják. 2000-től az Ethekwini kerület központi könyvtára 92 fiókkal, állománya 1 millió példány, olvasóinak száma több mint 593 ezer; működik a tartomány osztott katalógusa, nemzeti és külföldi teljes szövegű adatbázisok érhetőek el. Ezeknek és a magasan képzett, odaadó munkatársaknak köszönhető, hogy az Ulwazi szervezői a könyvtárakat választották kulcsszereplőknek. Az Ulwazi honlap fő fejezetei: Kultúra, Történelem, Emberek, Helyek és Hírek. Szócikket bárki írhat (zulu nyelven és angolul), a szócikkbe kerül-

het fénykép, video- és hanganyag. A könyvtáraknak fontos szerepük van a helyi lakosok felkészítésében a projektben való részvételre, az önkéntesek általában munkanélküli fiatalok. Nehézséget okoz, hogy kevés a könyvtár és a könyvtáros, az önkéntesek sokszor nem megbízhatók.

A kommunikáció bővítése érdekében a projekt a Facebookon, a Twitteren és a Google+-on is elérhető. A könyvtárak a falvakban és törzsi területeken az egyetlen kulturális központok, ahol ingyenes internetelés van, a tartalom megismerhető, és lehetséges az adatbevitel. Speciális applikáció készült a mobilok használatára, mivel a lakosság 90,7%-ának van mobiltelefonja.

A honlapon jelenleg 800 szócikk szerepel, a legnépszerűbb az Emberek és a Kultúra fejezet, ezen belül a személyes történetek, legendák, hagyományos esküvői szertartások, gyógyfűvek használata és a sörkészítés. Az eltelt 7 év alatt a honlapot 182 országból keresték fel, példáját a DAK több tartománya is követi.

(Viszocsekné Péteri Éva)

97/2018

COLE, Laura: BiblioTech : closing the gap between traditional and digital literacy In: Public library quarterly. – 36. (2017) 3., p. 244-258.

BiblioTech: a hagyományos és a digitális írástudás közötti szakadék megszüntetése

Elektronikus könyvtár; Használók képzése; Kapcsolat intézményekkel; Könyvtárárpület -közművelődési; Könyvtár-propaganda; Közművelődési könyvtár; Olvasásra nevelés

2013-ban indult Bexar megyében a BiblioTech, az első teljesen digitális közkönyvtár az Egyesült Államokban. Korábban a San Antonio-i Városi Könyvtár 28 fiókjával szolgálta ki a helyiek igényeit, azonban a népességszám ugrásszerű emelkedése a földrajzi távolságok növekedésével járt. Így szükség lett egy olyan szolgáltatásra, amely nem helyhez kötött. Amíg tudományos körökben teljesen elfogadott a digitális gyűjtemények léte, addig egy közkönyvtár használói egészen másképpen reagálnak, számukra korábban elfogadhatatlan és fenyegető volt a papíralapú dokumentumok digitálisra cserélése. Az intézménynek meg kellett küzdenie az elsőség minden hátrányával.

Az intézmény küldetése eszközök és hozzáférés biztosítása, valamint a felhasználók oktatása, olvasóvá nevelése. Mivel a térségben élők 70%-a nem rendelkezik széles sávú internettel, az alapítók úgy látták, nem elég, hogy a teljes állomány szabadon hozzáférhető az interneten, szükség van fizikai térre is. Itt azonban nincsenek polcok hagyományos könyvekkel, helyette e-könyv olvasót lehet 2 hétre kölcsönözni, amelyen könyvtári tartalmak érhetők el. Ezzel a lehetőséggel már több mint 15 ezer alkalommal éltek a látogatók. Hasonlóan népszerűek a számítógépek is, amelyekből a legkorszerűbbeket szerezték be, és amelyeket már 65 ezer alkalommal használtak. Az épületben biztosított az ingyenes wifi. A technológiai eszközök a vakok és gyengén látók kiszolgálására is alkalmasak.

A folyamatosan növekvő, immáron több mint 41 ezres állományban találhatóak hangos és e-könyvek, képregények, magazinok és újságok, zenék, filmek, számítógépes tanulóprogramok és oktatási adatbázisok. Az épület a könyvtári közösségi tér funkcióinak is eleget tesz: kávézón, tanuló- és közösségi szobákon túl gyereksarkot is üzemeltet.

Az épületben nincs tájékoztatópult, helyette a személyzet rendszeresen járkal a terekben, hogy segítségére lehessen az olvasóknak. Az irodákat is ennek megfelelően alakították ki: kellően kicsik ahhoz, hogy a könyvtárosok inkább az olvasói terekben érezzék jól magukat. Mivel nem kell az állomány rendezésével töltönniük az idejüket, így azt 100%-ban az olvasók igényeinek tudják szentelni. Emellett gyakran települnek ki külső helyszínekre, mutatják be a könyvtárat iskolákban, idősek otthonaiban vagy különböző csoportoknak, illetve képviselik az intézményt fesztiválokon és egyéb helyi rendezvényeken, megállapodásokat kötnek helyi vállalkozásokkal és szervezetekkel. A cikk megszületéséig a könyvtár összesen 631 rendezvényen képviseltette magát, ahol 46 041 embert ért el, közülük 18 632 személy be is iratkozott az intézménybe az esemény során.

Az intézménynek több érdekes kezdeményezése is van, mint például az *Anyák és gyermekeik* elnevezésű program, amelynek során börtönben ülő anyákat próbálnak közelebb vinni az olvasáshoz, és irodalmi műveket ajánlanak nekik. Hasonlóan fontos a fiatal fogvatartottak körében végzett munka. Az intézmény szerepet vállal a fogvatartottak társadalomba való visszailleszkedésében is, a szabadlábra helyezettek számára 6 hetes számítógépes oktatást tart. A bíróság épületében egyébként is van egy kihelyezett pultja a

könyvtárnak, ahol az intézmény megismerésére és beiratkozásra is van lehetőség.

A BiblioTechEDU program keretében a könyvtár 14 iskolakörzettel működik együtt, amelynek keretében 520 olvasóeszközt adományozott az oktatási intézményeknek, valamint az itt folytatott kampány során több mint 25 ezer diák iratkozott be. A térségben három katonai bázis is található, ezekre a helyekre is rendszeresen kitelepül az intézmény. A szegény sorsú családok és a lakásgondokkal küzdők számára szeretnének élethelyzetbeli változást elérni a kínált szolgáltatásaikkal. Ennek egyik eleme a *Connect home* nevű összefogás, amelynek résztvevői szegény családoknak juttatnak el eszközöket, a könyvtár pedig a digitális írástudás oktatásáról gondoskodik. Megállapodás született olyan közlekedési társaságokkal is, amelyek járatain wifi van, így a könyvtár is elérhető, de az egészségügyi rendszerben, a kórházakban is jelen van a szolgáltatás.

2015-ben kezdett együttműködni a könyvtár a Texasi Egyetem San Antonio-i kirendeltségével, amelynek keretében kutatás született a BiblioTech hatásának mérésére. Az eredmények azt mutatták, hogy pozitív kapcsolat látható a diákok iskolai eredményei és a digitális könyvtár szolgáltatásainak használata között. A szolgáltatás sikere tehát már kimutatható, a jövőbeli fejlesztésre pedig számtalan ötlet van már most is.

(Jávorka Brigitta)

98/2018

LENSTRA, Noah: Yoga at the public library : an exploratory survey of Canadian and American librarians. – Bibliogr. 24 tétel In: Journal of library administration. – 57. (2017) 5-8., p. 758-775.

Jógaóra a közkönyvtárban: felmérés észak-amerikai és kanadai könyvtárosok körében

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Rendezvény; Szabadidő felhasználása

2013 és 2014 össze között az észak-amerikai közkönyvtárak kb. 23%-a kínált valamilyen fitnessfoglalkozást, jógát, zumbát vagy tai chit. Az ötlet voltaképpen az új könyvtár mint hely felfogásból eredt. A kutatás (és a tanulmány) rávilágít azokra a módokra, ahogy a közkönyvtárak alakítják a közösségi tereket, és ahogy a közösség igényeit kielégítik (könyvcsoportokkal, kávéórákkal stb.). A jógaórák megjelenése a

könyvtárban ennek a változó szerepnek egyik megnyilvánulása.

A cikk számba veszi a kérdés teljes szakirodalmát. Bár egy friss cikk részletezi a jóga foglalkozások okait, nem dolgozza fel rendszerezve a témát. Egy másik felmérés, melynek tárgya a digitális integráció és a közkönyvtárak (Bertot et al.), 2015-ben több kérdést is feltett a könyvtárak egészségügyi szolgáltatásairól. Az eredmények szerint az USA közkönyvtárainak közel 23%-a szervez valamilyen fitnessfoglalkozást; a felmérés arról is kérdezte a könyvtárosokat, kik vezetnek ezeket a foglalkozásokat. Kiderült, hogy zömében társszervezetek tagjai (60), önkéntesek (36) és/vagy könyvtárosok (29%). Egy 2013-as felmérés is a jógaoktatás emelkedését mutatta. Ennek oka, hogy a könyvtár mindig megbízható forrásnak bizonyult az egészséggel kapcsolatos ügyekben. Egy kutatás igazolta, hogy sokan a tornázás és fitness kérdéseiben keresik meg a könyvtárat, és a kapott információk megváltoztatják szokásaikat. Egyes esetekben ez az információnyújtás vezetett a tornázásra való lehetőség kialakításához is. Számos példa mutatja, hogy a könyvtárosok növekvő érdeklődése a jóga iránt is közrejátszott ebben. A szakirodalom azzal is foglalkozik, hogy alakítsák ki a jógaázt különböző érdeklődési csoportok számára. (A figyelem főleg a fiatal nemzedékre koncentrál azzal a szándékkal, hogy a jóga a testtudatosságot és a koncentrációt fejleszti, de mások a felnőttekre is gondolnak; a felsőoktatásban a vizsgaidőszakban a jóga az állóképességet növeli.)

(Murányi Lajos)

99/2018

LOPEZ, M. Elena – CASPE, Margaret – SIMPSON, Christina: Engaging families in public libraries. – Bibliogr. 37 tétel In: Public library quarterly. – 36. (2017) 4., p. 318-333.

Családtámogatási modellek az amerikai közkönyvtárakban

Családi környezet; Felmérés; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár; Olvasásra nevelés

A kutatás célja az volt, hogy felmérje a könyvtárak gyakorlatát a családok elérésében és támogatásában. Arra keresték a választ, hogyan tudják a könyvtárvezetők előmozdítani a családok bevonását a könyvtárba, a könyvtáraknak ez a családtámogató szerepe

hogyan szolgálja az egész életen át tartó tanulást, valamint hogy a könyvtári szolgáltatások fejlesztésével milyen módon tudják ezt a célt jobban elérni. A kérdőívet 1600 közkönyvtár igazgatójának küldték ki 2016-ban az Egyesült Államokban, a válaszadás 30%-os volt. A felmérést személyes interjúkkal is kiegészítették.

A közkönyvtárak feladata, hogy más közösségi intézményekkel együttműködve támogassák és fejlesszék a családokat. Nem elég azonban csupán a gyerekeket megcélozni a különböző könyvtári programokkal: először a szülőket kell – különösen a hátrányos helyzetű vagy első generációs amerikaiakat – megfelelő kompetenciákkal felvértezni, és lehetőséget biztosítani a családok számára, hogy komfortos környezetben és korszerű technikai körülmények között tudjanak egymással időt tölteni.

Egy jól működő, családokat célzó könyvtári szolgáltatás együttes három pilléren nyugszik. Ezek: a célok iránt elkötelezett vezetés, a potenciális használók elérése, valamint a szolgáltatások, amelyek igénybevétele hozzásegíti a használót esetleges hátrányos helyzetének kiegyenlítéséhez.

A könyvtárak vezetését leginkább az jellemzi, hogy mindig vagy gyakran megvitatják a családokat célzó szolgáltatásokat (68%), a válaszadók 56%-a pedig mindig vagy gyakran bátorítja a családok visszajelzéseit a szolgáltatásaikkal kapcsolatosan. 62% azonban nem vagy csak ritkán kínál munkatársainak fejlődési lehetőséget annak érdekében, hogy hatékonyan tudjanak együttműködni a családokkal.

A könyvtárakra alapvetően jellemző, hogy szívélyesen fogadják a használókat, valamint segítik a más kultúrából érkezőket, igyekeznek elérni az alacsony jövedelmű családokat is, és ritkán vagy alig alakul ki konfliktus velük.

A családok könyvtári támogatása sokszor kimerül abban, hogy a könyvtár közösségi térként funkcionál, valamint digitális hozzáféréssel kapcsolatos programokat tartanak; ritkábban álláskeresőknél tréningeket, illetve az egészség megőrzésével kapcsolatos tanácsadást szerveznek. Kevésbé jellemző, hogy családsegítő szolgálatok bevonásával támogassák a rászorulókat, illetve a speciális körülmények között élőket információval és akciókkal segítik.

A válaszadó könyvtárak körében a kisgyermekeket célzó könyves és ismeretterjesztő programok, illetve a szociális és emocionális fejlődést célzó foglalkozások a leggyakoribbak, míg a szülők vagy a speciális igényű gyerekek számára tartott, illetve a szülők és

gyermekük fejlesztését egyszerre szolgáló foglalkozások ritkák.

A könyvtárak elsődleges partnerei az iskolák, a korai fejlesztési programok, a parkok és a rekreációs intézmények. Kevesebb mint 40% jelölte meg az egészségügyi intézményeket, egyetemeket, illetve a televíziót és rádiót mint partnert.

A könyvtárak családtámogatási feladatát a felmérés alapján három lépésben lehetne összefoglalni. Elsőként növelni kellene a kisgyermek tanulását segítő szolgáltatások számát, amelynek alapja a szülők támogatása lenne, majd ezt széles körben terjeszteni kellene, ezzel párhuzamosan pedig egy egységes tudás- és támogatási bázist kellene kialakítani már kisgyermekkorban, amely elősegíti az egész életen át tartó tanulás megalapozását. Ennek az ideális környezetnek a létrehozása hatalmas feladat, elengedhetetlen hozzá, hogy az egymás mellett párhuzamosan működő intézmények végre összehangoltan kezdjenek el cselekedni.

(Horváth Adrienn)

100/2018

LUTEREK, Mariusz: Polish public libraries as intermediaries for access to information and public services (e-government) in the opinion of librarians In: Zagadnienia informacji naukowej. – 54. (2016) 2., p. 63-81.

Res. lengyel nyelven

A lengyel közkönyvtárak szerepe az információk és a közszolgáltatások (e-kormányzat) elérésének közvetítésében – a könyvtárosok véleménye

Feladatkör; Felmérés; Hozzáférhetőség; Könyvtárosi hivatal; Közművelődési könyvtár; Személyzet

Lengyelországban egy kutatás keretében három vajdaság 112 könyvtárában azt vizsgálták, hogy a közkönyvtárak rendelkeznek-e a megfelelő eszközökkel ahhoz, és készek-e arra, hogy közvetítőként közreműködjenek az információk és a közszolgáltatások elérésében. Minderről a könyvtárosokat interjúvolták meg anonim kérdőíves felmérés keretében. Ez a felmérés úttörő jellegű volt erről a kérdéskörrel.

A felmérés kérdéseit hat témakörben tették fel: 1. a válaszoló könyvtárának jellemzői, 2. az e-közigazgatás ismertsége a könyvtárosok körében, 3. a könyvtár szerepe a közszolgáltatások közvetítésében, 4. a könyvtár szerepe a nyilvános információk szolgálta-

tásban, 5. a könyvtár és más közintézmények együttműködése, 6. következtetések és észrevételek. Külföldi példák mutatják, hogy a könyvtárosok tájékozottsága és megfelelő készségei alapvető fontosságúak az e-közigazgatás, e-kormányzat, e-demokrácia, a nyílt közigazgatás szolgáltatásainak közvetítésében. Lengyelországban a válaszolók közel fele nem rendelkezett a szükséges ismeretekkel, ezt a különböző portálokra (pl. e-PUAP) vonatkozó ellenőrző kérdések is megerősítették. Viszonylag sokan (56%) vélték azonban úgy, hogy jól ismerik az információs szabadságról szóló törvényt. A könyvtárak által szolgáltatott nyilvános információk a következő teendőkre terjednek ki: adózás, munkaügy, különböző juttatások, személyes dokumentumok beszerzése, járművek regisztrálása, könyvtári katalógusok elérése, bejelentkezés különböző nyilvántartásokba stb. A vonatkozó könyvtári szolgáltatások közül legtöbben más könyvtárak katalógusainak elérését említették. Második helyen a felsőoktatásba való jelentkezés szerepelt. A válaszolók intézményeinek közel fele ezen online szolgáltatások egyik fajtával sem foglalkozik, belső és külső akadályokra hivatkozva. Biztató azonban, hogy sokan látják az előrelépés lehetőségét. Mivel a nyilvános információk szolgáltatására vonatkozó kérdés nem volt kötelező, erről csak a válaszolók 75%-a nyilatkozott. Legtöbben a munkahelyekről és a biztosításokról szóló tájékoztatást említették. Öröndöletesen sokan nyilatkoztak úgy, hogy a könyv-

tárakra komoly szerep hárul az interneten található információk értelmezésében. Viszonylag kevés helyen szerveznek viszont ilyen tárgyú képzéseket. A könyvtár együttműködő partnerei között az oktatási intézmények dominálnak, őket követik a közigazgatási és a civil szervezetek.

Összegezve: a felmérés során azt tapasztalták, hogy a lengyel közkönyvtárak igen csekély mértékű elkötelezettséget mutatnak az információk hozzáférhetővé tétele és a közszolgáltatások elérésének közvetítése iránt. A felmérés második szakaszában tett személyes látogatások során kiderült, hogy a könyvtárak gyakran nincsenek is tisztában vele, ha ilyen jellegű tevékenységeket végeznek, néha akár mintaszerűen is. A legtöbb esetben a könyvtárak arra hivatkoztak, hogy a használók nem igénylik ezeket a szolgáltatásokat, nincs megfelelő hely erre, és mindezt pénzügyi gondok súlyosbítják. Jelenleg csak kevesen vállalkoznak arra, hogy a könyvtár hagyományos szerepkörén túlmenve megtörjék a sztereotípiákat.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 110, 122, 124

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 102, 103

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állományvédelem

101/2018

GAMACHE, Pierre: Last copies initiative : permanent conservation of print collection in Canada In: Bibliothek. – 41. (2017) 3., p. 362-366.

Res.német nyelven

A nyomtatott gyűjtemények megőrzése Kanadában

Állományvédelem; Együttműködés -belföldi; Levéltár; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A fizikai terek jobb kihasználása és a tömeges digitalizálási projektek a nyomtatott könyvtári gyűjtemé-

nyek racionalizálását, apasztását vonják magukkal. Ám a redundanciák kiiktatásából nem következhet a nyomtatott gyűjtemények széles körű leépítése: Kanada földrajzi adottságaiból, alacsony népsűrűségből fakadó nemzeti érdek, hogy regionális szinten is elérhető maradjon a nyomtatott dokumentumörökség egy-egy (utolsó) példánya. A 2000-es években Kanadában több szakmai konzorcium is vizsgálta a nyomtatott gyűjtemények hosszú távú megőrzésének kérdését, a ritkán használt nyomtatott dokumentumok koordinált megőrzésére, közös tároló raktárak létesítésére téve javaslatokat.

A nemzeti könyvtár és levéltár (Library and Archives Canada, LAC) égisze alatt 2011-ben megalakult a különböző könyvtárszakmai szervezetek és konzor-

ciumok képviselőiből álló Pánkanadai Dokumentumörökség Hálózatának Analóg Együttműködési Munkacsoportja. 2012-ben megfogalmazták az utolsó nyomtatott példányok megőrzéséhez szükséges 6 alapelvet. Eszerint a részt vevő intézmények:

1. többoldalú egyeztetések keretében vállalják, hogy az „utolsó példányok” repozitóriumiak lesznek;
2. kijelölik az általuk megőrizni kívánt utolsó példányokat, és erről az országos közös katalóguson keresztül tájékoztatják a többi résztvevőt;
3. szakszerű raktározási körülményeket biztosítanak az utolsó példányoknak;
4. észszerű hozzáférést biztosítanak az általuk őrzött utolsó példányokhoz (ez az intézményi gyakorlatok függvényében lehet digitális szolgáltatás, helyben használat vagy könyvtárközi kölcsönzés);
5. megegyeznek abban, hogy az általuk őrzött utolsó példányt csak a többi részt vevő intézménnyel való egyeztetés után törlik az állományukból;
6. ez esetben lehetőséget biztosítanak az utolsó példány átszállítására egy másik intézménybe, amelynek részleteit (pl. postázás, biztosítás) a két fél közti egyeztetés után rögzítik.

Az utolsó példányok megőrzésére irányuló kezdeményezés (*Last Copies Initiative*) előremutató, dokumentumtípustól függetlenül teljességre törekvő program, amely az egész nemzeti kulturális örökségre kiterjed, kivéve természetesen a digitális dokumentumokat. Emellett fenntartható, decentralizált, elszámoltatható és transzparens, amely önkéntes részvételre, együttműködésre és bizalomra épül, és szabványos metaadatokon alapul. Jelenleg 27 különböző kanadai könyvtári szervezet, egyesület és intézmény vesz benne részt.

A program koordinálását 2013-ban a LAC vállalta, de a végrehajtás körül több kérdés is felmerült. Először is nem létezik az átfedéseket megmutató teljes körű országos példánynyilvántartás – e célból első körben az össznemzeti gyűjtemény 85%-át kitevő szakkönyvtárak és nagyobb közkönyvtárak katalógusait, második fázisként pedig a kisebb könyvtárak példányadatait vizsgálták. A kutatás (Canadian Overlap Study) célja, hogy összképet adjon a nemzeti nyomtatott dokumentumállományról, a regionális szintű átfedésekről vagy éppen ritkaságokról, különös tekintettel a patriotika anyagra. Komoly akadályt jelentett azonban az Amicus integrált rendszer analitikus funkcióinak hiánya. 2014-ben a LAC úgy döntött, hogy az Amicust az OCLC-re cseréli, amelyhez megvásárolhatók a szükséges funkciók.

Ezzel párhuzamosan a LAC megnyitott egy új raktárépületet, 2020-ra pedig egy további raktár felépítését tervezik. A programnak emellett a nemzeti könyvtár egy portált is létrehozott.

(Szabó Piroska)

102/2018

MacCOLL John: Towards a shared print collection in UK research libraries In: *Bibliothek*. – 41. (2017) 3., p. 367-374.

Res.német nyelven

Közös nyomtatott gyűjtemény kialakítása az Egyesült Királyság tudományos könyvtáraiban

Állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Közös katalogizálás; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Tároló könyvtár

Nagy-Britanniában a vezető egyetemi könyvtárakat és a nemzeti könyvtárakat tömöríti a Research Libraries UK (RLUK) együttműködés. Közös katalógusuk a Copac, amelyet a Jisc működtet. Az RLUK 2016 őszén egy felülvizsgálatot követően tendert írt ki egy új projektre, melynek neve: National Bibliographic Knowledgebase. Az együttműködés a továbbiakban a nyomtatott gyűjtemények menedzselésében kíván segítséget nyújtani a tagkönyvtáraknak, a források felderítése és a rekordszolgáltatás veszített fontosságából.

A munkálatokban igénybe vették az OCLC Research közreműködését, a WorldCat adatbázis alapján mérették fel az RLUK bibliográfiai profilját. Az adatok frissességével gondok voltak, mert a brit könyvtárak nem közvetlenül a WorldCat-ben katalogizálnak, hanem több-kevesebb gyakorisággal feltöltik adataikat. Néhány hónap alatt sikerült a késlekedőktől beszerezni a szükséges adatokat.

Az RLUK közös állománya 29,4 millió kiadványt, köztük 20,9 millió könyvet tartalmaz (467 nyelven, 254 országból). A közös állományban jellemző az egyediség, a viszonylag csekély mértékű átfedés. Egy korábbi felmérést felhasználva, az amerikai Association of Research Libraries közös állományával összevetve 42%-os átfedést találtak. A közös állományt összevetették a HathiTrust e-könyves adatbázisával is. Itt jelenleg középső értéken 25%-os átfedést és növekvő tendenciát tapasztaltak. A tervek szerint a New Bibliographic Knowledgebase be fogja gyűjteni a Hathi vonatkozó rekordjait. Az elemzés

gyakorlati hasznát tekintve elmondható, hogy jóllehet az RLUK a brit könyvtárak egy töredékét jeleníti meg, szám szerint 37 intézményt tömörít, példája jól reprezentálja egy közös katalógus problémáit, és az országos könyvtári szolgáltatások stratégiai fejlesztésének platformjának lehet tekinteni.

A közös állománymenedzsment sikeres példája Nagy-Britanniában a UK Research Reserve. A British Library és 29 felsőoktatási könyvtár együttműködése a nyomtatott folyóiratok egyeztetett beszerzését, a duplikáció megszüntetését és törlését, raktári helyek felszabadítását és a szükségesnek ítélt példányszám biztonságos megőrzését tűzte ki célul.

Az RLUK egyik regionális csoportját, a White Rose Consortiumot (Leeds, Sheffield, York) bízta meg azaz, hogy a továbbiakban modellkísérletként folytassa az eredmények mélyebb elemzését, és végezzen méréseket a rekordok hasonlítása terén.

Az elemzésekkel párhuzamosan zajlott a National Bibliographic Knowledgebase (NBK) megtervezése. A leendő szolgáltatás működtetését az OCLC nyerte el, a béta szolgáltatás indulását 2018 januárjára irányozták elő. A projekt része az országos digitális könyvtár létrehozási tervének. Az NBK a Copac mint országos közös katalógus helyébe lép. Többféle metaadatot tartalmaz majd, az e-könyvek elérésének egyedüli forrása lesz. A közös gyűjteményfejlesztés jegyében az NBK gondos vezetésének szerepelnie kell az intézmények prioritásai között. Az NBK létrehozása során még számos döntést kell meghozni, néhány ezek közül: a példányok közül hány legyen kölcsönözhető, illetve hány legyen elhelyezve zárt tudományos gyűjteményben; ki legyen a megőrzés felelőse; a digitális formátumok miatt kevesebb fizikai példányra lesz-e szükség és hasonlók. Az NBK létrejötte és működtetése sok-sok intézmény közös felelőssége lesz, és speciális kihívást jelent majd a sokféle irányítási és finanszírozási megoldás összehangolása.

(Hegyközi Ilona)

103/2018

REILLY, Bernard F.: Preserving America's print resources – progress, challenges, and necessary measures in North America In: *Bibliothek*. – 41. (2017) 3., p. 384-390.

Res.német nyelven

A nyomtatott források megőrzése: kihívások és szükséges intézkedések Észak-Amerikában

Állományalakítás; Felsőoktatási könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Tároló könyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak

A könyvtárakra ma nagy nyomás nehezedik, hogy forrásaikat a nyomtatott gyűjtemények helyett más célokra csoportosítsák, tereiket pedig máshogy hasznosítsák, kiszorítva ezzel a ritkán használt nyomtatott dokumentumokat. Ezek a gyűjtemények így pénz- és energiabefektetés nélkül hanyatlásnak indulnak, amelynek a végpontja az apasztás is lehet.

Mindennek következtében az utóbbi húsz évben Észak-Amerika felsőoktatási és szakkönyvtáraiban több konzorciumi együttműködés jött létre a nyomtatott források megőrzése érdekében. A *Center for Research Libraries* (CRL) által fenntartott *Print Archives Preservation Registry* (PAPR) adatbázisa 2016 decemberéig 41 archiválási programot jegyez, melyekben összesen 154 könyvtár és 72 tároló raktár vesz részt. A PAPR adatbázis mellett, hogy kötet szintű példányadatokat biztosít a programokba bekerült folyóiratcímekhez, a különböző megőrzési projektek működésének részleteit, garanciáit is közlésezi.

A CRL az adatbázis működtetése mellett felvállalta a szakmai koordináció szerepét is. A szervezet 2016-ban szakmai fórumot tartott, ahol kérdőíves és fókuszcsoportos felmérésükre építve összegezték, hol tartanak az észak-amerikai megőrzési programok, mik az előttük álló legfontosabb kihívások, illetve merre haladjanak tovább a következő tíz évben.

Az elemzésből világossá vált, hogy a nyomtatott folyóiratok potenciális körének csak töredéke került eddig be a hosszú távú megőrzési programokba: az eltérő becslések szerint az 500 ezer és 5 millió cím között mozgó „ismert folyóirat-univerzum” mindössze 112 ezer tételét találjuk meg a PAPR által listázott őrzőhelyeken, 82 százalékuk esetében csak egy példányban. Egy másik ismert hiányosság, hogy az archiválási programokba bekerült folyóiratok tárgykörüket, nyelvüket és keletkezési idejüket tekintve aránytalanságokat tükröznek. A jövőben megoldandó feladatot ró a szakmára a részletes állományadatok hiánya – a részt vevő könyvtárak gyakran csak a kezdő- és záródátumokat adták meg, homályban hagyva az esetleges hiányok kérdését. Végül a legfontosabb kihívás a forráshiány, amellyel mérettől függetlenül minden részt vevő könyvtár küzd.

A CRL álláspontja szerint a hosszú távú megőrzés terhet az intézményeknek nem külön-külön, hanem

egymással összefogva kell viselniük. A következő tíz évre egy öt pontból álló programot dolgoztak ki:

1. Pontosítani kell az állományadatokat, illetve a pusztá megőrzésén felül foglalkozni kell a gyűjtemények fejlesztésével a minőség, az integritás és a teljesség tekintetében.
2. Össze kell kapcsolni a megőrzést és a digitalizálást. E kettős cél finanszírozására különböző üzleti modellek is kínálkoznak, emellett az igény szerinti digitalizálásból befolyt összegekkel is gazdálkodhatnak a könyvtárak.
3. Új partnerkapcsolatokat kell kiépíteni, a tízéves időszakra vállalt szakszerű megőrzésre jogi garanciákat is kikötve.
4. Szakmai konszenzusra kell törekedni a hosszú távú megőrzési programokba bevont dokumentumokról. 2016-ban a CRL kutatást kezdett 20 nagy egyesült államokbeli és kanadai könyvtár katalógusa alapján, hogy meghatározzon egy nyomtatott folyóiratokra szorítókozó „kritikus korpuszt”, amely a későbbiekben referenciaként szolgálhat.
5. A kutatók és a finanszírozók számára világos és meggyőző narratívát kell kommunikálni a nyomtatott gyűjtemények megőrzésének fontosságáról, a történeti kutatásokban betöltött pótolhatatlan szerepéről és a közös megőrzési programok által biztosított előnyökről.

A tudományos és szakkönyvtárak mai döntéseinek következményei visszafordíthatatlanul meghatározzák a több száz év alatt felépített könyvtári gyűjtemények és a rájuk épülő történeti kutatások jövőjét, ezért a döntéshozatalnak mindig kellő tájékozódáson és elkötelezettségen kell alapulnia.

(Szabó Piroska)

Lásd még 80

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

104/2018

STEBURAKA, Anatole: Les Fonds français de Minsk : les archives confisquées par les nazis durant la Seconde Guerre mondiale et conservées en Biélorussie In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2016) 10., p. 82-88.

A minszki nemzeti könyvtár francia nyelvű könyv- és kéziratgyűjteménye

Hadizsákmány; Idegen nyelvű irodalom; Könyvtártörténet -nemzeti; Különgyűjtemény -történettudomány

A második világháború során szinte minden ország kulturális javainak egy része eltűnt, gazdát cserélt. Idővel – jobb esetben – részben vagy egészében megkerült. 1940 júniusában a nácik Párizs elfoglalása után egyik legfontosabb feladatukként azonnal hozzáláttak az állami és magánkönyvtárak, levéltárak teljes kifosztásához. A feldúlt intézményekből röviddel a megszállás után 900 láda könyvet vittek Németországba, Berlinbe, Sziléziába. Egy részüket elégették, majd a megmaradtból több ezret a szovjetek zsákmányoltak és küldtek Moszkvába, illetve Minszkbe.

Az 1922-ben alapított Fehérorosz Nemzeti Könyvtár (BNB) az európai országok nemzeti könyvtárai közül az egyik legfiatalabb. Első igazgatója, Josif Simanovszki a Sorbonne-on és a berni egyetemen tanult, majd negyven éven át igazgatta a könyvtárat. A két világháború között jelentős francia állományt gyűjtött különféle kolostori és nemzeti intézményektől. Az 1920-as évek végén a könyvtár egy ritka és igen jelentős számú francia és egyéb európai dokumentumanyaghoz jutott: a napóleoni háborúkkal kapcsolatos közel nyolcezer nyi publikációhoz. A második világháború Minszket és Fehéroroszországot érintő irtózatoss pusztítása után a kétmillió állományból mindössze 320 ezer maradt. A szovjetizáció ezek sorsát is megpecsételte. Tanult és szakmai könyvtáros körökben hiába volt ismert, hogy melyik könyvtárban milyen különleges, értékes állományrészek, különgyűjtemények találhatók, ezeket titkosították, és az állásával, életével játszott az, aki erről beszélni merészt.

Mindebben végül a peresztrojka hozott enyhülést, később változást. A hosszú évtizedek költözései után végre építkezés következett, így a könyvtár végül teljesen új otthont kapott 2006-ban. Ezzel nemcsak Minszk, de az ország építészeti szimbólumává is vált. Azóta nagy horderejű kutatómunkák nyomán számos tanulmány foglalkozik a nácik által elkobzott gyűjtemények sorsával. A minszki nyelvészeti fakultás professzora, Vladimir Makarov volt az első, aki már az 1990-es években mert kockáztatni a francia gyűjtemény irodalmi vonatkozásairól írott tanulmányával, majd a jelen cikk szerzője adott ki 2007 és 2010 között egy történeti, bemutató, provenienciákra

is fókuszáló CD-ROM-ot. Ennek fő gerincét annak a 65 szerzőnek (pl. Léon Blum, André Maurois, Emmanuel Berl, Boris Souvarine, Louise Weiss stb.) az életrajza, műbemutatója képezi, akiknek francia nyelvű, dedikált kötetei vannak a minszki nemzeti könyvtárban.

Ez azonban csak a jéghegy csúcsa. A reprezentatív bemutatás nagyon messze jár a mélységében és egészében való feltártságtól. Hiszen itt például a liège-i Olympe Gilbart professzor gyűjtéséből belga szabadkőműves kéziratok, letétbe helyezett belga, német és francia érmek és szabadkőműves jelvények vagy a párizsi Turgenyev Könyvtárból származó kiadványok is rejtőznek. A hagyományos katalógus ugyan viszonylag teljesnek mondható, de többször nem található benne sem a provenienciára, sem az ex librisekre vonatkozó feljegyzés sem.

Három nagyobb fond mindenképpen említésre méltó. Az anyag legteljesebb része a francia szabadkőművességgel kapcsolatos dokumentumegyüttes. Jelenleg közel 30 bekötött kéziratot és mintegy 600 levéltári iratot tartalmaz a 18. századtól a 20. század elejéig. A második nagyobb fondot a napóleoni háborúk iratanyaga és a hivatásos katonák, a legismertebb generálisok – mint pl. Jean-Étienne Championnet vagy Jacob-François Marulaz – levelezése teszi ki. Több mint 40 irattári egységet, százegynéhány dokumentumot számlál. A náci által kifosztott franciaországi köz- és magánkönyvtárak sorsát nagy vonalakban már feltárták. A részletekhez azonban számos adalékot szolgáltat ez a minszki gyűjtemény, mert harmadik nagyobb egysége híres családok – például Théodore és Julien Reinach vagy a Figaro újságírója, Mauric Monda – még fel nem fejtett sorsáról adhat felvilágosítást. E gyűjteményrészek közös jellemzője, hogy egyik részük Minszkben, a másik pedig Moszkvában található.

Számos további kutatásra ad lehetőséget még a könyvtár. A gyümölcsöző együttműködés eredményeképpen végül elkészülhet egy teljes feltárás, ennek alapján a rekonstrukció és ennek virtuális megjelenítése is.

(Pajor Enikő)

Raktározás

105/2018

SOMMER, Dorothea: Kooperative Aussonderung – Kooperative Speicherung : Aktivitäten und Planungen

von Bibliotheken im europäischen Rahmen. – Bibliogr. läbjegyzetben In: ABI-Technik. – 37. (2017) 2., p. 82-92. Res. angol nyelven

Közös apasztás, közös tárolás: európai könyvtárak tervei és megoldásai

Állományapasztás; Együttműködés -belföldi; Könyvtár-épület; Megőrzés; Tároló könyvtár

A BSB főigazgató-helyettese a raktározás, megőrzés és a használat összefüggésében tekinti át a könyvtárak helyigényét, ami a növekvő számú elektronikus dokumentum és a hagyományos nyomtatott anyagok párhuzamos jelenlétéből fakad. A témáról 2014 augusztusában Párizsban rendezett háromnapos konferenciát az IFLA két bizottsága (a Library Buildings & Equipment Standing Committee és az Acquisition and Collection Development Standing Committee). Azóta számos kezdeményezés indult a dokumentumok együttműködésen alapuló tárolására.

Bevezetésképpen a szerző friss példákat említ a tömör raktározásra és a másodpéldányok kivonására; ezek a *Sorbonne Egyetem Könyvtára* (Franciaország), az *Aberdeen Egyetem Könyvtára* (Nagy-Britannia), az *Emory Egyetem* és a *Georgia Institute of Technology* (USA), továbbá a *McGill Egyetem Könyvtára* (Kanada). Vita folyik az olvasótermek tájékoztató e-könyvtáráról és a nyomtatott folyóirat-évfolyamok tárolásáról is. Fontos tényező a könyvtár ellátó feladatainak szabályozása, az új raktár építése vagy a felületek maximalizálása, a tárolás költségei és a megfelelő állománymegőrzés. Hét európai kezdeményezés is indult már, Nagy-Britanniában a *UK Research Reserve* (UKRR), Franciaországban a *Centre technique du livre de l'enseignement supérieur* (CTLes), Spanyolországban a CSUC (Consorti de Serveis Universitaris de Catalunya) részeként a *Cooperative Repository GEPA*, Norvégiában a *nemzeti könyvtár tároló könyvtára*, Finnországban a *nemzeti tároló könyvtár*, Ausztriában a *Shared Archiving Austria*, Svájcban a kooperatív tároló könyvtár. Ezek a kezdeményezések 2015-ben *European Print Initiatives Collaboration* néven összekapcsolódtak, hogy a jövőben stratégiájukat, infrastruktúrájukat és szolgáltatásaikat összehangolják. A központi kérdés a gyűjtési politika: milyen médium, hány példányban, mely intézményben kerül archiválásra, és milyen szolgáltatásokat nyújtanak ezekből. Az egyes országokban különböző gyakorlat érvényesül. Mindegyik projektről alapos képet ad a szerző.

A tanulmányból kiderül, hogy a könyvtárak a *tartalomhoz* és szolgáltatásához másképp viszonyulnak, mint korábban. Ennek oka a stagnáló vagy csökkenő költségvetés, illetve túlnyomórészt az e-dokumentumok gyarapítása, a központi raktárak helyhiánya és a mindenhol elérhető, elektronikus – főleg folyóirat – kínálat. Ugyanakkor a nyomtatott anyag szolgáltatását is biztosítani kell. A tervezett állománykivonások főleg a folyóiratokat érintik, de már monográfiák is szóba kerülnek (UKRR). A közös tároló könyvtárak biztosítják a feltételeket a tagkönyvtárak működéséhez, ugyanis az adott könyvtár le tud mondani a helyi raktár bővítéséről, de ez sok kérdést is felvet (a szolgáltatás szintje, tulajdonlás stb.). Mellettük elhangzó érv, hogy ezzel több felhasználói munkahely alakítható ki. A legfontosabb az, hogy országosan legalább egy példányt biztosítsanak a kutatás és oktatás számára jó színvonalú távközléssel. (Nem lehet a digitális példányok mindenhatóságában bízni: kiderült, hogy a *HathiTrust* repozitóriumának 10,5 millió címéből csak 2,2 millió érhető el nyilvánosan.) Németországban nagy gonddal és visszafogottsággal kell az állománykivonást végrehajtani, elsősorban a társadalomtudományi szakirodalom terén, de a gyarapodásnak minden tudományos könyvtárnak helyet kell biztosítania. Ezt nem tudják helyettük a tároló könyvtárak megoldani.

(Murányi Lajos)

Lásd még 102

Katalógusok

Lásd 107

Információkeresés

106/2018

CLARK, Melissa: Imposed-inquiry information-seeking self-efficacy and performance of college students : a review of the literature. – Bibliogr. 44 tétel In: The journal of academic librarianship. – 43. (2017) 5., p. 417-422.

Főiskolai hallgatók információs önbizalma és teljesítménye feladatként kapott információkeresés esetén: szakirodalmi áttekintés

Egyetemi hallgató; Információkeresés; Információs műveltség; Szakirodalmi szemle (forma)

Az információs műveltség az információ használatával kapcsolatos készségek együttese, ezek egyike az információkeresés. Mindazonáltal az információkeresés során a szakértelem önmagában nem elegendő, mivel hiába áll rendelkezésre egy feladat végrehajtásához a kellő tudás, ha nincs önbizalmunk ezt a tudást alkalmazni. A jelentősége ellenére a kutatók az információkeresés során tanúsított önbizalmat (self-efficacy) csak az utóbbi évtizedekben kezdték vizsgálni, és több kutatás igazolta az információs műveltség oktatásának fontosságát az önbizalom fejlesztésében. A kutatás e területén kulcskérdés, hogyan és miért változik az információs önbizalom, aminek megválaszolásához az önbizalom megbízható és érvényes mérési módszertanára, illetve a teljesítmény objektív, mennyiségi mérőszámaira van szükség. Több kutató vizsgálta már ezt a területet, gyakran más kérdésekkel összefüggésben, beleértve a különböző pedagógiai megközelítések hatékonyságát, az önbizalom és a teljesítmény kapcsolatát, az ember-számítógép interakciót a keresési rendszerekben, illetve az önbizalom és számos egyéb változó kapcsolatrendszerét. Noha történtek előrelépések, még sok kutatásra van szükség, hogy kellően megértsük az önbizalom és a teljesítmény összefüggését, továbbá a kérdés egyéb tényezőkkel való komplex összefüggésrendszerét. Mindez lehetővé tenné az információs műveltség oktatásának fejlesztését.

(Autoref.)

107/2018

GALEFFI, Agnese: Se il catalogo parlasse, lo capiremmo? : cinque assiomi della comunicazione catalografica. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 57. (2017) 2., p. 239-252.

Res. angol nyelven

Ha a katalógus beszélne, megértenénk? Öt axióma a katalógus-kommunikációról

Használó; Információkeresés; Kommunikáció; Online katalógus

A tanulmány a kommunikációelemzésben használatos kritériumokat próbálja alkalmazni a „katalógus-kommunikáció”, azaz a tudatos vagy tudattalan információcsere esetében, amely egy katalógus és egy

használó között jön létre a keresés teljes folyamata során. A kibocsátó – üzenet – fogadó triász a könyvtár/könyvtáros – keresőrendszer – felhasználó együttesel azonosítható. *Paul Watzlawick* elméleteiből kiindulva öt axiómát mutat be a katalógus-kommunikációról: 1. Egy keresőrendszer számára lehetetlen, hogy ne kommunikáljon, még eredménytelen keresés esetén is. 2. A keresés eredményein túl a rendszerek metakommunikációt hoznak létre a használókkal. 3. Létezik egy, a katalógus és a használó közötti kommunikációt tagoló „központozás”, amely a használó cselekvéseinek (keresés, navigálás, válogatás stb.) szekvenciáin alapul. 4. Van egy „digitális” kommunikáció, vagyis az adatok; és egy „analóg”, azaz információk a katalógusról (képviselt könyvtárak, a katalógizálás lefedettsége, jellemzői stb.). 5. A katalógus-kommunikáció lehet szimmetrikus, ahol a kibocsátó és a fogadó ugyanazon a szinten vannak, és lehet kiegészítő, ahol szintkülönbség áll fenn.

Ha a katalógust kommunikációs eszköznek tekintjük, akkor elemezhetjük olyan tényezők és technikák alapján, amelyekről a kommunikáció hatékonnyá válik (szakmaiság, hitelesség, a közönség ismerete, képesség a téma kifejtésére, az ellenvélemények előrelátására, a visszajelzések fogadására stb.) a katalógusok működésének javítása érdekében.

(Autoref.)

108/2018

THOMAS, Susan – TEWELL, Eamon – WILLSON, Gloria: Where students start and what they do when they get stuck : a qualitative inquiry into academic information-seeking and help-seeking practice. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 43. (2017) 3., p. 224-231.

Egyetemisták információkeresési gyakorlata : egy kvalitatív kutatás eredményei

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Információkeresés

Ez a tanulmány két alapvető kérdést vizsgál a felsőoktatási könyvtárak forrásaival és szolgáltatásaival kapcsolatban: (1) Melyek azok a források, amelyeket a diákok nagy valószínűséggel használnak, amikor tudományos munkájukat elkezdik? (2) Kihez fordulnak a hallgatók keresési segítségért? Tizenöt egyetemi hallgatóval készített mélyinterjúkat háromlépcsős folyamatban tematikusan elemeztek. Az

eredmények szerint a diákok leginkább az oktatókhoz és társaikhoz fordulnak segítségért, és nem ismerik a könyvtárosok szerepét, ugyanakkor kutatásaikat a könyvtári adatbázisokkal kezdik, nem a Google-lal. Ezenkívül a kiscsoportos tanulás és tanulási hálózatok használata, valamint a kutatásokhoz alternatív honlapok felkeresése újdonság volt a tanulmány szerzői számára.

(Autoref.)

Lásd még 121

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

109/2018

KEISLING, Bruce L. – SPROLES, Claudene: Reviewing and reforming library service points : lessons in review and planning services, building layout, and organizational culture. – Bibliogr. In: Library management. – 38. (2017) 8/9., p. 426-436.

A könyvtári olvasószolgálati pontok ártértékelése és megújítása: a szolgáltatások felülvizsgálata, tervezése, térbeli átrendezése és szervezeti átalakítása

Egyetemi könyvtár; Ésszerűsítés; Használó; Igény; Munkaszervezés; Olvasószolgálat; Referenz

A cikk a louisville-i egyetemi könyvtári rendszer részét képező Ekstrom Library szervezeti és fizikai átalakítását tárgyalja, melynek során a használói igényekre reagálva több olvasószolgálati pult összevonásával ésszerűbbé tették a tájékoztatás és a kölcsönzés folyamatát. A szolgáltatások felülvizsgálatát a használóktól 2013-ban begyűjtött visszajelzések indokolták, ugyanis negatívak voltak a tapasztalatok a könyvtár első emeletén lévő 3 különböző olvasószolgálati pult (keleti oldal: multimédia-kölcsönzés, nyugati oldal: könyvek kölcsönzése, középső pult: tájékoztatás, továbbá segítség a nyomtatáshoz) közötti ide-oda irányítgatással, illetve a szolgáltatások eltérő színvonalával kapcsolatban. Az egyetemi könyvtári rendszer dékánja ezért 2013 őszén egy alaposabb felmérést rendelt el a hallgatók és az oktatók körében. Az adatok mennyiségi és minőségi elemzése megerősítette az előzetes felmérés eredményeit – a használók elégedetlensége az egyetemi költségvetési megszorításokkal és az ebből fakadó létszámcsök-

kenéssel párosulva pedig erősen indokoltá tette a változtatásokat.

Az eddigi gyakorlat szerint mindegyik pult más-más könyvtári részleg alá tartozott: a középső pult a referenz osztály szolgáltatási pontjaként, a keleti oldalon lévő kölcsönzőpult a médiaosztály, a nyugati pult a pedig kölcsönzési osztály keretében működött, eltérő nyitva tartással, kihasználtsággal és személyzettel. (A kölcsönzőpultok mögött általában egyetemi hallgatók ültek, míg a tájékoztatópultnál csak képzett könyvtárosok dolgoztak). A 2014 tavaszán kitűzött változtatások megtervezése, a belsőépítészeti átalakítások előkészítése több mint egyéves folyamat volt. A szakmában megfigyelhető trendhez igazodva a referenzpultot megszüntették, helyette konzultációkon alapuló szolgáltatási modellt vezettek be, amihez előzetes időpontfoglalást is igénybe vehetnek a kutatók. A másik két pultot meghagyták, de szervezetileg összevonták a hozzájuk tartozó osztályokat (médiarészleg és könyvkölcsönzés – ez utóbbi fele a könyvtárközi kölcsönzésért, a kötelező irodalom kölcsönzéséért és az automatizált raktározási rendszerért is), továbbá a könyvtár második emeletén működő kurrens periodika- és mikrofilmosztályt is. Így az első emelet keleti és nyugati oldalán két egyenrangú szolgáltatási pont jött létre az összevont Hozzáférési és Olvasószolgálati Osztály kezelésében.

Maga a fizikai átépítés 2015-ben, a nyári zárva tartás alatt ment végbe. A kivitelező cég a használói elégedettség-felmérések visszajelzéseire, illetve a könyvtár munkatársainak útmutatásaira támaszkodva rendezte át a teret. A padlóburkolatokkal és a világítással átláthatóbb tagolást alakítottak ki, a keleti oldalon lévő pultot pedig némileg áthelyezték, hogy kifelé menet szembeötlő legyen.

Ami a személyzetet illeti, nagy kihívást jelentett az összevonas és a vele járó változások elfogadtatása. Ehhez elengedhetetlen volt, hogy a munkatársak meglássák a hasonlóságot az eddig egymástól elkülönülten működő részlegek munkája között, és elsa-játítsák egymás feladatait, hiszen az új felállásban az új osztály minden munkatársának néhány órás váltásokban mindkét pult mögött szolgálatot kell teljesítenie. Emellett a könyvtár középső részén, a hallgatói számítógépek és a nyomtatók környezetében a legforgalmasabb órákban „mozgó könyvtáros” segít a technikai problémák megoldásában. A könyvtár alkalmaz ugyan még egyetemi hallgatókat, de csak teljes állásban lévő könyvtárosokkal párba állítva és az ellátandó feladatra kiképezve őket, így garantálva a szolgáltatások egyenletes színvonalát.

Az eddigi visszajelzések pozitívak: a használók elégedettek az új elrendezéssel és azzal, hogy immár mindent megkapnak egy helyen, akár a keleti, akár a nyugati pulthoz mennek. A siker kulcsa a szerzők véleménye szerint az egész pult- és részlegösszevonási folyamat használói igényeken és visszajelzéseken alapuló, gondos megtervezése és előkészítése volt.

(Szabó Piroska)

Lásd még 115, 123

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

110/2018

GIESLER, Mark A.: A place to call home? : a qualitative exploration of public librarians' response to homelessness. – Bibliogr. 22 tétel In: Journal of access services. – 14. (2017) 4., p. 188-214.

Közkönyvtárosok válasza a hajléktalanságra: kvalitatív felmérés

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó

A „harmadik szektorhoz” tartozó közösségi szervezetként címkézett közkönyvtárak „alapértelmezés” szerint szolgálják a hajléktalanokat. A könyvtári személyzettel készített fókuszcsoporthozos interjúk segítségével ez a kvalitatív tanulmány feltárja, hogy egy közép-nyugati állam 8 városi és külvárosi könyvtárában hogyan fogadják és látják el a hajléktalanokat. Három téma körvonalazódott: (1) annak elismerése, hogy a közkönyvtár rögtönzött menedékkül szolgál; (2) a hajléktalanokkal kapcsolatos magatartási szabályok következtelen alkalmazása; (3) innovatív, „láthatatlan” reakció a vezetőség és a könyvtárosok részéről a hajléktalanok könyvtári jelenléte által okozott feszültség feloldására. A tanulmányt a személyzet képzésére, a belső szabályok revíziójára, valamint a szociális ellátó intézmények és a közkönyvtárosok közötti együttműködés fokozására vonatkozó javaslatok zárják.

(Autoref.)

111/2018

MULLIKEN, Adina: „There is nothing inherently mysterious about assistive technology”: a qualitative study about blind user experiences in US academic libraries. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 57. (2017) 2., p. 115-126.

Vakok tapasztalatai amerikai egyetemi könyvtárakban: kvalitatív vizsgálat

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Szolgáltatások használata; Vak könyvtárhasználó

Nyitott kérdéseket tartalmazó kérdőívek és rögzített telefoninterjúk segítségével tizennyolc vak könyvtárhasználót kérdeztek meg az egyetemi könyvtárral és a könyvtári honlapok használatával kapcsolatos tapasztalataikról. A tanulmány e kérdéseket használóközpontú szemszögből vizsgálja abból a feltételezésből kiindulva, hogy a vak könyvtárhasználók valóban megbízható véleményt adnak az őket különösen érintő témákról és a lehetséges megoldásokról. A legtöbb résztvevő igénybe vette a tájékoztató könyvtáros segítségét, és pozitívan nyilatkozott erről. A jó minőségű képernyőolvasókat használók különleges igényeikhez segítséget kértek. A válaszadók nagy része azért fordult a könyvtárhoz, mert túl bőségesnek érezte a könyvtár honlapját. Bizonyos esetekben a vak használók és a könyvtárosok a képernyőolvasó nélkül szóban kommunikáltak. A használók értékelték a könyvtáros segítségét, de

az eredmények nem voltak teljesen pozitívak. Más esetekben a könyvtárosok a képernyőolvasó használatában segítettek a használókat, ami néha nagyobb használói függetlenséget eredményezett. Sok használó elégedetten nyilatkozott a könyvtárossal való szóbeli együttműködésről, különösen amikor a könyvtári honlap képernyőolvasója nem volt használóbarát, de sokan az önállóság mellett döntöttek. A résztvevők egyetértettek abban, hogy nagy segítség lenne, ha a könyvtárosok ismernék a képernyőolvasók használatát, vagy legalábbis annyira tájékozottak lennének róla, hogy megfelelő szóbeli segítséget tudjanak nyújtani. Sok használó szívesen igénybe vette a chat referenzet, többen kedvelték a Purdue Online Writing Lab szolgáltatást a hivatkozási stílusok megtanulására, bár ez sok nehézséget okozott. Az olyan kérdések, mint a tájékoztató könyvtárosok szerepe olyan esetekben, amikor az elektronikus források nem egyenlő módon hozzáférhetők mindenki számára, további tárgyalást igényelnek a könyvtári szakirodalomban és gyakorlatban. A vizsgálat résztvevői által leírt kihívások és az elektronikus források és az információtechnológia egyenlő elérését célzó jogi követelmények ismeretében a könyvtáraknak és könyvtárosoknak proaktívabban kell a vak használók számára a referenz szolgáltatásokat kialakítaniuk, amihez a szerző ajánlásokat fogalmaz meg.

(Autoref.)

Lásd még 87

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Kutatás és termelés információellátása

112/2018

APORELA-RODRIGUEZ, Ivett M. – PACIOS, Ana R.: University libraries and science and technology parks: reasons for collaboration. – Bibliogr. In: Libri. – 67. (2017) 3., p. 235-244.

Az egyetemi könyvtárak és a tudományos parkok együttműködése

Egyetemi könyvtár; Hozzáférhetőség; Kapcsolat intézményekkel; Kutatás információllátása; Szolgáltatások használata; Termelés információellátása

Az egyetemeken zajló kutatás-fejlesztés társadalmi hasznosulásának, az innováció és az ipar összekapcsolódásának lehetséges színterei az úgynevezett tudományos parkok. Ezek a létesítmények az egyetemek tudásbázisára és innovációs potenciáljára építve biztosítják az infrastruktúrát a technológiai fejlesztésekkel foglalkozó cégeknek, számos esetben a start-upok innovációs inkubátoraiként működve. A vállalkozók között gyakran egyetemi hallgatókat és

kutatókat találunk, ami szintén a tudományos parkok és az egyetemek (esetenként változó fenntartási-működtetési modellt követő) kapcsolatát erősíti.

Kutatásukban a szerzők arra keresték a választ, milyen kapcsolatban állnak az egyetemi könyvtárak a tudományos parkokkal, mennyire tudják betölteni a parkok életében az információs központ szerepét, más megközelítésben: mennyire tudják kiaknázni a cégek az egyetemi könyvtárakat mint erőforrásokat. Két spanyolországi tudományos parkot vizsgáltak: a két park menedzsmenje, a parkokhoz tartozó 1-1 egyetemi könyvtár, az inkubátorprogramban részt vevő cégek közül pedig 36 válaszolt a kérdésekre. A szerzők a nemzetközi kontextusba helyezés érdekében az *International Association of Science Parks and Areas of Innovation* (IASP) tagjai között is végeztek egy kérdőíves felmérést, itt a végleges minta 48 tudományos parkból és 27 könyvtárból állt.

A válaszok azt mutatták, hogy Spanyolországban az inkubátorprogramos cégek közel 70%-a érdeklődik a könyvtárak elektronikus forrásai iránt, és 40%-uk látja az egyetemi könyvtárakat az információhoz jutás elsődleges forrásaként, dacára a könyvtári szolgáltatásokhoz (pl. előfizetett adatbázisokhoz) való hozzáférés korlátainak. (Sokan végül a könyvtárban szélesebb felhasználó jogkörrel rendelkező ismerőseiken keresztül, közvetett módon oldják meg a szükséges források beszerzését.) Sokatmondó visszajelzés, hogy azok a cégek, amelyek úgy nyilatkoztak, hogy nem használnak semmilyen könyvtári szolgáltatást, válaszaikban 45,2%-ban azt jelölték meg okként, hogy nem is tudtak a könyvtár létezéséről.

A nemzetközi válaszadókat vizsgálva a tudományos park munkatársai számára biztosított szolgáltatások szélesebb spektruma rajzolódik ki. Az ingyenes és a térítésköteles beiratkozásra is van példa, ahogy arra is, hogy csak a könyvtárban, illetve dedikált terminá-

lokon lehet hozzáférni a könyvtárak által előfizetett elektronikus forrásokhoz. Ez utóbbi azért kényes kérdés, mert a könyvtárak által kötött licencszerződések az oktatási célú használatot írják elő, a kereskedelmi célú hasznosítást tiltják. Mindezt bonyolítja, hogy a kettős szerepben lévő hallgatók és oktatók egyetemi polgárként hozzáférnek a keresett forrásokhoz, amit vállalkozói minőségükben váltanak anyagi sikerre.

A szerzők összegzése szerint a nemzetközi példák kedvezőbb összképet adnak a Spanyolországban megfigyelhető gyakorlatnál, de az IASP válaszadó könyvtárosainak is csak 23,8%-a érzi úgy, hogy az egyetemi könyvtár hozzájárul a tudományos parkok inkubátoraiban „keltetett” cégek fejlődéséhez. A szerzők megoldásként javasolják, hogy az egyetemi könyvtár és a tudományos park kössön formális együttműködési megállapodást, kapcsolattartó munkatársak kijelölésével. Mindenképpen rendezni kell a tudományos parkbeli vállalkozók könyvtárhasználói státuszát, akár a többi egyetemi polgárral azonos jogkörrel, akár speciális jogosultságokkal ruházva fel őket. Fontos, hogy a könyvtár határozza meg a vállalkozásoknak nyújtott térítésköteles szolgáltatásokat! A licencszerződések újratárgyalásakor próbáljuk meg az induló vállalkozások érdekeit is képviselni! Végezetül: biztosítsunk a tudományos parkok munkatársa-ira szabott szolgáltatásokat, workshopokat!

Az együttműködések elmélyítésével nemcsak a cégek férhetnek jobban hozzá a hön áhított adatbázisokhoz és professzionális információs szakemberek segítségéhez, de az egyetemi könyvtárak is profitálhatnak: új célcsoportra tehetnek szert, innovatív módon újíthatják meg szolgáltatásaikat, és megerősíthetik pozíciójukat a tudományos parkok információs központjaiként.

(Szabó Piroska)

Vezetés, irányítás

Tervezés

Lásd 109

Személyzet

113/2018

HUSSEY, Lisa K. – CAMPBELL-MEIER, Jennifer: Is there a mentoring culture within the LIS profession?. – Bibliogr.

Van-e mentorálási kultúra a könyvtáros szakmában?

Felmérés; Kommunikáció -személyzetén belül; Pályakezdő könyvtáros

A mentorálást a könyvtároshallgatók pályaválasztásával, a frissen végzettekkel és a könyvtárosok pályafutásának alakulásával (álláskeresés, előléptetés, kinevezés) összefüggésben szokták leggyakrabban emlegetni. A formális mentorálási programok mellett vannak informális és szituációs mentori kapcsolatok is. A mentorálásban a rövid táv, sokszor az egyszeri alkalom a jellemző. A bevett gyakorlat ellenére még nem született meg a mentorálásnak egy elfogadott meghatározása. A mentorálást általában egyirányú kapcsolatként definiálják, amelynek során a mentor (többször egy idősebb és tapasztaltabb kolléga) megosztja tudását a mentorált személlyel (aki új a szakmában). Újabb nézetek szerint a mentori kapcsolat mindkét fél számára előnyökkel jár, mindkét fél tanul a folyamat során. A visszacsatolás és a támogatás mindkettőjük számára fontos.

Az Egyesült Államokban és Kanadában felmérést végeztek a mentorálásról, a kérdőíveket levelezőlistákon, a közösségi médiában és szakmai konferenciákon terjesztették. A kérdések először a könyvtári-információs végzettség meglétéről (85,3% rendelkezett ezzel), a válaszoló alkalmazási státuszáról érdeklődtek. Ezt követően arról tudakozódtak, hogy a válaszoló részesült-e mentorálásban és ki által, majd különböző állítások közül kellett kiválasztani, hogy milyennek ítélte a mentorálási kapcsolatot. Ezután tették fel azt a kérdést, hogy a válaszoló mentornak tekinti-e saját magát, illetve hogy miért vállalkozik mentorálásra.

A válaszolók száma meghaladta a 700-at. 60,7% nyilatkozott úgy, hogy részt vett mentorálásban, többségükben munkahelyükön. Kiemelték a szakmai szervezetek és az oktatók szerepét a mentorálásban. A könyvtárosként dolgozók 65%-a érezte úgy, hogy ellát mentori feladatokat. Motívumaik csökkenő sorrendben: tudásmegosztás, belső indíttatás, a jövő alakítása, a kapott segítség viszonzása, szakmai felelősségtudat. A válaszolók többsége elismerte a mentorálás hasznosságát, és megerősítette, hogy a mentorálási feladat magának a mentornak is tanulási lehetőséget jelent, és egyben akár gyógyírt is a szakmai pályafutás közepén jelentkező kiegészre.

(Hegyközi Ilona)

114/2018

JOHANNESSEN, Hilde Terese Drivenes: "At least we have something to discuss during lunch..." : learning on demand in a learning institution when implementing a new library management system In: LIBER quarterly. – 27. (2017) 1., p. 138-152.

Hogyan fogadták a könyvtárosok és a vezetők az új könyvtári rendszer bevezetését a norvég felsőoktatási könyvtárakban?

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Személyzet; Továbbképzés; Vezetés

A norvég egyetemi könyvtárakban a hetvenes évek óta használt és kedvelt Bibsys könyvtári rendszer helyett 2015-ben az Almat vezetették be, és ezzel egy időben tanulták a használatát is. Az igény szerinti tanulás meglehetősen nagy kihívás elé állította a könyvtárakat, melyet egy széles körű felmérés vizsgált. Arra keresték a választ, hogy okozott-e stresszt az új rendszer, milyen tényezők befolyásolták a stressz mértékét, és hogy írják le a könyvtárosok tapasztalataikat.

A kérdőívet az 1637 teljes munkaidős egyetemi könyvtáros 38%-a, töltötte ki, 499-en teljesen, 127-en részlegesen. A válaszolók 94%-a vett részt Alma-tréningen, mely workshop vagy tanfolyam formájában, illetve online módon zajlott. 60%-uk érezte úgy, hogy a tanulásra fordított rengeteg idő a használóknak nyújtott szolgáltatások kárára vált.

A könyvtárak nagyon jók az információ kezelésében, de nem biztos, hogy a tudásmenedzsmenthez is ugyanolyan jól értenek. Célszerű ezért külső cég szakértelmét igénybe venni az intézményben felhalmozódott tudás felmérésére és annak megállapítására, hogy ez milyen szolgáltatásoknak képezheti alapját. A tudásmenedzsment egyik alapművének szerzője, Wiig szerint a tudást a nyilvánvaló és a hallgatólagos tudás keveréke alkotja, a tudásmenedzsment négy fontos eleme pedig a tudásépítés, -gyűjtés, -megőrzés és -alkalmazás. A megőrzés eszközei a repozitóriumok, archívumok, az információ terjesztésének eszköze pedig lehet az intranet vagy más elektronikus információmegosztó eszköz. A hét alapvető tanulási stratégia – a tudás közvetlen elsajátítása, a tréning, az induktív és a deduktív módszer, valamint az analógián, a példákön, a megfigyelésen/felfedezésen alapuló – általában egymással kombinálva jelentkezik. Az Alma elsajátításához az idő

sürgetése miatt az elsőt és a másodikat gondolták célravezetőnek.

A vizsgálat eredménye szerint a vezetőség és a munkatársak hasonlóképpen vélekedtek az új könyvtári rendszer bevezetésének sikerességéről, a vele járó stressz mértékéről. Bár kimutatható volt némi összefüggés a kor és a stressz között (az 51–70 éveseknek nagyobb megpróbáltatást okozott a változtatás), egyébként nemtől, képzettségtől függetlenül mindenki hasonló mértékben szenvedett tőle. A nyílt kérdésekben kapott válaszokban sokan használták a frusztráció kifejezést, melyet legtöbbször az Alma befejezetlensége és hibái okoztak. Különösen elégedetlenek voltak a tanulási segédletekkel, és sokkal több személyes tréninget és gyakorlati megközelítést igényeltek volna.

A vizsgálat fő konklúziója, hogy a tanulásához elegendő idő kell. Az új módszer, mely bonyolultabb a réginél, és érinti az összes hagyományos munkamódszert és munkamenetet, szükségszerűen stresszt okoz. Főként akkor lehet erre számítani, ha a rendszer bevezetése és megtanulása párhuzamosan zajlik. Ebben az esetben az idő sürgetése miatt nem alkalmazták a megfigyelés és felfedezés tanulási módszerét, pedig az valószínűleg sokkal hatékonyabb lett volna, mint a hagyományos formák. Tanulság még, hogy a tudásmenedzsment felhasználása, a szervezeti tanulás megtervezése simábbá teheti az utat a tudásvagyon és a személyzet tanulási képességeinek feltérképezésével. Elősegítheti a felelősség delegálását is, ezzel is jobb tanulási környezetet teremthet.

(Fazokas Eszter)

115/2018

KEYES, Kelsey – DWORAK, Ellie: Staffing chat reference with undergraduate student assistants at an academic library : a standards-based assessment. – Bibliogr. 22 tábla In: The journal of academic librarianship. – 43. (2017) 6., p. 469-478.

Egyetemi hallgatók alkalmazása a virtuális referenz szolgáltatásban

Felsőoktatási könyvtár; Referenz; Személyzet

A felsőoktatási könyvtárak régóta kísérleteznek azzal, hogyan lássák el személyzetrel a referenzpultot. A főiskolai és egyetemi könyvtárak újabban többszintű modellt alkalmaznak, a szakképzett könyvtárosokon kívül segéderőket (más diplomásokat) és gyakran

végzős egyetemi hallgatókat is bevonva a tájékoztató munkába. Néhány felsőoktatási könyvtár diákokat foglalkoztat a referenzpultnál. A tanulmány hallgatók alkalmazását vizsgálja egy egyetemi könyvtárban, különös tekintettel a chates tájékoztatásban betöltött szerepükre. A csevegések átiratát elemzi, hogy összehasonlítsa a különböző válaszadók – a szakképzett könyvtárosok, a segéderők és a hallgatók – által adott válaszok tartalmát és minőségét. A 451 átirat elemzése azt mutatta, hogy az egyetemisták valóban megfelelő chates tájékoztatást nyújtanak, minőségében és tartalmában hasonló, mint a segéderők és a szakképzett könyvtárosok. Az eredmények azt sugallják, hogy jól képzett hallgatók foglalkoztatása a chates tájékoztatásra járható út és ajánlott megoldás a felsőoktatási könyvtárak számára.

(Autoref.)

116/2018

MALÁ, Radmila: Dobrovolnictví v českých knihovnách In: Čtenář. – 69. (2017) 9., p. 309-311.

Önkéntesség a cseh könyvtárakban

Könyvtáros -társadalmi munkás; Társadalmi követelmények

A könyvtárak küldetésük és tényleges aktivitásuk révén alkalmas feltételeket biztosítanak az önkéntesek bekapcsolódásához. Az önkéntesek különböző tevékenységekbe való bevonását a cseh könyvtárak most tanulják.

A könyvtárak tevékenysége többek között a közösségek támogatására irányul, elősegítve helyi szinten a szociális integrációt. Kellemes terekkel rendelkeznek a szabadidős tevékenységekhez, a kulturális élményszerzéshez, hozzájárulnak a közösségi aktivitás kibontakoztatásához, a generációk közti integrációhoz.

Az önkéntesek könyvtárakba való bevonását támogatja a Kulturális Minisztérium által 2012-ben kiadott *Módszertani ajánlás a kulturális önkéntességhez* című dokumentum, 2014-től pedig a *21. század könyvtára* című program dotálja is a tevékenységet. A cseh könyvtárakban az önkéntesség csak szóróanyagosan terjed, pedig a *Könyvtárak Európáért 2020* könyvtárfejlesztési koncepcióban egyértelműen megfogalmazták, hogy az önkénteseket intenzívebben kell bevonni a könyvtárak munkájába.

Az önkéntesek könyvtári alkalmazása nem munkajogi, hanem polgári jogi szabályozás alá tartozik. Az önkéntesek a polgári törvénykönyv vagy az önkéntes szolgálatról szóló törvény alapján létesíthetnek kapcsolatot a könyvtárakkal, ezért két modell alakult ki, *önkéntes tevékenység* vagy *önkéntes szolgálat*.

Önkéntes tevékenység esetén az önkéntes közvetlenül a könyvtárhoz fordul, írásbeli (vagy szóbeli) szerződést köt a polgári törvénykönyv szerint. A könyvtárak megismertetik az önkénteseket a munka- és tűzvédelmi szabályokkal, munkabaleset esetén a felelősség a könyvtárat ugyanúgy terheli, mint saját dolgozói esetén. A könyvtár saját munkatársaival nem létesíthet önkéntes viszonyt.

Önkéntes szolgálatról akkor beszélhetünk, ha az önkéntest a könyvtár az ún. önkéntességi központ közvetítésével alkalmazza, ilyenkor a könyvtár a fogadó, a központ a küldő intézmény. Ha a központ rendelkezik könyvtári önkéntesek felvételéről szóló jogosultsággal, akkor a könyvtárnak kötelező az általa küldött önkénteseket alkalmazni. Az önkéntes szolgálat keretében végezhető tevékenységek köre viszonylag szűk. Az önkéntesek felolvasásban, tolmácsolásban, olvasásvizsgálatban való közreműködésben, gyermekeknek vagy idősöknek szóló akciók szervezésében és lebonyolításában vehetnek részt.

Ez a modell a könyvtárak szempontjából azért előnyös, mert mentesít az egyéb önkéntesekkel kapcsolatos adminisztráció alól, mindez a központ feladata.

Az önkéntesség előnyei négy területen jelentkeznek a könyvtárakban:

- a könyvtári munkában nyújtott segítségben,
- az önkéntes jelenléte a belső könyvtári környezet minőségét jelzi,
- az önkéntesek a könyvtár számára PR-ként működnek,
- az önkéntesek hozzájárulnak a könyvtárak közösséghez való jobb kötődéséhez.

Az önkéntesek olyan tevékenységekben is részt vehetnek, amelyekre a könyvtáraknak nincs kapacitásuk. Segíthetnek a szolgáltatási portfólió népszerűsítésében, újfajta problémamegoldó képességükkel hozzájárulhatnak a kínált szolgáltatások javításához, a nem kívánt sztereotípiák megakadályozásához. Az elégedett önkéntes a könyvtári szolgáltatások legjobb propagálója lesz.

A könyvtári önkéntesség gátló tényezői között sokszor a könyvtárosok félelmei szerepelnek (aggodalom a munkahely elvesztése, a saját munkát érő kritika, a változás és a munkaterhek növekedése miatt). A

könyvtárakban nincs elegendő információ az önkéntességről, a kapcsolódó lehetőségekről, inkább a túlzott szervezettségtől való félelem, a megszokott gyakorlattól való eltérés képtelensége, a helytelen kommunikáció a jellemző. Az adminisztrációs akadályok, a biztonságos munka és az alkalmatlan önkéntes kockázata, a könyvtár jó hírnevének elvesztése vagy káreseményeknek az eshetősége – mind aggodalmakkal jár az önkéntesség kapcsán. A kockázati tényezők helyes kezeléséhez hozzájárulhat, ha az önkéntességgel megbízott vezető, menedzser irányítja a tevékenységet.

A cseh könyvtári koncepció szerint a 2020-ig tartó időszakban fontos cél, hogy a könyvtárak önkénteseket vonjanak be tevékenységeikbe, mert ez nemcsak a saját érdekük, hanem az őket körülvevő társadalomé is.

(Prókai Margit)

117/2018

PILLEROVÁ, Vladana: Analýza věkové, vzdělanostní a mzdové struktury pracovníků knihoven ČR v roce 2016 : výsledky průzkumu In: Knihovna. – 28. (2017) 2., p. 67-80.

Res. angol nyelven

Országos felmérés a könyvtárosok fizetéséről, koráról és képzettségéről Csehországban 2016-ban

Felmérés; Képesítés; Munkabér, alkalmazás; Személyzet

A cseh nemzeti könyvtár 2016-ban széles körű országos felmérést végzett a könyvtári alkalmazottak fizetéséről, koráról és képzettségéről. A vizsgált témakörök közé tartozott a könyvtárosok szociodemográfiai struktúrája (kor, nem, végzettség) és az intézményben való stabilitásuk. Ezeken kívül vizsgálták még a könyvtári fizetéseket is – átlagfizetés, könyvtári fizetési táblázatok stb. A felmérés fontos része volt a foglalkoztatási volumen és a szükséges átképzés mérése az egyes szakmai munkakörökben. Az eredményeket fel fogják használni az új, *Stratégia a könyvtárosok élethosszig tartó tanulására* c. dokumentum értelmében az oktatási kínálat módosításához és az új könyvtári munkaköri leírások elkészítéséhez.

(Autoref.)

Lásd még 90

Marketing, közönségkapcsolatok

118/2018

HINES, April [et al.]: Team up : collaborating with public relations students to promote library subject specialists. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries news. – 78. (2017) 9., p. 506-509.

PR-es diákokkal való együttműködés a szakreferensek munkájának népszerűsítéséért

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Könyvtárpropaganda; Marketing; Szakreferens-szolgálat

2015 őszén a Floridai Egyetem könyvtárában új utakat igyekeztek keresni a diákok megszólítására. Korábbi kutatások azt mutatták, hogy a hallgatók a könyvtárra gondolva elsősorban a terekre, a technológiára, a tartalmakra és a kávézóra asszociálnak, és nagyon keveseknek jutnak eszébe a könyvtárosok és az általuk kínált szolgáltatások. 2016 tavaszán a közönségkapcsolatokért felelős könyvtáros együttműködést kezdeményezett a végzős, PR-kampányokkal foglalkozó hallgatókkal. Arra kérték őket, hogy igyekezzenek a használókban tudatosítani a könyvtárosok szerepét szemben a fizikai terek fontosságával. Tanáraik vezetésével a hallgatóknak kis csoportokban kampányelemeket és hozzá kapcsolódóan mérési módszereket kellett kidolgozniuk.

2016-ban egy hallgatói kérdőíves felmérés során a könyvtárosi támogatás fontosságát 10-ből a 9. helyre sorolták a válaszadók a könyvtári szolgáltatások között. Négy évvel korábban egy öt campusra kiterjedő nagy felmérésben az 1100 megkérdezett hallgatónak csupán 3,9%-a ment a könyvtárba azzal a céllal, hogy a könyvtárostól kérjen segítséget. A kampányprojekt előkészítéseként a hallgatók is készítettek egy 13 kérdésből álló kérdőíves felmérést 352 válaszadó körében, amely rámutatott, hogy a diákok 60%-ának fogalma sincs róla, hogy a könyvtárakban vannak az egyes szakterületeknek referensei, míg 77% bizonytalan volt abban a kérdésben, hogy mi egy szakreferens feladata.

A kutatási eredményekkel felvértezve a diákok négy csoportban láttak neki a kampánytervek kidolgozásának, amelyben nagyon sok jó ötlet előkerült, így a közösségimédia-kampányok, a speciális rendezvények, a kapcsolatépítés, posztterek, buszreklám és liftben elhelyezett plakát. A csoportok versenyeztek is egymással a legjobb kampányötletekkel. A győztes

csoport a *Team Up UF* ötletében a könyvtárosokat a tudományos kutatásban részt vevő partnerekként láttatta, akik erőiket a hallgatókkal egyesítve vezetik őket sikerre egyetemi pályájukon.

A könyvtárosok végül a négy csapat ötleteiből kiválasztották a költségvetési keretekhez és a célokhoz legjobban illeszkedőket, és megvalósították őket. Ezek egyike volt a könyvtár tíz legkeresettebb forrásáról készített infografika, amelyet rendezvényeken, képzéseken, nyilvános fórumokon terjesztettek. Volt kitelepülés, amikor egy standot állítottak fel a könyvtár épülete előtt, bemutatva a könyvtárosok munkáját. Végül készítettek egy tablót az egyetem liftjébe, amelyen a szakreferenseket mutatták be „A könyvtárosok a te csapatodban vannak!” szlogennel.

Az egyes tevékenységek kapcsán mérték, mennyire sikerült elérni a célközönséget. Az infografikát 2016 szeptembere és 2017 májusa között összesen 633 alkalommal nézték meg online, míg papír változatban több mint 1000 darabot adtak az érdeklődők kezébe. A könyvtár előtt felállított standot 4 óra alatt 100 fő látogatta meg, míg a liftben elhelyezett tablót vélhetően a hallgatók többsége látta. Ezt a könyvtár sikerként értékelte, ugyanakkor törekednek arra, hogy kérdőíves formában és interjúkkal is mérjék az egyes kampányelemek hatékonyságát.

A tudatos marketingtevékenységet a jövőben is folytatni szeretnék. A diákok ötleteiből szemeszterenként újabb kettőt-kettőt kívánnak megvalósítani. Az egyetem is támogatja a kezdeményezéseket azzal, hogy ösztöndíj formájában egy PR és marketing szakos diák félállásban dolgozhat a könyvtárban a kampányötletek megvalósításán.

Összességében a könyvtár nagyon sokat tanult az együttműködésből. Ki más, mint maguk a diákok tudhatnak a legtöbbet arról, hogyan lehet őket sikeresen megszólítani.

(Tóth Máté)

119/2018

MCKEE, Amber: Selfies, scavenger hunts, and scrawls : how the Vise Library used social media to increase usage In: Computers in libraries. – 37. (2017) 9., p. 4-9.

Szeflik, kincsvadászat és firkák: hogyan növelte látogatottságát a közösségi média használatával a Vise Library?

Egyetemi könyvtár; Játék; Könyvtárpropaganda; Marketing

A közösségi média marketing célból való felhasználása nem új keletű dolog, de továbbra is sok dilemmát

okoz. Egy-egy érdekes információ megosztásával szerezhetünk ugyan néhány lájkot, azonban egyáltalán nem biztos, hogy ezzel a módszerrel valóban kölcsönös interakcióba tudunk lépni használóinkkal, akik aztán személyesen is felkeresik majd a könyvtárat.

E probléma áthidalására a Cumberland Egyetem Vise Könyvtára olyan megoldásokat keresett, amelyeket alacsony pénz- és időbefektetéssel is meg tudott valósítani, mivel csak 3 teljes munkaidős könyvtáros dolgozik itt.

Első lépésként egy kincsvadászatot indítottak olyan kérdésekkel, amelyekre a könyvtárban kellett megtalálni a választ. Ez az egyik kulcseleme volt a játéknak, hiszen így behívták a fizikai térbe a játékosokat. A kérdéseket Facebookon és Twitteren tették közzé, a nyeremények pedig az egyetemi campus kávézójába szóló kedvezménykuponok voltak. A játék első fordulója sikertelen volt, szinte egyáltalán nem volt érdeklődés, csak napokkal később érkezett meg a megfejtés. Ebből azonban a könyvtárosok sokat tanultak, és a következő forduló már teljesen más szöveggel hirdették meg. Észrevették például, hogy sokkal érdekesebbé teszi a játékot, ha a hallgatók nem tudják előre, mi a nyeremény. A győztest kihirdették a közösségi médiában, és képet is posztoltak róla a nyereményével. Folyamatos finomítások mellett a játék közel egy éven át tartott, havi egy kérdéssel, a népszerűsége pedig folyamatosan növekedett.

A könyvtár ezután olyan kezdeményezésbe szeretett volna belevágni, amely még több embert vonz az épületbe, így jött létre a firkafal. Az épület galériájának volt egy korábban kihasználatlan fala, ami előtt a látogatók rendszeresen elmentek, ha a számítógépekhez vagy a nyomtatókhoz igyekeztek. Ide került ki egy hatalmas papír egy megkezdett mondatral: „Kérlek, Télapó, hozz nekem...”. A papírról képet tettek ki a közösségi médiába arra buzdítva a hallgatókat, hogy jöjjenek el a könyvtárba, és folytassák a mondatot. A kezdeményezés nagy sikernek örvendett, sokan írtak a papírra, azonban a könyvtárosok nem készítettek képet a folyamatról, amit aztán posztolhattak volna, így elszalasztották a közösségi médiában való aktív jelenlét lehetőségét. A papírra kerülő válaszokat nem cenzúrázták, ugyanakkor arra kérték a látogatókat, hogy semmi olyat ne írjanak fel, ami zavarba hozná a nagymamáikat.

A harmadik kezdeményezés a 2016-os szelfiverseny volt, amelynek a kampánya is nagyobb szabású volt, hiszen a közösségi médián kívül az egyetemi levelezőlistákon, a campus hírlevelében és tv-jében is rek-

lámozták. A játékon az egyetem jelenlegi hallgatói és dolgozói is részt vehettek, az egyetlen feltétel az volt, hogy a versenyképnek a könyvtárban kellett készülnie. Ezután a játékosok a Facebookra vagy a Twitterre töltötték fel őket, #CUintheLibrary hashtaggal ellátva, amelynek használata nagyon fontos volt, hiszen a nevezések ezen keresztül váltak visszakéreshetővé a szervezők számára. A kéthetes kampány alatt a könyvtár napi szintű helyzetjelentést nyújtott a közösségi médiában, ami jól szolgálta az érdeklődés fenntartását. Nyereménynek ez alkalommal egy ajándécsomagot állítottak össze. Az eredmények bírálata során az ötletességet és a humort értékelték. A szelfiverseny a könyvtár legsikeresebb kezdeményezése volt a közösségi médiában.

(Jávorka Brigitta)

120/2018

SCLIPPA, Eva: Becoming Hogwarts : collaborating with external partners for a large-scale events series. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 24. (2017) 1., p. 127-133.

Roxforttá változni: együttműködés külső partnerekkel egy nagyszabású rendezvénysorozat megszervezésében

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Felsőoktatási intézmény; Kapcsolat intézményekkel; Könyvtárpropaganda; Rendezvény

Egy egyetemi könyvtár számára fontos erőforrást jelenthet az együttműködés a kari dolgozókkal, hallgatókkal, más egyetemi részlegekkel vagy akár a helyi közösségekkel. Jó példa erre az Alfred Egyetem Scholes és Herrick Könyvtárainak 2015-ös rendezvénysorozata, ami nem véletlen, hiszen az együttműködések fontossága már az intézmény stratégiai tervében is megjelenik.

Az esemény középpontjában a „Harry Potter világa” című vándorkiállítás volt, amelyet az Országos Orvostudományi Könyvtár indított útjára. A könyvtárosok a kezdet kezdetén jóval szerényebb tervekkel találtak ki, mint ami végül megvalósult, hála annak, hogy olyan tervezőközösséget sikerült létrehozni, amelynek tagjai új nézőpontokat és személyes kapcsolatokat vontak be. Végül a megnyitót követően tematikus kvízestre, hallgatói művészeti kiállításra, horcrux kincsvadászatra, filmvetítésekre és záró halloween bálra is sor került.

A programsorozat lebonyolításához sok partnerrel kellett együttműködni. A belső partnerek közül első körben olyan népszerű, központi szervezeteket vontak be, amelyek az egyetemi hallgatók számára szerveznek különböző programokat. Ezeknek az együttműködéseknek volt köszönhető, hogy a korábban kitalált horcrux kincsvadászat bekerülhetett a gólyáknak kínált hivatalos programok közé az orientációs héten. A játék során a diákok mágikus tárgyakat keresve bejárhatták a campus és a könyvtár területét. Ugyancsak az együttműködés keretében kerültek be a programsorozatról szóló ajánlók a diákoknak készült kiadványokba, amelyek szélesebb réteget tudtak megszólítani, mint a könyvtár.

Az egyetem kviddics csapatával való kapcsolatfelvétel teljesen természetes volt, a jelenlétük pedig sokat tett hozzá az események hangulatához. Kevésbé magától értetődő, ám annál gyümölcsözőbb volt a kapcsolat az egyetem LBTQ+ csoportjával, akik évi rendszerességgel tartottak táncos eseményeket, így kapcsolódni tudtak a halloween bál megrendezéséhez. Az esemény alkalmával jelmezverseny, valamint tematikus hátterek előtti fotózás is volt. A roxfordi hangulat megteremtése érdekében a filmek betétdalait adták elő olyan kórusok és előadók, akik az egyetem hallgatói, oktatói és a közösség más tagjai közül kerültek ki. Az állatorvosnak tanuló diákok klubjával is sikeres volt az együttműködés: a sorozat egyik népszerű eleme lett a Mágikus lények gondozása című beszélgetős program, ahol többek között élő baglyokat és kígyót is szerepeltettek.

Sokkal kevesebb külső partnert sikerült bevonni a szervezésbe. A helyi közkönyvtár igazgatója korábban az egyetemi könyvtárban dolgozott a program tervezési fázisa alatt, így nyitott volt azokra az ötletekre, amelyek inkább az ő intézményébe illettek. Könyvklubokat és filmvetítéseket tartottak, túrákat

szerveztek az egyetemi könyvtár kiállítására, valamint tematikus történetíró versenyt rendeztek.

A másik fontos külső partner a termelői piac volt, amelynek vezetőjét sikerült rábírni, hogy az őszi folyamán szervezzenek egy tematikus Roxmorts Piaci Napot a sorozat egyik emblematisz helyszínét megidézve. Itt olyan termékeket lehetett kapni, amelyek tipikus elemei a Harry Potter-univerzumnak, mint a vajsör és a süttőtöklé. A helyi könyvtár ezen a vásáron tartotta meg nagy sikerű pálcakészítő workshopját. A programsorozaton több mint 350 fő vett részt, akiknek nagy része járt a könyvtárban, vagyis a gyűjtemény is ismertté és elérhetővé vált számukra. Az intézmény Facebook posztjai korábban átlagosan 10 embert értek el, ez a szám azonban 40-re nőtt. Összesen 170 poszt született a témában, és 700 látogató nézte meg a könyvtár blogját. A Harry Potter-világgal kapcsolatos könyvtári útmutatót összesen 1597 alkalommal tekintették meg, így az intézmény legnépszerűbb útmutatójává vált. A rendezvény után készített felmérés szerint a résztvevők általánosságban elégedettek voltak. A látogatók is sikeresnek ítélték az együttműködések, hiszen a legnépszerűbb programok nem jöhettek volna létre a partnerek segítségével. Ezeket a kapcsolatokat a könyvtár igyekszik a jövőben tovább építeni.

Az intézmény az alábbi fontos tanulságokat vonta le és adja tovább tanácsként: (1) A közösséged az egyik legnagyobb erőforrásod, használd! (2) Úgy közeledj a partnerekhez, hogy már vannak terveid arról, mit akarsz csinálni! (3) Ismerd meg és használd intézményed legjobb kommunikációs csatornáit! (4) Ne félj elhagyni a komfortzónádat!

(Jávorka Brigitta)

Lásd még 98, 135

Felhasználók és használat

Használat- és igényvizsgálat

121/2018

COWELL, Amanda E. – JIA, Mi: Doing research on mobile devices : an undergraduate case study. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 23. (2016) 4., p. 414-426.

Adatbázis-használat mobil eszközök segítségével

Egyetemi hallgató; Felmérés; Gépi információkeresés; Mobilkommunikáció; Szolgáltatások használata

A főiskolai hallgatók életében a mobil eszközök szinte mindenütt jelen vannak, ezért az ilyen típusú készülékeken való keresés lehetősége egyre inkább elvárt követelmény.

A New Jersey-i Főiskolán 2014 tavaszán 138 hallgató bevonásával azt vizsgálták, hogy a diákok hogyan használják a könyvtári forrásokat mobil eszközökön.

A kutatás kérdései az alábbiak voltak:

- Milyen mértékben nyújtanak a könyvtárak és a szolgáltatók mobilbarát szolgáltatásokat?
- A mobil eszközök esetében milyen kihívások és akadályok merülnek fel az adatbázisokban való keresés és a cikkek megtalálása során?
- Mit tehetnek a könyvtárosok a mobil eszközös keresés megkönnyítésére?

A kérdések megválaszolásához a szerzők mobilbarát adatbázisokat tanulmányoztak és mutattak be a főiskola gyűjteményéből. A vizsgálat során az adatbázisok funkciói közül az egyszerű és összetett keresésre, a szűrési, sorrendbe rendezési és elmentési lehetőségekre fókuszáltak.

A vizsgálat eredményei szerint a válaszadók 99%-a rendelkezik valamilyen mobil eszközzel. A vártak megfelelően a legtöbbszörnek az a fontos, hogy a szükséges információkat minél gyorsabban elérjék a mobilbarát weboldalakon. A legnépszerűbb könyvtári szolgáltatások közé tartozik a nyitva tartás és a saját fiók megtekintése, a dokumentumok hosszabbítása, a kölcsönzési határidők ellenőrzése és a katalógusban való keresés. Kevésbé népszerű az e-könyvek keresése és teljes szövegű dokumentumok olvasása, valamint kérdések feltétele. A hallgatók többsége a mobilon szívesebben olvas rövid dokumentumokat, vagy kinyomtatja, elmenti későbbre a hosszabbakat azért, hogy a kis képernyőn való olvasást elkerülje. Kétféle típusú mobilbarát programról beszélhetünk: az egyik a mobiltelefon böngészőjén megnyitható változat, amit nem kell se letölteni, se telepíteni, a másik fajta pedig egy külön alkalmazás, amely független a böngészőtől, installálni kell, és mobiltelefonra fejlesztették. Az előbbi egyszerűbb elérhetősége mellett az utóbbi előnye, hogy testre szabható, a dokumentumok internetkapcsolat nélkül is olvashatók. Bár ezek a megoldások lehetővé teszik az adatbázisok mobilon való használatát, még nincs egységes szemlélet a mobilos felület dizájnájában a kiadók esetében: általában a számítógépen látható teljes oldal egyszerűsített verzióját kínálják. A keresés azonban sokkal bonyolultabb, mint a böngészés, hiszen kis eszközön kell begépelni a keresett kifejezést, így nagyobb a hibalehetőség is.

Jellemző a hallgatókra, hogy a mobilos felületen olyan dokumentumokat keresnek, amelyeknek már

ismerik a címét, és szeretnék a találatot elmenteni és megosztani. A vizsgált adatbázisok egy keresőmezős felületet nyújtanak (kulcsszavas keresés). Szükséges lenne biztosítani a találatok szűkítését is, azonban a vizsgált adatbázisok legtöbbször ezt nem tudja nyújtani. A találatok megosztása több adatbázisban lehetséges, eltérés a megosztásra használt felületben fordul elő. A legtöbb könyvtárnak van mobilra optimalizált weboldala, viszont az adatbázisai nem mind azok. Ennek oka, hogy nehézséget okoz még az adatbázisok eléréséhez szükséges azonosítás, a proxy szerver vagy VPN használata is. Az eredmények megerősítik azt a feltételezést, hogy az egyetemisták szeretnék ezeken az eszközökön használni az adatbázisokat, és kéréseket végezni.

A mobilhasználat növekedésének fényében a könyvtáraknak rendkívül fontos, hogy együttműködjenek a szolgáltatókkal a felhasználói élmény fokozása érdekében, továbbá jól érthető útmutatót adjanak használoknak a mobilra optimalizált adatbázisokban való kereséshez. A mobiltechnológiák új felületet jelenthetnek az elektronikus adatbázisok elérésére. A felhasználók igényeinek megértése a kulcsa a megfelelő szolgáltatások nyújtásának.

(Bognár Noémi Erika)

122/2018

GRAY, Robyn – HOWARD, Vivian: Young adult use of ebooks : an analysis of public library services and resources In: Public library quarterly. – 36. (2017) 3., p. 199-212.

Fiatalok e-könyvhasználati szokásai: felmérés észak-amerikai közkönyvtárak szolgáltatásairól és forrásairól

Elektronikus könyv; Felmérés; Ifjúsági olvasó; Közművelődési könyvtár; Olvasási szokások

Egy észak-amerikai közkönyvtárosok körében végzett online felmérés néhány érdekes trendet tár fel a könyvtárosok véleményéről az e-könyvekkel és a tizenévesekkel kapcsolatban. E vizsgálat néhány tanúsága szerint a tizenéves könyvtárhhasználók szabadidős olvasásukhoz a nyomtatott könyveket részesítik előnyben, és csekély érdeklődést mutatnak a közkönyvtárak által kínált e-könyvek vagy e-könyves programok iránt. A válaszadók szerint a tinédzserek nem ismerik vagy nem érdeklik őket azok az előnyök, amelyeket az e-könyvek nyújtanak a kényelmes, egyéni, testre szabható szabadidős olvasási élmény-

nyel. Bár a közkönyvtárak az iskolákkal együttműködve kínálnak e-könyves programokat a tizenéveseknek, e programok inkább a gyűjteményben lévő művekre és a letöltési folyamatra koncentrálnak, és nem az e-könyvek olvasásának előnyeire. Ha jobban népszerűsíténék ezeket az előnyöket, több olvasót nyernének meg a tinédzserek körében az e-könyveknek, különösen a nem könyvtárhasználókat vagy a ritkán olvasókat.

(Autoref.)

123/2018

VINYARD, Marc – MULLALLY, Colleen – COLVIN, Jaimie Beth: Why do students seek help in an age of DIY? : using a qualitative approach to look beyond statistics. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 56. (2017) 4., p. 257-267.

**Miért kérnek segítséget a diákok a „Csináld magad!” kor-
szakban? Kvalitatív megközelítés**

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Információkeresés; Referenz; Szolgáltatások használata

Amerikai statisztikák szerint a felsőoktatási könyvtárakban csökken a referenz műveletek száma, de néhány könyvtárban a tájékoztató szolgálat igénybevétele továbbra is növekedést mutat. Sok tanulmány feltárja az okokat, amiért a diákok nem kérnek segítséget a könyvtárostól, de kevés kutatás foglalkozik azzal, miért kérnek segítséget. E tanulmány szerzői a következő kérdésekre keresik a választ: (1) Hogyan keresnek információt a hallgatók? (2) Mi készteti a diákokat arra, hogy segítséget kérjenek a könyvtárostól? A kérdések megválaszolásához a szerzők részletes, félig strukturált interjúkat készítettek azokkal a hallgatókkal, akik segítséget kaptak a tájékoztató könyvtárostól. Az interjúk során fontos téma volt, hogy a diákok szeretnek önállóan, segítség nélkül keresni. Ennek a „Csináld magad!” mozgalomnak ellenére a hallgatók kutatásaikhoz továbbra is igénybe veszik a könyvtárosok segítségét akkor, ha szoros határidejű és időigényes kutatásról van szó. E tanulmány megállapításai segíthetik a könyvtárosokat kutatás-támogató szolgáltatásaik népszerűsítésében és annak megértésében, hogyan érzékelik a diákok a segítségkérés folyamatát.

(Autoref.)

Lásd még 108, 109, 127

Olvasás

Lásd 99, 133

Olvasáskutatás

124/2018

MEINHARDT, Haiko: Leseforschung und ihr Potential für die bibliothekarische Leseförderung In: Bibliothek. – 41. (2017) 3., p. 319-329.

Res. angol nyelven

**Az olvasáskutatás és lehetőségei a könyvtárakban folyó
olvasásfejlesztésben**

Közművelődési könyvtár; Olvasáskutatás; Olvasásra nevelés

A közkönyvtáraknak régóta egyik fontos feladata a gyermekek és felnőttek olvasási készségeinek fejlesztése és támogatása. Oktatási intézményekkel kialakított partneri kapcsolatok révén a könyvtárak rendszeresen nyújtanak moduláris kínálatot az olvasásfejlesztés segítésére. Ezek többsége az olvasás iránti kedv felkeltését célozza azzal, hogy pozitív olvasási élmény ad. Az örömszerző olvasás az olvasás gyakoriságának fokozásával párosítva az olvasási készség javulását eredményezi. Az utóbbi években végzett tudományos kutatások az olvasási folyamat és előfeltételei sokkal kifinomultabb értelmezéséhez vezettek, amit differenciált didaktikai eszközkészlet kifejlesztése követett. Az új megközelítés középpontjában az a felismerés áll, hogy az olvasási folyamat komplexitása kifinomultabb módszertant igényel az olvasási készségek fejlesztéséhez. A közkönyvtárak az új kutatási eredményeket felhasználva alakíthatják ki módszereiket az olvasás fejlesztésére. Ha vállalják ezt a kihívást, jelentősen javíthatják tanulási helyként és oktatási partnerként betöltött pozíciójukat.

(Autoref.)

Használók képzése

125/2018

CATALANI, Luigi: I progetti Wikimedia per l'apprendimento delle competenze informative e digitali in biblioteca, a

scuola, nelle università. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 57. (2017) 2., p. 253-263.

Res. angol nyelven

Wikimédia projektek az információs és digitális kompetenciák tanulásáért a könyvtárakban, az iskolákban és az egyetemeken

Használók képzése; Információs műveltség

A cikk a Wikimédia-platformok mint a digitális információs műveltség fejlesztésének eszközei használatát tárgyalja, az utóbbi három év fejleményeinek fényében. Az elemzés abból indul ki, milyen helyet foglal el a Wikipédia az AIB-nak az információs műveltséggel foglalkozó kiáltványában (*Manifesto AIB per l'information literacy*) és a digitális iskola nemzeti tervében. Ezt követi egy sor hivatkozás a 2016-os *World Library and Information Conference* alkalmából bemutatott, az IFLA illetve a *Wikimedia Foundation (The Wikipedia Library)* által támogatott két fehér könyvre. Zárásként az olasz könyvtárak oktatási környezetben végzett néhány jó gyakorlatát említi. Végezetül felmerül a lehetőség ilyen irányú cselekvések, akciók tervezésére a „digitális polgárság” gyakorlatának fejlesztése érdekében egy egyre összetettebb információs ökoszisztémában.

(Autoref.)

126/2018

DREISIEBNER, Stefan – MANDL, Thomas: Entwicklung und Evaluierung einer Plattform zur Vermittlung von Informationskompetenz : Vorstellung des von der Europäischen Union geförderten Projekts „Information Literacy Online” In: Bibliotheksdienst. – 51. (2017) 9., p. 763-770.

Platform kifejlesztése és értékelése az információs műveltség oktatására: az Európai Unió által támogatott „Information Literacy Online” nevű projekt bemutatása

Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Távközlés

Az Európai Unió által az Erasmus+ program keretében támogatott *Information Literacy Online (ILO)* projekt során tömeges nyílt online kurzusok (Massive Open Online Course, MOOC) európai kínálatát fejlesztik ki, amelyek az információs műveltség fejlesztését célozzák. A grazi Karl Franzens Egyetem által koordinált projektben hat európai partner vesz részt.

A kínálatot – amely egy értékelési komponenst és szakspecifikus elemeket is tartalmaz – nyílt licenccel és több nyelven fejlesztették ki. A tanulmány áttekintést nyújt a projekt céljairól, és elemzi az igényfelmérés eredményeit.

(Autoref.)

127/2018

FRANDSEN, Tove Faber [et al.]: Library training to promote electronic resource usage: : a case study in information literacy assessment. – Bibliogr. In: Information and learning science. – 118. (2017) 11/12., p. 618-628.

A használóképzés, az információs műveltség és az elektronikus információforrások használatának elősegítése

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség

Figyelembe véve, hogy az elektronikus információforrások használtsága alapvető mércéje az információhasználati készségek fejlettségének és az információs műveltségnek, a Kilimandzsáró Keresztény Orvosi Egyetem (Tanzánia) könyvtárának példája azt mutatja, hogy egy (a jelentős nemzetközi támogatásnak köszönhetően) nagyszámú szakfolyóirathoz és adatbázishoz hozzáférést nyújtó, de ezek használatát nem kellő mértékben oktató könyvtár tevékenységének vizsgálatával a szokásosnál jobban kutatható a használóképzés hasznossága, mivel világosan látjuk a kiindulási bázist.

2016 és 2017 között – részben a rendszerezett szakirodalmi szemle témája köré szervezve – a Kilimandzsáró és 5 másik egyetemről több mint 300 fő, elsősorban az alapképzésben részt vevő hallgató, továbbá doktorandusz és oktató kapott képzést az információkeresésről. Bebizonyosodott, hogy bár a használóképzés nagymértékben növeli az elektronikus információforrások használtságát, nincs hosszú távú hatása. A kampányjellegű használóképzéseket ugyanis követnie kellene annak, hogy a könyvtárosok képzettsége is az optimális szintre kerüljön.

(Koltay Tibor)

128/2018

GRASSIAN, Esther: Teaching and learning alternatives : a global overview. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 56. (2017) 4., p. 232-239

Az információs műveltség tanulási és tanítási lehetőségeinek áttekintése

Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Irányelvek -könyvtári

Aki könyvtárosként online vagy személyes jelenlétet megkövetelő könyvtári órákat, workshopokat, kreditet érő kurzusokat tart, vajon megelégszik-e az-
zal, hogy a tényeket közli, vagy elő akarja segíteni a résztvevők önirányítási képességének kialakítását, megerősítését és kiterjesztését? Ha igen, akkor a sokféle néven nevezett információs műveltség előmozdításán munkálkodik, ezért szüksége van arra, hogy modelljeit is ismerje.

Az információs műveltség 14 modellje közül több kötődik az egész életen át történő tanuláshoz, hiszen annak segítése szinte minden könyvtár feladata.

A brit CILIP (Chartered Institute of Libraries and Information Professionals) 2011-es modellje szerint fel kell ismernünk információs igényünket, a rendelkezésre álló forrásokat, az információ megkeresésének és értékelésének, valamint az eredmények felelős és etikus kezelésének, felhasználásának és kommunikálásának módját.

Az IFLA *Guidelines on Information Literacy for Lifelong Learning* elnevezésű irányelvei (2015) három fő összetevőre (hozzáférés, értékelés, felhasználás) épülnek.

A közoktatást megcélzó irányelvek közül az American Association of School Librarians (AASL) *Standards for the 21st-Century Learner* elnevezésű irányelvei (2007, Amerikai Egyesült Államok) lépések sorát fogalmazták meg, felszólítva a tudakozódásra, kritikai gondolkodásra és ismeretszerzésre, amelyet következtetések levonása, információval alátámasztott döntések meghozatala, majd az ismereteknek az új helyzetekre való alkalmazása és új tudás előállítása követ. A harmadik lépés, hogy a demokratikus társadalmak polgáraiként másokkal is megosztjuk tudásunkat.

A *Big6* folyamatmodell (1990, Amerikai Egyesült Államok) az elvégzendő feladatok meghatározásától az értékelésig vezet végig. E két végpont között ott vannak az információkeresési stratégiák, az információ helyének felderítése és a hozzáférés, majd az információ használata és szintézise.

Az *iLearn* (2011, Amerikai Egyesült Államok) iteratív modell, amelyben szerepel az információ útján megoldandó probléma vagy kérdés azonosítása, a megfelelő információ megtalálása, értékelése, a tanulási célokhoz igazított alkalmazása. A sort a megtalált információval és a megelőző lépésekkel kapcsolatos reflexió zárja.

A felsőoktatás területén az American Association of Colleges and Universities (AACU) *Information Literacy VALUE (Valid Assessment of Learning in Undergraduate Education)* elnevezésű dokumentuma (2009, Amerikai Egyesült Államok) szerint a szükséges lépések az információs szükséglet mértékének meghatározása, az információ és forrásai értékelése, az információ hatékony felhasználása meghatározott célok elérése érdekében, az információ elérése, valamint etikus és jogszerű felhasználása.

Az *ANCIL (A New Curriculum for Information Literacy)*, 2011, Nagy-Britannia) olyan kérdésekkel (is) foglalkozik, mint a közoktatásból a felsőoktatásba való átmenet, az önálló tanulóvá válás, az tudományos írástudás, az információs műveltség felmérése és értékelése, az adott szakterület információforrásainak megtalálása, az információ etikai dimenziója, prezentálása, szintézise és új ismeretek létrehozása, valamint az információs műveltség társadalmi dimenziója.

Az Association of College and Research Libraries (ACRL) által kiadott *Information Literacy Competency Standards for Higher Education* (Amerikai Egyesült Államok, 2000) „Az információs műveltség és kompetencia követelményrendszere a felsőoktatásban” címen magyar nyelven is olvasható. Erre a szabványra épül az *Australia and New Zealand Information Literacy (ANZIL) Framework: Principles, Standards and Practice* elnevezésű dokumentum (2001, majd 2. kiadás 2004, Ausztrália és Új-Zéland). Az ACRL a fenti irányelvek helyett a 2016-ban kiadott *Framework for Information Literacy for Higher Education* elnevezésű keretrendszert ajánlja, amelynek kereteit a szakmai hozzáértés, a párbeszédnek tekinthető tudományos kutatás, valamint az határozza meg, hogy az információ érték, és az információkeresés stratégiai felfedezése.

A SCONUL (Society of College, National, and University Libraries) *7 Pillars of Information Literacy: Core Model for Higher Education* nevű modellje (1999, újabb kiadásban 2011, Nagy-Britannia) a brit és ír nemzeti és felsőoktatási könyvtárak számára egy folyamatmodell mellett egy-egy részterületet (kutatás, digitális írástudás, nyílt oktatási források,

bizonyítékokon alapuló egészségügy, a végzettek elhelyezkedési lehetőségei) megcélzó „optikákat” is tartalmaz.

(Koltay Tibor)

129/2018

MARZAL, Miguel Ángel – BORGES, Jussara: Modelos evaluativos de Metaliteracy y alfabetización en información como factores de excelencia académica. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 40. (2017) 3., e184.

Res. angol nyelven

Modellek az információs műveltség és a „metaírástudás” mint a tudományos kiválóság tényezői értékelésére

Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Terminológia

A tanulmány az információs műveltség átalakulását elemzi az információs és kommunikációs kompetenciák konvergenciájából kiindulva. Ez a közeledés és összekapcsolódás szükségszerű abban az új környezetben, amit a felsőoktatásban az *eScience*, a közösségi hálózatok, a kollaboratív tanulás, az ábrázolások oktatási használata jellemez. Az információs műveltséget össze kell hangolni az adat-, a transz- és az új *mediaírástudással* (vagyis a következő kompetenciákkal: az adatok – és grafikonok, táblázatok – értelmezésének, felhasználásának, valamint rossz használatuk felismerésének képessége; képesség a különféle technológiák, médiumok és kontextusok közötti zökkenőmentes átjárásra a felhasználás során; az elektronikus média különféle csatornáiból – ide értve az interaktív közösségi médiát – érkező üzenetek kritikus fogadásának, az új média mind fogadó, mind alkotó felhasználásának képessége), annak érdekében, hogy a „*metaliteracy*” hatásos legyen az oktatásban. A *metaliteracy* felsőoktatási definícióit elemezve rámutat a „*metaírástudás*” egyes kompetenciáit értékelő modell kidolgozásának szükségességére.

(Autoref. alapján)

130/2018

MUSZKIEWICZ, Rachael: Get to know your librarian : how a simple orientation program helped alleviate library anxiety. – Bibliogr. 42 tétel In: Public services quarterly. – 13. (2017) 4., p. 223-240.

Ismerd meg a könyvtárosodat! Hogyan enyhítették a könyvtár iránti szorongást egy egyszerű eligazító programmal

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használók képzése -felsőoktatásban; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárkép

A Valparaíso Egyetem Christopher Center Könyvtára az újonnan felvett hallgatók számára újszerű könyvtári bevezető képzést indított az egyetemi eligazító programok szerves részeként. A képzést a leendő hallgatók és őket elkísérő szüleik számára egyaránt megtartották (a hallgatók ugyanis sokszor a szüleiktől kérnek segítséget a kezdeti időszakban).

A hallgatók eligazításánál az volt a cél, hogy bemutassák nekik a könyvtárosokat, és lássák, hogy a könyvtárosok megközelíthetők. Kis ráfordítással, kevés idő alatt, kötetlen hangulatban és szórakoztató módon igyekeztek mindezt elérni. A programot *Ismerd meg a könyvtárosodat!* címmel tartották meg. A hallgatókat tájékoztató előadás helyett szabadon eresztették az épületben. A referenzs könyvtárosok munkahelyén a szokásos portréfotó és az illető szakterülete mellett erre az alkalomra egy néhány mondatos, laza bemutatkozást helyeztek el, amely azt illusztrálta, hogy „a könyvtáros is ember” (például: Mielőtt könyvtáros lettem, régészként dolgoztam három országban, öt ásatáson. – Úgy vélem, hogy minden étel feljavítható, ha rádobunk egy tükörtojást. – A triceratops a kedvenc dinóm.) A hallgatókat minden állomáson cukorka várta. A kérdőív kitöltői között később egy tízdolláros, az egyetemi könyvesboltba szóló ajándékutalványt sorsoltak ki. A résztvevők könyvtár iránt érzett szorongását a program előtt és után egyaránt megmérték. A felmérést két tanévben is megtartották.

A felmérés első része a könyvtárral és a könyvtárosokkal való ismerkedés előtt zajlott. A kérdések: Járt-e már egyetemi könyvtárban? (27% igen.) – Milyen érzéssel lépett be az épületbe? (Pozitív: 38%, negatív: 11%, semleges: 4%). – Milyennek képzeled az egyetemi könyvtárost? (Pozitív jelzők: kedves, nagy tudású, segítőkész. De a korábbi sztereotípiák sajnos még léteznek.) – Tapasztalt-e már szorongást, amikor egy könyvtárral vagy könyvtárossal kapcsolatba került? (A szorongást így határozták meg: félelem a könyvtár használatától vagy attól, hogy a könyvtárostól segítséget kérjen. 56% nem érzett szorongást.)

A felmérés második része a könyvtári sétát követte. A kérdések a következők voltak: Most, hogy már ismeri ezeket a tényeket a könyvtárosokról, mit gondol

róluk? (94% pozitívan válaszolt, a korábban negatív véleményt nyilvánítók mindegyikének megváltozott a véleménye. Az informális, laza stílus sokat segített a félelmek és sztereotípiák eloszlatásában.) – Megismerte-e a könyvtárosokat a róluk olvasott, részben vicces bemutatkozás alapján? (Bár az adott alkalommal még nem találkoztak személyesen, 89% azt nyilatkozta, hogy igen.) – Hogy készül a velük való személyes megismerkedésre? (78% vélte úgy, hogy kevésbé szorong.)

A válaszoló hallgatók 48%-a érzett valamilyen szorongást a könyvtárhasználatlal összefüggésben. Újabb vizsgálatok szerint az Y generáció olyan fokú önbizalmat mutat, hogy esetükben nem jelentős a szorongás. Úgy érzik ugyanis, hogy birtokában vannak a könyvtárhasználati képességeknek, tehát nincs miért szoronganiuk.

Az Ismerd meg a könyvtárosodat! program a könyvtárost mint egyént mutatta be, informális módon, szeretetre méltó és megbízható személyként. A szervezők bíznak benne, hogy a kialakult jó kapcsolat a jövőben megszilárdulhat.

(Hegyközi Ilona)

131/2018

SQUIBB, Sara Davidson: Be aware : elevate your news evaluation : emphasizing media literacy, one library's initiative. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries news. – 78. (2017) 10., p. 541-545.

Cselekedj tudatosan: értéked a híreket!

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Marketing; Rendezvény

A Kaliforniai Egyetem Merced Könyvtárában a hírek értékelését tűzték napirendre Vanessa Otero *News quality chart*-ja alapján egy egész campusra kiterjedő rendezvénysorozat keretében.

A kampány része volt egy hírforrásokról és azok értékeléséről szóló poszterkiállítás, amelyet online elérhető források egészítettek ki. Otero ábrája volt a kiállítás középpontjában, amelyet adaptáltak erre a célra, kiegészítettek, új címmel láttak el (A hírforrások spektruma). A csatlakozó online források a jelenlegi hírkörnyezetről, a kritikus hírfogyasztás szükségességéről, a hírértékelési stratégiákról szóltak. A kiállításon megtekinthető volt 12 poszter is a spektrumban szereplő hírforrások fő jellemzőivel. A kiállítást és a kampány eseményeit meghirdet-

ték a közösségi médiában is (a könyvtár Twitter- és Facebook-csatornáján). Húsz perces élő Facebook-közvetítésre is sor került.

A témát az oktatásban is megjelenítették. A bevezető íráskurzusokon azt tárgyalták, hogyan lehet a híreket értékelni. Egy ismeretlen forrásból származó cikk és a témáról szóló további két cikk alapján értékelték az egyes írássok pontosságát és elfogult voltát. A hallgatók figyelmét felhívták azokra a forrásokra, amelyekből az egyes hírforrásokról tájékozódhatnak. A hírek értékelésébe bevonták az oktatókat és más szakembereket is, felhívták a figyelmet a kritikai gondolkodást előmozdító oktatási stratégiákra. A kampány programját egy szakértői előadás is gazdagította, amelynek során egy klímakutató fejtette ki véleményét a megbízható információforrások kritériumairól. Ugyanő ismertette meg a hallgatókat az egyetem klímával foglalkozó kommunikációs központjának gyakorlatával, amelynek során a világ 200 tudósa annotálja és minősíti a klímaváltozásról szóló hírek pontosságát és hitelességét. A hallgatókat kerekasztal-beszélgetésekre is meghívták, hogy megismerjék hírolvasási gyakorlatukat és tapasztalataikat: mit olvasnak, kinek az ajánlásával, illetve megismertessék velük, milyen online források segítenek abban, hogy több, lehetőleg hiteles hírforrást ismerjenek meg.

A kampány során kiderült, hogy a különböző egyetemi szereplőkkel való együttműködésnek és partneri kapcsolatnak köszönhetően a szokásosnál jóval többen vettek részt a programon. Az élő Facebook-közvetítést több mint 2200-an tekintették meg. A jövőben hasonló programoknál egyenesen azt tervezik, hogy a partnerekkel közös szervezésben és közösen meghirdetve rendezik meg az eseményeket. Bebizonyosodott továbbá, hogy a jövőben érdemes lesz a kiállítást interaktívabbá tenni. A visszajelzések szerint a rendezvény által a könyvtár láthatóbbá vált az egyetemen, és beigazolódott, hogy a könyvtárosok komoly segítséget tudnak adni a források kritikus értékelésében. A kiállítási anyagokat nyilvános felhasználásra elérhetővé tették a <http://libguides.ucmerced.edu/evaluate-news-evaluation/downloads> webcímen.

(Hegyközi Ilona)

132/2018

URIBE-TIRADO, Alejandro – PINTO, Maria: 75 lessons learned for enhancing information literacy programs : from Ibero-America to universities worldwide. – Bibliogr. In: Information and learning science. – 118. (2017) 9/10., p. 471-489.

Az információs műveltségi programok tökéletesítésének 75 pontja

Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség

Az INFOLIT nevű információs műveltségi programot Latin-Amerika, Portugália és Spanyolország felsőoktatási intézményeiben tanuló hallgatók igényeire szabva hozták létre, azonban a program 75 pontja közül 65 (87%) más programokban is előfordul, tehát megfelelő változtatásokkal másutt is alkalmazható. Például Amanda Whitmire 2015-ben megjelent írása (Implementing a graduate-level research data management course: approach, outcomes, and

lessons learned. In: Journal of Librarianship and Scholarly Communication, vol. 3. no. 2) az INFOLIT 8 pontjához illeszkedő pontokat tartalmaz, amelyek a könyvtárosok, oktatók és kutatók együttműködését szorgalmazzák, és felhívják a figyelmet arra, hogy az oktatási programok tartalmát és módszereit folyamatosan a résztvevők igényeihez kell igazítani. Azonosságot találunk abban is, hogy fontos szempontnak tekinthető a tanulási folyamat során a résztvevők információs kompetenciáinak, előismereteinek és érdeklődésének felismerése, továbbá figyelemmel kell lennünk e hallgatóknak az eltérő szakterületi háttérből eredő különbségeire. Hasonló egyezés, hogy célszerűnek kell tekintenünk a hallgatók motivációs szintjének növelését (például kihívásokkal és az oktatás örömszerző funkcióját előtérbe helyezve), és azt, hogy információs műveltségi oktatásuk más kurzusaikhoz is kapcsolódjon.

(Koltay Tibor)

Lásd még 106

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 97, 122

Információ- és kommunikációs technológia

133/2018

HÄNSSLER, Boris: Digitale Vagabunden : die Digitalisierung bleibt die Herausforderung der Medienbranche: Verlage gehen erstmals offen auf Start-ups zu, um Innovationen zu fördern : aber welche Medientrends setzen sich durch? In: BuB. – 69. (2017) 10., p. 536-540.

Res. angol és francia nyelven

Digitális csavargók

Információtechnológia; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Olvasási szokások; Szoftver

A jövő olvasója már *HyperMind* márkájú adatszempontot fog viselni, ami integrált szemmozgáskövetővel érzékeli az olvasást, másodpercenként 120-szor tapogatja le a pupillát, hogy megállapítsa, milyen gyorsan pásztázik az olvasó tekintete a betűk és mondatok között. A készülék sok szempontból a jövő egyik eszköze. De lesz-e rá valóban igény? A szerző szabadúszó újságíróként a könyvpiacon jelentkező újításokat és megoldásokat tekinti át cikkében.

A médiafogyasztás gyorsan változik. A híreket már okostelefonon olvassák az emberek, emellett botrányos vagy tréfás videókat néznek; fontos platform, ugyanakkor az alkalmazás-fejlesztők nehezen találják el, kiknek készítsék ezeket. (Az új alkalmazások

száma az elmúlt két évben 38%-kal csökkent, az e-könyveké 3,5%-kal.)

A vállalkozások új üzleti modellekkel próbálkoznak, pl. átalánydíjas szolgáltatásokkal (*Scribd*, *Amazon*, *Bookchoice*), de a szerzők és az olvasók összehozásával is (a kiadók mellőzésével). Ilyen a *Wattpad*, illetve a konkurens német *Oolipo*, a holland *Sweek* és az amerikai *Radish*. (Történetek írására és olvasására kínálnak telefonos alkalmazásokat.) Valamivel eredetibb a *Squirrel* alkalmazás, amely helyi szerzők műveit teszi elérhetővé az olvasók számára. Közben a kiadók azzal kísérleteznek, hogy az e-könyvet olvasókat saját portáljukra irányítsák át. Mivel népszerűek a romantikus történetek, ehhez igazodó tematikus portálokat alakítottak ki. (Ezek célszerűek, de nem újítanak.)

Ritkán fordul elő, hogy egy kiadó *startup*okba (korai fázisú vállalkozásokba) fektessen be. Ezért a német könyvkereskedők szervezete, a *Börsenverein* életre hívta *ContentShift* nevű projektjét. A projekt ötletbörze és támogatás egyszerre, melyre 2017-ben 30 nemzetközi startup pályázott. Tíz céget hívtak meg Frankfurtba, közülük választott ki ötöt egy zsűri a döntőbe. Egy hétvégén azután a zsűrivel együtt ötletbörzét tartottak digitális modellekről és innovációkról. A végén győztest hirdettek, 10 ezer euró díjazásban részesült a *Papego* alkalmazás.

A tankönyvkiadók nagy nyomás alatt dolgoznak, hogy megújítsák kiadványaikat, mert számos online tanfolyam indult olyan platformokon, mint az *edX*, a *Cursera* vagy a *Udacity*. (Van online népfőiskola is, a *Udemy*.) Amerikai könyvtárak is bekapcsolódtak az online tanulás támogatásába.

Érdekes újdonság a csevegőrobotok (*chatbots*) széles körű alkalmazása. (Valójában már évtizedek óta léteznek, azonban a vállalkozások mostanában kezdték el kiaknázni a bennük lévő üzleti lehetőségeket; a robotok részben szimulálják az emberi cselekedeteket, a chatbot pedig lényegében olyan szoftver, ami képes az emberi beszélgetés szimulálására, utánzására). Emellett nagyon népszerűek a *hangoskönyvek* és a *podcastok* (azaz a rendszerezett audio- vagy videoműsörtárak). Furcsának tűnhet, de bibliofil tartalmak is megjelentek az *Instagramon*. (Érdekességgént ismerteti a cikk a *#bookstagram*, a *@foldedpagesdestillery*, az *@Oliverskywolf* és a *@subwaybookreview* oldalakat.)

Az emberek 2017-re digitális csavargók lettek: egyszer ebbe, másszor abba kóstolnak bele, sok mindent kipróbálnak. A gyors technikai fejlődés lehetővé teszi számukra, hogy folyton kísérletezzenek.

A digitalizáció ilyen értelemben állandó mozgás és változás – zárja cikkét a szerző.

(Murányi Lajos)

134/2018

LI, Jun [et al.]: Big data application framework and its feasibility analysis in library. – Bibliogr. In: Information discovery and delivery. – 45. (2017) 4., p. 161-168.

Big data alapú technológiák alkalmazása könyvtári környezetben: megvalósíthatósági elemzés

Adatfeldolgozás; Információszerzés; Információtechnológia; Szoftver; Továbbképzés

A *Big Data* fogalmával leírható példátlanul óriási, dinamikusan növekvő és túlnyomórészt strukturálatlan vagy részben strukturált adatállományokból az újonnan fejlesztett szoftverekkel kinyerhető és elemezhető adatok mind a kormányok, mind a cégek érdeklődésének homlokterébe kerültek. A könyvtárak számára a big data technológiák a megújulás és a fejlődés lehetőségét tartogatják: a használói szokásokat és igényeket feltáró adatbányászat révén megtarthatják régi használóikat és újakat is magukhoz vonhatnak.

A könyvtári környezetben alkalmazott big data alapú technológiák olyan kihívásokkal járnak, mint az adatok pontossága, az adattisztítás, az adatfeldolgozásra alkalmas új szoftverek költsége, az azok használatához szükséges készségek hiánya vagy az adatbiztonság kérdése. A mérleg másik serpenyőjében a könyvtári adatbázisok/katalógusok legkülönbözőbb adattípusokkal való gazdagítása áll, emellett az új technológiák arra ösztönzik a könyvtárosokat, hogy javítsák információkeresési és -szűrési készségeiket. Nagy lehetőség a big data könyvtárközi kölcsönzésre és a források megosztására gyakorolt pozitív hatása is, amivel ellensúlyozható a könyvtárak szűkülő költségvetése. Végül a használói adatok (információkeresési és olvasási szokások) gyűjtésével és elemzésével a könyvtárak képesek személyre szabott szolgáltatásokat nyújtani. A big data alkalmas a visszajelzések és az elégedettség adatainak összesítésére is, ami elősegíti a szolgáltatások színvonalának javítását.

A szerzők a big data alapú technológiák bevezetésébe fogó könyvtárak számára összeállítottak egy öt elemből álló alkalmazási keretrendszert. Ennek első tényezője a humán erőforrás: a szükséges továbbképzéseket érdemes érdeklődéstől és beállítódástól

függően differenciálni (technológiai oldal – szolgáltatási oldal), de számolhatunk új munkaerő toborzásával is egyetemi könyvtári környezetből vagy adatelemző cégektől.

A következő szempont a források kihasználtságának optimalizálása. A papíralapú dokumentumok esetében a használati adatok összegyűjtésével lehet az olvasói igényeknek megfelelően előtérbe helyezni a gyakran keresett anyagot, az elektronikus források esetében pedig a big data a digitalizálást és az elektronikus források megosztását könnyítheti meg.

A keretrendszer harmadik eleme a technológiai támogatás: itt olyan szoftverek bevezetésére kell gondolni, mint a strukturálatlan adategyűttesek kezelésére is alkalmas NoSQL (Not Only SQL), az adatbiztonságot, a személyes adatok védelmét és a digitális hitelesítést biztosító PKI (Public Key Infrastructure), vagy a haladó információkeresésre szolgáló HNC (Hierarchical Network of Concepts).

A negyedik összetevő a szolgáltatások megújítása és személyre szabása: a big data segítségével személyes portálplatformon keresztül válhatnak elérhetővé olyan szolgáltatások, mint az irodalom előkészítése, elektronikus (vagy fizikai) dokumentumküldés, illetve tájékoztatás.

A cikk utolsó szempontként az infrastruktúrát és az anyagi hátteret említi, kiemelve a könyvtárak közötti együttműködést és forrásmegosztást.

(Szabó Piroska)

135/2018

PETERS, Becca – DEJONGHE, Jennifer: How to create a Google My Business page In: Computers in libraries. – 37. (2017) 9., p. 26-29.

Hogyan készíts Google üzleti oldalt?

Egyetemi könyvtár; Honlap; Információtechnológia; Könyvtárpropaganda; Mobilkommunikáció

A St. Paul-i Városi Egyetem Könyvtára a weboldala újratervezése során tesztelte a használói szokásokat, és arra a következtetésre jutott, hogy mind többen használják az oldalt mobil eszközökön keresztül. Ezek a látogatások jellemzően Google-on vagy a mobil eszköz böngészőjén keresztül történnek, azaz sokszor szívesebben nézik meg a Google keresővel a nyitvatartási órákat, mint hogy ellátogassanak az intézmény oldalára.

A könyvtáraknak általában van már GMB (*Google My Business* – Google az én vállalkozásom) oldala. Ez az amerikai óriáscég 2014-ben indított szolgáltatása, amelyben nyilvánosan elérhető listák, arany oldalak alapján helyezték el a Google Térképen az intézményeket, vállalkozásokat, szervezeteket. A szolgáltatás megkönnyíti az emberek számára a szolgáltatások fizikai térben való megtalálását. Ezeken az oldalakon azonban sokszor téves információk jelennek meg, amit úgy lehet orvosolni, ha az intézmény a saját kezébe veszi ennek a felületnek a kezelését. Ez „A vállalkozás igénylése” szövegre kattintva tehető meg.

Gyakran előfordul, hogy a könyvtárnak, amely egy nagyobb intézmény része, nem jelenik meg önálló GMB oldala a Google Maps-en. Egy egyetemi könyvtár esetében például megeshet, hogy az anyaintézményt feltüntetik, de a könyvtárat, amely ugyanazon a címen működik, már nem. Ebben az esetben a „Hiányzó hely hozzáadása” szövegre kattintva lehet az intézményt bejelenteni.

Amikor a könyvtár már elérte, hogy legyen hozzáférése az oldalhoz, attól kezdve minden olyan módosítás elvégezhető, mint pl. a nyitvatartási idő vagy az elérhetőségek megadása, leírás készítése a könyvtárról vagy fényképek hozzáadása, mindez nagyon egyszerűen beállítható. A nyitvatartási időt például akár egy évre előre is meg lehet adni, figyelembe véve az ünnep- és munkaszüneti napokat.

A GMB oldalon keresztül havi használói statisztikák is hozzáférhetők, amelyekből kiderül, hogy összesen hány fő nézte meg Google keresésben a könyvtárat, hányan kattintottak az útvonaltervezésre, vagy hányan indítottak mobiltelefon-hívást közvetlenül a GMB oldalról. Szintén kiderül a statisztikákból, hogy a használók általában hogyan jutnak el a könyvtárhoz: a névre keresve vagy a kategóriák (pl. könyvtár) használatával.

A GMB-hez tartozik egy mobil applikáció készítésének a lehetősége is, amely nagyon sok asztali verzióhoz hasonló lehetőséget kínál. A mobil alkalmazás támogatja a vakok és gyengén látók hozzáféréseinek lehetőségét is.

A GMB egyik legnagyobb előnye a mobiltelefonon való könnyű használhatóság. A használók ott és akkor tudnak kapcsolatba lépni a könyvtárral, amikor éppen szükségük van rá. Létrehozása és kezelése viszonylag egyszerű, ugyanakkor az általa kínált könnyű hozzáférés számos előnyt biztosít. A naprakész információk fontosságát nehéz lenne túlértékelni. Ha a könyvtár kezeli ezt a felületet, az egyrészt jobb láthatóságot

biztosít, másrészt lehetőséget kínál statisztikák ki-nyerésére, valamint a használók mobiltelefonon ke- resztüli hatékony elérésére.

(Tóth Máté)

Lásd még 121

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Számítógépes könyvtári rendszerek

Lásd 97, 114

Elektronikus könyvtár

136/2018

SAVICKAÂ, Tat'âna Evgen'evna: Internet Archive : elektronnaâ biblioteka novogo tipa In: Bibliotekovedenie. – (2017) 1., p. 29-35.

Res. angol nyelven

Internet Archive: az elektronikus könyvtár új típusa

Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség

2016-ban ünnepelték az Internet Archive elektronikus könyvtár fennállásának 20. évfordulóját. A *Minden tudás világméretű elérése* küldetés szellemében az archívum gyűjti és tárolja a nyomtatott dokumentumok, a honlapok, a video- és hangfelvételek, a szoftverek másolatait, az adatokat ingyenesen használhatóvá teszi. A nonprofit, de ugyanakkor nagyon eredményes szervezet az információs szabadságért küzdő demokratikus mozgalom (Free Culture Movement) része, amely olyan kezdeményezésekhez kapcsolódik, mint a szoftverek nyílt hozzáférési licencei (Open Source Movement) és a „copyleft” rendszer használata. Az archívum alapítója és igazgatója Brewster Kahle, 2015-től a Kongresszusi Könyvtár igazgatója. Kahle tagja az Electronic Frontier Foundation jogvédő szervezetnek, az Internet Archive pedig az Amerikai Könyvtáros Egyesületnek. 2005-ben az Internet Archive égisze alatt a Google e-könyvek piacán elért monopóliumának ellensúlyozására a Microsoft,

a Yahoo! és az Amazon részvételével megalakult az Open Content Alliance. 2007-ben Kalifornia állam elismerte az Internet Archive könyvtári jogi státuszát. A kor egyik ellentmondása az internet tudatosan vezetett történetének jelentőségével szembeni értetlenség, pedig ismert, hogy a honlapok rövid életűek. Az Internet Archive a korszerű technológiát az archiválás ősi gyakorlatával ötvöző, egyedülálló digitális könyvtár. 20 év alatt a Wayback Machine szolgáltatásaival 435 milliárd honlap, 6 millió könyv, 1,9 millió videó, 2,3 millió hangfelvétel, 668 ezer televíziós híradás vált elérhetővé. A könyvtárnak 4 adattárolója, 8 országban 33 szkennelőközpontja, Egyiptomban és Amszterdamban tükröszervere van. A munkában 200 fő vesz részt. Az éves költségvetés 10 millió dollár, fő forrásai a jótékonyági alapok. A használók száma 2016 végén közel 3 millió fő volt.

Az alkalmazott archiválási módszernek vannak ellenzői is, mint például Kalev Leetaru (Yahoo!, USA), aki szerint Kahle modellje helyett a keresőmotorok modelljéhez kell a tárolási modult illeszteni.

Nagy jelentőségű az 1984-től létezett honlapok retrospektív gyűjteménye, amelyre építve 2001-től nemzetközi szemináriumokat szerveznek. 2003-ban alakult az International Internet Preservation Consortium, amelynek feladata szabványok kidolgozása, a nyílt forráskódú szoftverfejlesztés koordinálása.

Az Internet Archive főbb szervezeti egységei:

- Az Archive-It szervíz az információs szolgáltatások új formátumainak fejlesztésére irányuló speciális projekteket támogatja, előfizetési alapon lehetővé teszi intézményeknek és magánszemélyeknek saját digitális archívum létrehozását.
- Az archívum szöveggyűjteménye 2016 nyarán több mint 10 millió egységet tartalmazott, legtöbbjük angol, francia, német, spanyol és kínai nyelvű. Gyarapodási forrásai: a szkennelőközpontok, ado-

- mányok, így például 2008-ban a Microsofttól 300 ezer digitális másolat, 2013-ban a Google Book Search-től 900 ezer könyvmásolat.
- Az Open Library projektet a Kaliforniai Egyetem és Kahle családi alapítványa támogatja. A 150 tároló 23 millió könyvét feltárási katalógusban szerző, cím és kiadó szerinti keresést, 1,6 millió könyv teljes szövegének és 6 ország ezer könyvtárában nemrég kiadott 250 ezer e-könyv elérését teszi lehetővé.
 - A hatalmas digitális médiaarchívumban teljes hosszúságú filmek, rajzfilmek, virtuális galériák, reklámok, amatőr és házi videofelvételek találhatók, valamint 160 ezer mikrofilm.

- Az egyik leggyorsabban növekvő gyűjtemény 65 külföldi és amerikai tv-csatorna hírányagait tartalmazza 2000-től, továbbá a rádióadások hírányagait, hangos könyveket, zenei archívumot (40 ezer koncertfelvétellel).
- Egyedi gyűjtemény az utóbbi 50 évben fejlesztett szoftverek archívuma. Az Internet Archive két internetes, műholdas mozgó digitális könyvtárat alkalmaz, az egyik az USA, a másik Egyiptom és Uganda felett kering.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 84

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

137/2018

ERFANMANESH, Mohammadamin: Status and quality of open access journals in Scopus. – Bibliogr. In: Collection building. – 36. (2017) 4., p. 155-162.

Nyílt hozzáférésű folyóiratok státusza és minősége a Scopusban

Adatbázis; Bibliometria; Felmérés; Folyóirat; Hozzáférhetőség

A tanulmány célja, hogy a Scopus által indexelt folyóiratok alapján széles körű áttekintést nyújtson a nyílt hozzáférésű (OA) folyóiratok státuszáról és minőségéről 27 kutatási területen. Bemutatja az OA-folyóiratok mennyiségét, az OA-folyóiratokban publikált cikkek arányát és e folyóiratok minőségét, összehasonlítva az előfizetett folyóiratokéval.

A kutatás során a Scopus által 2015-ben indexelt 22 256 élő, lektorált folyóiratot vizsgáltak. Az ada-

tokat a Journal Metrics weblap segítségével gyűjtötték össze. A Scopus által szakterületenként indexelt OA- és nem OA-folyóiratok minőségének összehasonlítására négy indikátort használtak, nevezetesen a hivatkozási arányt, a CiteScore, a SNIP és az SJR eszközöket.

Az OA-folyóiratok a Scopus által 2015-ben indexelt összes folyóirat mintegy 17%-át tették ki. Az eredmények az OA-folyóiratok egyenlőtlen megoszlását mutatják a szakterületek között, ami 5,5%-tól 28,7%-ig terjedt. A folyóiratok CiteScore, SJR és SNIP által mért minőségét tanulmányozva az derült ki, hogy minden kutatási területen – kivéve az egészségügyi területeket – a nem OA-folyóiratok statisztikailag jelentősen jobb átlagos minőséget értek el, mint az OA-folyóiratok.

Bár a nyílt hozzáférésű publikálás javítja a tudományos folyóiratok láthatóságát, ez nem mindig párosul a folyóiratok minőségének és hatásának növekedésével.

(Autoref.)

Az ismertetett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	37. (2017) 2.
AIB studi (IT)	57. (2017) 2.
Bibliotekovedenie (RU)	(2017) 1.
Bibliothek (DE)	41. (2017) 3.
Bibliotheksdienst (DE)	51. (2017) 9.
BuB (DE)	69. (2017) 10.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	(2016) 10.
Collection building (US)	36. (2017) 4.
College & research libraries news (US)	78. (2017) 9., 10.
College & undergraduate libraries (US)	23. (2016) 4.; 24. (2017) 1., 2-4.
Computers in libraries (US)	37. (2017) 9., 10.
Čtenář (CZ)	69. (2017) 4., 9.
Education for information (I)	33. (2017) 2.
Information and learning science (GB)	118. (2017) 9/10., 11/12.
Information discovery and delivery (GB)	45. (2017) 4.
The journal of academic librarianship (US)	43. (2017) 3., 5., 6.
Journal of access services (US)	14. (2017) 4.
Journal of library administration (US)	57. (2017) 5-8.
Knihovna (CZ)	28. (2017) 2.
Knižnica (SK)	18. (2017) 3.
LIBER quarterly (I)	27. (2017) 1.
Library management (GB)	38. (2017) 8/9.
Library trends (US)	65. (2017) 4.
Libri (I)	67. (2017) 3., 4.
Public library quarterly (US)	36. (2017) 3., 4.
Public services quarterly (US)	13. (2017) 2., 4.
Reference & user services quarterly (US)	56. (2017) 4.; 57. (2017) 2.
Revista española de documentación científica (ES)	40. (2017) 2., 3.
Science & technology libraries (US)	36. (2017) 2.
Vestnik BAE (Fx)	(2017) 1.
Zagadnienia informacji naukowej (PL)	54. (2016) 2.

Könyvtári Intézet

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.
(Budavári Palota F épület)

Levélcím: 1827 Budapest,

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2018. június —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

**könyvtárközi kölcsönzés,
dokumentum-szolgáltatás:**

kszk@oszk.hu

Könyvtári Figyelő:

<http://ki.oszk.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

**ProQuest Library Science
adatbázis**

(helyben használható)

EPA-HUMANUS-MATARKA

közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>